Vasile Sebastian Dâncu

POLITICALLY INCORRECT

Scenarii pentru o Românie posibilă

Ediția a III-a

Cluj-Napoca
2017

COLECŢIA
Şcoala Ardeleană de Sociologie

Ediţie îngrijită de Mihaela Orban
Editor: Vasile George Dâncu
Redactor: Cristina Braiţ
Design copertă și tehnoredactare: Ciprian Butnaru

Detalii ilustraţie coperte: https://tuinderlusten-jheronimusbosch.ntr.nl/en

---

Descrierea CIP este disponibilă
la Biblioteca Națională a României

ISBN 978-606-797-122-4
Ediţia a III-a

Cluj-Napoca, strada Mecanicilor nr. 48

Redacția
tel.: +40-364-117.252
mobil: +40-728.084.801
e-mail: redactie@scoalaardeleanacluj.ro
e-mail: office@scoalaardeleanacluj.ro
Difuzare
tel./fax: +40-364-117.246
mobil: +40-728.084.803
e-mail: difuzare@scoalaardeleanacluj.ro
e-mail: esadifuzare@gmail.com
www.scoalaardeleanacluj.ro

Echipei mele de la Revista* SINTEZA*,
împreună cu care am învăţat să căutăm
întrebări pentru a găsi răspunsuri
și, mai ales, să punem lumea noastră
sub semnul întrebării, încercând să fim
un intelectual colectiv.

Autorul

Cuprins

CULTURA

NOI

România blocată. Paradoxul societății fără însușiri

Societatea românească este o societate greu de înțeles, chiar dacă ești de meserie cercetător în domeniul științelor sociale. Dacă te uiți la situația țării din perspectiva resurselor de toate felurile (naturale, umane, strategice), poți vedea o țară cu un statut de invidiat. Este membră a comunității europene și, pentru prima dată în istorie, se află într-o coaliție care îi poate asigura sentimentul securității într-o zonă care a fost mereu tensionată și nesigură. Cifrele macroeconomice arată o creștere economică de top european, iar călătorul străin vede cu ochiul liber schimbarea majoră față de anii '90. Mediul social este puțin afectat de delincvențe sau tulburări de ordine publică. Mediul politic nu are îngrijorări din partea curentelor extremiste, încercările unor politicieni de a recrea curentul naționalist se lovesc de un curios refuz din partea maselor, dacă ne gândim la ceea ce se întâmplă în societățile din vecinătate.

Și totuși, România nu este o țară cu cetățeni fericiți, iar progresele sunt greoaie și nesigure. Oamenii se simt înstrăinați, părăsesc țara cu milioanele, două treimi dintre români consideră că țara merge într-o direcție greșită. În analogie cu o cunoscută lucrare a lui Musil[1] (*Omul fără însușiri*), aș putea spune că România pare ***„societatea fără însușiri”***.

1 Robert Musil, Omul fără însușiri, Vol. I-II, Polirom, Iași, 2008.

Personajul cunoscutului roman nu este individul fără calități, fără umanitate, în niciun caz. Lipsa însușirilor este generată de o suspendare voluntară a caracterului, ca un fel de proiect de viață. Ulrich nu este lipsit de însușiri, ba, din contră, își suspendă calitățile, uneori ca mecanism de apărare și alteori ca o formă de a se opune, de a protesta. Deși este dotat cu talent și inspirație, personajul refuză să-și valorifice însușirile, așteptând altceva de la viitor, ceva imprecis și încă neintuit, își conservă o stare de latență. Personajul devine un om posibil, poate mai puțin probabil, deoarece nici el nu știe ce așteaptă. El vorbește despre neputința de a ajunge la o concluzie în legătură cu lumea, și nu despre nehotărârile propriei sale persoane individuale. Apare o tulburătoare înstrăinare a sinelui de lume, dar o înstrăinare fără izolare, chiar o participare energică. Personalitatea lui este o personalitate impersonală. De fapt, el observă că experiențele se detașează de om, experiențe trăite, dar pe care nimeni nu și le asumă.

Societatea noastră pare a avea acest tip de impersonalitate, o înstrăinare de ea însăși, o neparticipare la propriul destin. Avem un potențial pe care nu-l actualizăm, nu-l scoatem la suprafață. Totul este posibil, se poate întâmpla, poate fi gândit, dar societatea nu se mobilizează pentru ca această virtualitate să devină fapt. Astfel că putem vorbi despre o Românie absentă, o Românie probabilă. Ai senzația că românii se uită la propria viață ca la o piesă de teatru pe care ei înșiși o consideră proastă. Dar, ca și personajul lui Musil, societatea noastră pare incapabilă a se dezvolta, refuză acțiunea pentru schimbare, trăiește un fel de scindare internă, poate din teama de a ieși din nefericirea pe care o confundă cu normalitatea. Ulrich își ia un fel de concediu de la viață, iar societatea noastră parcă nu are

energia de a propune scopuri sau proiecte, de a trăi cu anticipație.

Au trecut aproape douăzeci și șapte de ani de la drama din decembrie 1989. Atunci când societatea noastră nu a găsit altă cale decât să ucidă peste 2.000 de oameni într-un eveniment ciudat care s-a numit revoluție sau chiar învălmășeală. Privind în trecut, nici azi nu am găsit distanțarea suficientă pentru a căuta adevărul a celor întâmplate, nu pentru a pedepsi, ci poate pentru a învăța o lecție pentru viitor dintr-un trecut ciudat. A trecut și un an de la drama de la clubul Colectiv, acolo unde au murit 64 de tineri și alte zeci au rămas mutilați și traumatizați pentru întreaga viață. Însă nici în acest caz nu am reușit să facem mare lucru, ne-am concentrat ..numai asupra victimelor.

Greutatea de a pune un diagnostic corect, precis și definit este destul de mare. Nu pentru că nu am putea găsi, dar orice demonstrezi, orice afirmi rămâne fără efect. Totul durează câteva zile, ca orice minune în România – adică trei zile –, apoi revenim la băltirea noastră. Se lansează proiecte minunate, uneori cu mare tam-tam, dar după o vreme, totul este ucis și societatea se întoarce la o stare inițială. Niciun câștig nu este definitiv, se dezvoltă domenii, dar restul corpului social rămâne într-o mare inerție. Este ca și cum nimeni nu ar fi interesat de nimic altceva decât de propriul său eu, fără putința de a adera la un minim proiect colectiv. O mutație identitară fundamentală pare că a reușit să afecteze identitatea colectivă. Apare o demisie de la obligațiile colective, o căutare continuă a autonomiei, dar fără a renunța la cererile față de colectivitate. Ieșirea individului de sub autoritatea colectivă și multiplele cauze care-l împing spre izolare (vorbim despre ele în această carte) și spre forme de socialitate fragmentare și parțiale. Se vede tot mai

mult la generațiile tinere o dezangajare a indivizilor. Legătura socială poate fi mai degrabă fragmentară și mai puțin necesară sau resimțită ca necesară. Trăim într-o **etapă a disjuncției**, a legăturii facultative cu altul, relațiile sunt întâmplătoare și de scurtă durată, fără angajament (prieteniile de pe rețelele de socializare sunt un simulacru al relației sau legătura cu eroii din serialele de televiziune[2]). Identitatea individului se poate falsifica virtual, iar prezența altuia poate fi pusă în paranteze. Exigența este conectarea la societate, nu legătura sau relația. David Le Breton[3] numește asta *zgomot alb* (*blancheur*), o stare de absență a sinelui, o saturație, un prea-plin în căutarea identității prin raportare la ceilalți și la organismul social. Își păstrează spațiul *blank* (în sensul memoriei neatinse a unui CD), un fel de psihoză albă[4], o cădere generată de sentimentul că nu poate schimba lucrurile și nici acționa consistent asupra propriului destin. Starea de indiferență domină viața sa pentru că are sentimentul că această lume îi scapă printre degete. Apare un fel de voință de a trăi o experiență neutră, fără a miza pe recunoaștere socială. A trăi un fel de ***destin de umbră***.

De fapt, o parte a populației poate chiar aspira spre invizibilitate, dar această stare oricum se întâmplă, ca rezultat al indiferenței care crește tot mai mult ca stare de retragere și non-raport social. Uneori, cohorte întregi de subiecți pe care îi cercetăm sociologic nu se pronunță asupra unor chestiuni importante și nu pentru că nu înțeleg sau le este frică de ceva, pur și simplu recunosc că nu s-au gândit la respectiva problemă, chiar dacă pare un lucru fundamental pentru societate. O mare parte din societate devine tot

---

2 Robert Musil, **op. cit.**, Vol. II, p. 84.

3 David Le Breton, **L'adieu au corps**, Métailié, Paris, 1999, p. 44.

4 David Le Breton, **Disparaître de soi**, Métailié, Paris, 2015.

mai mult o parte absentă și, de cele mai multe ori, vedem acest lucru la populația foarte tânără, segmentul 18-35 de ani.

Am vrut să pun întreg demersul acestui volum sub semnul operei lui Musil *Omul fără calități*, un fel de tratare a absenței sociale. Voi face însă această tratare probabil într-o lucrare viitoare, când voi aduna mai multe cercetări și mai multă experiență în domeniul cercetării sociologice a absenței, indiferenței și dezangajării sociale sau, cum numeau teologii creștini acest comportament, un fel de *akedia*.

Pentru teologii creștini, *akedia* este boala sufletească cea mai grea și cel mai mare pericol pentru creștini, călugări, pentru preoți și ceilalți oameni care fac asceză extramundană[5]. Cuvânt greu de tradus, dar care cuprinde părți din lâncezeală, amorțeală, lehamite, silă și urât, *akedia* este o boală a sufletului în care mintea nu se poate opri la un lucru, ci hoinărește oarbă peste lucruri, oameni și idei. Cum scriau Sfinții Părinți, *akedia* îl împinge pe om spre întâlnirea cu ceilalți, într-o fugă de sine, dar este o întâlnire stearpă, deșartă și fără de rost.

Ne confruntăm cu un fel de ***oblomovism social*** descris cu mai mare expresivitate de scriitori ca Goncearov[6] sau Georges Perec[7], o indiferență care transformă tot mai mulți actori sociali în spectatori indiferenți ai acestei lumi.

După Colectiv – o nouă ordine?

Ca și Revoluția, evenimentele tragice de la Colectiv au creat cererea socială pentru o nouă ordine, pe baza imperativului unei *tabula rasa*. Pentru asta, exponenții

---

5 André Green, Jean-Luc Donnet, **L'Enfant de ça,** Les Editions de Minuit, Paris, 1973.

6 I.A. Goncearov, **Oblomov**, Editura Allfa, București, 2014.

7 Georges Perec, **Un homme qui dort** (collection Les Lettres nouvelles), Denoël, Paris, 1967.

puterii au plasat cauza principală a răului în corupție, având în vedere puternicul instrument legitimat social care este Direcția Națională Anticorupție (DNA), cu sloganul *„Corupția ucide!”*. Ca și după comunism, s-a iterat nevoia unei societăți integrale, cum este descrisă de Hannah Arendt[8], o societate care să refacă legătura cu corpul social nediferențiat. Tot poporul, în afara unei mici pături de corupți, este corect și vrea binele, frumosul și dreptatea. Așa se naște o politică ce are ambiția de a reprezenta pe toată lumea, or acest tip de politică este o politică imposibilă. Politica este născută tocmai din fracturi și diferențe, ea reprezintă, de fapt, instituționalizarea conflictelor de clasă sau de structură, în niciun caz nu poate fi totală (devenind totalitară). Dar societatea a fost acum mai puțin pregătită chiar decât era în 1990 pentru a interioriza această iluzie frumoasă, dar periculoasă. Apare utopia unei ***societăți integrale***[9] care depășește toate antinomiile și diferențele, pluralitățile de interese sau definițiile și reprezentările diferite asupra societății. Apare utopia unei societăți integrale unde conducerea nu mai este controlată din afară, apare de fapt imanent, dintr-o compatibilitate cu bunul-simț al masei. Facebook și celelalte rețele dau sentimentul conexiunii la o nouă putere, puterea maselor. Corpul social este foarte bine simbolizat sau întrupat pe Facebook, pentru că poate da chiar răspunsuri, trăire instantanee, deci acțiune colectivă.

„Să ne luăm țara înapoi” devine o deviză romantică ce excede zona alegerilor, este mai mult un strigăt pentru refacerea tuturor regulilor. În plus, apare o schimbare importantă: politica nu mai promite nimic.

---

8 Hannah Arendt, **Originile totalitarismului**, ediția a III-a, Humanitas, București, 2014.

9 Cédric Lagandré, **La société intégrale**, Climats, un département des éditions Flammarion, Paris, 2009.

Nu se mai simte obligată. Doar principii și discuția despre valori, o discuție vagă, fără garanții prea multe. Noii politicieni, venind mulți dinspre societatea civilă, vor un alt fel de legitimare decât cel tradițional și o altă legătură cu masele. O ***democrație wirelles***, unde votul nu mai este chiar atât de important sau, cel puțin, nu i se mai acordă nicio importanță reprezentării în urma votului, importante sunt contestarea, lupta împotriva sistemului și victoria de etapă.

Individualismul democratic

Trăim în tot mai mare măsură în ceea ce sociologii etichetează ca fiind un individualism de tip nou[10], poate o realizare târzie a perceptului iluminist, eliberarea reală a omului de prejudecăți și credințe legate de emanciparea de sub formele de autoritate consacrate, câștigarea, de fapt, a unei reale autonomii personale. Diferența față de individualismul tradițional ar fi aceea că se adaugă dimensiunii de emancipare, o dimensiune nouă, o derobare socială, o izolare de semeni, o adevărată dorință de dezafiliere.

Lipovetsky[11] observase încă din anii 90 o dezafiliere politică și civică, precum și forme accentuate de narcisism, iar Castoriadis[12] sublinia criza proceselor de reprezentare și autoreprezentare, generând tulburări identitare, mai ales un relativism cultural care rescrie procesele identificatorii prin slăbirea etnocentrismelor și idealizarea unor culturi străine. Noul individualism se reliefează mai bine printr-un tot mai important loc oferit emoțiilor în viața personală, dar mai ales publică. Televiziunea mai ales, cinematografia, dar și alte forme de media creează mulțimi sentimentale, legate de

---

10 Jean-Pierre Le Goff, **Malaise dans la démocratie,** Editions Stock, Paris, 2016.

11 Gilles Lipovetsky, **L'ère du vide,** Gallimard, Paris, 1983.

12 Cornelius Castoriadis, **L'Institution imaginaire de la société,** Seuil, Paris, 1975.

emoții și, mai ales, egalitatea contopirii sentimentale în teme sau subiecte. Mulțimile sentimentale se organizează în jurul unor teme sau în jurul unor televiziuni și devin astfel zone care sunt persuadate politic sau chiar comercial prin aceste tipuri noi de semnale, emoționale, mai mult decât raționale, care pun semnul de continuitate direct în om și lume și neagă astfel multiplele medieri societale. De aici o cursă infernală în căutarea performanței absolute, bazate pe propria personalitate, iar lipsa succesului continuu deteriorează raportul armonios cu Sinele, dar și cu Altul, deci cu Ceilalți. Apare nevoia unui activism social și a unui soi de militantism de identificare, facilitate cu precădere de rețelele sociale, dar care devin un fel de autovictimizare și luptă împotriva structurilor sociale de toate felurile care sunt percepute ca dominatore sau abuzive.

Noul individualism este tot mai dependent de noile media, cele care permit contactul direct, instantaneitatea, indivizii sunt mereu stimulați să ia contact direct, să reacționeze în timp real, să aprobe sau să dezaprobe, să decidă lucruri importante. O democrație participativă creează fluxuri continue de idei amestecate cu emoții și sentimente, creează o bulă narcisico-mediatică, cum spune J.P. Le Goff, dar și o presă de opinie agresivă, unde demersul este bazat nu pe date sau demers rațional, ci pe alte criterii. Apare *jurnalistul-cool*, însoțit de mii de adulatori cu care interacționează pe Facebook, specialist în toate domeniile, justițiar absolut și militant radical pentru orice cauză care poate crea spectacol mediat și adeziuni emoționale. Nici politica nu poate scăpa acestei tendințe tot mai puternice, tendință care pornește din desacralizarea statului, dar și din negarea aspectelor de interes comun, în serviciul

apărării unor „victime” reale sau inventate, practicând indignarea ca tip personal de angajament, împotriva unui cinism demonstrat sau nu al structurilor sau al statului. Politicienii unor cauze devin *politicienii-cool*, ei caută autenticitatea cu orice preț, proximitatea compasională cu publicuri considerate drept victime, se extrag din interiorul comportamentelor politice legitimate tradițional (renunță la gărzi de corp, la locul în prezidii sau la discursuri formale), în loc punând o teatrologie a proximității emoționale, a simplității și a unei autenticități jucate.

De fapt, analiza la rece a rezultatelor acestor politicieni arată grave deficiențe, lipsa de orientare strategică sau a unor politici aplicate, majoritatea acțiunilor lor fiind un fel de zapping emoțional, în căutarea ocaziilor de a urca pe micile sau marile valuri de emoție colectivă. Dincolo de încercări și experimente, dincolo de efuziuni colective, societatea noastră rămâne o societate blocată.

Singularismul

Călătorind pe o autostradă de la New York spre Long Island am avut sentimentul fizic al singularității. Pe o autostradă cu 5 sau 6 benzi, toate ocupate, călătoream pe banda de mijloc, în viteză, doar câteva mașini. Celelalte mergeau în coloane, la jumătatea vitezei, chiar dacă nimeni nu claxona, nu se enerva. Banda de mijloc era specială pentru mașinile care au cel puțin doi pasageri, făcută cu scopul de a încuraja oamenii să se grupeze. Când m-am uitat la șirurile de mașini de pe celelalte benzi, pe lângă care treceam, am rămas înmărmurit. În toată acea mulțime de mașini, era doar un singur om, cel de la volan. Foarte puțini erau tentați să se folosească de facilitatea unei benzi speciale, cei mulți, dintre cei de pe celelalte benzi, călătoreau

singuri. Am văzut astfel societatea oamenilor singulari. Am văzut parcă România, într-o oglindă îndepărtată.

Singularitatea creează noi practici și o nouă sensibilitate socială, apropiată mult de individualism, dar diferită ca și consecințe sociale. Singularismul este fenomenul rezultat din evoluția modernă a societății. Cum spune Danilo Martuccelli[13], după standardizarea extremă a anilor '30 în ceea ce privește producția industrială, în ultimii ani apare fenomenul personalizării, chiar și în cazul produselor de larg consum. Tehnicile de marketing devin tot mai invazive și caută tot mai mult să segmenteze consumatorii în grupuri țintă tot mai mici până ce ajunge să țintească la nivelul individului cercetarea și mesajele sau publicitatea. Lucrarea lui Karpik[14] teoretizează acest fenomen pentru domeniul economic, unde piețele sunt din ce în ce mai puțin omogene, adică diferite de cele teoretizate de economiștii clasici. Companiile caută să se diferențieze, construind tot mai multe nișe, cultivând tot mai mult prin acestea și prin publicitate o tot mai mare diferențiere a gusturilor. Mai multe sectoare, nu doar cel economic, au tendința de singularizare. Sunt încurajate tendințele care privilegiază diversitatea gusturilor, volatilitatea alegerilor și nașterea a cât mai multor produse de nișă.

Este poate o contratendință la standardizare și masificare, comunismul construind în socialism această tendință. Apoi, standardizarea și masificarea au fost supuse unor critici devastatoare în toată filosofia și sociologia secolului XX, dar cu rădăcini încă din secolul XIX.

Este cumva o ruptură cu individualismul? Martuccelli consideră că ne aflăm în fața unei

13 Danilo Martuccelli, La société singulariste, Arman Colin, Paris, 2010.

14 Lucien Karpik, L'économie des singularités, Gallimard, Paris, 2007.

aprofundări a vechiului individualism, dar, în același timp, și a unei schimbări radicale de orientare. În societățile noastre individualiste primatul interesului individual este o normă și o valoare, acestea nu duc spre o formă de egalitarism, ci evoluează spre înlocuirea individualismului cu singularismul. Dacă în cadrul societăților individualiste independența de acțiune și libertatea negativă sunt probleme importante, în cazul singularismului există tendința de a fi singular, de a te evidenția și disocia de mulțime. Individualismul se distanțează de societate, singularismul fuge de ceea ce este comun, de ceea ce este recunoscut ca fiind comun. Nu fuge de societate, din contră, caută să fie recunoscut. Nu vrea să se rupă, ci vrea să se distingă în mijlocul mulțimii.

Trecerea de la o filosofie a conștiinței individuale la una legată de intersubiectivitate

În individualism interesul fiecărui individ este rege, în cadrul societăților singularizate, iar omul face din drepturile sale nucleul vieții sociale și politice, aspirând ca viața sa concretă să devină un important topos social. Singularismul este o rezultantă a procesului de individualizare. Individualizarea este considerată ca fiind un proces fundamental al lumii noastre în care individul devine autonom și tentat a căuta să rezolve prin sine toate provocările și riscurile asociate vieții. Totul pornește de la ideea că societatea contemporană are câteva caracteristici, în afara democrației pe care Tocqueville o făcea responsabilă de apariția individualismului, care produc această mutație, am putea spune post-individualistă: dispariția unității de interpretare a lumii, socializarea incompletă, consumul tot mai diferențiat în funcție de gusturi particulare, personalizarea intervențiilor sociale din partea statului.

Alte lucrări[15] recente din sociologie evidențiază că singularismul nu este o retragere din lume, o asceză extramundană cum ar spune Max Weber, ci pornește de la o recunoaștere a ceea ce este comun, individul merge spre viața socială și se implică, dar scopul lui este acela de a fi recunoscut ca diferit și legitim în revendicarea dreptului lui. El vrea ca lumea să se schimbe în funcție de propria lui singularitate, nu el se adaptează lumii, ci vrea ca lumea să se adapteze la el. Altfel spus, individul vrea să facă din interesele sale nucleul vieții sociale. Ca o consecință a faptului că viața socială a valorizat din ce în ce mai mult diferența și individualitatea; iar D. Martuccelli numește asta *exacerbare maladivă a dorinței de a fi*, un fel de *exhibiționism compulsiv*. Același fenomen apare destul clar și în operele americanului Christopher Lasch[16], ca și *cultură a narcisismului,* ca fază a dezvoltării capitaliste unde se naște un „paternalism fără pater”, un solipsism, mai degrabă, unde nimic nu contează pentru individ decât propria lume în care plonjează ca într-o „pseudo-autenticitate”.

Una dintre problemele cele mai importante este că singularismul contemporan respinge sau ocultează dorința spre egalitate a oamenilor, altădată normată puternic în societate, mai ales că an de an inegalitățile cresc. Nici echitatea socială, nici egalitatea de șanse nu mai produc nici măcar norme ideale, indivizii nu se mai concentrează pe ceea ce îi apropie, ci mai mult pe lucrurile care sunt obstacole în calea afirmării de sine. Din perspectiva politicii apar atât o contradicție evidentă, dar și o disfuncționalitate majoră, manifestate

---

15 Pierre Dardot & Christian Laval, **La nouvelle raison du monde**, Éditions La Découverte, Paris, 2009; sau Danilo Martuccelli, **Grammaires de l'individu**, Paris, Éditions Gallimard, 2002; sau Pierre Rosanvallon, **La légitimité démocratique**, Éditions du Seuil, Paris, 2008.

16 Christopher Lasch, **Culture of Narcissism: American Life in An Age of Diminishing Expectations**, Norton, New York, copyright 1979.

în ultimul secol, cel puțin ca ideal sau programe politice. Ideea de egalitate de șanse este în centrul discursului politicienilor sau în politicile guvernelor, dar, în același timp, politica nu se opune inegalităților. Din perspectivă sociologică, singularismul trimite și spre o tot mai prezentă aspirație și exigență: o utopie a democrației directe, detectabilă tot mai mult ca revendicare politică pe Facebook și în alte rețele virtuale.

Toate aceste cercetări sociologice pot explica o parte dintre caracteristicile societății românești. Trăim într-o societate blocată, o societate care evoluează greu și unde micile progrese nu se acumulează pentru un salt spre modernitate. Singularismul sau formele de neparticipare produc apatie socială și autosuspendare din spațiul acțiunii publice. Volumul de față caută să exploreze subteranele acestei societăți blocate, să analizeze critic sau să caute sursele și resursele pentru o Românie posibilă, o Românie vie. ▪

POLITICA

Războaiele pentru minte, inimă și... politică

Iluzia transparenței și a falsului consens

Într-o lume a bombardamentului informaţional, tot mai mulţi indivizi sunt total dezarmaţi. Au acces la tot mai multă informaţie care le dă senzaţia unei transparenţe, dar pe care ei nu o mai pot ordona raţional și afectiv. Sondajele de opinie livrate cu nonșalanţă (uneori și cu iresponsabilitate) construiesc majorităţi și blocuri de gândire concurentă care se schimbă, destul de des, sub presiunea mediatică. Democraţia votului și sondajele au stabilizat ideea progresistă conform căreia toate opiniile sunt egale și toată lumea ar putea să se exprime, rămâne așadar doar contabilitatea statistică să hotărască, prin numărare, cine are dreptate. Și totuși, indivizii au competenţe egale, sondajele pot hotărî fără o dezbatere publică, fără o confruntare într-un spaţiu public care să fundamenteze și altfel câștigătorul?

A număra nu înseamnă a construi adevărul, dar nici „a vedea" nu este sinonim cu „a înţelege". Jurnalist înseamnă etimologic „analistul de o zi", el trebuie să spună rapid, primul dacă se poate, ce s-a întâmplat. Instantaneitatea este principalul criteriu, el este martorul clipei, nici măcar al zilei, este deci un fel „instant-analist" sau „instantaneist". Concurenţa pentru viteză înlocuiește concurenţa pentru verificarea surselor sau pentru analiză, iar jurnalistul așteaptă să fie

crezut pentru că este acolo, la locul faptei, în mijlocul evenimentului. Apoi, jurnaliștii se uită în studiile de audienţă și verifică ce tip de evenimente a ţinut mai mulţi oameni cu ochii lipiţi de ecran și constată că acelea sunt evenimentele cele mai vulgare, iar astfel televiziunile devin niște telepubele. Tot mai puţini jurnaliști mai pot încerca să informeze, tot mai mulţi caută să răspundă așteptărilor publicului. Sociologii fac focus-grupuri și interviuri de profunzime, în care caută resorturile iraţionale ale emoţiei care produce „orgasm mental". În această nebunie, nimeni nu mai are timp să analizeze, să ancheteze, să explice, oamenii devin segmente de piaţă cărora li se prescriu reţete publicitare. Nici jurnalismul nu mai are cum să se gândească măcar la responsabilitatea de a informa, trebuie doar să comunice mai mult, mai repede, mai targetat, comunicarea devine un masaj pentru zone sensibile din creier, dar informarea dispare.

„Oamenii devin segmente de piaţă cărora li se prescriu reţete publicitare." Confuzia care se naște este ucigătoare pentru spirit: informarea este confundată cu comunicarea, iar adevărul, cu realul expresiv, construit prin imagini și sunet. Publicul nu mai are răbdare, spun jurnaliștii, publicul este nerăbdător să treacă mai departe, la următoarea emoţie, nu are nevoie de explicaţii. În timp ce se uită la jurnalul de seară ca la un film televizat, telespectatorul are iluzia înţelegerii lumii și participării directe la evenimente, cu timpul, chiar își pierde capacitatea de a mai analiza, de a urmări explicaţii, informaţia devine obositoare și neinteresantă. O gândire simplistă începe să pună stăpânire, iar lumea prezentată cu aceste mijloace și tehnici devine ușor de pipăit senzorial, devine simplă ca o imagine, ca una din acele imagini despre care spunem, cu mândrie, că face cât o mie de cuvinte.

Sentimentul lipsei de direcție și neîncrederea

Percepem tot mai mult societatea ca navigând în derivă, fără scop, fără ţinte și lipsită de viitor. Totul pare că vine din afară, efortul nostru nu contează, individul nu poate să-și schimbe destinul și nici participarea sa nu are prea mare sens pentru a schimba societatea. Caritatea și solidaritatea devin mofturi individuale. De peste două decenii, românii cred că ţara merge într-o direcţie greșită, cu toate acestea își prezervă un optimism nevrotic în viitor, dar folosesc orice ocazie pentru a trimite copiii cât mai departe de graniţele României. După fiecare alegeri, când apare câte un fulger de speranţă, pesimismul revine și sentimentul derivei distruge formele plăpânde de capital social. După mai bine de douăzeci de ani, România este devastată de neîncredere. Milioane de oameni au părăsit România și suportă tragedia migraţiei. Mulţi nu se vor mai întoarce niciodată, mulţi deja formează o majoritate care votează radical diferit decât cei din ţară. După câștigarea alegerilor de către Traian Băsescu, românii dinăuntru nu au privit cu ochi buni diaspora care a votat masiv pentru președinte, mulţi propunând să le luăm dreptul la vot pentru că nu „au mâncat salam cu soia", cum s-ar fi spus dacă eram imediat după Revoluţie.

Sărăcia instaurată rapid și diferenţierea socială care a început să apară nu puteau decât să producă o serie de efecte negative. Cei care au pierdut competiţia încep să-și explice rămânerea în urmă prin faptul că aceia care au reușit au făcut-o prin corupţie, relaţii sau noroc. Își pierd încrederea în instituţii, chiar dacă așteaptă încă statul care să vină să-i salveze. Dar, în primul rând, își pierd încrederea în ceilalţi oameni. Neîncrederea devine o adevărată ciumă emoţională, provocând, în fond, un fel de desocializare. Românii se

repliază nevrotic spre familie, fenomen minunat privit din punct de vedere moral, sociologic însemnând un indicator de enclavizare și neparticipare socială. Oamenii și-au pierdut și încrederea în sine și asta face să se apere izolându-se de ceilalţi. Politicienii au făcut tot ce au putut ca să separe oamenii după cât mai multe criterii, în afara celor moștenite: două sau mai multe Românii, poporul și ceilalţi, nesimțiţii și victimele inocente ale nesimţiţilor, deștepţii orașelor care votează cu democraţia și proștii care votează cu neo și cripto etc.

Regresia spre gândire magică și idolatrie

Cred că este vorba de o regresie colectivă masivă și că trăim o criză socială de identificare sau, cum spune Maffesoli, o saturaţie societală faţă de marile valori ale celor trei secole de capitalism tradiţional și probabil trecem la o altă paradigmă, la o altă manieră de a fi împreună, trecem de la un inconștient colectiv dominat de triada muncă-raţiune-viitor (Prometeu) spre o epocă dionisiacă, dominată de triada vis-imaginar-fantasmă, iar acest lucru nu se mai produce prin intermediul revoluţiilor care ne arătau schimbarea, ci prin viruși ai contaminării culturale. Cum spune Maffesoli în *Le temps des tribus*, nu mai avem contracte sociale între indivizi, cum sunt acelea din comunităţile de până acum, ci mai degrabă pacte în cadrul unor comunităţi fragmentate (triburi muzicale, sportive, sexuale, religioase etc.) unde regula este individualismul emoţional. Emoţia face regula și în politică, a se vedea cazurile Dan Diaconescu, George Becali, Sorin Oprescu – produse politice ale unor momente de răscoală emoţională, generate de arestări sau de respingeri care păreau abuzuri faţă de indivizi și faţă de unele dintre libertăţile lor. În această situaţie,

elita intelectuală este cu totul depășită de aceste triburi noi, unde predomină un sentiment. O emoţie, însă nu un sentiment de apartenenţă ca datorie. Tribul se adună să protejeze o emoţie sau să vadă cum această emoţie face mii de oameni să vibreze.

Cetăţeanul de azi a crescut într-o epocă a televiziunii și este posesorul unei identităţi mai flexibile, realizate prin bombardament de supraevenimenţialitate și printr-o mai mare presiune a timpului și a alternativelor. El face parte din ceea ce Maffesoli a numit magistral *triburile post-moderne*, unde oamenii se simt legaţi prin partajarea de emoţii și afecte. Ei sunt reprezentanţii unei mutaţii genetice, de ruptură a legăturilor sociale tradiţionale, mult mai sustrași determinismelor. Ei fac parte deja dintr-o generaţie care, cum spune Olivier Mongin, atinsă de individualism negativ, adică afectată de neliniște și de singurătate, intră în reţele sociale unde te poţi sustrage reciprocităţii. Grupurile lor sunt provizorii sau, mai precis, ceea ce numesc ei reţele sociale sunt regrupări provizorii, aflate sub semnul celei de-a treia solidarităţi (după solidaritatea organică și cea mecanică), unde relaţiile sunt fragile și superficiale, dar fiecare individ face parte din mai multe reţele între care poate să aleagă. „Prietenii” de pe Facebook sunt puncte de stabilitate mișcătoare pentru fiecare individ, într-o societate a incertitudinii maxime.

Într-o societate aflată sub semnul mitologiilor, al emoţiei și fantasmelor, al idolatriilor trebuie căutate momente de rupere a curgerii și a fluxului de imagini ce au înlocuit fluxul de informaţii, pentru a ne putea regăsi împreună, măcar pentru câteva secunde.

SINTEZA, întreprinderea pe care am pornit-o în 2013, creează pauze de respiraţie și reflecţie asupra identităţilor noastre, mecanismelor de cunoaștere și mersului comunităţilor spre viitor.

Lipsa reflecției orientate spre viitor și pierderea imaginației sociologice

Marele sociolog american C. Wright Mills a lansat ideea că individul trebuie să înţeleagă istoria comunităţii, forţele care acţionează în societate, semnificaţia acţiunilor sale și, astfel, să fie conștient de semnificaţia faptelor sale. „Ceea ce au nevoie oamenii și ceea ce cred ei că au nevoie este o calitate a minţii, care îi va ajuta să utilizeze informaţii și să dezvolte o motivaţie pentru a atinge o sumă lucidă a ceea ce se întâmplă în lume și a ceea ce poate se întâmplă și cu ei înșiși", scria sociologul american, considerând că lipsa imaginaţiei sociologice aduce confuzie socială, alienare și anxietate, din contră, un nivel consistent de imaginaţie sociologică eliberează și readuce individul în colectivitate, îl socializează. Indivizii privaţi de imaginaţie sociologică sunt insensibili moral și dezorientaţi, ei nu pot să-și explice succesele sau eșecurile, bucuriile sau suferinţele, nu pot înţelege că majoritatea problemelor lor sunt cauzate de structuri sociale sau eșecuri instituţionale sau organizaţionale.

Fără imaginaţie sociologică, individul rămâne la nivel individual cu explicaţia, dar și cu acţiunea, nu înţelege nevoia de a se raporta la o lume mult mai mare decât universul lui individual sau familial, unde poate acţiona alături de alţii, poate găsi astfel soluţii colective, poate remodela cadrul instituţional, poate identifica și promova sistemul de valori morale.

Astăzi, societatea noastră este aproape lipsită de un demers strategic de proiecţie a societăţii în viitor. Ne lipsește un proiect de societate. Imaginaţia sociologică a cetăţeanului nu este stimulată și educată în niciun fel. Crizele și revoltele sociale care zguduie ritmic de două decenii această ţară nu au nicio perspectivă pentru că

reușesc maximum să schimbe oameni din poziţii de putere. Reforma este un deziderat mai degrabă retoric, atunci când se vorbește despre direcţia în care trebuie să se facă schimbarea se trece la invective.

Acțiunea comună nu beneficiază de un creier colectiv

De la nivel politic, la nivel administrativ sau economic, lipsesc analiza și gândirea strategică, pe care le înţeleg ca proiect de acţiune colectivă, în contrast cu gândirea șefului de instituţie, a liderului, a „tătucului”. Acţiunea comună nu beneficiază de instrumentele unui „creier colectiv”, gândire complexă care abordează sistemic, care prospectează, simulează efecte, descrie scenarii. Ceea ce astăzi unii numesc bombastic „guvernanţă” devine, de multe ori, o formă a managementului totalitar. Schimbarea devine mai mult întâmplarea, rareori este schimbare strategică, tacticile de conflict între actorii politici reprezintă singura forţă care mișcă sistemul statal sau administrativ. Guvernanţele devin proiecte pe termen scurt, de multe ori, proiectele durează mai puţin de un an electoral. Factorii externi sunt, în multe cazuri, factori decisivi, priviţi ca fiind criterii ultime pentru decizii majore pentru societate, exemplul tandemului Banca Mondială-Fondul Monetar Internaţional fiind deosebit de relevant. Multe măsuri guvernamentale fundamentale pentru dezvoltarea societăţii au avut ca singură explicaţie „așa au vrut Fondul și Banca Mondială”.

Lipsește mereu „avocatul Diavolului” din momentul de decizie, acel ritual catolic de canonizare a sfinţilor, în care măcar un scenariu alternativ este luat în calcul, pus în discuţie.

Vidul strategic al zilelor noastre este generat și de o informare supraabundentă sau de mitologizarea calculelor care creează imposibilitatea de a prezice viitorul, rezumându-ne la dorinţa unui control exagerat al prezentului.

Psihoze colective și sindromul impostorului

Propagarea Internetului a produs o mare speranţă, dar aceste reţele amplifică efectele de dominare și controlul maselor, în loc să elibereze sau să crească stocul de cunoaștere. Reţelele sunt canale perfecte de circulaţie pentru spaime sau fantasme colective, pentru o generalizare a fricii, dar și o mare incertitudine. O lume a crizelor suprapuse s-a instalat în minţile bântuite de frici, iar, la nivelul gândirii colective, o adevărată „ruptură strategică". S-a generalizat ideea că schimbările sunt atât de rapide, încât apar mereu „surprize strategice", practic dispare mitul previzibilităţii lumii. O gândire care se hrănește din filmele cu tsunami devastatoare, cu revolte sociale, lovituri de stat, bombardamente, crahuri bancare, producând psihoze colective.

Atmosfera socială este tot mai încărcată, frica de supraveghere naște monștri, iar gândirea progresistă, consubstanțială încrederii în viitor, face loc tot mai mult unui pesimism social tot mai pronunţat.

Una dintre ultimele maladii colective este numită „sindromul impostorului" și unii autori spun că suferă în jur de 80% dintre angajaţii de pe glob de acest sindrom, evident în grade diferite. Tot mai mulţi dintre angajaţi au sentimentul că nu merită victoriile obţinute, că sunt niște impostori și trăiesc cu frica teribilă că se va descoperi asta într-o zi. Tot mai mulţi oameni terorizaţi de această maladie se tem de greșeli, se feresc de provocări, manifestă o imposibilitate de

a internaliza succesul din cauza unui sentiment de culpabilitate și participare la fraudă.

Spațiul public, tot mai plin de falși analiști

În locul explicatorilor legitimi pentru fenomene sociale, spaţiul public este tot mai populat de falși experţi, bloggeri atotștiutori, jurnaliști de opinie, părerologi, militanţi specializaţi în victimologie, iar toate acestea conduc la concluzia finală că trebuie să ne plecăm în faţa multelor condiţionări, a evenimentelor pentru care trebuie să fim pregătiţi, deși nu avem cum. O societate a urgenţei și a riscului continuu se naște, dar mai ales un sentiment al populaţiei că riscurile sunt deja imposibil de manageriat. Nu este oare un sindrom faptul că, în România zilelor noastre, Pompierii și SMURD beneficiază de o cotă de încredere de peste 90%, depășind cu mult Armata și Biserica. Ce înseamnă asta dacă nu o ruptură faţă de gândire, dar mai ales o demisie în încercarea de a gândi și de a construi viitorul? Gândirea strategică, la nivel individual, cât de simplă ar putea fi ea, este ucisă de această imprevizibilitate de fond a lumii. În această lume își fac loc tot mai ușor trei fenomene care sunt privite fără suspiciune: supravegherea individului, cenzura și relaţiile publice sau lobby-ingul pentru așa-zise cauze bune.

Noi, echipa care am fondat **SINTEZA**, revista de cultură și gândire strategică, nu credem că fiecare secundă schimbă ceva fundamental și trebuie să stai cu retina lipită de ecran pentru a afla care sunt viitoarele dezastre. Credem, din contră, că realitatea poate fi gândită, poate fi explicată, cu toate limitele cunoașterii. Suntem convinși că este nevoie de gândire critică și că viitorul poate fi modelat, iar gândirea strategică oferă resurse pentru a preveni pericolele și

a reduce sau manageria riscuri, fără dictatura urgenţei sau tactici pompieristice. Credem că trebuie luptat, în fiecare zi, cu diferitele forme ale arbitrariului puterii de orice fel, fără ca militantismul să fie proiectul nostru, dar participarea merită stimulată și susţinută. Dorim să arătăm, prin acest proiect, că există gândire și dincolo de ideologiile politice sau filosofiile cool, vrem să analizăm crizele de civilizaţie prin cauze sociale și să nu ne lăsăm dominaţi de gândirea urgenţei pompieristice a unicei soluţii. Oferim un loc al gândirii libere, o tribună pentru specialiștii care nu au cum să spună concluzii în doar 10 secunde de intervenţie televizată sau experţilor care nu se remarcă doar prin telegenie și dicţie. Am promis o încercare de luciditate. Nu facem elogiul conflictului, ca singur generator al schimbării, dar nici nu privilegiem stagnarea sau stabilitatea ca semne ale normalităţii. Demascăm formele de credulitate colectivă, iar analizele noastre caută să arate substratul pieţei de informaţii. Suntem convinși că oamenii au nevoie de interpretări, criterii după care să aleagă sau poate chiar de metode simple de a descoperi adevărul din spatele manipulării, dar și modalităţi de a se da la o parte cortina de imagini menite să ascundă, să falsifice, să disimuleze chipul tot mai fardat al unei realităţi sociale care vine peste noi ca un torent de imagini și sunete îmbietoare.

Am inaugurat acum trei ani experimentul **SINTEZA** nu pentru a intra în războiul mediatic sau în cel politic, am dorit doar să aducem argumentele la judecata faptelor și la radiografia comunicării publice prin intermediul valorilor. Am intenționat să stimulăm democraţia participativă și să denunţăm patologiile democraţiei. Căutăm să participăm la refacerea legăturii sociale și la creșterea capitalului social, dacă mijloacele noastre pot duce la asta. Vrem să luptăm

cu sindromul impostorului pe care românii încep să-l simtă în interacţiunea cu lumea liberă și să identificăm mecanismele colective de a ne bucura de succese, dar și luciditatea de a recunoaște cauzele adevărate, sociale și individuale pentru înfrângerile noastre.

Pentru unii dintre noi, trăitori și în perioada comunistă, SINTEZA, revista Ambasadei SUA în România de la acea vreme, aducea mesajele și imaginile unei lumi libere și era o oază pe care o așteptam cu înfrigurare, dar fără speranţa că, vreodată, vom putea cunoaște binefacerile și riscurile acelei lumi. Gestul nostru a dorit să fie un semn de mulţumire pentru acel dar al Americii de atunci, însă nu doar atât.

Am vrut să întoarcem acel dar, dăruind mai departe, dăruindu-ne nouă înșine, un loc al conversaţiei, al gândirii libere și lucidităţii asumate. Astăzi, după 3 ani de la apariție și experiența câștigată, suntem siguri că am reușit. ▪

O politică paralizată de frică

S-a scris mult în ultimele decenii despre cum este folosită frica în politică. Emoţie puternică, frica poate duce oameni la vot pentru pericole imaginare sau supradimensionate sau poate chiar direcţiona votul spre răul cel mai mic sau spre salvatorul-impostor. Până la urmă, chiar dependenţa popoarelor de liderii dominatori este un efect al fricii de asumare a destinului istoric. O privire sociologică asupra societăţii din ultimii ani ne conduce la concluzia că oamenii sunt puși în faţa unor riscuri din ce în ce mai mari, dar percep că nu le pot gestiona singuri. Dezvoltă, astfel, un registru de spaime și ameninţări la adresa securităţii societale, ca ameninţări la adresa identităţii grupului sau comunităţii în termeni de omogenitate și coeziune. Cum spune Manuel Castells, identitatea actorilor sociali este afectată în procesul de construcţie a sensului acţiunii colective, în cazuri în care ameninţările sunt diverse și nu există variante de răspuns social la ele, atunci la nivelul maselor se nasc identităţi nevrotice, un fel de identităţi de rezistenţă, care se caracterizează prin frici generalizate, autoagresiune, imitaţie, inactivism, apatie. Rămași fără un stat protector și darnic, cetăţenii români sunt expuși unui ocean de spaime pentru prezent, dar mai ales pentru viitor.

Dar nu doar dispariţia acestei umbrele produce o Românie înfricoșată, ci mai ales un fenomen despre care s-a scris mai puţin. România este o ţară cu un

stat slab, mereu agresat, dar este mai ales o societate fără politică. Slăbiciunile statului au la origine și faptul că avem o politică moartă de frică, în care activează politicieni paralizaţi de spaime. Un leadership curajos ar putea da direcţia, ar putea inspira, motiva și trasa linii pentru un sens al acţiunii colective, pentru o direcţie în care merge ţara. Nu subvenţiile de la stat salvează o ţară sau o economie, ci infuzia de speranţă și sens, proiectarea unor speranţe.

Dar politica noastră este timorată, moartă de frică, mai ales atunci când intră în ani electorali, anii schimbărilor. Anul 2014 este anul în care se termină un ciclu politic, cei 10 ani de războaie ale președintelui cu sistemul. După aceste războaie avem un tablou al maximei incertitudini. Totul pare un haos, nici cei mai experimentaţi analiști nu pot spune cu certitudine ce va fi în viitor. O frică de viitor a cuprins întreaga scenă politică și absolut pe toţi actorii.

Una dintre fricile cele mari este frica de a guverna și se întâmplă deja de aproape un deceniu. Chiar dacă au existat majorităţi consistente, politicienii au guvernat minimal, dominaţi de frica de a nu pierde puterea și tocmai din această cauză au pierdut-o, de fiecare dată. În 2014 nu se vor termina nici descentralizarea, regionalizarea, nici reforma Constituţiei, nici reformele din sănătate sau educaţie. Am senzaţia că politicienii nu mai pot lua marile decizii nici dacă ar avea susţinere de 100%, deoarece s-a pierdut curajul asumării unei decizii care afectează viaţa unor mase mai mari de oameni.

Frica de a lua decizii este deja o dominantă a activităţii funcţionarilor publici din ultimii ani, nenumărate dosare sau licitaţii publice se împiedică în încăpăţânarea unui director din minister care se teme să semneze pe sume mari.

Frica de valorile politice conduce la un surogat de politică: războiul politic permanent între lideri, care devine raţiune de a fi pentru competiţie, ba chiar poate deveni surogat de program. Dominanta politicii noastre de peste două decenii este războiul politic între indivizi, personalizat, continuu reaprins de una din părţi, ca și cum ar fi o regie perfectă. Ai senzaţia că politicienii nu se opresc din acest continuu *street fighting* pentru a nu li se aduce aminte de ceea ce ar trebui să facă, consilierii lor politici sunt specializaţi doar în aceste tipuri de acţiuni. O frică de celălalt a început să cuprindă taberele aflate în conflict continuu, mai ales de când au început să intre pe bandă rulantă politicieni în pușcărie, „cu executare”. Sfârșitul mandatului politic a început a părea sinonim cu o catastrofă și bătălia de la urne devine tot mai mult o bătălie pe viaţă și pe moarte. Frica de DNA sau de serviciile secrete îngheaţă sângele în venele politicienilor care vor căuta mai mult să-și asigure forme de protecţie decât să încerce a acţiona firesc, după planuri sau strategii necesare. Parlamentul a devenit, în ultimii ani, dominat de aceste frici și a făcut foarte multe greșeli dintr-o solidarizare absurdă uneori, dar generată de spaima lui „mâine oricine poate fi următoarea victimă”.

O frică de a ajunge în opoziţie duce mereu la orice concesie, la motivarea oricărei migraţii politice, la legitimarea tuturor alianţelor. O frică de izolare politică străbate tot spectrul, de la stânga la dreapta. Intoleranţa la opoziţie este cu atât mai mare, cu cât găștile grupurilor de interese au dezvoltat afaceri centrate exclusiv pe bugetul de stat, exact ca în perioada interbelică. În 2014, politicienii vor sta din nou cu bagajele la ușă, unii pentru a pleca în weekend la Monaco, alţii pentru a aștepta verdictele de la ANI sau Înalta Curte de Casaţie și Justiţie. În fine, mulţi

vor aștepta în străinătate rezultatul alegerilor, pentru mai multă siguranţă.

O frică de diferenţiere politică a apărut mai nou, rod al unor teorii născute în staffurile electorale. Sfătuitori cu pregătiri și expertize luate din „almanahe" conving partidele sau candidaţii să schimbe culorile partidelor, siglele sau să se mute spre centru, pentru că o bătălie cu cărţile pe faţă ar face pe unul sau pe altul să piardă sigur. Astfel, sunt inventaţi și reinventaţi politicieni cu identităţi incerte și fricile de asumare a identităţii politice duc la o guvernare managerială, o guvernare fără proiect sau opţiune ideologică. Moare astfel orice ideologie și dispare motorul motivaţional, speranţa și visul din politică.

O frică de idei și de faptul că nimeni nu este profet în ţara lui a cuprins firava noastră elită intelectuală. Elitele sunt incapabile să transmită mesaje în faţa unei neputinţe publice generalizate și a sentimentului pierderii controlului. Unii se retrag după zidurile universităţilor sau în turism academic planetar, alţii vorbesc la televizor fără să spună nimic. Sunt incapabili să facă o lectură a lumii care să reconstruiască un etos.

Anul 2014 nu va fi un an care spulberă ceaţa și deschide o nouă eră, deoarece nimeni nu are curajul să riște, să vină cu un proiect. Suntem o societate politică înfricoșată, ce așteaptă o minune care să indice încotro trebuie mers, un toiag al lui Moise care să despartă apele. Între timp, nu politica este de vină pentru nefericirile noastre, ci lipsa de politică. O politică fricoasă cu politicieni timoraţi este cea mai mare vulnerabilitate a statului. La 31 decembrie 2014 nu vom răsufla ușuraţi, nu vom scăpa de incertitudini, de ceaţă. Nu vom avea un leadership întărit și nici nu vom consemna sfârșitul unui război absurd sau renașterea politicii.

Se vor schimba unele poziţii, dar frica va rămâne și crisparea politicienilor nu va dispărea. Frica va rămâne și oamenii politici vor continua să se miște ca și cum ar fi vii și nevătămaţi, fiindcă frica nu ucide, doar că nu te lasă să trăiești, cum spune un proverb oriental. ▪

„Don't hate the media, become the media"
Jello Biafra – solist punk

Politica psihedelică

Politica și Internetul: utopii și speranțe

A trecut mai bine de un deceniu din momentul în care s-a născut un nou teritoriu de cucerit pentru politică: Internetul. Chiar dacă Putin ar avea dreptate și într-adevăr acesta ar fi creaţia CIA, este clar că efectele acestui lucru nu pot fi controlate și, fiind încă la început, este și foarte greu să anticipăm unde se va ajunge. Încă din primii ani în care politica a pășit pe teritoriul nou al Internetului, au apărut și semnele utopiei. Idealul atenian al democraţiei directe se va realiza negreșit, au început să creadă foarte mulţi entuziaști, iar alţii vedeau deja îndeplinit idealul sferei publice, teoretizate de Jürgen Habermas.

Va crește participarea politică, informarea va exploda și conștiinţa civică va schimba comportamentele, au apreciat unii, politicienii vor fi cenzuraţi și evaluaţi mai bine, au spus alţii. Primele măsurători și unele fenomene derivate din această întâlnire a politicii cu Internetul i-au entuziasmat pe mulţi sociologi: militantismul politic pe reţelele de socializare a prins rădăcini și chiar a coborât în stradă prin flashmob-uri sau prin revoluţii twitter-izate. S-a observat că power-userii, cei mai activi facebook-iști, sunt cei mai tari militanţi politici, au sute de prieteni și pot atinge audienţe medii de peste 150.000 de persoane. Aceștia

sunt legaţi, când intră într-un grup de militanţi politici, de sentimentul tonic al apartenenţei la echipă și devin deosebit de motivaţi și eficienţi.

Pesimism și realism

Au apărut, apoi, și realiștii sau pesimiștii, cei care au văzut primii că Internetul și reţelele sociale nu sunt chiar atât de eficiente în scopul informării, așa cum se credea, fiind medii foarte permeabile la dezinformări și manipulare. În mediul virtual, indivizii nu sunt neapărat mai activi, doar o mică parte participă la dezbatere, chiar mai puţini decât cei din spaţiul clasic al politicii, majoritatea fiind cei care dau „like" și atât. Cercetările din ultimii ani au observat că tehnologia duce la o subiectivizare autonomizantă în care individul trăiește iluzia ieșirii din structura relaţiilor de putere, dar, pe de altă parte, devine tot mai izolat social și tot mai puţin activ în societatea civilă.

Critica îndreptată asupra reţelelor sociale s-a acutizat și pe fondul observaţiilor legate de utilitatea lor în favoarea omului politic, și nu în favoarea democraţiei sau a schimbării raporturilor de reprezentare. Spre exemplu, Facebook este privit tot mai mult ca un instrument pentru „vedetizarea" oamenilor politici prin folosirea frecventă a unor mecanisme psiho-comunicaţionale pe care înainte aceștia nu le aveau la dispoziţie, precum conversaţionalizarea relaţiei și simulacrul proximităţii.

Politicienii schimbă contractul de comunicare

Prin comunicarea lejeră și preponderent emoţională, oamenii politici care comunică pe reţele schimbă contractul de comunicare printr-un simulacru al intimităţii, al lejerităţii, al spontaneităţii dublate de sinceritate. În fond, politicienii caută să înlocuiască

băile de mulţime și strângerea de mâini cu o baie de mulţime în bazinul deschis de pixelii albaștri. Vocabularul emoţional transmite faptul că și omul politic este fragil și sensibil, aspecte care întăresc iluzia intimităţii și împing contractul de comunicare spre imaginea de cordialitate. Procedurile expresive fac exces de pronume, de diminutive ori de expresii care conotează familiaritate.

Dar ceea ce nu s-a studiat suficient până acum este schimbarea pe care o poate suferi omul politic. În general, noi îl vedem doar ca pe un strateg cinic, avid de imagine și pornit să-și construiască fanii într-o zonă în care performează aparent într-o postură non-politică. În cele ce urmează, analizăm un studiu de caz în care omul politic, în viziunea mea, intră în această comunitate – grupul lui de Facebook – și acționează spontan ca membru al acelei comunităţi, comunitate cu care este în comunicare, dar și în comuniune.

Cazul Victor Ponta și declarația de abandon politic. Strategie sau spontaneitate?

Despre cazul anunţului făcut de Victor Ponta pe Facebook cu privire la retragerea sa din politică s-a vorbit în exces. Unii au spus că este o strategie – chiar și 80% dintre românii chestionaţi într-un sondaj IRES cred acest lucru despre anunţ. Eu cred că Ponta nu a făcut o strategie, chiar dacă, emoţionând electoratul propriu, a câștigat niște procente bune de mobilizare și intenţie de vot. Eu cred că Ponta a fost sincer, deoarece Facebook-ul are o mare influenţă asupra politicienilor, influenţă pe care nu am analizat-o până acum. Odată cu Facebook, dispare politica tradiţională, cea în care liderul este mereu asistat de experţi, comunică oficial și strategic sau tactic, anulează subiectivitatea. Politica de pe Facebook începe să aibă o viaţă proprie, o

anumită autonomie. Liderul are acolo fanii lui, diferiţi de cetăţenii care se uită doar la televizor, la talk-show-uri sau alte emisiuni. Pe Facebook, comunicarea este directă, instantanee, emoţională. Liderul îi anunţă prima dată pe cei din reţeaua lui, uneori intenţionat, înaintea presei. În reţeaua lui, liderul scapă de mediere și de critică, se simte confortabil și trăiește intens.

Acești oameni îi asigură un confort afectiv, iar liderul tinde să-i răsplătească, devine sensibil și, în ocazii de cumpănă, caută să fie sincer cu ei, să le testeze reacţia. Pe Facebook se fac noile băi de mulţime, iar politicianul este deja alt om. Uneori vrea să arate că este altul, că adevărata lui esenţă nu este dorinţa de putere, ci umanitatea trăită plenar. Textul lui Ponta este unul foarte simplu, dar rotund, l-a scris el – niciunul dintre consilierii săi nu l-ar fi scris așa! – și cred că a fost cel mai citit text politic din ultimii zece ani. La prima vedere, analizat din perspectiva politicii clasice, am putea spune că este o gafă, o ocazie de a demobiliza care arăta slăbiciune sau ezitare, ceea ce nu e bine înainte de alegeri. Unii analiști au mers mai departe, au calificat acest text ca unul de maximă strategie, un mesaj subtil către baronii PSD, un fel de șantaj pentru mobilizare. Nici prima, nici cea de-a doua interpretare nu sunt corecte, sunt doar clasice, ca să spun așa.

Aici este vorba de altceva: un mesaj sincer care arată că liderul alege să se retragă în familie și, în același timp, alături de comunitatea sa de prieteni și fani – adică, sutele de mii de fani de pe Facebook care îl înţeleg și care se bucură pentru acest favor și această exclusivitate. Când spune asta, liderul poate nu s-a gândit tactic la acest lucru ori poate doar a simţit, dar ecoul a fost senzaţional. A dinamizat reţeaua, a cimentat relaţii cu fanii, iar acest lucru s-a văzut imediat, prin câteva procente în plus la încredere sau intenţie de vot. Dar, mai mult, a crescut printre votanţii săi dorinţa de a merge la vot, lucru foarte important.

Subconștientul politicianului pragmatic

A fost un act de viaţă, sunt sigur că a fost „act gratuit”, dacă nu cumva subconștientul de politician pragmatic i-a dictat lui Ponta acest sentiment comunicant. Gândiţi-vă la text, el merge până la un punct alături de sentimentul de neputinţă al publicului. În prima parte, Premierul împărtășește descurajarea oamenilor, pare învins. Pe de altă parte, transformă dorinţa de a se retrage în victoria unei generaţii noi. Spune în subconștient: voi câștiga, dar nu voi păstra victoria pentru mine, o dau tinerilor, v-o dau vouă, o nouă generaţie. Atunci când câștigătorul refuză prada de război, când „învingătorul nu ia nimic”, efectul este maxim. Publicul nu poate decât să se mobilizeze, fiecare membru al comunităţii caută să urmeze exemplul Premierului, adică să sacrifice ceva.

Efectul de Facebook deschide o nouă eră politică. Spre o politică psihedelică

Avem un adevărat catharsis, o reacţie de transfer emoţional reciproc între politician și fani, moment în care cele două părţi se recunosc una pe alta ca similare, ca făcând parte din aceeași lume, constituite din același aluat. Acest efect de Facebook deschide o nouă eră politică, elimină mult mediatorii tradiţionali de pe traseul „fabricării” liderului sau câștigării de voturi. Presa tradiţională pierde mult din rol, de altfel, vedem că, la segmentele de vârstă care au peste 30% implicaţi pe reţele de socializare, scade drastic audienţa la TV. Politicienii care știu să comunice direct – care au curajul să se dezvăluie sau să posteze ca oameni reali și vulnerabili – încep să câștige tot mai mult. Cei care vor putea să-și valorifice asemenea tipuri de „spontaneităţi” vor câștiga în viitor.

Internetul naște, în fond, o contracultură politică devenită un fel de inconștient politic colectiv. E adevărat, politica pe Facebook pare și este o politică descentralizată, dar dezordonată. Nu realizează imperativul participării, doar 2-3% dintre participanţi sunt activi, majoritatea participă doar la etapa de *„I LIKE IT”*. Deocamdată, avem o masă mare de *ailaicheri* și câţiva militanţi. Acum 10 ani, un articol devenit celebru avea drept titlu o frază care tinde să devină realitate: ***„Următoarea revoluţie nu va mai fi televizată”***. Au venit primăverile arabe care au părut a împlini această profeţie, deși doar parţial. S-au realizat mișcări de contestare care au bulversat ordinea socială și politică.

Revoluţii sau lovi-luţii, asta încă nu putem să știm. Este clar doar că Facebook a lărgit sfera publică și acest fapt va modifica mult realitatea social-politică viitoare. Dar, cu siguranţă, nici oamenii politici nu vor putea rămâne neatinși, vor intra într-un joc care-i transformă și pe ei, poate vor deveni victime, la fel cum astăzi sunt priviţi doar ca sforari, într-o politică tot mai psihedelică. ▪

Sfârșitul unei civilizații politice? Despre cum mor partidele

De câţiva ani avem multe semne care arată sfârșitul partidului politic, cel puţin în varianta clasică, cea pe care o cunoaștem deja. O criză generalizată a încrederii în instituţiile democraţiei pare că lovește ca un uragan partidele politice.

Încrederea în partidele politice este cea mai mică în comparaţie cu toate instituţiile (între 7 și 10%). Numărul de membri de partid s-a redus drastic, iar militantismul arată ca și cum ar fi pe cale de dispariţie. Legea care a avut ca finalitate posibilitatea de a aduce noi partide pe scena politică din România zilelor noastre, permiţând înfiinţarea unei formaţiuni pornind de la trei semnatari în sus, nu a avut chiar succesul așteptat, iniţiativele sunt relativ puţine și se manifestă cu precădere în câteva dintre marile orașe. Diferenţele ideologice dintre partide sunt tot mai greu de observat, graniţele dintre stânga și dreapta se șterg tot mai mult, în timp ce nici măcar centrul nu mai reușește să le delimiteze foarte clar. Până la urmă, partidele care guvernează tradiţional și-au pierdut forţa de atracţie și capacitatea de reacţie la problemele societăţii. Rămân doar liderii să mai dea senzaţia de viaţă a unui partid, dar și aceștia se nasc tot mai mult pe platourile de televiziune și mai puţin în laboratoarele de strategie și planificare din sediile partidelor.

Se poate gândi democrația în afara partidelor politice?

Unii se vor grăbi să răspundă afirmativ, considerând că Internetul, social media sau reţelele de socializare pot furniza suportul pentru dezbatere sau pentru controlul guvernării și o alternativă la viaţa asociativă. Este adevărat, Barack Obama a adunat peste 500 de milioane de dolari, în sume mici, pe Internet, a avut 50 de milioane de susţinători pe Facebook, a făcut 120 de milioane de vizualizări pe Youtube, dar în Europa lucrurile stau mult diferit. Aici tradiţia politică presupune organizarea solidarităţii pe bază de încredere, prin participare directă, ca în modelele comunităţilor tradiţionale, iar în spaţiul european Internetul este folosit mai mult pentru a denigra politica și actorii ei. Nu mai vorbim despre partide, antipartidismul este atitudinea de bază pe reţelele sociale. Am scris în mai multe volume pe care le-am publicat în ultimii ani despre criza politicii și criza partidelor (*Politica inutilă*[17], *Patrie de unică folosinţă*[18], *Mitologii, fantasme și idolatrie*[19], *O Românie interioară*[20], *Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluţie la Generaţia Facebook*[21]) și nu voi relua aici decât puţine argumente pentru un ușor de observat faliment al politicienilor și al partidelor politice.

Derivele majore

Conflictul permanent a devenit o miză deosebit de vizibilă a politicului. Pentru politicieni, conflictul este o formă de legitimare și un fel de verificare a

---

17 Vasile Sebastian Dâncu, **Politica inutilă**, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2007.

18 Vasile Sebastian Dâncu, **Patrie de unică folosință**, Editura RAO, București, 2010.

19 Vasile Sebastian Dâncu, **Mitologii, fantasme și idolatrie**, Editura RAO, București, 2011.

20 Vasile Sebastian Dâncu, **O Românie interioară**, Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013.

21 Vasile Sebastian Dâncu, **Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la Generația Facebook**, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

atașamentului. Conflictul politic este continuu, el nu poate avea o rezolvare, pentru că acest lucru ar însemna să dispară chiar politica și personajele ei, însă constatăm că, în ultima perioadă, se naște o cultură a conflictului care este incapabilă să genereze proiecte serioase, pe termen lung. Cultura conflictului are nevoie mereu de adeziune publică și de aici politica noastră primește alte două rele: *marketizarea* și *populismul*. Logica și discursul confruntării dezvoltă și o logică de argumentare care este legată doar de confruntare. Retorica politică devine o armă, nu un instrument de educare sau comunicare. Conflictul permanent produce și îndepărtarea oamenilor de politică, absenteismul electoral crește, credibilitatea instituţiilor are de suferit serios, intelectualii fug de angajare politică, iar sediul politicii a devenit platoul de televiziune, cu toate efectele colaterale ale acestui fapt: vulgaritate, spectacol ieftin, inconsistenţă, prevalenţa emoţionalului în faţa raţionalului.

Politica românească și partidele din acest sfert de secol au reușit să perpetueze *un marketing al urii și o retorică a respingerii emoţionale a adversarilor politici,* deveniţi subit dușmani de moarte (după cum o atestă și azi discursurile de înfierare propagate de toţi liderii de partid). În același timp, omniprezenţa retoricii de demascare a dușmanului politic a făcut imposibil orice examen critic veritabil. În hărmălaia celor care demască ceva în fiecare zi este imposibilă promovarea analizei sau vocea specialiștilor în sociologie, economie sau politologie.

Mai mult, politica românească este stearpă, nu poate crea mituri, nu poate emoţiona și motiva. Oamenii sunt tot mai fascinaţi de vulgaritatea politicii, dar și-au pierdut capacitatea de a admira sau de a crede în cineva. În condiţiile unei politici a simpatiei spontane, emoţionale, politicienii sunt iubiţi sau respinși fără motive și fără o fundamentare cât de cât elaborată.

Un marketing al urii este folosit de așa-zișii strategi, răspunsul emoţional este o hoardă care înjură și nici măcar nu-l ascultă pe celălalt. Politicienii nu dialoghează pe teme politice, pe teme structurate pe probleme reale, adună dosare unii despre alţii, se duelează pe tema cine este mai corupt.

Politica partidelor noastre a fost în tot acest timp o politică *mioapă, o instituţionalizare a urgenţei, un răspuns pompieristic la cereri sociale tot mai complexe și la crize tot mai dese.* Majoritatea politicienilor își construiesc proiectele viitorului pornind exclusiv de la modelul trecutului, nu adaptându-se la o realitate care se schimbă foarte repede. *O politică de amatori, una a improvizaţiei și diletantismului a ţinut loc de un management strategic al societăţii.* Dacă studiem programele partidelor politice de la ultimele alegeri, vom observa că liniile programatice impuse de Bruxelles privind integrarea României reprezintă substanţa tuturor programelor, chiar și ale partidelor contrasistem.

Lipsa fundamentului moral al politicii noastre reprezintă, poate, începutul tuturor relelor. O lipsă generală a raportării la valori este boala cea mai grea a politicii noastre, valorile nemaifiind măcar invocate în spaţiul retoric intern al dezbaterii. Nici valorile stângii, nici cele ale dreptei nu sunt un liant destul de puternic pentru a păstra o minimă coerenţă între angajamentele politice faţă de electorat și comportamentul politic efectiv.

Partidele au devenit doar vânători de voturi, iar politica, doar o cursă de ademenire a votanţilor. Politica se poate reduce la marketing politic sau la tehnici de influenţare. Analiștii se înghesuie la televiziune să vorbească doar despre asta, ca și cum politica ar fi doar o mare uzină de manipulare și sugestibilitate. În cele două decenii și jumătate trecute de la Revoluţie, procesul de reconstrucţie a elitelor a cunoscut o fază de reconversie a elitei

nomenclaturii comuniste, într-o nouă elită economică sau politică. Societatea civilă a fost, în tot acest timp, incubator pentru construcţia unei contraelite, care astăzi ţine un tot mai vehement discurs elitist, antidemocratic de multe ori. Dar politica de azi trebuie să mărească activismul politic al intelectualilor și al cetăţenilor în general, dar nu are cum să facă asta dacă nu va face apel la valori.

Observăm tot mai des un consens antidemocratic și o democraţie fragilă. Cu toate aceste slăbiciuni, zi de zi, mass-media și chiar instituţiile politice participă la construirea unui *consens antidemocratic.*

Partidele politice vor dispărea? Televiziunea și Facebook le vor lua locul?

Partidele politice sunt hulite, dar reprezintă instituţii fundamentale pentru democraţie. În primul rând, partidele sunt intermediarii dintre putere și cei guvernaţi. Aici trebuie să se filtreze dorinţele societăţii și să se concretizeze în proiecte și programe politice. În al doilea rând, partidele sunt tribune de unde se direcţionează și se structurează opinia publică. Funcţia de direcţionare a evoluţiei sociale nu este mai puţin importantă, partidele sintetizând date și proiecte sociale și având rolul de a prezenta alternative. În fine, funcţia de critică socială și monitorizare a puterii reprezintă o foarte importantă utilitate pentru societate. Partidul este locul unde se creează candidaţi, se creează o reţea de susţinere, unde partizanii unei idei se pot organiza. Partidele ajută la structurarea campaniilor electorale prin personajele propuse și prin programele avansate și focalizează atenţia opiniei publice pe lucrurile cele mai importante, în fond acestea ar trebui să fie în sensul dezbaterii marilor probleme structurale ale unei societăţi. Acolo unde televiziunea prezintă exemple

spectaculoase sau fapte particulare, programele politice creează sinteze, ar trebui să facă proiecte care se bazează pe aderenţa la valori.

Însă, în realitate, partidele sunt afectate de uzura puterii și chiar de bătăliile interne sau de conflictul permanent dintre ele. Publicul lor este împrăștiat de telenovelele de la televizor și de lupta anticorupţie sau, câteodată, chiar de linșajul marilor trusturi de presă asupra lor. Până la urmă, televiziunile au ajuns să devină mai importante ca partidele politice. Laboratoarele partidelor politice care fac o strategie de combatere a sărăciei nu pot avea forţa unei televiziuni cu rating mare, care rulează de 20 de ori pe zi un filmuleţ cu imaginea unui copil care caută prin gunoaie, dar spune că ar vrea să devină aviator, deoarece peste groapa de gunoi unde stă toată ziua trec avioanele spre aeroportul din Cluj, de exemplu.

Facebook și lumea lui oferă o libertate absolută pentru orice tip de politică, mulţimile fără chip de pe reţelele sociale se pot manifesta liber de orice constrângere. Pot înjura, pot linșa, se pot răzbuna pentru toate frustrările și viaţa lor de mizerie sau visurile de bunăstare prost dimensionate. Mulţimile anonime de pe Facebook pot să partajeze o emoţionalitate fierbinte și pot da politicienilor senzaţia de neputinţă sau, din contră, pot genera o exaltare pe care nicio altă baie de mulţime nu o mai poate produce.

O criză de civilizație

De cele mai multe ori, facem o mare confuzie, considerând că marea criză a politicii vine din instrumentele sau mijloacele pe care aceasta le folosește, din imoralitatea marketingului sau ipocriziile de discurs ori din minciuna propagandei.

Nu cred acest lucru, ar fi simplu de ieșit din criză dacă ar fi doar o criză a mijloacelor, este ceva mult

mai grav: avem o criză de civilizaţie, de la care politica împrumută de fapt raportarea la om și societate.

Avem o agonie a politicii, barbaria și-a făcut tot mai mult loc în politică, de unde credeam că fusese expulzată după experimentul fascist și după cel comunist. Din contră, emigranţii sunt tot mai mult ţintă pentru politicienii fără inspiraţie sau talent. Dar nu doar politicienii fac asta; întreaga noastră civilizaţie face același lucru, prin cea mai mare parte a mijloacelor de expresie.

Am căutat să văd ce s-a întâmplat cu sediul publicaţiei *Charlie Hebdo* după un an și ceva de la tragedia din ianuarie 2015. Să nu credeţi că acolo este un altar sau un sanctuar. Toate urmele au fost șterse, clădirea a fost renovată, iar redacţia s-a mutat. Nicio preocupare pentru memorie, pentru educaţie sau pentru comemorare. Nimeni nu a vrut să mai audă de ceva de genul acesta, toată lumea s-a ferit să facă un loc de pelerinaj, violenţa a descurajat orice formă culturală de condamnare a crimei. În general, astăzi, pentru a practica umanismul în civilizaţie, dar și în politică, trebuie să ai mult curaj. Când totul pare permis și politica se bazează mai mult pe căutarea profitului electoral, civilizaţia politică este anesteziată, golită de valori și transformată doar într-un joc de imagine, condus de logica autoritaristă. Binele individual este considerat binele suprem, aproape că dispare conceptul de bine colectiv. Civilizaţia de azi nu mai este preocupată de metode care să blocheze reproducerea răului, iar umanismul devine tot mai mult un curent marginal. Da, știam de mult timp că politica nu poate trăi fără dușmani, dar astăzi trăim o schizofrenie a inventării de dușmani: teroriștii sunt peste tot (aici unii sunt dușmani veritabili), intelectualii sunt acuzaţi mereu de câte ceva, săracii au devenit o mare povară, emigranţii sau refugiaţii fac parte din scenarii de invazie.

Politicienii telegenici adună în spatele lor mulţimi violente, mai ales atunci când propun execuţii publice și se direcţionează după logica pulsiunilor emoţionale. Politica nu se mai interesează de ceea ce ne poate apropia, ci se ocupă de căutarea diferenţelor, de îngroșarea graniţelor, de caricaturizarea celuilalt. Discursul politic mediat de televiziune sau de Facebook pierde nuanţele, se simplifică și se încarcă emoţional, suferind un proces de talibanizare. Proiectul european pare tot mai mult un proiect eșuat, pentru că nu a putut fi tradus în proiect politic și imersat în mentalul colectiv. Astăzi nu mai observăm nici măcar contracţia libertăţilor, conformismul excesiv sau excesul de corectitudine politică, deoarece este o piaţă politică pe care ne-am câștigat dreptul de a spune orice prostii.

Acum formele partidiste sunt respinse pe principiul corupţiei clasei politice sau al lipsei de încredere în eficienţa lor socială, dar noi nu vedem că, de fapt, asistăm la o criză a civilizaţiei noastre în general. Nu doar politica este în situaţia de a nu-și găsi direcţia, de a nu mai putea indica un sens, rătăcirea este deja o caracteristică a societăţii în general. Politica trebuie să participe la reconstituirea solidarităţii și a „comunităţii de destin”, dar civilizaţia contemporană în sine parcă alunecă spre o nouă formă de barbarie. Mergem spre numeric și cantitativ, pe eficienţă maximă și către reducerea costurilor sociale.

O criză de conștiinţă a civilizaţiei moderne?

Este tot mai evident că trăim o criză de conștiinţă a civilizaţiei moderne. Nu putem bloca buldozerul consumerist, iar politica nu mai furnizează o conștiinţă pentru epoca noastră, ci produce mai ales energie negativă. Sfera politică se deculturalizează tot mai mult, militarizându-se parcă tot mai accentuat.

Nihilismul media și cinismul experţilor fragilizează imaginarul colectiv, iar viitorul nu mai este un proiect. O politică a urgenţei și un intervenţionism de criză au înlocuit marile proiecte politice. Educaţia tinerilor nu ne mai interesează și cu atât mai puţin suntem preocupaţi de socializarea politică a noilor generaţii. Singurele variante pentru partidele de succes sunt cele bazate pe un anumit tip de cinism social, pe radicalism ori pe eficienţă electorală.

Este nevoie de o nouă spiritualitate și de ieșirea din blocajele dogmatice: mondializarea inevitabilă, pragmatismul absolut, centralismul, unitatea care anulează diversitatea și pluralismul. O nouă etică a responsabilităţii ar trebui să fondeze noul contract social.

Partidele politice și liderii lor mor cu fiecare nou scrutin, puţin câte puţin. De câteva decenii, partidele și actorii lor caută soluţii pentru a rezista sau pentru a se adapta la schimbare: s-au vedetizat, au alunecat spre populism și demagogie, au încercat să se mute pe Facebook, au mutat sediul politicii pe platourile de televiziune, au inventat modalităţi prin care publicul să facă ordine pe propriile liste prin alegeri interne. Un singur lucru nu au încercat: să se apropie de oamenii simpli, cu sinceritate, înţelegând de unde vin distanţa și respingerea. Și apoi să regândească proiectul solidarităţii și construcţiei colective din perspectiva unei reforme morale. O reformă și un autoexamen la nivelul eticii individuale, dar și al eticii colective.

Partidele și politica nu vor dispărea, dar vor fi nevoite să găsească energia de a se reinventa, reconstruindu-și civilizaţia politică, responsabilă acum pentru o nouă formă de egoism și barbarie. ▪

Proiectul de fericire națională și bâlciul deșertăciunilor (Despre ideologizarea fericirii)

Ideea de fericire nu este nouă, Epicur spunea chiar că filosofia este o activitate care, prin discurs și argumentare, este menită să aducă fericirea în viaţa omului. Desigur, tipul de filosofie la care se referea filosoful grec era mai puţin o formă de cunoaștere și mai mult o modalitate de construcţie de sine.

Dacă fericirea privită din perspectiva individului trimite la stare, emoţie sau sentiment, recuperarea socială a sensului fericirii este mai complicată. Odată cu ideologiile neoliberale, unde sensul producţiei și economiei de bunuri este utilitatea, iar utilitatea își află măsura în sensul măsurii în care creează satisfacţie sau plăcerea consumării, apare ideea că produsul și consumul deţin un prag minim, care, odată atins, diminuează nivelul plăcerii. Ce trebuie făcut pentru a multiplica plăcerea sau a intra într-o spirală ascendentă este diversificarea continuă a produselor și oferirea lor în cantităţi cât mai mari. Consecinţa firească: putem măsura fericirea prin nivelul PIB, deoarece cu cât acesta va crește, cu atât poate crește satisfacţia cumpărând mai multe bunuri sau consumând mai mult.

În epoca postmodernă, consumerismul aduce un nou tip de hedonism, dar și o bulversare profundă a mentalităţilor în care se pierde oarecum sensul

fericirii. Astăzi, în epoca pe care Lipovetsky[22] o numește „hiperconsumism[23]”, oamenii nu mai cumpără produse sau servicii pornind de la utilitatea lor, ci mai ales referindu-se la criteriul social oferit, iar acest act face parte dintr-un scenariu-reţetă de viaţă fericită, model social sau un stil de viaţă, parte din reţeta pentru reușită și succes. La toate acestea se adaugă un nou tip de narcisism și filosofiile reconstrucţiei de sine, remodelarea corpului sau prelungirea vieţii. În „civilizaţia dorinţei” mergem tot timpul doar pe calea permanentei stimulări a cererii și a multiplicării infinite a nevoilor. Se schimbă rapid, cum spune sociologul francez, stilurile de viaţă și ne invadează o serie de fenomene extreme: hedonismul heterostimulat, militantismele politice cuplate cu noi forme de populism, în timp ce confortul înlocuiește vechile pasiuni naţionaliste. Creditul de consum stimulează dorinţele pentru un trai tot mai bun, pentru lux sau vacanţe, iar noi asistăm la expansiunea unei pieţe a sufletului și a transformării sale, a echilibrului și a stimei de sine, simultan cu proliferarea farmaciilor fericirii, iar conceptul de suferinţă s-a golit de orice sens sau poate chiar a devenit un non-sens, într-un paradis al tuturor posibilităţilor, într-o lume fără clase, unde clasa de mijloc devine motorul societăţii și unde toţi se prefac că nu există o bază a piramidei sociale, partea cea mai solidă, acolo unde sărăcia și deprivarea sunt prezente.

Din când în când, organisme internaţionale, devenite instituţii de decor, cum este OMS[24], spun timid că, în 2020, sinuciderea va fi a doua cauză a

22 Gilles Lipovetsky, Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de hiperconsum, trad. de Mihai Ungurean, Polirom, Iași, 2007.

23 Idem.

24 OMS – Organizația Mondială a Sănătății.

mortalității la tinerii de sub 25 de ani, devenind o problemă socială gravă. Dar unde putem regăsi cauzele acestui fenomen? În falimentul marilor proiecte de transformare socială și politică sau în slaba conectare a individului la valorile colective? Pe de altă parte, tot mai mulţi se întreabă: totuși, banii nu aduc fericirea? John Stuart Mill făcea distincţie între fericire și satisfacerea dorinţelor, dar lucrul acesta aproape s-a uitat.

După al Doilea Război Mondial, creșterea economică în ţările europene, America de Nord sau Japonia a reușit să multiplice de câteva ori PIB-ul pe cap de locuitor. Dar cu toate acestea, măsurarea satisfacţiei faţă de viaţă, un fel de indicator global, nu se corela cu acest criteriu. Sociologii care au încercat să analizeze sondaje din mai multe ţări au putut observa că nu există corelaţie între venitul pe cap de locuitor și rezultatele anchetei privind satisfacţia vieţii. Inglehart (1988[25]) sau Veenhoven (1991[26]) demonstrează chiar că uneori vom găsi corelaţii pozitive, dar vom găsi și multe cazuri în care ţări sărace au un grad de satisfacţie mult mai mare decât ţările cele mai dezvoltate din lume.

În ultima perioadă, tot mai des este utilizat indicatorul produsului intern brut ca măsură a progresului, precum și a creșterii economice, în general ca un garant al bunăstării. Chiar și în România, în ultimii ani, creșterea economică anuală a fost undeva la trei la sută și, în același timp, indicatorii sărăciei creșteau cu același scor. Pe bună dreptate cred, mulţi activiști sociali sau chiar politicieni spun că PIB-ul și creșterea lui nu se interesează și de creșterea nivelului

---

25 Ronald Inglehart, „The Renaissance of Political Culture", în The American Political Science Review, vol. 82, no. 4: 1203-1230.

26 Ruut Veenhoven, „Is happiness relative?", în Social indicators research 24.1 (1991): 1-34.

de trai sau de ameliorarea stării de sănătate sau de creșterea calităţii educaţiei. Inventat în 1934, PIB-ul, ca indicator, începe să fie tot mai mult înlocuit de ***indicii de sărăcie***, de ***indicele dezvoltării umane***, de ***indici ai sănătăţii sociale*** sau de cei de ***bunăstare economică***. Dacă PIB are legătură cu evaluarea unei activităţi de piaţă, legată de producţia de mărfuri, de eficienţa acesteia, tot mai mulţi cercetători propun să ne uităm nu la creșterea PIB-ului, ci, mai degrabă, la creșterea bunăstării populaţiei. Sigur, se poate contesta modelul american, care corelează creșterea cu progresul, dar trebuie să punem în loc un nou echilibru centrat pe exigenţele dezvoltării umane și sociale și chiar pe cele ale dezvoltării umane în general. Este adevărat, PIB-ul poate crește prin creșterea producţiei, iar aceasta poate secătui resurse naturale neregenerabile sau poate crea grave dezechilibre de mediu, cum sunt poluarea sau încălzirea globală.

Se cuvine însă să observăm un lucru de factură metodologică: cele două noţiuni nu sunt comparabile sută la sută, PIB-ul având posibilitatea de creștere infinită, la modul teoretic, pe când pentru satisfacţia vieţii scala este limitată.

România – fericirea ca stare de fapt

În clasamentele mondiale ale fericirii, românii sunt undeva la mijlocul clasamentului. În sondaje, găsim o medie a notelor undeva spre 6 (șase), evaluare autoestimată pe o scală de la 1 la 10. Nu voi deschide aici lunga dezbatere privind posibilitatea exactă de a măsura fericirea. Este prea lungă și nici măcar nu este prea interesantă, iar dusă la parametri sociologici devine și prea tehnică. Dar este clar că putem observa câteva paradoxuri care apar când încercăm să determinăm dimensiunile modelului social de fericire. Avem, în

primul rând, o serie de parametri negativi ai percepţiei mersului cotidian al lucrurilor: peste două treimi din populaţia de la noi apreciază că ţara merge într-o direcţie greșită, tot atâţia nu au încredere în instituţiile noastre, aproape jumătate dintre români cred că lucrurile nu vor merge bine la anul și nici în următorii ani, dar totuși există un optimism al nefericiţilor.

De unde vine această energie a visului, a speranţei, este foarte greu de măsurat, putem poate mai mult să deducem logic. Există câţiva parametri și câteva constante care se văd și la noi ca și condiţii: o stare de sănătate pozitivă, relaţii bune cu cei din jur, mai ales cu familia, și o stare materială bună. Momentele de referinţă ca stări de fericire și exaltare pe care oamenii și le aduc aminte sunt momente petrecute în familie, nașterea copiilor, participarea la evenimente cu potenţial afectiv (nunţi, botezuri, absolviri sau aniversări). Comparaţia furnizează, de asemenea, fericire sau nefericire, majoritatea românilor[27] considerându-se mai nefericiţi decât politicienii, preoţii, bancherii, avocaţii, medicii, poliţiștii, actorii, scriitorii. Singurele categorii pe care media populaţiei le crede inferioare ca nivel de fericire sunt ţăranii și șomerii (apar și dascălii, dar sunt în marja de eroare, oarecum egali cu media românilor). Ne credem mai fericiţi decât moldovenii, nord-coreenii sau rușii, dar mai nefericiţi decât maghiarii, francezii, polonezii, cehii, englezii, germanii, americanii sau suedezii. În general, doar 22% dintre români se consideră mai fericiţi decât europenii, 60% dintre ei se cred mai nefericiţi. Apare și o comunitate de egali în partajarea sentimentului de fericire, românii considerându-se egali în fericire cu prietenii, părinţii, partenerul de

---

27 Studiul **„Cât de fericiți sunt românii"** realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES în perioada 25-26 august 2016.

viaţă, colegii de muncă și vecinii. Starea de fericire nu funcţionează uniform pe tot parcursul vieţii, ea atinge un maxim undeva după 45 de ani și, probabil, este generată de sentimentul de stabilitate sau certitudine.

Per total, fericirea românilor are o dimensiune paradoxală: se bazează pe o credinţă magică în viitor, lucru greu de dedus din datele realităţii percepute.

Utilizări sociale ale fericirii

Fericirea se instituţionalizează tot mai mult, politicieni sau nepoliticieni, marketeri sau simpli escroci vor să folosească fericirea pe post de mascotă sau promisiune. ONU a stabilit o Zi Mondială a Fericirii, în data de 20 martie, și oamenii se sinucid normal în acea zi împotriva prescripţiei de a fi fericiţi. Undeva în Franţa există un Observator Internaţional al Fericirii, iar în Bhutan, în loc de Produs Intern Brut (PIB) se folosește indicatorul de ***Fericire Naţională Brută (FNB)***. Și totuși, în Raportul mondial al fericirii[28], Bhutanul este doar pe locul 84, în timp ce România este pe 71. Nu-i vorbă, moldovenii noștri de peste Prut sunt pe locul 55. Recent, o echipă de la un Institut pentru Fericire a adus în România cursuri de fericire, Happy U, după modelul celui mai frecventat curs de la Universitatea Harvard, iniţiat de Tal Ben-Shahar în 2004, și la care erau așteptaţi mii de studenţi.

Și la noi s-a înfiinţat un Institut pentru Fericire care organizează deja conferinţe și cursuri. Recent, la o conferinţă de acest gen la care au participat vreo 200 de tineri (evident, s-au plătit 400 de lei de persoană!), s-au combinat psihologia pozitivă și dezvoltarea personală cu o invitată de excepţie, Vanessa King[29],

---

28 John F. Helliwell, Richard Layard, Jeffrey Sachs (eds), World Happiness Report 2015, Sustainable Development Solutions Network, New York, 2015.

29 http://www.actionforhappiness.org/about-us/vanessa-king.

autoare de cărţi și seriale de televiziune, cea care a avansat 10 soluţii pentru o viaţă mai fericită, ușor de memorat sub acronimul *GREAT DREAM!* Nimic mai simplu, acronimul conţine formula ideală a fericirii ușor de obţinut prin celor zece pași simpli: *giving, relating, exercising, appreciating, trying out, direction, resilience, emotion, acceptance, meaning* (n.a. – a dărui, a relaţiona, a face sport, a aprecia, a încerca lucruri noi, direcţie, rezistenţă, emoţie, acceptare, scop).

Foarte simplu, nu-i așa? Trebuie doar să elimini din viaţă ceea ce te face trist, cum spune un cunoscut slogan motivaţional de pe Facebook. Sau să citam un gând dintr-o autoare de carte de la noi: „Îmi place să cred că zilele ar trebui să nu fie anonime. Ce-ar fi dacă la începutul unei zile i-am da o denumire: «ziua dorinţelor mari», «ziua pantofilor albaștri» sau, de ce nu, «12 ore de zbor». Sau ce-ar fi să aibă ziua de azi o culoare? Pentru mine, culoarea este roșu: vitalitate, dinamică, putere. Puterea cuvintelor este fără limită pentru că, la începutul zilei, dacă ne trasăm în minte cum ar putea fi acea zi, atunci suntem fără graniţe. [...] Fii creativ când dăruiești fericire!". Este un fragment din discursul unui specialist român, Anca Ghinea, *creative adviser manager și autoare a unei cărţi de succes.*[30]

Cum motivaţia contează, este de ajuns *„să alegi să fii fericit*", nu există nicio barieră socială și nicio piedică. Am putea crede că elevul rom dintr-un ghetou sărac are șanse egale cu fiii noii burghezii, sau copilul din Munţii Apuseni care merge la școală câţiva kilometri pe jos, în fiecare dimineaţă, iar după-masa pleacă să ducă oile la păscut, trebuie doar să se concentreze și tot universul va conspira în favoarea visului său de a evada spre marele oraș, locul de unde vin turiștii care îi oferă uneori gumă de mestecat sau Coca-Cola la cutie.

30 http://adevarul.ro/life-style/stil-de-viata/fericire-1_52629023c7b855ff5655fa3e.

Campania electorală și proiectele fericirii politice

Acum, că se apropie campania electorală, se pregătesc proiecte de fericire naţională, care, evident, se subînţelege, vor aduce fericirea pe termen lung, chiar dacă nu se va vedea asta în buzunarele noastre. În câteva fraze magice, se va face o hartă a viitoarei fericiri a întregului popor. De fapt, asta era problema cea mare pentru care jumătate dintre români trăiesc doar cu strictul necesar și 4 milioane dintre ei trăiesc umilinţele bejeniei: nu aveam un proiect de fericire naţională. Oare cum de nu s-a gândit nimeni până acum, era atât de simplu! Nimeni nu o să spună oamenilor că trebuie să renunţăm la multe dintre obiceiurile noastre, că trebuie să muncim mai mult, să acceptăm că trebuie să ne plătim taxele pentru a putea face mai mult pentru sănătate sau educaţie. Că trebuie să alegem oameni cu pregătire serioasă și experienţă, nu veleitari care se dau asemănători lor. Nimeni nu le va spune adevărul despre patrie, românii vor fi trataţi ca niște bebeluși mari, mereu păcăliţi de tătucii pe care i-au votat cu naivitate și cu bună-credinţă. Adevărate victime inocente, electorii vor fi conduși spre Facebook pentru a vedea cât de umani sunt oamenii care li se pregătesc. O să aflăm poate, în campanie, că cea mai mare sursă a nefericirii este corupţia sau că nefericirea vine din trecutul tenebros al comunismului sau din zona adversarilor politici. Sigur, nimeni nu va spune că și sărăcia ucide, că și bolile ignorate de sistem ucid, dar și lipsa de școală ucide și nimeni nu va observa că o parte dintre cei care astăzi ne dau lecţii sunt nepoţii celor care au fost diplomaţii, securiștii sau spionii lui Nicolae Ceaușescu, tineri deja pregătiţi să ne spună în limbi străine cum se traduce cuvântul „fericire" în

sistemele sociale unde nu se mânca salam cu soia, nici măcar la reprezentanţele diplomatice ale României. Evident, nimeni nu va vorbi despre faptul că nu este normal ca bogaţii și săracii să plătească aceleași cote de impozite și nici că munca ar trebui preţuită cel puţin la fel cum este capitalul. Nepregătiţi pentru marea fericire care li se pregătește de peste tot, bieţii români vor fi mustraţi că încă nu pot înţelege că totul s-a schimbat și ca noua politichie coboară printre ei, este comunicativă, compasională, simplă și prietenoasă. Vechii borfași vor veni cu haine noi și instantaneu se vor solidariza în discurs cu fostele lor victime, arătându-și nefericirile comune. În bâlciul fericirilor neamului se vor înghesui toţi vânzătorii de promisiuni vechi, dar și panglicarii de rit nou. Merită să fiţi fericiţi, dragi români, iar noi, dacă ne alegeţi, vom mări fericirea cu cel puţin 20%, chiar din prima lună după alegeri. Unii vor spune: vă aduceţi aminte ce fericiţi eraţi acum doi sau trei ani? Va trebui să fiţi atenţi cu baierele sufletelor voastre, să nu explodaţi de atâta fericire! Buimăciţi, românii vor cumpăra de la diferite tarabe, se vor scărpina în cap, se vor buluci acolo unde se joacă alba-neagra cu actori noi, alţii vor pleca deznădăjduiţi. Nimeni nu se va uita în cercetările sociologice care spun că lipsa de stabilitate și incertitudinea privind viitorul copiilor sunt sursa cea mai mare de nefericire pentru români. Nu un bâlci cu fericire de staniol și focuri bengale ar trebui oferite unui popor obosit să spere și să fie optimist, ci promovarea unei elite veritabile, verificată și respectată, care să ofere garanţia că societatea se normalizează și își creează instituţii și reflexe firești. Să nu ne distrugem elita intelectuală, economică sau pe cea tehnică este principalul proiect de fericire naţională, apoi putem să-i așteptăm cu pâine și sare pe investitorii străini.

Uneori, dacă i-am lăsa pe oameni să-și caute singuri fericirea și nu i-am introduce în proiecte colective, poate ar deveni mult mai fericiţi. Poate s-ar descoperi pe sine și ar învăţa mai multe despre sacrificiu și chiar suferinţa lor de secole ar putea câștiga sens. Proiectul naţional de fericire al românilor ar putea începe cu un an de tăcere, de reducere a gălăgiei cacofonice a proiectelor politice grandioase și poate corpul social al naţiunii și-ar auzi glasul mai mult, și-ar simţi dorinţele și ar asculta vocea noii elite, cea care nu poate răzbate acum din cauza războiului instituţiilor, serviciilor, fundaţiilor internaţionale, corporaţiilor sau grupurilor de interese. O elită formată din oameni cu vocaţie, veritabili, nu căutători de soldă grasă, mulţi dintre ei fiind poate în situaţia că acum nu bănuiesc că pot inspira, motiva sau conduce o ţară unde fericirea naţiunii se traficheazā la bâlciul tuturor deșertăciunilor. ▪

România – un caz de miopie strategică

România suferă de subdezvoltare în raport cu alte ţări europene, rămâne la coada Europei constant, cu toate că nu resursele sunt cauza, indiferent că vorbim despre resurse naturale sau resurse umane, acesta este un lucru care nu mai trebuie demonstrat. Cu siguranţă, există mai multe cauze ale unei înapoieri deja istorice, dar una dintre ele este deficitul constant de reflecţie strategică. Altfel spus, am cultivat, poate chiar de câteva secole, gândirea instantaneistă, trăirea momentului, am privit viitorul cu neîncredere și nu ne-am făcut destule planuri. Un fel de fatalism mioritic, poate o insuficientă încredere că se poate, sau chiar o tendinţă infinită de a copia doar modele ale prezentului. Elitele sau formele de organizare a statului nu au proiectat constant scenarii de adaptare la un viitor care este întotdeauna marcat de incertitudini, nu au încercat să lucreze la mari proiecte în care să punem laolaltă scopuri, mijloace, resurse, planuri pentru niște ţeluri generale proiectate undeva în trecut. Au fost și perioade de proiecţie strategică reușită (mă gândesc la Spiru Haret, la Dimitrie Gusti), remarcabile, depășind uneori chiar gândirea europeană din acea vreme, dar bulversările istorice, competitivitatea politică exagerată sau inapetenţa noastră pentru a ne cupla la proiectele începute de alţii au limitat efectele sau au omorât din fașă încercările de gândire strategică sau planificare pe termen lung. O precizare: voi exclude

din această discuţie perioada comunistă, deoarece încă nu avem date clare despre o perioadă în care planificarea dezvoltării s-a împletit cu discursul ideologic și propaganda, uneori fiind greu de distins între demersul eficient și proiecţia sa propagandistică.

Am observat inapetenţa noastră pentru strategie din ultimii 25 de ani chiar din propria mea activitate politică, administrativă sau intelectuală. Obsedat de ideea de a da coerenţă unui demers al administraţiei centrale, am creat o Agenţie de Strategii Guvernamentale, în cadrul Guvernului Năstase, după un model britanic, de mare succes, unde am adus tineri economiști, sociologi, politologi, pe care am încercat să-i instruim în cercetare și reflecţie prognostică, și care avea menirea să sprijine ministerele în testarea politicilor publice și în articularea de sinergii și legături între proiecte. După câţiva ani, a venit o ministreasă blondă care le-a luat birourile și i-a dat afară, principala tentaţie fiind fostul meu birou de la etajul trei al Palatului Victoria, mare și luminos (fusese, pe vremuri, fostul birou al faimosului Ion Teleagă). În același timp, am construit, la Universitatea București, alături de profesorul Cătălin Zamfir, un master pentru funcţionarii publici din administraţia centrală, cu specializarea Managementul strategic al comunităţilor, care a mers vreo trei ani destul de bine.

După ce nu am mai avut influenţă directă pentru a aduce oameni din ministere, noua putere instalată nu a mai considerat necesară o pregătire în acest domeniu. În sfârșit, o încercare de a aduce în fiecare ședinţă de guvern un minister care să prezinte, pe ramuri economice sau domenii, un proiect strategic și o viziune pentru următorii 10 sau 20 de ani a fost abandonată după prima încercare. Îmi aduc aminte că am început cu industria sticlei și după mai bine de o oră de discuţii

în care au fost analizate resurse, proiecte, scenarii de viitor, secretarul de stat responsabil a fost întrebat cât mai deţine statul ca proprietate și el a spus adevărul: doar 8%. Imediat, toată lumea a sărit să spună că atunci degeaba face strategii, nu o să-l asculte privaţii, un caz clar de miopie strategică la nivelul unui guvern care, altfel, nu era constituit din sinecuriști politici, ci din oameni care își cunoșteau perfect domeniile, chiar dacă majoritatea erau membri de partid. Am construit, acum cinci ani, IRES - un institut de analize strategice, dar succesul lui este legat doar de sutele de sondaje pe care le oferim gratis, încercăm să obișnuim societatea noastră să accepte datele și să se înveţe să se uite în oglindă. Ce-i drept, revista **SINTEZA**, publicaţie de cultură și gândire strategică pe care am lansat-o în 2013, a intrat la un an de la primul număr destul de bine în mediile intelectuale, dar instituţiile statului încă nu simt nevoia unor echipe care să le gândească viitorul sau să anticipeze trendurile.

Născut în domeniul militar, conceptul de „strategie" este astăzi prezent în toate domeniile. De la dezvoltare personală, la strategiile de dezvoltare ale corporaţiilor, la dezvoltarea comunităţilor și până la cercetările de prospectivă sau *future studies*. Din domeniul militar, conceptul de strategie s-a generalizat spre economie sau spre domeniile social și politic.

Fără a face discuţii teoretice sau conceptuale, aș spune că strategia este arta de a controla și utiliza resursele unei naţiuni pentru promovarea intereselor ei, câștigarea din competiţiile cu alte naţiuni, metoda de a răspunde agresiunilor prin utilizarea resurselor economice, politice, sociale, psihologice, culturale sau militare, pe timp de pace sau pe timp de război, pentru susţinerea maximală a orientărilor naţionale în scopul creșterii șanselor de consecinţe favorabile aduse

de victorie sau reducerea potenţialului riscurilor și ameninţărilor. Am sintetizat și adaptat aici, dintre miile de definiţii, una din 1943, datorată unui politolog american cunoscut – Edward Mead Earle –, care a dat o direcţie și a creat o școală, școala americană de gândire strategică, cea mai prolifică și mai dezvoltată și în zilele noastre.

Gândirea strategică este mai puţin o metodă fixă, ci mai degrabă un stil de gândire, un corpus cu geometrie variabilă, care se îmbogăţește în fiecare moment. Astăzi, pare mai actuală decât oricând, deoarece procesele de globalizare induc schimbări de contexte care pot crea ameninţări noi, configuraţii neașteptate ale viitorului. Dar existenţa unei preocupări constante creează reflexe și reflecţii în toate domeniile: de la domeniul guvernamental, la cel administrativ sau academic, până la nivelul societăţii civile unde think-tank-urile ar trebui să fie foarte active. Toate acestea creează, la nivel societal, în societăţile occidentale, o cultură strategică, un mod de a administra prezentul și de a-l gândi în conexiune cu viitorul.

În România observăm o letargie a gândirii strategice românești în ultimii 25 de ani, o letargie pe care o putem explica prin câteva elemente de socio-psihologie: individualism extrem, climat social (naţional) bazat pe o fragmentare și o stare continuă de conflict politic, capital social destul de sărac și parcă în curs de diminuare, deci ar fi necesare strategii din ce în ce mai puternice pentru îmbunătăţirea capitalului de cooperare și solidaritate, împotriva pierderii încrederii în instituţii, dar și în capacitatea statului român de a oferi garanţii cu caracter paternalist în condiţiile pierderii încrederii în viitor. Și alte cauze putem nota aici, și una este legată de integrarea în NATO, care a scos probabil centrele de reflecţie strategică militară

din priză, umbrela NATO venind probabil cu propria ei strategie. În sfârșit, integrarea europeană ne-a făcut să credem ca aquis-ul comunitar sau PNADR pot ţine loc de strategii de dezvoltare, deși acestea fixează doar unele condiţii de compatibilitate cu economiile europene, lucru care în multe locuri ne dezavantajează. După acceptarea noastră formală în UE, am făcut marea eroare logică de a ne considera integraţi și pilotaţi strategic perfect, eficient, de la Bruxelles. În loc să considerăm nevoia de strategie ca un soi de imunologie, adică metodă prin care ne putem apăra de influenţele sau agresiunile de toate felurile, noi am rămas la un nivel de pasivitate fantastic, lupta fiind doar pentru conformism și respectarea regulilor europene.

În loc de strategie, marea găselniţă a politicienilor, dar și a unor organizații civice este să faci ceva a*ltfel.* Mai nou, chiar președintele Iohannis promitea o *politică altfel.* Alina Mungiu-Pippidi, în articole din 2009 încoace, își asumă paternitatea ideii construcției unui partid politic „altfel". Dar dincolo de expresia *cool,* ce înseamnă *altfel?* Poate fi doar o altă modalitate de a greși, de a duce practica politică sau administrativă într-o altă fundătură. Demagogia și metafora lui *„altfel"* au avut și încă au destui adepți.

Reacția politicienilor și a elitei la vizibila dezamăgire populară față de noua realitate de după comunism, pierderea sensului, cinismul sau chiar extremismul au reprezentat o fugă de viitor și de căutare a recuperării trecutului. A prevalat în dezbaterea publică căutarea plasării într-o *zonă a căutării de vinovăţii, o paradigmă a eliminării adversarului prin decizii birocratice sau prin alegeri.* Dincolo de un elogiu al neoliberalismului, al pieței, al capitalului sau al cotei unice, într-un sfert de deceniu nu s-a propus *o nouă grilă de lectură a lumii* și nici nu am avut echipe de intelectuali sau

instituții care să participe la definirea și construcția „noului sens", adică spre ce ne îndreptăm, ce este bine și ce este rău, ce este tolerabil și intolerabil în relaţiile internaționale, care sunt resursele ce trebuie mobilizate pentru scopul modernizării României și participării ca actor economic, politic și cultural la competiția și/sau cooperarea internaţională. Dacă după 25 de ani, campania lui Iohannis din anul 2014, campania încoronată de cel mai mare succes în ultimele două decenii, a avut ca temă tot frica de comunism, de Rusia, este clar că nu ne-am îndepărtat prea mult de anul Revoluției. Un fel de anticomunism fără referent real a avut mare succes mai ales la generațiile tinere, facebook-iste, asemănător poate doar cu antisemitismul fără evrei, teoretizat interesant de științele sociale după 1989 în unele ţări din Europa de Est.

În două decenii și jumătate am preluat discursuri ideologice de largă circulație, în care am vorbit mai degrabă despre *riscuri* (de la corupție la terorism etc.), dar nu și despre amenințări, ideea de amenințări nefiind *politically correct, plasând demersul într-un registru parcă mai conflictual.* Cum să vorbești despre amenințările pe care le induce chiar procesul de integrare în UE? Pentru politicienii noștri conformiști este de neimaginat un asemenea limbaj sau analiză. Când s-a încercat realizarea unor demersuri de gândire strategică sau măcar planificare nu am căutat să îndeplinim un minim criteriu al transdisciplinarității, în cele trei ipostaze ale sale: împrumutul de concepte din discipline vecine, programe comune de cercetare interdisciplinară sau constituirea unor comunități de savanți din mai multe discipline care să gândească viitorul.

Suntem astfel o societate aproape incapabilă să gândească schimbarea. Statul nu a cultivat o gândire

strategică, deși imperative importante și urgente o cereau. Mă refer la nevoia de a face față crizelor care nu ne-au ocolit sau la cazul reactivităţii la imprevizibilitate și incertitudine. Atunci când instituții din universități sau societatea civilă (Fundația Soros, IPP, România curată, Curs de guvernare) sau altele organizații centrate pe analiză socială și instituțională au încercat asemenea demersuri, au fost ignorate de autorităţi. A rămas până astăzi în opinia publică o încredere imensă în tătuci, de la ei așteptându-se nu doar lumina, dar și acțiunea.

Lipsa unor inițiative guvernamentale pentru o reflecție strategică solidă a generat și o lipsă de *viziune strategică* pentru tot parcursul României din aceste moment. Am putea observa doar câteva dintre elementele acestei miopii strategice ce caracterizează România.

O frică de schimbare care a generat *o serie de stereotipii* de diagnostic, în general, erori logice de cerc vicios. Partajăm aproape la nivel colectiv ideea că învățământul nostru e bun (ne-a produs pe noi doar!), are și limite, dar uitați ce olimpici avem și ce medalii iau. Cei mai mulţi sunt de acord că toți medicii sunt supercompetenţi, de aceea pleacă și nu se mai întorc, cred și că sistemele noastre constituționale și legislative sunt bune, doar oamenii politici le strică (de regulă, dușmanii noștri, cei care nu ne sunt simpatici). Frica de rezultate de diagnostic corect este vizibilă la orice Guvern care blochează Institutul Național de Statistică să spună adevărul. De cele mai multe ori, guvernele sau mass-media reinterpretează mereu cifrele în cadrul unei propagande mincinoase, proguvernamentală sau antiguvernamentală, astfel că nimeni nu mai știe unde este adevărul.

Ne amăgim sau ne place să ne mințim privind *capacităţile reale strategice pe care le mai avem,*

resursele noastre de competiție. Să luăm un exemplu banal: *Dracula* este o resursă bună pentru turism, dar nu acceptăm să facem din asta un brand, să introducem această resursă simbolică în circuitul comercial, chiar dacă suferă un pic orgoliul nostru provenit din povestea de ospitalitate dintre Lisimah și Dromihete. Stereotipurile de identitate ne blochează aici gândirea strategică și chiar acțiunea. În România există o stranie sensibilitate, un fel de traumă colectivă, frustrarea pentru o imagine defavorabilă a României în afară și nevoia unei strategii inteligente de brand de națiune. Este un subiect care dezleagă frenetic energii discursiv-intelectuale deosebite. Au loc ample discuții naționale, dar nu iese nimic din ele pentru că nu am reușit să facem un proiect integrat, serios, rezolvând problema fundamentală, aceea a găsirii unui loc gol în mintea lumii, un loc pe care să-l ocupi. Cred că am fi putut face asta folosind cultura ca nucleu de soft power al României, chiar Joseph Nye, inventatorul conceptului de soft power, prevestea că arma letală a secolului XXI va fi cultura, mai ales că globalizarea și industrializarea vor uniformiza foarte mult moduri de viață și experiențe sociale.

România este campioana ratării ocaziilor, în nefolosirea tradiției noastre culturale, în participarea la nașterea unor fundamente ale culturii contemporane. Atât Fundația Culturală Română, creată și condusă de Augustin Buzura, cât și Institutul Cultural Român, prin directoratul lui H.-R. Patapievici, au avut proiecte interesante, dar au fost, fiecare la rândul ei, decapitate politic. O instituție ca ICR, de exemplu, trebuie să dezvolte filiale în cât mai multe capitale cu putinţă, evident nu și Târgu-Jiu. Tot mai mult, strategii soft power-ului cultural spun că tipul acesta de instituții trebuie scoase din ambasade, desfăcute de legătura

prea strânsă cu ministerele de externe și legate de zonele de piaţă ale culturii contemporane, ele trebuie administrate de oameni cu experienţă în domeniul managementului artistic sau creației și conectate la agenții de impresariat, canale de difuzare media, curatori, zone de distribuție pe Internet.

Am exemplificat în acel loc și prin nevalorificarea strategică a marilor resurse pe care le oferă noua generație din cinematografia românească. Filmele lui Netzer, Puiu, Mungiu, Porumboiu, Nemescu, Ștefan sau Tudor Giurgiu iau premii internaționale care ne ajută să aflăm că acești tineri trăiesc și creează în România; fără aceste premii, nu am ști nimic despre ei. Într-un secol XXI care va fi secolul imaginii, ei vorbesc și valorifică pe piața artistică mondială un lucru care ne-a rămas autentic: *suferința și disperarea de a fi român,* disperarea de a merge contra istoriei și pe lângă civilizație. Acești copii *au trăit copilăria tranziției, ei văd rănile lăsate de comunism, ei nu au supraviețuit cu șmecherii, nu au făcut compromisuri majore.* Ei trăiesc o realitate autohtonă care a pierdut sensul și unde drama familiilor este sincronică dramei indivizilor. Acesta este un *Romanian way of life* care ne unește cu ceilalți, în contextul unor valori universale. Chiar dacă, după criteriile lui Verba sau Nye, suntem încă o societate cu o cultură parohială, putem spune că am trăit și trăim toate dramele umanităţii și avem ce spune lumii despre viață noastră. Din păcate, nu am găsit încă resurse de inteligență pentru a depăși un complex de cultură mică, ce se vrea câștigătoare prin difuzarea unor conținuturi culturale cu caracter monumental, epopeic, eroice și pozitive.

Lipsa unei culturi strategice este vizibilă și în *marile probleme de pilotaj* al unui plan sau proiect strategic. După lansarea unui proiect cu caracter strategic apare

o imposibilitate de a se lucra în grup, mari probleme de colaborare sau de acceptare a unei autorități stabilite poate formal, în cazul unei egalități ierarhice orizontale a membrilor. Lipsa unei culturi a participării, expresie a unui capital social slab, omoară multe proiecte. În plus, trecerea de la un proiect la aplicare este o mare incertitudine, de cele mai multe ori proiectele sau planurile strategice rămân doar pe hârtie, iar motivații pentru asta sunt destul de ușor de găsit.

Dar cea mai mare problemă pentru construcția unor demersuri strategice este generată de faptul că *viitorul nu mai este o prelungire a prezentului,* nu mai putem face pronosticuri doar printr-o simplă prelungire a unor tendințe din prezent în viitor. Este nevoie de o gândire de ruptură, de o gândire creativă, pentru că viitorul este astăzi greu de prevăzut doar din parametrii măsurabili sau perceptibili ai situației.

Cu siguranță există multe alte probleme, mecanisme sau explicații pentru miopia strategică ce caracterizează România astăzi. Cred că inteligența strategică a unei societăţi se măsoară și în posibilitatea de a gestiona greșelile majore de management politic. Aceste greșeli nu țin numai de decizie, de greșelile de decizie care au ca bază lipsa de informație, ci țin de mai mulți factori de influenţă care apar într-o societate, de exemplu de reglarea competiției politice. Bătălia electorală sau politică poate duce la prejudicierea fundamentului de coeziune socială dintr-o societate marcată de conflict politic în permanență, în care segmente sociale sunt mobilizate unele împotriva altora (funcționari de stat contra profesori, pensionari contra salariați, votul „inteligent" al orășenilor *vs* votul „proștilor" de la țară). O dezbatere publică asupra unor asemenea probleme de modele, percepții și politici poate aduce aporturi informaționale serioase unor proiecte de strategie viitoare.

Deocamdată, România rămâne o societate în care gândirea strategică a viitorului este blocată, iar de aici derivă și sentimentul de neputinţă colectivă, lipsa generalizată de încredere, incertitudinea și îngrijorarea majoră față de viitorul copiilor și sentimentul generalizat al lipsei unui sens sau a unui proiect colectiv. ▪

Lungul drum al căutării consensului politic

Suntem convinşi că la începutul politicii stă conflictul. Antagonismele şi rivalităţile din societate sunt transferate unor actori politici, puşi să le gestioneze pe baza unor reguli sau cutume. Astfel, puterea politică ajută la stăpânirea conflictelor, însă în România lucrurile par să fie pe dos. Conflictul politic depăşeşte considerabil nivelul de tensiune din colectivitate. Dacă vorbim însă despre competiţia politică, nu putem să nu constatăm că este o dimensiune fundamentală pentru societăţile pe care le putem considera societăţi democratice, chiar un criteriu important pentru a descrie democraţia. Competiţia se desfăşoară după reguli precise, codificate legislativ la toate nivelurile, însă depinde foarte mult şi de unele dimensiuni ale cadrelor sociale în care se produce: cultură politică, tradiţii şi istorie, sistemul constituţional şi multe alte criterii.

Competiţia politică în societatea noastră a avut tendinţa de a se permanentiza, transformându-se într-un *război rece româno-român*. Deşi s-au încercat aproape toate variantele posibile de coaliţii de guvernare, nu s-a reuşit, timp de două decenii şi jumătate, realizarea unui proiect de societate care să obţină consensul, chiar formal, al tuturor partidelor.

Un asemenea război politic permanent ar trebui să aibă nişte resorturi mentalitare de profunzime, ar trebui să fie condus de nişte clivaje care duc, de regulă,

și la structurarea formaţiunilor politice, deci dau și configurări ale votului.

România – țara clivajelor incerte

Cei 25 de ani care au trecut în România de la Revoluție au fost 25 de ani de război politic. Există o explicație fundamentală pentru această mare conflagrație politică permanentă? Conform științelor politice, clivajele politice ar trebui să fie situate la baza conflictelor societale, dar și ca fundament al rezolvării lor. Clivajul trimite la o diviziune socială care permite separarea populaţiei și identificarea de categorii de participanţi la actul politic, în funcţie de una sau alta dintre caracteristicile fundamentale ale unui grup social – profesie, status social, religie, etnie. Câteva clivaje ar fi trebuit să structureze continuu clasa politică și să creeze tensiunea dezbaterii. Dar nu este ușor de făcut o clasificare a clivajelor pentru că, în România, nu au existat clivaje foarte proeminente, mișcarea partidelor și structura competiției fiind generate, în general, de momente publice de mare încărcătură, dar mai ales de emoțiile liderilor. Majoritatea partidelor s-au structurat în jurul unor lideri, și nu în jurul unor tematici care să structureze publicuri distincte.

Unii au încercat să acrediteze ideea că bătălia politică s-a dat la noi pe clivajul **comunist-anticomunist**, clivaj care a fost observat (De Waele[31], 2003, pp. 190-192) mai ales în țările postcomuniste care înainte au avut măcar un embrion de societate civilă. În cadrul acestui clivaj, criticii regimului comunist se luptă cu continuitatea acestui regim manifestată prin moștenitori sau prin avantajele pe care unele structuri

31 Jean-Michel De Waele, „Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa centrală și de est", în Jean-Michel De Waele (ed.), Partide politice și democrație în Europa centrală și de est, Humanitas, București, 2003.

le păstrează ca urmare a comunismului. Chiar dacă aceasta a fost o temă de campanie sau de discurs politic, inclusiv astăzi, după 25 de ani, se păstrează pentru actorii politici etichete de „comunist” sau „neocomunist”, nefiind însă o atitudine de substanţă, întrucât la Revoluţia din decembrie 1989 regimul comunist a fost respins violent de întreaga societate. Chiar dacă polemica politică a dus la etichetări de partide mai „nostalgice” (PSD sau PRM) și unele mai „reformatoare” (PNȚCD sau PNL), studiile pe care le-am realizat în cadrul IRES[32], în jurul anilor 2010, cu privire la nostalgia legată de vechiul regim ne-au arătat că sentimentul de nostalgie era prezent consistent atât în rândul votanților partidelor anticomuniste, dar și în rândul tinerilor care nu au fost afectați de comunism.

Putem explica nostalgia prin alte mecanisme decât o structurare profundă a unui clivaj. Într-un studiu despre *nostalgie*[33] am explicat fenomenul prin mai mulți factori. În primul rând, problema care apare aici este cea a inexistenței unui spațiu public unde să se confrunte aceste forme ale discursului despre trecut, unde să se lupte sau chiar să se reconcilieze. Nu avem destulă toleranță pentru a accepta varianta celuilalt, pentru a o înțelege ca legitimă și a o confrunta cu a noastră, fără a încerca s-o anulăm cu desăvârșire. În al doilea rând, uneori declarația de evaluare a trecutului este și un fel de polemică față de prezent și conducătorii de acum. Când operatorul de interviu îi întreabă pe oameni despre trecut, atunci ei răspund și cu gândul la modul în care va fi judecată declarația lor. Oamenii știu că sondajele de opinie se publică și poate că unii gândesc strategic: vrem să arătăm că cei de acum sunt

---

32 Studiul **„Românii și nostalgia comunismului”** realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES în perioada 21-23 iulie 2010.

33 Vasile Sebastian Dâncu, **„Nimic nu este mai imprevizibil decât trecutul”**, în revista **Cultura**, nr. 285, București, 2010.

mai slabi chiar decât conducătorii din perioada cea mai neagră din istoria noastră. În plus, în toate încercările de evaluare istorică a comunismului românesc, poporul a fost mereu o victimă inocentă. Mereu am fugit de această răspundere: în timp ce un demers de istorie populistă l-a transformat pe Ceaușescu în turc sau țigan, ungurii sau evreii au fost considerați țapii ispășitori pentru aducerea comunismului la noi. De aici până la fenomene de amnezie socială sau de reevaluare pozitivă a unui trecut considerat ca fiind nesatisfăcător nu mai este decât un pas. În fine, am considerat atunci că nostalgia este un teritoriu de întâlnire pentru mai multe categorii sociale de excluși. Apare și o degringoladă politică legată de mobilizarea exclușilor, a electoratului dependent care se plimbă mereu spre cei care dețin puterea. În 2004, Traian Băsescu a preluat acest electorat de la Ion Iliescu, iar după anul 2010 acest electorat vine înapoi după ce Traian Băsescu le taie pensiile, iar partidul său a pierdut alegerile parlamentare din 2012. Astăzi, acest electorat nu este caracterizat de un dor de Nicolae Ceaușescu, ci doar de un dor pentru o viață mai bună. Până la urmă, nostalgia după trecutul comunist a devenit un loc social, un teritoriu al memoriei colective unde se întâlnesc toate generațiile. Poate singurul loc unde românii se mai pot simți solidari.

Poate mult mai ușor de aplicat societății românești, cel puţin pentru primul deceniu de democraţie, sunt ceea ce politologii numesc categoriile care vizează ritmul sau dinamica tranziţiei economice, adică cea care îi opune pe cei numiți **maximaliști acelora care sunt minimaliști, maximaliștii fiind adepții unei tranziţii mai rapide, chiar dacă este dureroasă, iar minimaliștii crezând într-o tranziție fără șocuri care să cruțe populația de suferințe și societatea de**

riscuri (De Waele, 2003, p. 187)[34]. Analiștii români au spus că, pe scena politica românească, PSD (cel puţin pe perioada anilor 1990) și PRM sunt partidele care pot fi înscrise în categoria partidelor minimaliste în opoziţie cu PNŢCD, PNL, UDMR și PD, partizane ale unei abordări maximaliste.[35]

Dacă respectăm însă definiţiile mai riguroase (Bartolini și Mair, 1990, pp. 212-249)[36], care au încercat să rafineze conceptele cunoscute ale lui Lipset și Rokkan, atunci ne este și mai greu să trasăm clar clivajele care ar fi minat consensul în deceniile de după Revoluție. Dacă cele trei condiţii necesare pentru a deosebi un clivaj de o simplă diviziune socială curentă sunt: 1. O diviziune socială reală în care cetățenii se grupează după caracteristici sociale importante, precum etnie, ocupaţie, religie, status; 2. Cei incluși în diviziune trebuie să fie conștienţi de identitatea lor colectivă, deci să aibă o conștiinţă legată de asta; 3. Pe baza acestei caracteristici, indivizii să se reunească în organizaţii cum ar fi partidele sau sindicatele, atunci este greu să găsim în România clivaje care să respecte strict aceste trei criterii.

Ne referim, de exemplu, la votul pe regiuni geografice, unde se vede clar că Transilvania și Banatul au votat mai mereu diferit de Sudul României sau de Moldova. Totuși, partidele regionale care au existat în România – Partidul Unităţii Naţionale Române (PUNR) sau Partidul Moldovenilor – nu au rezistat, au fost existențe meteorice. Cred că în cele mai multe cazuri vorbim despre atitudini culturale, mai mult

34 Jean-Michel De Waele, **„Consolidare democratică, partide și clivaje în Europa centrală și de est”**, în Jean-Michel De Waele (ed.), **Partide politice și democrație în Europa centrală și de est**, Humanitas, București, 2003.

35 O. Vaida, **„Partide și societate”**, în **Sfera politicii**, nr. 123-124, București.

36 Stefano Bartolini, Peter Mair, **Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates, 1885-1985**, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

decât despre structuri profunde de mentalitate care să creeze clivaje.

Nici axa teritorială (centru-periferie) și nici cea funcţională (stat-biserică) nu este relevantă în structurarea conflictului în România.

Rămâne o *axă declarativă*, mai degrabă, cea **stânga-dreapta**, care acţionează mimetic, în sondajele de opinie doar o mică parte din populaţie, mai puţin de jumătate, autoplasându-se pe această axă, de multe ori însă făcând-o incoerent dacă verificăm și aderenţa la caracteristici atitudinale ale stângii sau ale dreptei.

Distincția stânga-dreapta nu mai funcționează în percepția publică din multe motive. Au dispărut programele politice în contextul unui pragmatism sau situaționism exagerat, politica este din ce în ce mai personalizată (*băsism, pontism*), tot mai mulți politicieni, fără background cultural, comunică mai puțin conceptual, cu tot mai multă demagogie, există din ce în ce mai multă violență politică îndreptată spre țapi ispășitori. Nu pot interpreta altfel răspunsurile la o întrebare pe care am pus-o insistent în sondajele de opinie interne, realizate în campania electorală din 2014 și la care am obținut răspunsuri care m-au descumpănit. În septembrie 2014, nu cu mult timp înainte de alegerile prezidențiale, am întrebat, într-un sondaj: „Care credeți că este cel mai reprezentativ candidat la prezidențiale din partea dreptei politice – dintre cei care ați auzit că vor candida în acest an?" Răspunsurile au fost: Iohannis – 28%, Ponta – 22%, Udrea – 10%, Tăriceanu – 10%, Vadim Tudor – 2%, Macovei – 2%, Dan Diaconescu – 1%, niciunul – 4%, nu știu – 19%, nu răspund – 2%.[37]

---

37 Studiul **„Imaginea candidaților la alegerile prezidențiale din România 2014"** realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES în septembrie 2014.

Victor Ponta, președintele celui mai mare partid de stânga din România, este etichetat de aproape un sfert dintre votanţi drept reprezentant al dreptei politice!

Incoerența perfectă a votului

Multe cercetări duc la o incoerență în dinamica votului, sociologic vorbind, nu există delimitări partizane care să structureze votul politic. Cercetările pe care le-am realizat, în ultimul deceniu, asupra volatilității electorale arată că peste 60% dintre cei care au mers la vot au ales două, trei sau mai multe partide, ceea ce sociologii americani numesc *nevroză electorală*.

Richard Katz și Peter Mair[38] au explicat, la un moment dat, că evoluţia partidelor politice conduce spre o dependenţă de sfera publică, prin așa-numita teorie a cartelizării politice, *teoria partidelor cartel*. Ei susţin că răspunsul politicienilor la crizele tot mai dese și la procesul dezideologizării va fi trecerea în faza partidelor de masă, de tip *catch all,* partide care nu mai sunt legate de clase sau categorii limitate și care vor să ia voturi de peste tot, partidele nemaifiind astfel dependente de categorii sociale, ci de administrație și de structurile statale. Este o fază a politicii anilor '80 din Occident, la noi începe să se manifeste acum. Cartelizarea prin baronizare a arătat tocmai această dependență a partidelor de administrație, rămânerea la guvernare sau ajungerea cu orice preț fiind astăzi un fenomen tot mai frecvent.

Nevoia de consens social și politic

Ordinea socială se constituie prin confruntarea unor interese individuale care se subordonează unor modele care au ca rezultat obținerea binelui public.

38 Richard S. Katz, Peter Mair, „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", Party Politics, Vol. 1, No. 1, 1995, pp. 5-31.

Cu toate că fiecare individ urmărește maximizarea propriilor utilități și atingerea scopurilor sale egoiste, chiar dacă spunem că deciziile sunt mereu raționale, observăm că alegerile își pierd caracterul rațional din cauza responsabilității difuze, cum demonstrează Olson (1975)[39], adică vor fi mereu ***free-rideri***, care nu vor dispuși să plătească niciun fel de costuri, deoarece beneficiile colective oricum se răsfrâng asupra tuturor. Caracteristicile societății dictează modul în care se pot găsi soluții de optim social, iar când ne referim la consimțământul din sfera socialului, vorbim despre *consens informat* în sensul în care consensul informat plasează responsabilitatea pe umerii individului, odată ce acesta și-a exprimat opțiunea. În viața socială, sunt numeroase situaţiile în care politicienii trebuie să îi convingă pe cetăţeni să facă uneori lucruri care sunt împotriva interesului propriu. Altfel spus, consensul informat este o acțiune *intenționată, adică se pot analiza condiţiile* necesare și suficiente pentru atributul *informat* al consensului. Literatura de specialitate identifică prin Faden și Beauchamp[40] (1986, pp. 274-278) câteva elemente obligatorii: dezvăluire (*disclosure*), înțelegere (*comprehension*), voluntariat (*voluntariness*), competență (*competence*) și consens (*consent – shared decisionmaking*).

Dar atunci când vorbim despre palierul acțiunii publice, acesta determină modul în care se va stabili strategia prin care va fi operată realizarea consensului. Hassenteufel (2008, pp. 178-182)[41] le clasifică în *directe* (care urmăresc să influențeze direct autoritățile publice, interacțiunile cu actorii statali fiind reduse) sau *indirecte*

---

39 Mancur Olson, The Logic of Collective Action. Public Goods and the Theory of Groups, 5th ed., Harvard University Press, Massachusetts, 1975.

40 Ruth R. Faden, Tom L. Beauchamp, A History and Theory of Informed Consent, Oxford University Press, USA, 1986.

41 Patrick Hassenteufel, Sociologie politique: l'action publique, Armand Colin, Paris, 2008.

(destinate unei opinii publice lărgite, susceptibile de a influența autoritățile publice). Acţiunile publice directe sunt *lobby-ul*, *negocierea*, *acțiunea conflictuală* și *acțiunea juridică*. Acțiunile colective indirecte sunt *acțiunea simbolică* și *luarea de poziții publice*. Există și o categorie hibridă, *manifestațiile publice*, care pot fi și acțiuni directe și indirecte sau chiar combinate.

Fiind vorba despre acțiuni colective, identificăm două categorii de mecanisme de atingere a consensului: conflictuale și neconflictuale. Mecanismele conflictuale de atingere a consensului au la bază teorii ale rezolvării conflictelor prin negociere, iar conflictul este văzut ca unul endogen, unde este provocată ordinea prestabilită. Vom putea analiza aici trei faze în soluţionarea unui conflict: etapa de *preconflict*, apoi etapa de *confruntare* și, în final, faza de *negociere,* unde se atinge consensul.

Ne vom apleca mai mult în acest text asupra mecanismelor neconflictuale, chiar dacă istoria de 25 de ani de la Revoluţia din 1989 conține multe momente în care am putea să aplicam aceste teorii în cazul Pieţei Universităţii, mineriadelor, marilor greve sindicale, manifestațiilor legate de Roșia Montană sau cele privind gazele de șist. Vorbim mai ales de cele neconflictuale pentru că aici se vede mai bine cât de pregătită este societatea noastră să dezvolte mecanisme mentalitare și structurale de consens.

Dacă ne punem întrebări cu privire la mecanismele de menţinere a ordinii sociale, este evident că interesul public este miza pentru care oamenii sunt puși să renunțe la interese individuale pentru alte scopuri. Publicurile își exprimă direct sau indirect preferinţele prin cei care îi reprezintă sau chiar prin intermediul unor referendumuri sau sondaje de opinie.

Consensul în realizarea bunăstării sociale, înţeles ca solidaritate instituționalizată, unde solidaritatea socială joacă rolul de factor catalizator și coagulant al

consensului, este studiat cel mai adesea în sociologie (Gelissen[42], 2002, p. 59). Cea mai interesantă ipostază care poate fi un diagnostic pentru dinamica societății noastre este consensul asupra rezolvării problemelor de interes public prin acțiune publică. Tranziția românească a fost un drum destul de sinuos și o parte a zbaterilor și problemelor au fost generate de nevoia unor schimbări de legislaţie sau de atitudini în trecerea de la dictatură la construcţia unei societăți libere.

Hassenteufel (2008) arată că orice fapt social ar putea, în principiu, să devină problemă publică dacă este format în orizontul unor dorinţe voluntare ale unor actanți cum ar fi: presă, mișcări sociale, partide politice, sindicate, grupări de lobby, asociaţii, organizaţii nonguvernamentale, intelectuali etc., dacă lansează o dezbatere asupra problemei și caută soluții prin acţiuni publice. Apar, așadar, ca evidente două condiții sociale: mobilizarea actorilor sociali și câștigarea atenției publice. Se urmăresc astfel cele trei axe despre care s-a vorbit în primul capitol, atunci când s-a discutat despre taxonomia publicurilor și modul lor de formare. Publicurile nu se mai nasc atât în jurul *evenimentelor*, cât în jurul *problemelor*, coagulându-se trei axe (Beciu, 2011)[43]: axa concurențială, axa opiniei publice și axa discursivă, a tehnicilor de angajament.

Fără a trece în revistă multitudinea de teorii care analizează etapele construcției unei probleme publice, cu privire la realitatea românească putem observa că pentru a aplica aceste teorii la analiza conflictelor politice și a momentelor de tensiune politică maximă, vom constata că avem mereu o verigă lipsă: inexistenţa unor ideologii ca principii ordonatoare ale habitusului,

---

42 John Gelissen, **Worlds of Welfare, Worlds of Consent? Public Opinion on the Welfare State**, Koninklijke Brill NV, Leiden, 2002.

43 Camelia Beciu, **Sociologia comunicării și a spațiului public**, Polirom, Iași, 2011.

cum spunea Pierre Bourdieu[44], o structură coerentă de idei care să explice evoluţia socială, relaţiile sociale sau locul individului în societate. În opinia lui Converse (1964)[45], cele mai multe elemente măsurate de sociologi în cadrul opiniei publice sunt *nonatitudini*. Subiecții răspund la chestionare, dar nu au opinii consistente, convingeri stabile, fac mai degrabă un act de prezență și aleg variante în funcţie de conjunctură sau de ce au auzit recent în mass-media. Oamenilor li se cere să creeze pe loc atitudini pe care nu le au. Întrucât crearea nonatitudinilor era un proces aleator, a determinat un alt rezultat aleator, de fiecare dată. Aceasta este o explicație pentru lipsa de consistență a opiniei publice de-a lungul timpului, asupra unor dinamici aberante și greu de explicat sociologic, altfel spus, nonatitudinile se formează cu predilecție în cadrul nonpublicurilor (Grunig & Hunt, 1984)[46] sau în ceea ce Kaplan (2007)[47] vorbește ca fiind „miracolul agregării": un public 99% ignorant și 1% informat va lua aceeași decizie ca un public 100% informat.

Revenind la ideologiile medierii, problemă discutată mai sus, dezideologizarea se combină în lumea noastră cu emergența unei culturi a imaginii care creează tot mai mult și un fel de *analfabetism politic*. Inexistenţa unor procese clare, coerente, de formare a consensului, ușor de studiat structural, se poate explica și prin trecerea politicii direct de la faza dictaturii – deci a inexistenţei dezbaterii și a alternativelor – la cea a statului spectacol sau a politicii spectacol.

---

44 Pierre Bourdieu, „L'opinion publique n'existe pas", în Les Temps modernes, 318, 1973, pp. 1292-1309.

45 Philip Converse, „The Nature of Belief Systems in Mass Publics" în: D.E. Apter, ed., Ideology and discontent, s.l., University of Michigan Press, 1964.

46 James E. Grunig & Todd T. Hunt, Managing Public Relations, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1984.

47 Bryan Caplan, The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies, Princeton University Press, Princeton, 2007.

Mutația politică și socială. Spre statul spectacol și politica fără ideologie

Astăzi nu mai avem electorate clasice, ci triburi politice.[48] Cetățeanul contemporan a crescut într-o epocă a televiziunii și este posesorul unei identităţi mai flexibile, realizate printr-un bombardament de supraevenimenţialitate și printr-o mai mare presiune a timpului și a alternativelor.

Am ajuns într-o etapă pe care sociologul francez Michel Maffesoli o numește a *triburilor postmoderne*, unde contractul social vechi este înlocuit de pacte emoționale, iar Olivier Mongin[49] o caracterizează drept o societate în care predomină un individualism negativ unde lipsa de angajament social și responsabilitate colectivă creează fenomene sociale de retragere din spaţiul public și pasivism.

Fanii au un alt tip de adeziune, sunt alimentați mereu prin Facebook sau alte medii virtuale, prin televiziuni, cu emoții privind diferite atribute și evenimente și au multe caracteristici diferite față de vechile bazine electorale mobilizate sau mai puțin mobilizate. De exemplu, fanii politici sunt mai înțelegători cu eroul lor. Parcă nu „luptă” cu atâta pasiune. Făcând studii pe atributele de imagine pozitive sau negative pentru candidați, am observat cu surpriză că și fanii lui Ponta, și cei ai lui Iohannis recunosc atribute negative pentru „eroul” lor. Asta înseamnă o angajare mai lejeră, mai puțin fanatism, dar și o mai slabă mobilizare la vot. Vedem ca indecișii nu mai sunt atât de diferiţi de cei deciși, deci este mai greu de prevăzut cu cine vor merge în turul 2.

---

48 Vasile Sebastian Dâncu, Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la Generația Facebook, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

49 Olivier Mongin, La Peur du Vide. Essai sur les Passions démocratiques I, Seuil, Paris, 1991.

Vorbim despre un efect al seducției care a înlocuit argumentația și mobilizarea legată de valori și ideologii. Seducția creează alte tipuri de dependență, alte legături și relații sociale. Oamenii trec prin stări extreme, politica emoțională se bazează pe excitarea continuă a alegătorilor cu imagini și simboluri. Fanii politici sunt ținuți în priză, prin mijloacele comunităţii virtuale, nu sunt lăsați să reflecteze sau să evalueze. Ei trăiesc mereu tensiunea pseudo-politicii care evoluează zilnic în conflictul ca o telenovelă. Facebook, alături de televiziune, înseamnă și dispariția spațiului public clasic unde apar actori independenți care ajută la evaluări ale eficienței politicii. Politica de azi trebuie să creeze emoții, iar dacă reușește asta, nimic nu mai contează.

Trăim o dictatură a emoțiilor, nu se pot impune teme de discuții, reforme sau strategii căci totul pălește în fața emoțiilor care însuflețesc totul. Pe scena politică evoluează doar oamenii purtători de emoţii și sentimente puternice. La nivel local se multiplică aceste relaţii emoţionale în sute și mii de dueluri și respingeri astfel încât totul se întâmplă în țara noastră în funcţie de emoţiile politicienilor.[50] Dacă politica induce o formă de conflict, atunci ea trebuie să caute și modalitățile de revenire la normalitate, stabilitate și consens. De fapt, orice bătălie politică trebuie să urmărească mecanisme de consens și starea de echilibru. Între războaiele generate de alegeri, politicienii trebuie să colaboreze. Cei care câștigă alegerile nu înseamnă că au dreptate, uneori se câștigă alegerile populist, nu înseamnă că pot schimba tot după bunul plac. Prin alegeri se câștigă doar dreptul de a administra țara pentru o perioadă de timp, dar urmărind liniile și strategiile longitudinale ale unor strategii de dezvoltare stabilite transpartinic.

50 Vasile Sebastian Dâncu, Triburile. O patologie a politicii românești de la Revoluție la Generația Facebook, ed. citată.

În politică, cel care câștigă 51% nu are dreptul să ia totul, ar trebui să îl coopteze și pe învins la procesul de decizie. Politica lui „Ciocu' mic" este un dezastru pentru noi, a produs doar fragmentare, subdezvoltare, corupție și lipsă de performanță. Odată ce s-a terminat războiul electoral, foștii combatanți devin parteneri și trebuie să colaboreze pentru a nu se scufunda corabia, pentru a nu eșua statul.

Doar două insule de consens. Un consens al speranței și unul al fricii. Consensul speranței într-un trai mai bun

Doar două teme s-au transformat în teritorii ale consensului în cei 25 de ani de democraţie românească, fiecare dintre ele constituindu-se în adevărate aspiraţii comune, utopii chiar, la un moment dat. Acestea nu au fost puse niciodată în discuție și nici nu au făcut parte dintre temele polemice de campanie. Tema integrării în UE și cea de aderare la NATO sunt cele două aspirații ale românilor care au structurat orizontul de așteptare în legătură directă sau indirectă cu dorinţa unui trai mai bun și frica de o serie de riscuri sociale. Într-un studiu IRES din anul 2013[51], la 7 ani de la integrarea în UE, românii încă văd Uniunea ca având o semnificație deosebit de bogată.

Observăm că Uniunea Europeană se află undeva în zona triunghiului de factori: libertate, prosperitate, pace, cu valori deosebit de înalte, greu de crezut că în România se poate ajunge la dezvoltarea unor zone eurosceptice. Pentru cei mai mulți dintre români, Uniunea Europeană înseamnă „libertatea de a călători și de a studia oriunde" (91%), „pace" (81%), „diversitate culturală" (79%) și „democrație" (74%), concepte

51 IRES, **„După șase ani. Ce cred românii despre Uniunea Europeană"**, anchetă de opinie, CATI, 1.324 de respondenți, 18 +, mai 2013, marjă de eroare: ±2,8%.

cu conotații preponderent pozitive. În măsură mai redusă, Uniunea Europeană este asociată cu „pierderea identității culturale” (47%), „mai multe infracțiuni” (53%) sau „control insuficient la frontierele exterioare” (55%).

Aproximativ trei sferturi dintre intervievații din studiul citat apreciază faptul că România face parte din Uniunea Europeană (procentul celor care spun că este un lucru bun este în creștere de 4 procente din august 2012). În viziunea a 65% dintre persoanele incluse în eșantion, România beneficiază de pe urma faptului că este membră a Uniunii Europene și în acest caz observându-se un ușor trend ascendent. Uniunea Europeană le evocă celor mai mulți dintre respondenți o imagine mai degrabă pozitivă (50%), în timp ce pentru 21% dintre ei aceasta este una neutră.

Percepțiile privind viitorul Uniunii Europene sunt marcate de același optimism în creștere: 66% dintre respondenți sunt mai degrabă optimiști sau foarte optimiști privind viitorul Uniunii Europene. De asemenea, mai mulți sunt aceia care ar fi de acord cu faptul că adoptarea monedei unice Euro ar fi însemnat că România ar fi fost mai bine protejată în fața actualei crize financiare și economice (52% *vs* 49%).

Optimismul ascendent se manifestă și printr-o evaluare semnificativ mai pozitivă a modului în care românii cred că țara noastră este văzută în Uniunea Europeană. 39% cred că aceasta este văzută bine sau foarte bine (creștere de 8 procente din 2011), iar 60% cred că este văzută mai degrabă prost sau foarte prost.

Cu toate că majoritatea intervievaților consideră că România este printre ultimele 5 state din UE (49%), există și aceia care sunt de părere că este pe primul loc (1%) sau printre primele 5 state (procent în creștere de la 1% la 4%). 30% dintre participanții

la studiu consideră că România se află la mijlocul clasamentului ţărilor din Uniune. Dacă în 2011, 20% dintre participanţii la un studiu similar au apreciat că România se află pe ultimul loc între ţările din Uniunea Europeană, în 2013 procentul a scăzut la 15%. Per total, în viziunea persoanelor intervievate, România pare să fi „promovat" în 2013 comparativ cu februarie 2011.

Un alt aspect în cazul căruia se remarcă o creștere a încrederii românilor în prestigiul țării în care locuiesc este faptul că procentul celor care apreciază că România ar trebui să se comporte de pe o poziţie de inferioritate scade de la 20% în 2011 la 8% în 2013. De asemenea, 86% dintre participanţii la cercetare cred că România ar trebui să se raporteze de pe picior de egalitate în relația cu celelalte state UE, în creștere cu 12 puncte procentuale. Nu lipsesc nici aceia care cred că România ar trebui să trateze celelalte state UE cu superioritate (3%).

La data studiului, peste 96% dintre intervievați au auzit de spațiul Schengen. Dintre aceștia, cei mai mulți consideră că integrarea în spațiul Schengen ar fi un lucru mai degrabă bun – 86%. Comparativ cu 2011, încrederea românilor în faptul că România este pregătită să intre în spațiul Schengen a cunoscut un salt de 9 procente. Mai mult, cu 16% mai mulți respondenți consideră că Președintele României este respectat în străinătate, ajungându-se astfel la o proporție de 51%. În același timp, 61% dintre aceștia sunt de părere că Premierul României este respectat în străinătate.

Din păcate, ca și în multe alte țări europene, în România peste 50% din populaţie nu prea știe multe lucruri despre UE și despre cerinţele ei faţă de membri, partajează doar generalităţi și un fel de așteptare a lui Moș Crăciun. Este nevoie de educaţie,

de transmiterea unei culturi civice solide pentru ca populaţia României să devină mai activă în relaţia cu UE. Trebuie sprijinite organizaţiile civice care pot face asta, pentru că acum informaţia despre UE este doar apanajul unor birocraţi și unor politruci de la partide care direcţionează resursele spre clientela lor politică.

În timpul unuia dintre cele două referendumuri pentru demiterea Președintelui României, 43% dintre cetăţenii români aderau la afirmaţia „Am sentimentul că nu sunt stăpân pe propriul meu destin", deci **există o bază psihologică în acceptarea unei dominaţii sau măcar conștientizarea unei supradeterminări pentru români, în condiţiile în care nu este vorba de fatalism, deoarece 85% consideră că „Oamenii pot schimba societatea după gândirea și voinţa lor". Este un fel de neo-mioritism de la începutul mileniului trei.**

În România, pesimismul faţă de UE a evoluat destul de lent. Încă avem așteptări de bunăstare, dar acestea s-au diminuat destul de mult. A rămas o așteptare legitimă din partea UE, cea de diriginte, de garant pentru democraţie și mersul spre modernizare. Mulţi se așteaptă ca UE să nu accepte derapajele și căderile în evoluţia politicii și democraţiei, ceea ce se și întâmplă, evident cu privire la democraţie, cât despre economie, aici este mai greu să ne organizeze ei sau să lucreze ei în locul nostru.

A apărut însă și ceva nou: frica de a nu fi daţi afară din UE. Posibilitatea falimentului UE este luată mai serios în calcul și privită diferit. Unii naţionaliști se bucură, cei mai mulţi oameni sunt îngrijoraţi deoarece noi am pus totul pe o singură carte, nu am avut un plan B[52].

52 http://www.caleaeuropeana.ro/sociologul-vasile-dancu-a-aparut-ceva-nou-frica-de-a-nu-fi-dati-afara-din-ue-interviu-calea-europeana accesat la 20 octombrie 2015.

Al doilea topos al consensului: frica și gestiunea riscurilor

Atunci când sociologii abordează problema riscurilor și a amenințărilor, România apare ca o țară devastată de frici și de percepția unor *pericole care pândesc individul, comunitățile sau chiar țara în totalitatea ei, la tot pasul*[53]. Preocuparea tot mai intensă a societăților contemporane pentru conceptul de risc este generată de schimbările sociale produse de tranziția către era postmodernă, care se caracterizează prin „fragmentare culturală și decăderea valorilor, normelor și tradiţiilor (...) pentru individ aceste schimbări sunt asociate cu o intensificare a sentimentelor de incertitudine, complexitate, ambivalență și dezordine, o neîncredere crescândă față de instituțiile sociale și autoritățile tradiționale și o conștientizare tot mai intensă a amenințărilor inerente din viața de zi cu zi” (Lupton, 1999, pp. 11-12)[54]. Abordările sociologice ale riscului merg pe ideea că între risc și societate există o reciprocitate fundamentală, prin intermediul riscului fiind organizate și dezvoltate instituțiile sociale, iar societatea la rândul său impune ceea ce indivizii numesc risc. Din această perspectivă, cea mai influentă teorie recentă este cea denumită „societatea riscurilor” care explică modul în care factorii determinanți ai societății contemporane influențează percepțiile și reacțiile individului față de risc, după cum susţin doi mari sociologi contemporani, Ulrich Beck și Anthony Giddens.

Beck și Giddens descriu riscul ca fiind un fenomen central pentru contemporaneitate, în funcție de acesta fiind organizate și structurate relațiile umane

---

53 Adriana Dîncu, Vasile Sebastian Dâncu, Mihaela Orban, 2014, **„România înfricoșată”**, în SINTEZA, Revista de cultură și gândire strategică, nr. 13, februarie 2015.

54 Deborah Lupton, **Risk**, Routledge, New York, 1999, pp. 11-12.

și instituțiile sociale. Nesiguranța în ceea ce privește viitorul apropiat sau îndepărtat care caracterizează societatea contemporană creează premisele intensificării conștientizării riscurilor. Pe de altă parte însă, paradoxal, cu cât se dezvoltă și se rafinează mai mult strategiile de anticipare și management al riscurilor, cu atât se intensifică sentimentele de anxietate și neîncredere în viitor ca urmare a limitelor inerente ale cunoașterii.[55]

Studiile sociologice arată că în România crește percepția iminenței unor riscuri și, paralel, se dezvoltă o situație de incertitudine și o neliniște legată de securitatea individuală sau posibilitatea controlului propriului destin. Românii dezvoltă comportamente adaptative care, în multe situații, prelungesc iluzii sociale prin comportament migrațional îndreptat spre alte țări. Riscuri precum nesiguranța locului de muncă sau cel legat de șomaj sunt cele cu care ne-am obișnuit în ultimele decenii, dar la ele se adaugă mai nou terorismul, riscurile alimentare, poluarea, accidentele nucleare. Românii sunt tot mai speriați de traficul și consumul de droguri sau de riscul unui război în zonă. România este percepută ca o țară nesigură, cu cetățeni speriați, care pe termen scurt se confruntă cu riscul unui război, iar pe termen lung și mediu, cu riscul unei crize economice cronicizate. Într-un studiu sociologic realizat în 2011 de către IRES[56], în perioada 20-22 aprilie 2011, având ca scop identificarea atitudinilor și percepțiilor publice privind participarea României la scutul antirachetă american, NATO este o organizație despre care au auzit 98% dintre respondenții incluși în eșantion, iar percepția despre NATO este una pozitivă, oamenii având preponderent o părere bună (66%)

---

55 Adriana Dîncu, Vasile Sebastian Dâncu, Mihaela Orban, 2014, op.cit.

56 IRES, „Percepții publice privind scutul antirachetă", anchetă de opinie, CATI, 1.615 respondenți, 18 +, aprilie 2011, marjă de eroare: ± 2,4%.

sau foarte bună (10%) despre această organizație. În plus, 87% din populația supusă studiului afirmă că, în momentul de față, România este membră NATO.

În general, românii tind să considere relațiile României cu celelalte state membre NATO ca fiind bune (67%). Prin extensie, 70% dintre respondenți sunt de părere că prezentele relații ale României cu Statele Unite ale Americii sunt bune. 7% dintre participanții la studiu consideră că acestea sunt foarte bune, iar majoritatea respondenților care au luat parte la acest studiu au o părere bună (67%) sau foarte bună (17%) despre Statele Unite ale Americii.

Românii sunt de acord cu participarea țării la scutul antirachetă, însă se tem că acest lucru ar putea duce la deteriorarea relațiilor cu Rusia și ar crește riscul de atacuri teroriste. Cu toate acestea, în opinia a 23% dintre subiecții sondajului, securitatea militară a României este „foarte scăzută", alți 40% considerând că aceasta este „destul de scăzută". Două treimi dintre români au auzit de scutul antirachetă, însă doar o treime dintre subiecți știu despre participarea României la acest proiect. 42% dintre români nu se simt în siguranță, mai arată studiul IRES, în timp ce 52% se arată, în general, mulțumiți și destul de mulțumiți de siguranța individuală. Cei mai satisfăcuți de acest aspect sunt transilvănenii și bănățenii (60,5%), iar cei mai nemulțumiți sunt moldovenii (47,5%).

Un experiment al ritualizării consensului. Pactul de coabitare Victor Ponta-Traian Băsescu

Coabitarea a devenit un termen cu *cetățenie* politologică pornind de la practica politică franceză și desemnează situația în care actori politici cu ideologii diferite ajung la un consens care presupune participarea la o guvernare comună. În România, termenul de

coabitare a apărut cu referire la o situație de colaborare dintre Premierul României și Președintele țării, situație care a stopat pentru câteva luni un conflict care dura de câţiva ani și care risca să blocheze total viața politică internă, dar și să producă daune în relațiile externe ale României. În mijlocul acestui război, cei doi combatanți se angajează la semnarea unui acord pe care Premierul îl desemnează ca fiind de *colaborare interinstituțională,* și nu de *coabitare,* coabitarea fiind un termen cu o încărcătură mai puternică, un aranjament de moment între forțe politice. Insolitul acord cuprindea linii de conduită în relațiile dintre cele două instituții, dar și între personajele care ocupau cele două funcții. Au reușit să facă mare notorietate indicațiile de adresare care, se spunea în document, nu este permis să conțină nume de animale. Într-o lucrare de doctorat având ca temă ritualizarea conflictului, încă nepublicată, Mădălina Zamfiroiu a analizat rolul și funcționarea acestui pact, arătând că modalitatea sa de construire respectă toți pașii modelului neconflictual de atingere a consensului, caz în care se pleacă de la problema publică ce se transformă în acțiune publică.

Rezultatele unui sondaj IRES din perioada 21-24 august 2012[57] arată percepția publică după care relațiile cu celelalte state reprezintă o valoare socială importantă a societății românești, astfel că desele scandaluri dintre Președinte și Premier se presupunea că afectează acceptarea României în spaţiul de securitate Schengen și că ar putea deteriora mecanismele democratice din România, ceea ce antrena frica de a fi izolați în Europa și de a pierde fonduri europene.

Văzând importanța pe care românii o dau apărării valorilor, ambii actori politici implicați încearcă să folosească acest capital în favoarea lor. Traian Băsescu

---

57 IRES, **„Percepții privind agenda publică a lunii august”**, anchetă de opinie, CATI, 1.514 respondenți, 18 +, 21-24 august 2012, marjă de eroare: ±2,5%.

este primul care justifică semnarea acestui pact prin urmărirea interesului public în sensul recredibilizării României în ochii partenerilor occidentali și sunt întreprinse gesturi simbolice de tipul celui prin care, la Summitul European din 13-14 decembrie 2012, înmânează liderilor statelor și instituțiilor europene copii ale Acordului semnat cu premierul Victor Ponta, arătând retoric că românii reușesc să își rezolve singuri problemele interne, așa cum spuneau și sondajele de opinie din acea perioadă. Mai târziu și Victor Ponta a vorbit despre relația cu „străinătatea", dar el a făcut asta în momentul când a denunțat această înțelegere (august, 2014)[58]: „lipsa de valabilitate a pactului de coabitare va avea ca efect faptul că orice relație instituțională a Guvernului și, probabil, a Parlamentului cu Traian Băsescu ca persoană încetează, iar partenerii europeni și americani vor înțelege că au fost manipulați", declară Premierul, conform Mediafax. Traian Băsescu a procedat la fel vorbind despre partenerii internaționali ca motiv fundamental pentru acţiunile sale pacifiste, care păreau că îi dăunează brandului de luptător, deci trebuiau respectate cu atât mai mult. În timpul acestei operațiuni de fabricare a unui consens artificial sunt ușor de izolat toate mecanismele consensului descrise de Schiff (2003)[59]: *construirea identității, individuația, definirea, codificarea, ierarhia cunoașterii, sublimarea și distragerea atenției*. Să analizăm pe scurt doar câteva.

Construirea identității se face prin crearea de cadre unificatoare dintre limbaj, categorizări, ideologii și politică. Astfel, ambii combatanți definesc situația și atmosfera prin categorizări puternice unul la adresa celuilalt (Premierul îl numește pe Președinte constant *mincinos*, iar Președintele vorbește despre Premier ca

---

58 http://www.mediafax.ro/politic/ponta-renunta-la-pactul-de-coabitare-cu-basescu-scrisoarea-premierului-raspunsul-lui-traian-basescu-13047915 accesat la 20 octombrie 2015.

59 L.R. Schiff, Informed Consent. Information Production and Ideology, The Scarecrow Press, Lanham, Maryland and Oxford, 2003.

despre un *plagiator)*, în timp ce semnarea Pactului vine ca o soluție salvatoare relațiilor României cu alte state.

Acest mecanism de consens, artificial construit, este de fapt o formă de ritualizare a consensului (S. Cottle, 2006[60]), adică fenomene media care au ca menire menţinerea și păstrarea unor solidarități colective cu ajutorul simbolismului și cu ajutorul unor procedee de ritualul mediatic: *panica morală, evenimente media celebrate, evenimente media contestate, dezastre media, scandaluri mediatizate și crize publice mediatizate*. Participarea media la fiecare act al acestui eveniment care a durat câteva luni, etapizarea evenimentului prin schimburi verbale agresive dintre cei doi actori politici, construcţia ideologică prin definirea situaţiei în cadrul unei etichete de patriotism (cei doi renunţă din patriotism la conflictul politic!) au fost mecanisme principale ale unei proceduri de manufacturare a consensului sau, altfel spus, de construcție a unui consens artificial, care nu pornește de la clivaje reale din mentalitatea sau imaginarul colectiv al societății românești de acum.

La final, când cei doi renunță, Premierul pornind spre candidatura de Președinte, iar Președintele revenind în cărţi ca actor legitim care reprezintă interesele României, efectul ideologic fusese realizat, publicul fiind convins că, în aceste luni, coabitarea Președintelui cu Premierul a influențat relațiile României cu statele europene în viziunea a 73% dintre intervievați, cei mai mulți dintre aceștia considerând că această influență a fost una pozitivă (58%).[61]

60 Simon Cottle, „Mediatized Rituals: Beyond Manufacturing Consent”, în Media, Culture & Society, 28(3), 2006, pp. 411-432.

61 IRES, „Percepții privind securitatea națională și incidența unor riscuri”, anchetă de opinie, CATI, 1.519 respondenți, 18 +, 17-22 aprilie 2015, marjă de eroare: ±2,5%.

Final. De ce nu avem mecanisme de consens și nici cazuri

Deși avem 25 de ani de istorie zbuciumată, ne întrebăm de ce nu apar în România conflicte și clivaje care să forțeze procese de stabilire a consensului, conflictuale sau neconflictuale. Explicația este aproape consonantă cu întrebarea pe care de multe ori o primesc de la jurnaliștii care se întreabă legitim de ce nu sunt mișcări sociale de amploare în România, chiar dacă în sondaje lumea este nemulțumită. Este greu de dat o singură explicație. Cred că este vorba despre convergenţa unor factori sociali destul de complecși, rezultând câteva explicaţii care ţin de cadrul social general. Masele sunt, în general, pasive. Pentru a avea mișcări serioase de masă ar trebui să avem o structură socială în care să se manifeste ceea ce în sociologie numim clivaje. Adică să existe posibilitatea ca oamenii să se diferenţieze destul de clar, să aibă conștiința apartenenţei la o categorie și, de aici, având conștiința diferențelor, să treacă la protest ca acţiune colectivă. Dar, în societatea de astăzi, capitalismul este mai subtil, dezvoltă ideologii care ascund diferenţele dintre oameni, se spune că nu mai există clase sociale, iar oamenii nu mai înţeleg nici relaţiile de dominare și nici raporturile de clasă. Se spune că au murit clasele sociale și este adevărat că ele nu se văd clar, deoarece s-a schimbat și natura muncii în acest tip de capitalism târziu: nu mai există marile întreprinderi cu zeci de mii de muncitori, acum majoritatea indivizilor activi lucrează în terțiar, în formaţiuni mici, unii aproape izolaţi. În fine, sindicatele sunt tot mai slabe, au tot mai mică forţă de mobilizare, iar partidele nu mai reprezintă categorii clare, sunt tot mai populiste și se poziţionează cât mai spre centru pentru a lua voturi

de la toate categoriile de alegători. Transformările din natura muncii și cele ale substanţei partidelor explică o parte a demobilizării din zilele noastre. Unii sociologi recenţi spun că nu mai avem clivaje economice, că se schimbă și identităţile, iar mișcările sociale sunt doar expresia unor clivaje culturale, schimbându-și forma astfel încât totul se transformă nu în proteste angajate de ideologii puternice, de atitudini stabile, ci ele devin mai mult *agregări emoţionale*. Mișcările de tip *occupy* resping liderii de frica de a nu fi deturnate sau de a nu exista posibilitatea „cumpărării” liderilor, prin urmare, s-a demonstrat că acest tip de mișcări nu pot dezvolta o strategie pe termen lung în absenţa liderilor. În fine, un ultim factor: guvernele au devenit mai populiste, iau măsuri rapide și nu așteaptă să se acumuleze tensiune. Mișcările sociale devin tot mai vizuale, în epoca televiziunii, cei care participă la spectacolul contestării vor să producă mai ales emoție și impresie. Orice contestare devine spectacol; îmi amintesc că un jurnalist francez a văzut o manifestaţie împotriva Guvernului Boc, în Piaţa Victoriei, în care toată lumea era veselă și dansa *pinguinul*. Omul nostru, de formaţie inginer, nu a înţeles nimic. Dacă era filosof, ar fi citit paginile unor sociologi sau filosofi francezi care spun un lucru interesant: în prezent și contestarea a devenit un ceremonial public, un ritual.

Trăim o cultură a simulacrului unde și protestul s-a desubstanţializat. Dar putem analiza și alte cauze. Scăderea încrederii în ceilalţi și tranziția spre un individualism – egoist este cel mai important fenomen. Atunci când oamenii riscă să protesteze, trebuie să aibă și un pic de altruism și cel puțin un pic de încredere că și alţii vin alături, că se apără reciproc, că nu sunt lăsați singuri dacă vine potera și îi ia la bastoane sau

îi bagă în dubă, cum a pățit-o site-ul de cultură[62]. Există o apatie a românilor faţă de proteste care a fost dobândită. Revoluţia din 1989 a arătat dimensiunea unui activism în condiţii tragice, dar după Revoluţie am dobândit un fel de pasivism care are mai multe dimensiuni cercetate sociologic, oamenii considerând că ceea ce fac ei nu contează în ecuaţia generală, că are o pondere prea mică în ansamblu. Este un fenomen aproape normal și este facilitat comportamentul de *free-rider*, specific celui care preferă să nu se bage, căci, dacă protestul schimbă ceva, și el va fi beneficiar, dar fără a plăti și costurile sau fără a fi expus la riscuri. Apoi, oamenii consideră că ceea ce cred ei nu contează pentru politicieni, că problemele lor nu sunt importante pentru cei care conduc ţara. Această a doua dimensiune se bazează, în mare măsură, pe realitate. Politicienii se raportează foarte rar, poate doar în campanie, la ceva care este agenda publică, agenda cetăţeanului. Această pasivitate a cetăţenilor este caracteristică și pentru o cultură civică slabă, cum este cea din România de astăzi, în tranziţie, aflată în stadiu incipient. Suntem o naţiune tânără și, în plus, am avut puţine perioade de libertate pentru a exersa civismul, angajamentul și protestul. Este și lipsa liderilor o explicaţie, inexistenţa unei elite reformatoare, care să polarizeze energiile, care să mobilizeze, nu poate cataliza nici protestul și duce la acest tip de demisie socială.

Reţelele de socializare au și rol pozitiv, dar și unul negativ pentru ieșirea în stradă. Este adevărat, studiul sociologic al acelor *twitter-revoluţii* (prima fiind în Republica Moldova, în 2009) arată că reţelele aduc cea mai rapidă comunicare politică, deci o capacitate

---

62 http://adevarul.ro/news/eveniment/cum-iau-jandarmii-la-misto-luati-site-ul-cultura-bagati-l-duba-1_50ad60947c42d5a6639401fc/index.html accesat la 20 octombrie 2015.

fantastică de difuziune a contestării. Şi acţiunea colectivă este influenţată instrumental și prin oferirea unui suport facil. Există și o direcție simbolică dată de facilitatea identificării colective, dar și una cognitivă – informarea și sensibilizarea la o cauză. Organizarea este mai rapidă și îi poate integra pe cei care sunt singuratici și apatici, cei care nu participă la grupuri față în față.

Dar apar și slăbiciunile mobilizării on-line și cea mai importantă cred că este cea că nu se formează aici identități stabile, ci instabile, care dispar când individul iese din reţea. Facebook și celelalte reţele pot fi modalităţi suplimentare de control al politicului. Să nu uităm că atunci când televiziunile devin partinice și nu mai respectă nicio regulă deontologică, atunci când politicienii bazaţi pe marketing își creează grupuri mari de susţinători la alegeri sau înainte de alegeri, când folosesc metodele cele mai moderne pentru a manipula populaţiile și segmentele electorale, această modalitate de cenzură a politicului este una absolut nouă.

Paradoxal este că cei care protestează din când în când în România sunt un grup format din grupuscule diverse, care acceptă până la urmă în a fi unite de o emoţie, mai degrabă, și nu de un contract social pe termen lung. Este o generaţie circumspectă, ca să spunem așa. Dacă ne uităm în sondaje, vedem că nu au încredere în stat, nu au încredere foarte mare nici în celălalt. Este o generaţie dezamăgită. Dar capabilă să acţioneze punctual în momentul în care un drept al individului este încălcat. Apoi, cred că este vorba de un nou tip de a simţi comunitatea sau interesul comunitar și interesul naţional. Nu mai devine un interes abstract, politic, istoric; este vorba de un

interes care, în fapt, este o sumă a intereselor mele personale mai degrabă, a intereselor mele ca individ, a drepturilor mele ca individ. De 200 de ani în România, statul român caută mereu să îndeplinească un obiectiv politic, despre acesta este vorba tot timpul: unitatea naţională etc., am urmărit numai obiectivul politic, nu am făcut nimic pentru social, nimic serios pentru economie – excepţie făcând, pe vremea lui Ceaușescu, însă cele de atunci erau proiecte aberante comuniste care nu ţineau cont de om. Consider că aceasta este o caracteristică interesantă a acestei generaţii. Este o generaţie flashmob, o generaţie care se adună în jurul unei emoţii, dar nu are un contract social stabil, cum suntem noi, cu contracte tradiţionale, moștenite prin educaţie. Este un contract pe durată determinată. Un fel de – cum spune sociologul francez Michel Maffesoli – neotribalism politic. Am descris acest aspect în volumul *Triburile*, unde am arătat că oamenii ies în stradă și fac un fel de elogiu raţiunii sensibile, nu tipului de cartezianism social pe care îl cunoșteam noi de la Descartes sau de la Rousseau, prin contractul social. Este o vârstă, o perioadă în care acest grup resimte o puternică insecuritate pentru ei și pentru familiile lor și caută o soluţie insecurităţii generalizate.

Mass-media, mai ales televiziunea, este un amplificator emoțional, ajută creșterii rapide a unei emoții mai ales când apare fenomenul convergenței media, situaţie în care diferitele tipuri de media se amplifică una pe alta, televiziunea poate deveni cutie de rezonanță pentru Facebook sau invers. Credem că pentru revolta de la urne la turul I și II al alegerilor prezidențiale din noiembrie 2014, Facebook, fără televiziune și telefonie mobilă, ar fi avut o mult mai redusă contribuție la inflamarea afectivă contra candidatului Victor Ponta, responsabil pentru

administrarea defectuoasă a alegerilor în diaspora, fapt interpretat ca fiind o blocare a exercitării unui drept. Cele trei canale amintite formează astăzi o ***transmedia****, generează o cultură hibridă de convergență, de fapt, o adevărată fabrică de contestare (****jamming culture****) ce poartă împotriva politicii clasice o adevărată* ***guerilla semiotică****.*

Media are un rol important aici deoarece, așa cum constata și Paul Virilio, sentimentul de frică este amplificat de media, întrucât milioane de oameni pot trăi sincronic aceeași emoție. „Bomba informatică" este mai puternică decât cea nucleară deoarece propagă emoție la scară globală și poate crea panică, o comunitate suferindă a emoției. Trecem astfel de la o democrație a opiniei la una a emoției, acest lucru poate că explică foarte bine valurile de intoleranță și violență atitudinală și verbală care au cuprins rețelele în campania electorală pentru alegerile prezidențiale din România.

Drumul României spre descoperirea consensului este foarte lung. Încă nu a ajuns la capăt. Este o experiență care nu a creat practici sociale și politice, câmpuri de negociere și conflict sau soluții și proiecte publice. Deocamdată, doar visul spre o viaţă în bunăstare și fricile, sentimentul de insecuritate, au creat două insule de consens, într-un război politic continuu, cea a aspiraţiei spre UE și cea a dorinţei de a sta sub umbrela NATO. Un estuar euroatlantic, un istm al speranței în solidaritatea lumii cu noi. ▪

Mutații politice, politica-mutant și războiul nesfârșit al politicienilor

Sociologii spun mereu că, dintotdeauna, conflictul este normal și co-substanțial politicului. Dar, la noi, o patologie a conflictului a virusat societatea foarte grav. Tensiunile sociale și marile conflicte de interese trebuie duse în Parlament sau în instituțiile democrației locale și rezolvate prin dezbatere, competiție și vot. Dar suferim în politica românească de o patologie a excesului, dublată de o adicție de conflict. Strategiile de conflict, nu cele de cooperare, reprezintă regula în politica românească. Parcă este o dependență de violență, o adicție de adrenalină, dopamină, serotonină. Ca și adicția de jocuri de computer, comportamentul adictiv față de conflict dă o puternică emoție și implicare personală, un surplus de emoție și un fel de surogat de realitate. Violența politică și conflictul sunt importante și pentru că stimulează o anumită solidaritate și pot ține loc de proiecte politice. În ultimele campanii electorale tensiunea este paroxistică, iar politicienii noștri devin competenți... cel puțin în înjurături.

Violența în politică vine de peste tot. Haideți să ne uităm la ceea ce se întâmplă cu televiziunile de azi, altădată gazde primitoare pentru înfruntarea politică. Televiziunea nu mai dezbate, ea face convocare unor miniștri și acuză, face procese, ia decizii în locul lor, îi amenință în direct. Am văzut miniștri presați

să răspundă în direct, să promită ritualic, să jure că mâine vor lua decizia. Asta înseamnă o scurtcircuitare și o eliminare a publicului din triada opinia publică-jurnalist-politician. Jurnalistul vorbește în numele opiniei publice, dar de fapt orchestrează interese ale patronatului, în multe cazuri.

Scena politică de astăzi din România este o prelungire a studiourilor televiziunilor de știri. Nu mai avem scena politică, metafora ar trebuie să fie ***studioul politic***. Au dispărut discursurile politice magistrale, atât din Parlament, cât și din campanii electorale. Politicienii sunt la televizor tot timpul. Cei care merg în fiecare seară și vorbesc despre politică ajung de multe ori foarte sus în partidele lor. Poți să nu fi spus nicio idee importantă în viața ta, la televizor ești cunoscut și considerat un matador. Scena înseamnă că măcar aveam actori politici, mai buni sau mai proști, ca la teatru. În televiziune se amestecă mereu kitschul cu vulgaritatea, înjurătura cu scandalul, iar ceea ce rezultă se măsoară cu *people meter*, nu cu rigla adevărului sau bunul-simț al raționalității. În mare măsură, televiziunile au înlocuit Parlamentul și, poate, câteodată, în ultimii ani, chiar și Guvernul. Lucrul cel mai periculos este că televiziunea înlocuiește spațiul public, ține loc de spațiu public. După 1990, spațiul public s-a deschis brusc. Acum pare că s-a închis, dar nu l-a închis cenzura, ci televiziunea de știri.

Soluția: politica viitorului trebuie să iasă din acest cerc vicios al violenței și războiului inutil, a venit momentul să nu mai credem în șmecherii, în minuni, în victoria politică cu orice preț, ci să gândim un proiect de societate și să-l punem în practică. Să ieșim din electoralismul politic în care este cufundată toată clasa politică și să arătăm că poate face ceva pentru oameni. Asta e tot! Nu se poate face asta doar împotriva celorlalți actori politici, ci împreună cu ei. Ești puternic

și poți arăta asta mai ales prin generozitate și depășirea limitelor individuale. Trebuie să înțelegi un lucru: opinia publică este schimbătoare, este un animal fricos care-i urmează doar pe cei puternici.

Sunt de părere că războiul politic trebuie activat doar în campanie, că în restul timpului este nevoie de comunicare între putere și opoziție, indiferent cât de solidă este majoritatea parlamentară. E adevărat, se poate crede că cel care câștigă alegerile are dreptate, dar nu este așa. Opoziția are rol de a cenzura, dar poate să contribuie la marile proiecte cu punctul ei de vedere, cu viziunea ei. Este un semn de sănătate politică căutarea consensului și aplicarea principiului forței conferite de vot cât mai puțin. Cu atât mai mult, este o crimă să se continue războiul politic implicând instituțiile statului român, într-o perioadă de criză, când statul român este și-așa destul de sărac și de slab.

Politica se schimbă dramatic în acești ani, dar nu ne dăm seama pentru că suntem parte a acestei schimbări. Avem o adevărată deșertizare ideologică, atât pe stânga, cât și pe dreapta. Electoratul nu mai este simplu de definit prin parametri ideologici, practic nu mai este un bazin electoral în sens clasic. Cred că vorbim mai mult de fani politici, și nu electorat în sensul clasic.

Din perspectivă ideologică, partidele și programele lor se diferențiază tot mai puțin, apar tot mai mult grupuri de partizani și simpatizanți ai unei vedete politice. Dispare atenția privind eticheta politică, iar spaţiul alegerii este dominat de o mare confuzie privind apartenenţa ideologică sau doctrinară a liderilor competitori. Disputele se personalizează și vechile dezbateri politice sau electorale devin acum un soi de dueluri între personajele politice, adevărate turniruri, uneori fără legătură cu valorile politice sau tradiţia doctrinară.

Politica fanilor este diferită: se bazează pe industria vizibilității, are congrese politice care au doar importanță ca ritual, sloganele nu sunt acționale, caută doar să fixeze stări emoționale. Pentru fanii-electori iluzia alternează cu decepția, dar aceste stări contradictorii nu demobilizează. Sunt stări normale și efecte ale seducției care a înlocuit argumentația și mobilizarea legată de valori și ideologii.

Revenind la televiziune, mai regăsim un fenomen interesant: **spațiul public a fost înlocuit** de ceea ce numim, sociologic, **comunități parțiale, interese private de business, interese politice sau chiar religioase, culturale**. Chiar și biserica și-a creat un spațiu mediatic propriu, care nu comunică cu celelalte spații, ci este un spațiu enclavizat. La fel se face și politică acum și acesta este un lucru grav, căci nu mai există mediere; avem bucăți de societate în direct, fără mediere.

Trăim iluzia că mediatizarea poate suplini medierea, dar este o mare greșeală! Spațiul social este tot mai neomogen, dispar instanțele de legitimare și dispar criteriile. Dispar ierarhiile și dispar valorile. Accesul în spațiul public este nemediat și imediat! În loc de experți sau instanțe tradiționale de legitimare, avem o democrație instantaneistă vulgară, cinică și coborâtoare spre nivelul cel mai de jos al gustului public. Asta îi face și pe politicieni să creadă că totul este permis, că nimic nu este mai important decât ratingul sau procentul din sondajul de opinie. După o seară de zapping, putem vedea chipul schimonosit al României de azi și aceasta este imaginea adevărată.

Apare o schimbare majoră în cultura contemporană, o criză socială de identificare sau, cum spune marele

sociolog francez Michel Maffesoli[63], o criză identitară în care valorile s-au schimbat radical, trecând de la cultura datoriei, la o cultură a identificării emoţionale și la un nou tip de agregare în rețele sociale sau grupuri**.**

Electoratele sunt triburi politice. Cetățenii își schimbă modalitatea de percepție a societății și politicii. Triburile postmoderne, definite de Maffesoli, nu mai respectă contractul social tradițional, oamenii nu se mai grupează în partide sau structuri partizane în funcţie de ideologii, ci în mare măsură în funcție de sensibilități, emoții, afecte. Discursurile politice se bazează pe construcţii discursive ale emoţiilor utilizând mijloace de semnificare extrase din domeniul clasic al retoricii precum: un lexic specializat al emoţiilor și al afectelor, scenarii prototipice.

În lucrarea mea *Mitologii, fantasme și idolatrie*[64] am încercat să arăt că intrăm într-o societate aflată sub semnul mitologiilor, al emoţiei și fantasmelor, al idolatriilor, unde momentele de rupere a curgerii și a fluxului de imagini au înlocuit fluxul de informaţii, pentru a ne putea regăsi împreună, măcar pentru câteva secunde. Pentru comercianți și noii propagandiști oamenii devin segmente de piață cărora li se prescriu rețete publicitare, iar seducția este regula, nu argumentarea. Confuzia sentimentelor, emoțiilor sau idealurilor este omniprezentă, informarea este confundată cu comunicarea, iar adevărul, cu realul expresiv, construit prin imagini și sunet.

Publicul s-a schimbat, nu mai caută informația, deja caută emoții din ce în ce mai puternice și tot mai puţine explicaţii. Atitudinea publicului cu privire la spectacolul știrilor este una de genul identificării,

63 Michel Maffesoli, Le Temps des tribus. Le déclin de l'individualisme dans les sociétés de masse, Méridiens-Klincksieck, Paris, Rééd. (1991), Le Livre de Poche, Paris, 1988.

64 Vasile Sebastian Dâncu, Mitologii, fantasme și idolatrie, RAO, București, 2011.

a participării la eveniment. Însă acest sentiment al participării duce la iluzia unei înţelegeri spontane, făcând să dispară intenţia cognitivă și dorința de a cunoaște, dar și spiritul critic sau analiza.

Trăim o dictatură a emoțiilor, nu se pot impune teme de discuții, reforme sau strategii căci totul pălește în fața emoțiilor care însuflețesc totul. Pe scena politică evoluează doar oamenii purtători de emoţii și sentimente puternice. Năstase îl urăște cu Băsescu după ce l-a bătut în campanie. Iliescu este supărat pe Băsescu pentru că nu iniţiază dezbaterea despre Revoluţie, lustraţie sau mineriade, Băsescu îl urăște pe Tăriceanu pentru că acesta nu și-a dat demisia când a promis. Ponta îl urăște pe Băsescu pentru scandalul plagiatului, Băsescu nu îl suporta pe Ponta pentru ca l-a suspendat. La nivel local se multiplică aceste relaţii emoţionale în sute și mii de dueluri și respingeri, astfel încât totul se întâmplă în țara noastră în funcţie de emoţiile politicienilor.

Emoţia și sentimentul sunt singurele motoare care mișcă scena politică, singurele care alimentează și ghidează acţiunea politică și activitatea celor mai multe instituţii ale ţării noastre. Orice drama socială îi impresionează pe politicieni doar atât cât durează spectacolul de televiziune al vreunui caz spectaculos.

Politica a devenit o telenovelă cu nesfârșite episoade. Trecem de la un episod la altul, vine noaptea și a doua zi viața politică va fi impresionată de altceva. În urma acestei emoții nu rămâne nimic, totul se uită și a doua zi o luăm de la început. **Baia de mulțime tradițională a fost înlocuită cu baia de mulțime electronică, pe Facebook sau Twitter**. Pixelul albastru a creat o nouă realitate. Este mai igienic, mai ușor de întreținut și nu ai nevoie de sosie. Se pot ocupa consilierii și mulțimile de postaci de la

partid. Acolo intră doar cine vrei, nimeni nu poate arunca cu cerneală din mulțime. Acolo se pot afirma fidel singurele lucruri durabile din politica de azi, adică emoțiile conducătorilor. Ele rămân ca să structureze viața și dezbaterea politică, precum ne-a arătat învățătoarea din clasa a treia că se mișcă pilitura de fier după câmpul magnetic. Emoțiile conducătorilor sunt criterii și far călăuzitor, țin loc de programe și politici. În funcție de ele se fac alianțe, guverne și coaliții. Ca și bunăstarea conducătorilor, mai importantă decât bunăstarea națiunii, emoția conducătorilor devine doctrină și program politic și se transmite la cei de jos mai ceva ca focul prin prerie. Înlocuim rațiunea cu emoția și pe specialiști cu fete frumoase sau cu tineri imberbi. De aceea, dictatura emoției în politică nu poate decât să privilegieze efemerul, instantaneitatea, clipa, durata, forma, și nu fondul.

În politica de azi, emoția învinge și umilește raţiunea în fiecare zi. În aceste condiţii chiar și publicul este educat încet-încet să ceară doar telenovelă politică, și nu proiecte politice serioase sau rezultate palpabile. Înțelegem campania electorală ca spectacol emoțional în care aproape totul este permis, dar în restul timpului oamenii politici ar trebui să se ocupe de administrarea societăţilor. Să caute soluții, să meargă înaintea comunităţilor pentru a descoperi căi noi spre bunăstare sau măcar soluții durabile la crizele tot mai dese. Oamenii politici trebuie să fie cei care conduc societățile spre descoperirea unor sensuri și direcții de dezvoltare. Ei trebuie să încerce să înțeleagă viitorul și să-i tragă și pe ceilalți după ei. În schimb, majoritatea celor de succes în România se luptă pentru o notorietate obţinută cu orice preţ, pentru prezențe televizuale fără mesaj, cu mimarea îngrijorării, zâmbete cât mai multe și privitul cât mai des spre camera unde

se aprinde becul roșu. Cotropiți de emoții, vânzători de sentimente, simulând afecte, supuși dictaturii publice a emoției, oamenii politici români au pierdut deja sensul politicii. Aceasta este cea mai mare pierdere și marea deșertificare morală din politica de azi.

Acum vreo cincisprezece ani, la apariția Internetului ca mediu accesibil tuturor se credea că vom putea atinge idealul atenian al democrației directe. Credeam cu toții că va crește participarea politică, informarea va exploda și conștiința civică va schimba comportamentele, au apreciat unii, politicienii vor fi cenzurați și evaluați mai bine, au spus alții. Primele măsurători și unele fenomene derivate din această întâlnire a politicii cu Internetul i-au entuziasmat pe mulți sociologi: militantismul politic pe rețelele de socializare a prins rădăcini și chiar a coborât în stradă prin flashmob-uri sau prin revoluții twitter-izate.

Cercetările din ultimii ani au observat că tehnologia duce la o subiectivizare autonomizantă în care individul trăiește iluzia ieșirii din structura relațiilor de putere, dar, pe de altă parte, devine tot mai izolat social și tot mai puțin activ în societatea civilă. Dincolo de critici sau alte unghiuri de tratare, ce este clar este faptul că s-a schimbat contractul de comunicare dintre politicieni și public, chiar și dintre partide și public. Prin comunicarea lejeră și preponderent emoțională, oamenii politici care comunică pe rețele schimbă contractul de comunicare printr-un simulacru al intimității, al lejerității, al spontaneității dublate de sinceritate.

Politica pe Facebook primește caracteristicile canalului, cum spunea Marshall McLuhan, „media este mesajul”. Oamenii activi în site-urile de networking social trăiesc în societatea în rețea, definită astfel de către

Manuel Castells[65]. Potrivit acestuia, „spațiul și timpul sunt coexistente în natură și în societate. În teoria socială, spațiul poate fi definit ca suportul material al practicilor sociale de împărțire a timpului. Dezvoltarea tehnologiilor comunicaționale poate fi înțeleasă ca decuplarea dintre contiguitate și împărțirea timpului. Spațiul fluid se referă la posibilitatea tehnologică și organizațională de a practica simultaneitatea fără contiguitate. Majoritatea funcțiilor dominante din societatea în rețea (piețe financiare, rețele de producție transnaționale, rețelele mediatice, formele de guvernare globală interrelaționate, mișcările sociale globale) sunt organizate în jurul spațiului fluid".

Susţinătorii îi asigură liderului un confort afectiv, iar acesta tinde să-i răsplătească, devine sensibil și, în ocazii de cumpănă, caută să fie sincer cu ei, să le testeze reacția. Pe Facebook se fac noile băi de mulțime, iar politicianul este deja alt om. Uneori, vrea să arate că este altul, că adevărata lui esență nu este dorința de putere, ci umanitatea trăită plenar. Am scris anterior că *efectul de Facebook* deschide o nouă eră politică. Adică mergem spre o politică psihedelică. Avem un adevărat catharsis, o reacție de transfer emoțional reciproc între politician și fani, moment în care cele două părți se recunosc una pe alta ca similare, ca făcând parte din aceeași lume, constituite din același aluat. Acest *efect de Facebook* deschide o nouă eră politică, elimină mult mediatorii tradiționali de pe traseul „fabricării" liderului sau câștigării de voturi. Presa tradițională pierde mult din rol, de altfel, vedem că, la segmentele de vârstă care au peste 30% implicați pe rețele de socializare, scade drastic audiența la TV. Politicienii care știu să comunice direct – care au curajul să se

---

65 Manuel Castells, **The Network Society: A Cross-Cultural Perspective,** Northampton, MA, Edward Edgar Publishing, 2004 (editor and co-author), p. 36.

dezvăluie sau să posteze ca oameni reali și vulnerabili – încep să câștige tot mai mult.

Mai ales sub impactul crizei de după evenimentele de la Colectiv s-a revenit parcă la utopia, clar infirmată, a lui Fukuyama, privind sfârșitul istoriei și moartea ideologiilor. Răspunsurile la criză nu pot fi gândite în raport cu valori sau ideologii, doar austeritatea poate face ceva. Așa am ajuns acum la relativizarea stângii sau a dreptei, la eliminarea și aneantizarea lor. Pentru o guvernare care trebuie dată jos, se spune că nu mai contează aceste fineţuri, trebuie o coaliție indiferent cine se aliază cu cine, trebuie să fie aduși trădători sau mercenari. Nici migraţia politică nu mai este un păcat! Imperativul pragmatic al momentului conţine o moralitate intrinsecă.

Dar modalitatea prin care se renunţă chiar și la discuția despre respectul ideologiilor este periculoasă. Politica este lăsată fără repere și fără urmă de criterii sau moralitate.

Un mare teoretician al secolului trecut, Paul Ricoeur[66], spunea că ideologiile nu pot să dispară pentru că grupurile sociale au nevoie „de a-și da o imagine de sine, de a se reprezenta, în sensul teatral al cuvântului, de a juca și a se pune în scenă”, ele fiind variate forme ale motivaţiei sociale, ce fac posibile teorii și reprezentări globale ale istoriei și integrarea unor grupuri în istoria totalizatoare. Ideologiile concentrează un conţinut mitologic, aspiraţii și idealuri, bazate pe nevoi, oferă interpretări și orientează spre anumite tipuri de acţiuni. Doar marxismul a putut crede în utopia că știinţa și reflexia ei în conștiinţa publică vor putea înlocui celelalte ideologii sau sisteme de credinţe.

Ideologiile sunt sisteme de valori, în funcţie de ele oamenii se adună în jurul partidelor, în funcţie de ele

66 Paul Ricoeur, **L'Idéologie et l'utopie**, Seuil, Paris, 2005.

și românii își setează tot felul de aspiraţii. Politicienii cred că ei sunt cauza pentru care oamenii votează un partid, că nu contează nimic altceva, dar se înșală. Ei sunt consideraţi de către oameni exponenţi-tipici pentru anumite valori, chiar dacă ei nici măcar nu s-au gândit la ele. Uneori, liderii resping ideologiile din gelozie, vor să fie doar ei cei iubiţi. Ideologiile sunt adevărate proiecte în sine, iar interesele liderilor se pot ciocni, câteodată, de interesele pe care le conţin ideologiile.

Cel mai mare efect al acestei antipolitici care este tot o expresie ideologizată este că se naște o politică ce ucide speranța. Egoismul politicienilor și lupta lor disperată pentru a ocupa tot spaţiul acesta al puterii, cu familiile lor flămânde, cu grupurile de interese este imaginea degradată a unui mit. Un mit pe care oamenii l-au clădit cu greu, împotriva vieţii lor nefericite, cu resursele lor de visare tot mai firave. Oamenii au nevoie să creadă în curăţenia noastră și în înălţimea de spirit a celor aleși pentru o garanţie că nu sunt singuri, iar drumul pe care merg este bine ales. **Iar astăzi, cea mai mare crimă a acestei antipolitici de azi este că ucide speranţa, omoară visul oamenilor că prin propriul lor sacrificiu vor trăi mâine un pic mai bine**.

Ce ar trebui să fie?

Politica are conflictul în esența sa. Dar este un conflict menit a rezolva clivaje sociale importante, de multe ori insolubile pe altă cale. Conflictul politic trebuie deci să urmărească atenuarea unor tensiuni, căutarea unor soluţii mediate la conflictul inevitabil de interese între grupuri sau clase sociale, etnii sau colectivități.

Nu vom vedea asta din păcate, după acest război politic, indiferent cine îl va câștiga. Politica a intrat

acum în faza unui absurd război total, aflat acum în etapa de pușcării. În loc de discursuri în Parlament, astăzi politicienii depun plângeri penale și amenință cu pușcăria adversarul politic. Nu mai există niciun dialog, singura formă de schimb între tabere este migrația politică și trădarea ca mecanism deja unanim acceptat. În loc să le crape obrazul de rușine celor care trec de la un partid la altul, ei sunt ridicați în slăvi pentru că slăbesc un adversar politic. Trădătorul primește funcții importante, în loc să fie ostracizat. În România politică lipsesc mecanismele de consens și negociere pentru că războiul se dă om la om, pe tot terenul, între lideri, între familii, chiar între clanuri.

Totul s-a degradat în ultimul deceniu, politica noastră nu mai cunoaște starea de pace, adică starea de normalitate. Performanța noastră socială este afectată de asta, în timp de război se fac doar politici ale urgenței și intervenții pompieristice.

Trăim o dramă a conflictului permanent în care au fost aduse în spațiul politic instrumente nepermise, mijloace care nu au ce căuta acolo unde conflictul și confruntarea au mijloace constituționale de rezolvare. Dispare încrederea în politicieni, în stat, în România chiar, dar și în soluția democratică. Este o factură grea pe care o lăsăm urmașilor noștri. Istoria ne va stigmatiza pentru asta în deceniile care vor veni, dacă țara va rămâne, dacă națiunea va rezista și statul nu va eșua în timp ce noi ducem războaie absurde sau zornăim cătușe spre adversarii politici. ■

STATUL

Statul român și inamicii săi

Se împlinesc anul acesta 27 de ani în care statul român a fost agresat continuu, uneori chiar prin instituţii interne sau prin slujitorii lui. În ultimii ani, trei poziţii au șocat opinia publică, poziţii aparţinând unor mari luptători pentru transformarea într-un stat slab, paralitic, eșuat. Primul care a spus că statul este un tâlhar mai puţin inteligent a fost Dan Voiculescu – acum întreţinut de stat într-o instituţie de „ocrotire". Apoi, prin 2008, Dinu Patriciu a spus: „Noi (reprezentanţii economiei private – n.r.) trebuie să fim cei inteligenţi, nu statul, statul nu poate fi inteligent niciodată, statul e prost prin definiţie, pentru că e un instrument birocratic care funcţionează fără a avea competiţie, deci rămâne prost". În fine, Sorin Ovidiu Vântu, la rândul lui, ne-a spus: „Întăriţi-vă statul!" Părea ironic sau arogant, dar, în scurt timp, statul pe care-l credea mort sau slab l-a trimis acolo unde te trimite un stat serios când nu respecţi legile.

Ce anume i-a lipsit statului român în acești ani, în multe momente ale sale?

În primul rând, decizia inteligentă, care înseamnă că nu te centrezi doar pe consum de resurse, ci mai ales pe crearea de resurse. În multe ocazii consumul trebuie să fie raţional și să faciliteze crearea de noi resurse, nu sacrifică resursele viitoare pentru un consumerism imediat.

Nu centralizează pentru a consuma resursele din teritoriu, ci trimite urmărind ca populaţia să-şi folosească toate resursele, nu doar pentru consum de supravieţuire, ci mai ales pentru viitor.

Deciziile curajoase privind la viitor, nu doar cele raportate la prezent şi nici în funcţie de ciclurile electorale. Decizia inteligentă şi curajoasă este cea care priveşte în perspectivă şi dezvoltă resursele de inteligenţă pe care le recunoaşte ca fiind cele mai importante. Când investeşte în educaţie şi în cercetare, statul este prospectiv, când susţine modele şi are grijă strategică în promovarea elitei progresiste, transformatoare, nu conservatoare, atunci este prospectiv şi curajos.

Statul puternic gândeşte deciziile respectând interesele naţionale şi principiile, nu se lasă ocupat şi confiscat de interese, indiferent de natura lor. În plan internaţional, statul puternic înţelege configuraţiile de forţe şi se plasează în zonele în care se iau decizii şi unde se furnizează securitate, evident înţelegând că acest lucru se poate doar participând cu resursele pe care le poate mobiliza. De aceea, statul nu trebuie să rămână autarhic, ci deschis, participativ, nu se cantonează în trecut, ci gândeşte în perspectivă.

Statul puternic nu abandonează societatea şi nici nu îşi arată forţa numai faţă de unii cetăţeni, ci faţă de toţi aplică aceleaşi principii şi reguli. Îşi multiplică forţa prin adeziunea voluntară a cetăţenilor, care sunt invitaţi să participe la dezbateri, la decizii, mai ales privind schimbarea. Statul inteligent nu se teme de schimbare, o provoacă şi o susţine.

Statul puternic stimulează competiţia socială, dar caută să evite polarizările extreme între segmente sociale, redistribuie resurse echitabil şi facilitează armonia şi coeziunea socială. Caută să nu stimuleze fracturi în ţesutul de solidaritate şi reglează dezechilibrele atunci

când malformaţiile apar ca rezultat al competiţiei și al dezechilibrului de resurse.

Statul puternic știe că nu poate fi puternic fără cetăţeni liberi, cu capital social puternic, creativi și activi. Un stat cu cetăţeni deznădăjduiţi, speriaţi de viitor, fără încredere în instituţii și lideri este un stat care slăbește în fiecare zi și merge încet sau mai repede spre statutul de stat eșuat.

În fine, un stat care nu înţelege că prin ocrotirea corupţiei sau lipsa de voinţă pentru eradicarea ei se sinucide nu este un stat inteligent, ci un stat care pierde ritmul cu istoria și cu dezvoltarea și progresul. Dar mai presus de acestea, statul puternic știe că a fi puternic nu este o stare, ci un echilibru dinamic. În scurt timp, dacă se iau decizii proaste, un stat poate să-și piardă caracteristica inteligenţei și forţei.

Uneori, analiștii sau politicienii vorbesc despre statul român ca și de un stat eșuat, lucru care este complet fals. Nu, România nu face parte din așa-numita categorie a statelor eșuate! Dar, în multe momente din ultimii 20 de ani, România s-a aflat pe buza acestei prăpastii. Statele eșuate sunt adesea caracterizate de eroziunea autorităţii de stat, regimuri autoritare incapabile să satisfacă nevoile populaţiei, corupţie răspândită în cadrul sistemului administraţiei centrale, represiune asupra oponenţilor politici, încălcare gravă a drepturilor omului, un sistem social în colaps, sărăcie extremă ce afectează marea majoritate a cetăţenilor, criminalitate ridicată etc., cum spune David Rothkopf. Dar România a fost salvată mereu de cei puţini, însă astăzi trebuie să observăm că s-au multiplicat modalităţile prin care un stat poate eșua, dincolo de criteriile clasice.

Putem avea orașe, judeţe sau regiuni eșuate din cauza unor conduceri locale sau regionale, a unor

grupuri de interese care monopolizează resursele și împânzesc administraţia cu corupţie. Astăzi observăm că sunt și state stoarse de resurse de procesul de globalizare, tot o formă de a eșua, dacă ne gândim la viitorul dezvoltării lor. În fine, oameni de stat eșuaţi, care fac rău societăţilor și statelor prin lipsa de viziune sau conduceri oligarhice sau corupte.

În revista SINTEZA dezvoltăm un program intelectual în care noi căutăm să difuzăm informaţie, să avertizăm asupra riscurilor, să sprijinim atunci când există voinţa politică și inteligenţa de a înţelege că politica ar trebui să se ocupe de polemici și scandaluri în campanii electorale special desemnate în acest scop, în rest, construcţia statului puternic trebuind să fie o operă comună a noastră, a tuturor, proiectul cu cea mai mare cuprindere pentru ţelul securităţii naţionale și bunăstării României. ▪

25 de ani. Ce nu s-a schimbat?[67]

Un sfert de secol înseamnă schimbare, cel puţin la viteza cu care evoluează azi societatea. Despre tabloul schimbărilor vom vorbi în tot acest număr special din SINTEZA dedicat împlinirii a 25 de ani de libertate în România. Dar ce nu s-a schimbat? O listă fără multe comentarii sau explicaţii, ca și cum ai desena niște pietre, puse una după alta, pietre care rămân fără ca să le poată mișca valul schimbării...

După 25 de ani nu știm dacă a fost revoluţie sau lovitură de stat și nici cine a tras în noi, în 21-22, dar nici după acel moment, când au murit cei mai mulţi dintre oameni. Nimeni nu a răspuns pentru crimele Revoluţiei, iar purtătorii de dosare au avut cariere fulminante în justiţie. Dar avem câteva zeci de mii de revoluţionari de profesie, care primesc indemnizaţii, terenuri sau scutiri de taxe și impozite, în timp ce urmașii celor morţi au fost uitaţi de mult, pentru că nu mai are cine să se lupte pentru ei, văduvele și orfanii nu pot ieși să se bată cu scutierii.

Au rămas frica și o politică moartă de frică, mai ales atunci când intră în ani electorali, anii schimbărilor. Frica de a guverna, frica de a lua decizii curajoase – chiar dacă au existat majorităţi consistente, politicienii guvernează minimal, dominaţi de frica de a nu pierde puterea și tocmai din această cauză au pierdut-o, de fiecare dată. Frica de asumare a valorilor politice și a unei identităţi clare conduce la un surogat de politică: războiul politic permanent între lideri, care devine

67 Textul iniţial a fost scris pentru revista SINTEZA, numărul 11 (decembrie 2014).

rațiune de a fi pentru competiție, ba chiar poate deveni surogat de program. O frică de izolare politică străbate tot spectrul, de la stânga la dreapta. De 25 de ani, politicienii trec, dar frica rămâne, ca o ceață, ca un memento al incertitudinii și golului, al haosului și morții sistemului.

Nu am scăpat nici de nevoia de tătuc, o acută prezidențializare a puterii. Oamenii nu au încredere în reguli, Constituție sau instituții, vor mereu un președinte care să le aducă salarii, pensii, liniște, pace și tot ce se poate. În fine, acum a fost ales un președinte cu nume parcă predestinat pentru români, Santa Klaus. Și noul președinte, chiar dacă nu pare încântat de asta, va fi asaltat cu omagii, scrisori, pupături și alte forme de masaje ale Eului prezidențial, cum se obișnuiește de secole pe malurile Dâmboviței.

Oamenii încă se bucură că „și-au luat țara înapoi", în curând se pun fără grijă pe tăiat porcul de Crăciun, pe chefuri și încălzesc visul că țara va merge bine și fără ei, să ne uităm doar pe fluturașul de salariu sau pe cuponul de pensie cum crește totul. Deși a trecut un sfert de veac, László Tőkés îndeamnă încă la revolta ungurilor, iar Vadim Tudor scrie pamflete împotriva tuturor celor care i-ar putea da ceva în schimb ca să tacă.

Discursul urii a rămas în spațiul public, chiar dacă acum este mai vizibil în zona spațiului public virtual. Sunt atacați bătrânii care cer pensii, cei de la țară care nu votează progresist, asistații de toate felurile, comunitățile rurale pentru că au nevoie de gaz, canalizare sau drumuri. Diaspora nouă este diabolizată nu doar pentru că nu a mâncat salam cu soia, ci și pentru că votează fără să contribuie la PIB, fără să muncească cot la cot cu noi. Diversiunile cu otrăvirea apei și coloanele de blindate sunt și în revoluția Facebook cu tancurile care vin dinspre Rusia, dacă nu le oprim cu pieptul nostru de like-uri.

A revenit, după 25 de ani, anticomunismul care scoate oameni în stradă, deși acum este un anticomunism fără obiect real. A rămas valabilă maxima lui George Soros: Întotdeauna este mai ușor să mobilizezi oamenii contra a ceva decât pentru ceva. Autonomia ungurilor și secuilor este tot în straie de proiect, acum mai avansat, dar tot așteptând vremuri mai bune pentru a trage o graniţă mică, una care să împrejmuiască moșia strămoșească, Székelyföld.

Încă mai avem școli, chiar dacă am ajuns de la 30.000 la 7.200, numărul lor scade continuu, iar în sfertul de veac al libertăţii am construit cinci biserici la o școală. PIB-ul nostru tot mic este, tot la coada Europei, chiar dacă a crescut de cinci ori faţă de 1989. Mai avem încă edituri, chiar dacă vânzarea de carte a scăzut cu 85%. Intelectualii noștri publici scriu apeluri patetice și cheamă, după 25 de ani de democraţie, masele în stradă pentru a șterge guverne de pe faţa pământului.

Antreprenorii români sunt trataţi ca hoţi, corupţi, bandiţi sau golani, dar într-o mai mare proporţie decât în primul an de libertate: atunci credeau asta 80% dintre români, după 25 de ani sunt 93% care apreciază așa. Investitorii străini sunt priviţi și acum ca salvatori, primesc ajutoare de stat, investitorii români sunt arestaţi pentru corupţie de acte ori niște hoţi din administraţia centrală sau locală le cer bani negri sau șpăgi pentru a le elibera documente.

În general, încă funcţionează mitologii politice în locul unor strategii de dezvoltare economică: mitul investitorului străin care vine doar pentru a crea locuri de muncă pe plaiurile mioritice, economia de piaţă care ea singură aduce bunăstarea, cota unică – singura cale spre bunăstare și creștere economică. FMI și Banca Mondială ne dau certificate de sănătate și

ne fac proiectul de buget pentru anul care vine, iar mitul bunăstării a rămas să se refere la o perioadă mai îndepărtată decât cea pe care o vedeam cu mintea și cu sufletul în 1989.

Statul a rămas singura sursă a puterii, unica formă de legitimare a unei autorităţi. Administraţia locală este cotropită de statul centralizat, obiectivul la care lucrăm de două secole, astfel că avem doar un simulacru de autoritate locală sau judeţeană, acestea fiind doar prelungiri ale organismelor centrale în teritoriu. Forţa centrului face ca baronii locali să fie doar copii ale baronilor de la centru. O astfel de politică nu reprezintă nici comunitatea, nici oamenii din aceste comunităţi, ci doar reproduce o schemă abstractă, creată la centru sau ţinte de factură politică: social democraţi *vs* liberali, proeuropeni *vs* conservatori, corupţi *vs* inocenţi etc. Astfel, după 25 de ani, puterea centrală respinge orice proiecte care ar putea avea relevanţă adevărată pentru oameni concreţi sau comunităţi reale.

Ca și la începutul acestui sfert de secol, avem o stângă politică obsedată doar de menţinerea puterii și dominare și o dreaptă care plânge patetic prin scrisori deschise sau apeluri publice, în timp ce crede că trecerea proprietăţii statului în mâna capitaliștilor recenţi este revoluţia adevărată (dar nu l-au citit pe Marx, care credea la fel, doar că voia asta pentru clasa muncitoare). Și acum liderii dreptei sunt tot angajaţi ai statului, chiar dacă s-a dezvoltat și un mic capitalism românesc. Societatea civilă lipsește și acum din spaţiul public; din când în când, se trezesc unii dintre reprezentanţii ei, deja foști miniștri sau actuali membri de partid, și o invocă, vorbesc în numele defunctei. Miile de organizaţii care se luptă pentru politici de asistenţă socială, solidaritate comunitară sau alte scopuri unde statul uită de oameni, formate

mai ales din tineri, nu sunt băgate în seamă, dar am rămas la listele de susţinere ale intelectualilor sau la scrisorile deschise către vreun lider care candidează la vreo funcţie.

Acum îi idolatrizăm o vreme pe tinerii care au ieșit la vot sau au luptat pe Facebook pentru o lume nouă, ca odinioară pe cei care au ieșit să moară în faţa tancurilor, dar în scurt timp toată lumea va uita de ei, de locurile lor de muncă, de condiţiile în care învaţă sau de faptul că trebuie să-i ajutăm să facă o carieră, să crească copii și apoi să ne dea pensii mari și grase din munca lor.

Nici acum nu avem un proiect de societate, nu avem o hartă a viitorului, nu ne propunem un traseu. Guvernanţele sunt pompieristice și comunicaţionale. După un sfert de secol nu am făcut un mare plan, conducem ţara cu instrumente contabile și cu ochii închiși. Resursele noastre naturale se tâlhăresc zi de zi, iar noi ne hărţuim în războaie personale ale liderilor. Am pierdut populaţie mai mult decât în cel mai devastator război, anul trecut s-au născut sub 180.000 de copii, natalitatea scade continuu. Nimeni nu este panicat, nimeni nu se îngrozește că viitorul neprogramat nu are cum să aducă ceva bun. O naivitate șocantă pentru un popor care se laudă că rezistă de două mii de ani la confluenţa imperiilor. Imperii care au murit, dar noi, românii, am rămas, așteptând ca să vină următoarele imperii să ne calce în picioare. O inconsistenţă de fond a unei naţiuni care așteaptă de aproape un secol Premiul Nobel pentru Literatură și este mereu frustrată că nu-l primește.

După 25 de ani de libertate, „istoria încă se răzbună pe noi, repetându-se”, cum scria acum un secol Nicolae Iorga. ▪

România peste 25 de ani. Dileme și ambiții pentru un scenariu noncatastrofic

Dacă îţi imaginezi România peste 25 de ani, o poţi face mai ales în lumina fanteziei pure; ca sociolog te simţi stânjenit de inexistenţa unei reflecţii strategice, care să ordoneze cât de cât trecerea spre incertitudinile viitorului. Dacă pornim de la premisa că viitorul este o continuare a prezentului, atunci premisele sunt pentru o imagine de coșmar. Chiar dacă mergem pe un scenariu de minimă prelungire a trendurilor de azi, tot pe aproape ajungem, deci vom lăsa deoparte aceste căi. Îmi doresc un scenariu pozitiv, o gândire de ruptură, pentru că dinamica este rapidă, surprizele apar frecvent, toată Europa suferă de miopie strategică. Dar mai ales sunt român, îmi doresc un viitor bun pentru ţara noastră și cred că niște scenarii strategice bine făcute pot ordona eforturile, pot uni naţiunea, pot construi sinergii și proiecta un viitor care să rezulte din anticiparea pericolelor și folosirea oportunităţilor.

Trebuie să căutăm a ne închipui cum va fi lumea și cum ne vom integra în ea peste 25 de ani fără a ne amăgi că totul va fi bine și actualele grupuri în care ne-am integrat ne vor aduce lapte și miere. Dacă o ţară ca Franţa, în 2014, face o strategie pentru un deceniu și se întreabă, printre altele, dacă viitorul va fi cu UE sau fără UE, cred că este normal să ne punem și noi această problemă.

Și la alte întrebări suntem obligaţi să dăm răspunsuri, sunt lucruri de care nu ne putem ascunde, chiar dacă sunt dificile. În primul rând, ce instituţii mai pot să fie piloni pentru apartenenţa comună, adică ce instituţii pot crea identităţi și care pot întări legăturile dintre noi sau legătura dintre noi și România, în condiţiile în care 80% dintre români declară că sunt mândri de apartenenţa lor, însă doar puţin peste 30% dintre ei au încredere în statul român?

În al doilea rând, vedem o mare polarizare a românilor și o serie de crevase care dinamitează solidaritatea colectivă, în ipostaza ei mecanică: populaţia din ţară *vs* diaspora, lucrătorii de la stat *vs* cei de la privat, conflicte între religii, persoane active în muncă *vs* asistaţi, și aceasta este într-adevăr o sursă de diferenţiere și chiar de creativitate care poate stimula dezvoltarea. Cu o singură condiţie: să poată fi întărite unele reguli comune de supravieţuire, regulile comune de convieţuire. Când este polarizare mare și inegalitate puternică, este nevoie să asigurăm egalitatea accesului la bunurile fundamentale. Când apar tensiuni sociale, atunci antidotul este încrederea în instituţii de bază ale societăţii, organizaţii și instituţii politice, juridice și de altă natură care pot defini interesul comun și mijloacele pentru respectarea lui. Cum vom face toate acestea, cum vom schimba practica politică, cea care face din aceste tensiuni un motor facil pentru alegeri și pentru asigurarea votului provenit din tensiuni sau campanii negative?

În al treilea rând, ce model social alegem? Nu este un preambul pentru a propune politici sociale aberante uneori, cum au făcut și stânga, și dreapta în alegeri, în ultimii ani, ci vorbim despre politici sociale în sens larg: acces generalizat la educaţie de calitate, la sănătate, pensii, protecţie pentru șomeri, eliminarea dezechilibrelor generaţionale și multe altele.

În fine, ce mecanisme de tip „antifragilistic”, cum spune Nassim Taleb, se pot găsi ca să putem spera că vom reuși să trecem peste riscurile viitoare, peste amenințările care vor veni și pe care nu le putem presupune sau poate nici măcar nu avem curajul să ni le închipuim: o posibilă rupere a UE sau eliminarea unor țări care se află în coada plutonului și sunt tractate cu greu, război în zonă, retragerea NATO din zona de proximitate a Rusiei etc. Cum scrie Nassim Taleb: „Este crucial să înțelegem că, dacă antifragilitatea este proprietatea tuturor acelor sisteme naturale (și complexe) care au supraviețuit, atunci privarea acestor sisteme de volatilitate, aleatoriu și factori de stres le va fi dăunătoare. Acestea vor deveni mai slabe, vor muri sau vor sări în aer. Ne-am tot fragilizat economia, sănătatea, viața politică, educația, aproape totul, suprimând aleatoriul și volatilitatea. Exact așa cum o lună petrecută în pat (de preferință, cu o versiune neprescurtată a romanului *Război și pace* și cu acces la toate cele optzeci și șase de episoade din «Clanul Soprano») duce la atrofierea mușchilor, la fel și sistemele complexe sunt slăbite, chiar ucise atunci când sunt private de factorii de stres. Mare parte din lumea noastră modernă și structurată ne-a vătămat cu strategii implementate de sus în jos și cu născociri (pe care în această carte – n.a. Nassim Nicholas Taleb, *Antifragile: Things That Gain from Disorder*, 2012, Random House – le voi numi «iluzii de Harvard-sovietic») care tocmai asta fac: insultă antifragilitatea sistemelor”.

Acestea ar însemna să gândim anticipând că vor fi rupturi sau „lebede negre”, să analizăm sistemele noastre sociale, economice și politice cu maximă luciditate, folosind testul de simetrie propus de autorul citat: tot ceea ce obține mai multe avantaje decât dezavantaje de pe urma evenimentelor aleatorii (ori a anumitor

șocuri) este antifragil; inversul este fragil. Astfel cred că am putea crea cel puţin un plan imunologic pentru o Românie care, astăzi, pare aflată într-o mare miopie strategică.

Voi încerca să descriu câteva ambiţii (dacă nu condiţii) pentru evitarea unui scenariu catastrofic, scenariu care ar fi previzibil pentru România, în actuala stare de lucruri. Un scenariu catastrofic ar arăta în 2040 o Românie precum: un teritoriu, mai mult decât un stat suveran, o populaţie, nu o naţiune, o zonă furnizoare doar de mână de lucru, fără antreprenoriat autohton, resurse naţionale înstrăinate total, stat eșuat, doar o piaţă pentru Europa și un teritoriu fără o politică externă independentă.

Pentru a putea gândi dincolo de aceste scenarii de tip catastrofic, cred că trebuie să stabilim o condiţie preliminară.

Acţiunea publică nu își încheie misiunea sa transformatoare, chiar dacă neoliberalismul simplist importat în România poate spune că statul trebuie să iasă din absolut toate combinaţiile sociale.

Acţiunea publică trebuie să implice continuitate dincolo de alternanţele politice care pot avea rezultate noncumulative sau pot chiar prejudicia mersul României spre niște ţinte precise.

Acţiunea publică trebuie să se sprijine pe expertiza unor specialiști care ar trebui să reducă sau să micșoreze invazia de sinecuriști care invadează statul și organismele sale după fiecare alegeri. Spolierea de resurse și corupţia sunt vulnerabilităţi care pot fi mult atenuate dacă vom credita acţiunea publică cu misiunea de a ocupa și pilota cea mai mare parte a dezvoltării și atingerii unor ţinte strategice.

Acţiunea publică trebuie să asigure o protecţie consistentă a intereselor naţionale. La noi a prins, din

nefericire, foarte bine o ideologie a opoziţiei între stat și întreprinderi sau chiar între stat și privat. Dar peste tot în lume, competitivitatea este principala armă strategică pentru statele naţionale, statul+colectivitatea locală+întreprinderile reprezintă o triadă care face mereu strategii pentru ocuparea forţei de muncă, modalităţi de folosire optimă a resurselor, pentru atingerea unor ţinte de dezvoltare, realizarea de echilibre teritoriale etc. Din păcate, peste întreprinderile din ţara noastră se revarsă controale care le paralizează activitatea cu anii, supra-reglementări năucitoare sau retroactivitate fiscală în cele mai dure situaţii. Uneori, antreprenorii români au senzaţia că statul vrea distrugerea oricărei economii naţionale, ceea ce sigur nu poate fi adevărat. Ce-i drept, lipsa de cultură și viziune a unor responsabili ai statului poate genera ideea că mergem spre un federalism post-naţional în Europa, dar ar fi o crimă să deconstruim România pentru ca din cioburile ei să construim Europa în această zonă. Deocamdată putem decela o incapacitate a statului de asumare a unor poziţii clare sau de a lua decizii eficiente pentru protejarea și stimularea antreprenorilor români.

Acţiunea publică necesită un stat inteligent și creativ, un stat care, respectând interesele naţionale și principiile, nu se lasă confiscat de interese, indiferent de natura lor și purtătorii acestora, un stat care nu abandonează societatea și nici nu își arată forţa și hotărârea numai faţă de unii cetăţeni, adică faţă de cei mai slabi, ci aplică faţă de toţi aceleași principii și reguli, care stimulează competiţia socială, dar caută să evite polarizările extreme între segmente sociale, redistribuie echitabil resurse și facilitează armonia și coeziunea socială. Caută să nu stimuleze fracturi în ţesutul de solidaritate și reglează dezechilibrele atunci când malformaţiile apar ca rezultat al competiţiei și al dezechilibrului de resurse.

Cultivarea antreprenorului român este unul dintre pilonii unui scenariu pentru următoarele decenii. Acum există senzaţia și chiar discursul politic că doar capitalul străin ne poate salva, capital străin care are mereu întâietate atunci când se dau ajutoare de stat sau orice alte forme de sprijin guvernamental sau local. Astăzi, există o ambiguitate și o junglă legislativă care îi determină pe tot mai mulţi dintre marii antreprenori români să bată drumurile la DNA, să înfunde pușcăria sau să plece cât văd cu ochii, abandonându-și afacerile. Să fie oare toţi antreprenorii noștri niște hoţi? Sociologic, și chiar raţional, este greu de susţinut o concluzie de acest fel. Marile companii românești care au mai rămas sunt asaltate de companiile străine pentru a fi preluate, dacă nu au putut fi deja îngenuncheate pe piaţă. E un fenomen firesc, de competiţie pe piaţa liberă, dar trebuie să ne întrebăm dacă nu cumva trebuie să încurajăm și chiar să protejăm antreprenorul român. Nu mai putem face protecţionism clasic, dar ne rămân multe mijloace prin care ar trebui să fim alături de românul care dă salarii și, uneori, este singurul furnizor de salarii într-un oraș de zece-douăzeci de mii de locuitori. Pun pariu că niciunul dintre guvernanţii ţării nu s-a întrebat în detaliu, nu a comandat studii pentru a vedea cine este el, antreprenorul român, la ce visează el, ce interese are. Poate ar fi descoperit un lucru emoţionant: antreprenorul român se desprinde foarte repede de interesele personale imediate și apoi îl mână în luptă altceva; în acel altceva este și mândria de a face ceva românesc, de a ajuta comunitatea lui și ţara. Știm, statul nu se implică direct în jocul economic, dar trebuie să fie un garant al echilibrului, nu doar în ceea ce privește competiţia, gestionarea schimburilor și concurenţa, dar și în ceea ce privește dezvoltarea generală. Interesul financiar al statului este interes naţional, cu adevărat, nu trebuie să fie

ocultat de nevoia de justiţie și pedepsirea celor care fură. Dar recuperarea pagubelor trebuie să fie un principiu urmărit serios concomitent, dacă se poate, sau urmat de pedepsirea dură, expresivă, exemplară a antreprenorilor care încalcă legea.

Problema identităţii noastre și a păstrării ei nu este o treabă pentru istorici sau sociologi, este un adevărat principiu al supravieţuirii unei naţiuni. Identitatea este sentimentul colectiv al individualităţii istorice, sentimentul împărtășit că avem ceva doar al nostru, o contribuţie originală la cultura și civilizaţia lumii, cu care ne putem mândri, dar nu doar atât. Identitatea nu rezistă dacă se plasează și se sprijină doar pe istorie, ea trebuie să valorifice și sentimentul că acum, adică în generaţia noastră, suntem creatori de valori inestimabile, că suntem de neînlocuit în lume, că suntem participanţi activi la construcţia actuală a lumii. Adică, lumea întreagă ar arăta altfel fără noi, o serie de lucruri importante pentru omenire ar lipsi. Este premisa cea mai importantă pentru mersul României prin viitorii 25 de ani. Acest viitor nu se rezolvă doar prin educaţie sau acţiune publică, ţine de imaginea de dreptate, justiţie și echitate, de încrederea în instituţii, de proiectarea unor personalităţi românești pe agenda publică a spectacolului lumii de azi. Ţine și de promovarea culturii noastre în lume, educarea reciprocităţii este deosebit de importantă, dar și răspunsul continuu pe care ar trebui să-l dea mari personalităţi și instituţii ale prezentului la întrebări precum: cine suntem noi, ce ne leagă, ce avem în comun, cum putem reuși – împreună sau solitari –, ce trebuie să păstrăm din trecut, ce viitor ne dorim, ce educaţie este necesară pentru viitor, ce sacrificii facem și ce rezultate așteptăm. O instituţie cum este Academia Română poate fi implicată în proiectarea viitorului ţării pentru rezervorul de excepţionalitate pe

care-l deţine, dar și pentru că poate promova excelenţa românească în lume. Astăzi, un proiect excepţional al președintelui Academiei de a furniza liniile unui proiect pentru dezvoltarea României în viitor trebuie sprijinit de Executiv, dar nu doar atât. Ar trebui să nască reflecţii (concordante sau divergente) în toate mediile, de la cel politic, la cel civic, la cel economic sau la cel universitar. În înţelegerea importanţei pilonului identităţii trebuie să intre și o amplă reflecţie privind înţelegerea și concilierea particularităţilor etnice sau regionale, pentru a încerca să integrăm aceste particularităţi în cetăţenia civică. Este important acest lucru, deoarece egoismul sau individualitatea au devenit valori care aduc progresul, evident, la nivel personal, dar condiţiile colective, sociale sau naţionale sunt cadre pentru raporturile dintre indivizi, dintre indivizi și stat sau indivizi și comunitatea de inserţie.

Trebuie să ieșim dintr-un marasm intelectual, dintr-o mediocritate intelectuală care bulversează adânc societatea, neavând în prezent nici măcar o piaţă a schimbului de idei. Dar mai ales învățământul, educaţia suferă cumplit și se îndepărtează mult de standardele lumii civilizate. Instituţiile de cultură sau de educaţie care caută să promoveze o minimă excelenţă sunt strivite de populism sau demagogie politică, elita noastră s-a divizat în tabere de intelectuali publici care se atacă ignobil la televiziune. Dar, mai ales, elita noastră încearcă doar dezbateri despre trecut și mai puţin despre viitor. Suntem parcă pe un Titanic, după ce s-a anunţat implacabilul sfârșit, ceea ce face să nu mai conteze viitorul, totul fiind o răfuială narcisistă fără sens, care ajunge invariabil la obsesia moștenirii comunismului. Prin acţiune concertată între instituţii de stat, societate civilă, antreprenori, oameni de cultură, elite intelectuale sau tehnice, ar trebui trecut la un proiect de reflecţie îndreptat spre viitor cu privire

la priorităţi, obiective strategice, modalităţi de acţiune. Nu putem proiecta România peste 25 de ani dacă fiecare ne facem propriul proiect sau dacă doar Guvernul face proiectul lui. Dacă oamenii de afaceri români nu sunt consultaţi, atunci totul este o poveste despre visele intelectualilor, dacă intelectualii nu participă, atunci planurile economice nu au profunzime și reflecţie în cultura colectivă.

În fine, o importantă ambiţie-condiţie este generalizarea la nivelul conștiinţei politice a ideii că pierderea suveranităţii economice este punctul de la care totul se schimbă, deci trebuie trecut la un alt tip de demers strategic. Nu este vorba aici doar despre pierderea mijloacelor esenţiale pentru articularea unor strategii ale intereselor colective, ci este mai degrabă o situaţie de ruptură, în care toate reflexele gândirii politice sau strategiilor decizionale din trecut nu mai sunt valabile. În această situaţie, pe care unii o privesc fatalist cu ideea că aceasta este globalizarea și noi nu ne mai putem opune, suntem prea mici, trebuie făcute schimbări esenţiale de gândire și strategii de supravieţuire fără niciun fel de ambiţii majore. În această situaţie mai sunt puţine lucruri de făcut, mai ales că deja avem tot mai mult senzaţia că suntem incapabili de a acţiona colectiv și a gândi interesul comun.

În această perspectivă, statul și acţiunea publică își pierd tot mai mult influenţa, pentru că ţara își pierde principala caracteristică ce ar defini-o ca subiect autonom al istoriei: stat cu cetăţeni liberi, creativi și activi, cu capital social puternic. Un stat cu cetăţeni deznădăjduiţi, speriaţi de viitor, fără încredere în instituţii și lideri este un stat care slăbește în fiecare zi și care nu-și poate anticipa viitorul.

God bless Romania! ▪

O Românie invizibilă

Construirea dușmanilor societății este o sarcină politică sută la sută. Unul dintre părinții sociologiei, Émile Durkheim, observa acum mai bine de un secol că, atunci când o societate suferă, ea resimte nevoia de a găsi pe cineva căruia să-i impute răul, cineva pe care să se răzbune pentru această decepție. Studiile de antropologie culturală au analizat sute de momente din toate etapele istoriei în care violența contra dușmanului fundează unitatea de grup, coeziunea și dă un sens comun vieții și luptei comune. În ultimii ani trăim în culturi ale alertei și fricii. Campaniile electorale aduc în față marile pericole, combatanții căutând cât mai expresiv să primească voturi din specularea fricilor celor mai diverse: frica de emigranți, frica de vecini, frica de pandemii sau chiar de invizibilele găuri din ozonul de deasupra noastră. Mass-media vine să dea sentimentul de actualitate și de proximitate pentru multiple pericole într-o lume pe care oamenii o percep ca tot mai periculoasă, plină de pericole și capcane.

Politica românească, refăcută și orientată mereu cu fața spre trecut, din 1990 până astăzi a construit mereu dușmani care să justifice dominația și perpetuarea la putere a unor indivizi sau echipe, găști sau familii.

Dușmanul, fictiv sau real, are avantajul prezenței. Națiunile puternice își inventează dușmani puternici, cu o mare forță de distrugere și cu istețimi nebănuite, eventual integrați într-un complot extraordinar. Dușmanul este vizibil, devine un actor important al vieții chiar prin umbrele sale. Există chiar o voluptate în prezentarea dușmanului în viața cotidiană. Când

națiunile prezintă mereu dușmanul duc de fapt un război în care se remarcă oameni, se nasc eroi, se dau medalii sau decorații. Dușmanul nu doarme! De câte ori am auzit asta și auzim chiar și acum, când vorbim despre dușmanul care este stafia comunismului, care cică mai umblă prin Europa!

Dar în timp ce inventăm dușmani puternici și perfizi, societatea ascunde lucruri importante, bagă sub preș multe lucruri, fardează răni pentru ca să nu se vadă pansamente urâte pe fața patriei. Multe lucruri devin invizibile sau sunt invizibilizate.

Termenul de ***invizibilitate socială*** a apărut în științele sociale puțin după anul 1960 și îl datorăm lui Edward Clifford[68] care, studiind dezvoltarea psihologică a copilului, a constatat că uneori individul ocupă un loc în spațiul social, dar prezența lui este neremarcată, adică respectivul nu devine actor, nu contează ca participant la viața socială. Fenomenul a fost tratat ca izolare socială, iar mai târziu, în 1982, într-o carte a lui Yves Barel[69], ca *marginalitate socială*, în care vorbea despre invizibilitatea socială a clasei muncitoare. Când au apărut în scenă marile grupuri de imigranți, invizibilitatea socială a primit sensuri noi: discriminare, exploatare, excludere socială, inegalitate pentru că sociologii au început să trateze problema ca și non-recunoaștere, ca lipsă de identitate recunoscută de ceilalți, ca lipsă de status social. Cu timpul și alte teme au ajuns să fie preferate în studiile de sociologia muncii, a devianței, antropologie sau sociologie organizațională: invizibilitatea femeilor, a inegalităților de tot felul sau violența domestică. Uneori simțim mode mediatice, mai degrabă, puse de victimologie generalizată, dar

---

68 Edward Clifford, **„Social visibility”** în **Children development**, no.34, 1963, http://www.jstor.org/pss/1126773.

69 Yves Barel, **La Marginalité sociale**, Presses Universitaires de France, Paris, 1982.

nu durează mult și nu au efecte pe termen lung. Pe termen lung vedem că părți importante din societate devin invizibile, grupuri întregi de oameni nu participă la viața publică. Practic, avem o Românie ascunsă de care ne este rușine, conștient sau dintr-un mecanism de apărare inconștient, nu o arătăm sau îi contestăm dreptul la cuvânt. Pentru că marea problemă a celor invizibili este că nu au conștiința identității sociale sau își construiesc o identitate rănită, o identitate fără față. Cel invizibil observă că societatea întoarce capul când trece pe lângă el și dezvoltă diferite mecanisme de compensare, se simte ca „omul fără însușiri", ca să folosim sintagma lui Musil. De fapt, socialul, în general, pierde tot mai mult din vizibilitatea lui publică, pe măsură ce „societatea spectacolului" ține loc de dezbatere publică serioasă. Chiar și campaniile electorale au eliminat temele sociale din dezbatere, totul se joacă pe scandalul mișcării liderilor, pe cancanizare și pe starizarea nimicului. Politica de Facebook creează impresia proximității față de liderii politici și altceva nu mai contează, doar un narcisism al spectatorului care simte că joacă și el un rol alături de cei mari, trăiesc emoții comune, descărcări de câteva secunde de adrenalină, apoi fiecare revine la ale lui.

Această ***România invizibilă*** se dezvoltă tot mai mult pe măsură ce avem un spectacol tot mai facil, care nu mai solicită analiză pentru a fi înțeles, nici mecanisme cognitive complicate. Spectacolul se suprapune ca o pânză colorată, ca o carpetă cu „Răpirea din serai", peste o Românie fără față, cu oameni condamnați să devină invizibili, pe care politicienii i-ar dori doar la vot, dar nu și la spectacolele în care fac baia de mulțime.

Țiganii sunt actorii tăcuți ai unei drame de invizibilitate. Reapar doar când poate media să exploateze scandalurile legate de opulență sau inedit,

dar sutele de cartiere fără apă, curent electric sau fără canalizare nu le vedem decât atunci când le găsesc televiziunile străine, iar atunci protestăm chiar pe cale diplomatică. Ani întregi profesorul Cătălin Zamfir[70] și echipa sa de la Institutul de Cercetare a Calității Vieții (ICCV) au scris cărți, au făcut cercetări pe această temă, au propus programe și proiecte, acum această temă este ascunsă parcă sub covor, mai mult decât altădată.

Sărăcia reprezintă o mare interioară a României pe care au navigat, neștiuți, doar sociologii. Cu ani în urmă, un volum, *Sărac lipit, caut altă viață*, coordonat de Manuela Stănculescu și Ionica Berevoescu[71], încerca, printr-un titlu nespecific aridității studiate a unei cărți de sociologie, dar atât de inspirat, să atragă atenția asupra unei realități șocante, cartografiind sărăcia teritorială și descoperind strategiile de supraviețuire în zonele sărace sau munca invizibilă a săracilor. Acum, la 25 de ani de la înființare, Institutul de Cercetare a Calității Vieții a lansat o sinteză a luptei asistenților sociali, care vorbește despre cei 25 de ani de cercetări și proiecte pentru fondarea unui sistem modern de asistență socială, sub coordonarea echipei conduse de Elena Zamfir[72]. În *peste 500 de pagini găsim o comoară de idei și proiecte, dar și cimitirul speranțelor pentru specialiștii care au încercat să convingă lumea că banii pentru social înseamnă o investiție, nu un cost.*

Țăranii au dispărut astăzi de pe scena publică, a devenit o înjurătură de trafic ipostaza de rezident în rural. Localnicii satelor ajung să fie vizitați de

70 Elena Zamfir și Cătălin Zamfir (eds), Țiganii: între ignorare și îngrijorare, Editura Alternative, București, 1993.

71 Ionica Berevoescu, Manuela S. Stănculescu, Sărac lipit, caut altă viață, Editura Nemira, București, 2004.

72 Elena Zamfir, Simona Maria Stănescu, Daniel Arpinte (eds), Asistența socială din România după 25 de ani: Răspuns la problemele tranziției, Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2015.

reporteri doar în campanile electorale sau de procurori ca să-i întrebe cu cine au votat sau dacă au votat la referendumuri. Dar ce mai știm noi despre viața locuitorului din comunitățile rurale, în afara faptului că au plecat mulți în Italia, Spania sau Irlanda? Dacă nu ar salva supraviețuitorii avioanelor căzute în munți, poate că nici nu am auzi de ei.

Despre **muncitorii din întreprinderile capitaliste** de azi nu auzim nimic pentru că niște guverne recente au ucis contractele colective de muncă, iar sindicatele au doar o prezență de formă, pe la show-urile televizate. Milioanele de migranți internaționali nu ne interesează decât atunci când devin forță de manevră electorală. **Diaspora** nu este o forță de asalt electoral, ci este compusă din milioane de români dispersați peste tot în lume care exersează strategii de supraviețuire care nu interesează pe nimeni. Ne interesează doar faptul că trimit bani acasă și că salvează o parte importantă din lipsa de eficiență a societății noastre în ceea ce privește balanța comercială externă sau că devin o importantă divizie pentru schimbarea politică. Sunt acolo destine și tragedii, mutații identitare și fenomene de aculturație care nici măcar nu ne interesează, dar în tot acest timp Profesorul Dumitru Sandu lucrează cu echipe de tineri cercetători pe acest subiect[73].

Intelectualii cuminți ai țării, cei care nu fac parte din divizia intelectualilor publici, valabilă în orice regim, sunt vizibili doar la nivel local, ei nu câștigă niciodată demnitatea de a se exprima prin mijloace cu difuziune națională. Vin cu religiozitate la lansările noastre de carte sau la conferințele din țară și pleacă

---

73 Dumitru Sandu, **Lumile sociale ale migrației românești în străinătate**, Polirom, Iași, 2010.

de multe ori dezamăgiți de *idolii forului*[74]. Sunt mai informați și mai dedicați societății decât multe vedete intelectuale, dar nu au cum să găsească locuri în care să se exprime și să conteze, adică au tot o problemă de vizibilitate.

Tinerii nu apar pe scena publică decât rar și în ipostaze organizaționale sau evenimente convenționale. Este un fel de a încerca să arătăm că încă nu a plecat toată populația tânără din România.

Cine mai rămâne? Aproape nimeni, aproape nimic. România nu are o față reală, un portret viu, posibil de identificat în teren. Citesc o carte apărută în 1913, *O Românie plină de viață*[75], despre o Românie pe care o descoperea un francez la începutul secolului XX. România respectivă nu mai este de regăsit în spațiul comunicării publice. Poate există, dar nu dă dovezi de viață, cum spun cei din antiterorism.

O Românie invizibilă este o patrie ascunsă, nerecunoscută, ca o fiică vitregă a realității. Românii invizibili au avut până acum un singur purtător de cuvânt: sociologul și, câteodată, jurnalistul. Dacă sociologii tineri de azi vor uita că sunt purtătorii de cuvânt ai acestei lumi, ea va muri asfixiată, iar dacă politicienii se vor feri de rapoartele și studiile sociologilor, atunci avem siguranța că vom avea două Românii. Una mică și vulgară, gureșă și manelizată, locuind în televizor și alta muribundă, tăcută și invizibilă, ocupând indecent și ilegitim, nu-i așa, 99% din teritoriul fostei Românii. ■

---

74 Sorin Adam Matei, Idolii forului: O declarație de independență intelectuală [A declaration of intellectual independence. An introduction to „Idols of the Forum"], Foreign Policy (Romanian edition), 2010, June 12.

75 Paul Lobbe, O Românie plină de viață, Institutul European, Iași, 2008.

Franzela exilului. Neînțelegerea și visul de a schimba România

La începutul secolului trecut, Ion Luca Caragiale, proaspăt autoexilat la Berlin, își anunţa prietenii, printr-o carte poștală, că a gustat prima dată din *„franzela exilului”*. Sigur, diferenţa dintre franzelă și pâine a dispărut astăzi, dar timp de peste un secol, în România, franzela era o pâine mai bună, mai scumpă și mai dulce. Marele nostru dramaturg, care moștenise o avere importantă de la o mătușă, a revenit în ţară în cei șapte ani de peste 20 de ori, chiar dacă între 1906 și 1912 drumul până acasă din actuala capitală a Germaniei nu dura doar două ore și ceva, cât facem astăzi cu Lufthansa.

De ce nu mai vorbim azi despre exil, cum vorbeam până în 1989, ci am înlocuit termenul cu cel de diaspora, cuvânt care desemna odată totalitatea comunităţilor evreiești răspândite în afara Palestinei, nu o să înţeleg niciodată.

Diaspora – concept ideologic

M-am întrebat de multe ori, în mod firesc, cum putem trata sociologic acest concept, dar mai ales în ce măsură diaspora este un concept construit sociologic sau doar o categorie metaforică, folosită mai mult ideologic sau politic.

Identitatea diasporei este, în cea mai mare măsură, fundată pe ideologia rădăcinilor și a unei memorii

colective. Acestea produc mitul unei continuităţi naţionale şi exigenţa reproducerii ei în alte condiţii de timp şi spaţiu. O luptă contra uitării se dă şi se construieşte o iconografie în acest sens. Memoria exilului începe să fie o formă culturală care ţine loc de memorie colectivă. Pe de altă parte, la un examen atent, identităţile etnice sau naţionale sunt forme pe care unii le consideră vide de conţinut, pentru că modul în care s-au constituit populaţiile în Europa a rezultat din nesfârşite migraţii care ar distruge mitul legăturii de sânge. Identificarea subiectivă este de fapt un proces care ţine loc de omogenitate genetică.

Legătura de sânge este un mit care porneşte de la legătura dintre părinţi şi copii, dar care nu poate funcţiona în mod obiectiv în secole de parcurs istoric. *Sângele apă nu se face*, spune proverbul, dar când spunem asta, ne referim mai degrabă la faptul că sângele este o metaforă bună pentru faptul că avem mai degrabă o identitate comună, identitate colectivă imaginară. De regulă, asta se numeşte tradiţie, dar tradiţia, şi ea o invenţie mai mult sau mai puţin artificială de la un moment dat, este ieşită direct din „sufletul poporului". Un pedigree etnic este greu de urmărit, chiar şi unul naţional, cu atât mai mult cu cât vrem să fundăm pe el unitatea unui grup aflat în afara comunităţii-mamă.

Cu atât mai mult este greu să fundamentăm, într-o *genetică pură*, conceptul de diaspora, mai ales în condiţiile în care sunt naţiuni multietnice constituite doar din emigranţi, unde naţionalitatea se bazează pe contract social.

Conceptul de diaspora s-a născut a fi potrivit pentru răspândirea evreilor în lume. A fost luat apoi în limbajul comun necritic, încât este un concept destul de vag, iar încercarea de a stabiliza o definiţie este o sarcină dificilă datorită unor experienţe istorice diverse

și unor intenţionalităţi de definire care nu au urmărit mereu un scop analitic sau ştiinţific.

Un lucru este clar, avem mai multe tipuri de diaspora, deci poate funcţiona acest concept? Există diaspora formată în urma dramelor de război prin migraţie internaţională, prin deportări, prin acţiuni de purificare etnică, sunt comunităţi de diaspora care au rămas pe pământul lor, dar s-au schimbat frontierele statelor naţionale și, cu siguranţă, cea mai nouă diaspora este cea rezultată din migraţia economică din ultimele secole sau decenii. Sunt autori, precum Gabriel Sheffer[76], profesor de ştiinţe politice la Universitatea Ebraică din Ierusalim, care vorbesc de *diaspore victimă* (afro-americani), *diaspore imperiale* (indieni sau britanici), *diaspore de comercianţi* (chinezi, libanezi, greci), *diaspore culturale* (caraibienii).

Apare tot mai mult și un naţionalism negru bazat pe rasă, ce se vrea o ideologie a diasporei afro-americane cu două componente aflate în conexiune: rasa și idealurile politice ale „negritudinii".

Dacă avem *diaspora fără stat* și *diaspora legată de un stat*, din perspectiva focalizării pe originea etno-naţională, atunci prezumăm existenţa unei continuităţi sau a unor invarianţi de-a lungul existenţei unei comunităţi. Această diversitate ne duce în situaţia în care trebuie mereu să contextualizăm folosirea noţiunii de diaspora, deoarece diaspora este o realitate trans-etatică, dar, vedem din ultimul exemplu, chiar și una trans-etnică.

Deocamdată, trebuie să observăm că este nevoie de un studiu mai atent și mai sistematic al acestei realităţi foarte bogate. O realitate unde apar identităţi hibridizate și transculturale, tranziţii și tranzacţii între

76 Gabriel Sheffer, **Diaspora Politics: At Home Abroad**, Cambridge University Press, I edition, 2006.

culturi, procese de negociere și dialog intercultural. Sunt convins că există lecţii mai generale pe care le putem extrage din modul în care se nasc noile identităţi din diaspora sau din felul în care apar ceea ce unii cercetători numesc *„tulburări de identitate”*. Identităţile diasporei sunt transculturale, pentru că înglobează realităţi diferite de cele ale naţiunii, rasei sau etniei la care se raportează[77].

Diaspora sau exilul românesc

Diaspora românească este, în ultima vreme, și subiect politic sau instituţional. Este privită cu o mai mare atenţie mai ales după ce, în anul 2009, a înclinat balanţa în privinţa alegerilor prezidenţiale din România, când aproape 150.000 de români au votat în străinătate, diferit faţă de media populaţiei autohtone, aducând un nou mandat pentru Traian Băsescu. Relaţiile dintre România și comunităţile românești din vecinătate și emigraţie au la bază prevederile art. 7 din Constituţia României, precum și cele din Legea 299/2007 privind sprijinul acordat românilor de pretutindeni. Legea citată folosește sintagma „*români de pretutindeni*” și conţine „*persoanele de origine română și aparţinând filonului lingvistic și cultural românesc, care își asumă în mod liber identitatea culturală românească: persoanele aparţinând minorităţilor naţionale, minorităţilor lingvistice sau grupurilor etnice autohtone care trăiesc în statele din vecinătatea României, indiferent de etnonimul folosit, membrii comunităţilor românești/originare din România din emigraţie, cetăţenii români cu domiciliul sau reședinţa în străinătate*”. Ministerul Afacerilor Externe are un ministru delegat pentru românii de pretutindeni, elaborează și aplică politica

77 Dinu Zamfirescu, **Cârtițele Securității. Agenți de influență din exilul românesc**, Editura Polirom, Iași, 2013.

guvernamentală în domeniul relaţiilor cu românii de pretutindeni, în conformitate cu obiectivele majore de politică externă ale României și cu Programul de Guvernare. În centrul politicii guvernamentale se află nevoia de sprijin instituţionalizat a românilor din afara frontierelor în vederea păstrării și afirmării identităţii lor etnice, lingvistice, culturale și religioase și este suprajustificată prin importanţa pe care instituţiile europene o acordă problematicii respectării drepturilor omului și, în particular, respectării drepturilor persoanelor aparţinând minorităţilor și comunităţilor etnice. Dar, în realitate, lucrurile nu stau așa cum scrie în lege, departamentul pentru diaspora este plimbat de la un minister la altul, are bani puţini și personal insuficient.

După alegerile din noiembrie 2014, când numărul celor care au votat în străinătate a ajuns la 377.651 de persoane, iar 89,73% din voturi au fost pentru Klaus Iohannis, diaspora a devenit subiectul unei utopii sau îngrijorări. Noul PNL forţează votul prin corespondenţă, în orice condiții, pe principiul că este vorba de o populaţie care va vota continuu cu dreapta. Evident, cei care au pierdut la alegerile trecute se vor opune, dar fără să facă asta deschis. Ce rezultă din această situaţie? Întâi de toate, un ocean de demagogie: toată lumea declară o mare deschidere, o preocupare continuă pentru votul diasporei, ca și cum aceasta ar fi cea mai mare problemă a relaţiei noastre cu milioanele de români care trăiesc în afara graniţelor. Cum președintele a promis, se va ajunge la o formă de vot prin corespondenţă, poate valabilă și pentru cei din ţară, ca să nu fie atacată legea pe criterii de discriminare, dar legislaţia nu va aduce mare lucru în plus pentru îmbunătăţirea situaţiei românilor noștri care trăiesc în afara României. Vom rămâne pe mai

departe un stat care nu își protejează cetăţenii și mai ales o administraţie care nu se gândește la viitor, iar măsurile luate, ca și votul prin corespondenţă, pot fi doar frecţii la un picior de lemn.

Ce ar trebui schimbat?

În primul rând, dacă ne uităm la cifrele populaţiei, constatăm că peste 25% dintre români sunt în afara graniţelor și asta ar trebui să ne conducă la o cu totul altă strategie, una serioasă, nu discursuri despre votul prin corespondenţă. Principala problemă este deci reprezentarea românilor din diaspora în Parlament, care acum se face penibil prin câţiva parlamentari care nu vin din diaspora, ci sunt oameni care primesc sinecuri de la partide. Cu o excepţie – parlamentarul Viorel Badea –, ei nu cunosc prea bine problemele românilor de afară și nici nu se luptă pentru a multiplica mijloacele prin care ţara îi sprijină.

În al doilea rând, când un sfert din populaţie nu mai este între graniţe, trebuie schimbată întreaga filosofie de organizare a statului. Trebuie să extinzi mecanismele administrative spre aceste comunităţi. Să-i ajuţi să păstreze limba și legătura cu ţara, copiii și nepoţii să poată învăţa limba română, să aibă școală și biserică în comunităţile respective. Astfel, poţi păstra unele legături de coeziune ale naţiunii răspândite și posibilitatea întoarcerii acasă.

În al treilea rând, trebuie administrată această relaţie cu diaspora, printr-un minister autonom, nu un departament lipit de Ministerul de Externe. Un asemenea minister ar trebui să aibă o forţă comparabilă cu ministerul care se ocupă de administraţia din ţară, să poată administra bugete destul de mari, încât să poată finanţa cel puţin educaţia în limba română și viaţa culturală a românilor de peste graniţe. Copiii

care au plecat sau care se nasc acolo ar trebui să poată învăţa limba română, istoria și civilizaţia poporului român și multe alte lucruri care formează identitatea unei naţiuni.

În fine, diplomaţia noastră trebuie să se lupte cu adevărat pentru drepturile românilor, să fie curajoasă și puternică. Patria-mamă ar trebui să cultive adevăraţii lideri din diaspora, să-i sprijine să aibă audienţă și reprezentativitate și în ţară, să fie adevăraţii ambasadori ai diasporei în România. Pentru o relaţie bună cu românii plecaţi, trebuie ca românii de acasă să înţeleagă problemele celor de afară și să fie persuadaţi să sprijine aceste comunităţi aflate în ţări străine.

Tristețe. Multă tristețe și o mare neînțelegere

Poate secolul XXI va fi, mai mult decât secolul trecut, secolul diasporei. Pentru mai multe motive, migraţia internaţională, globalizarea, schimburile economice, marile construcţii integratoare cum este Uniunea Europeană produc continuu diaspore și diasporezi. Vom avea în secolul XXI o mare diaspora mondială, o identitate hibrid, o majoritate formată din minorităţi? Tot ce este posibil. Marile migraţii spre Europa din aceste zile produc spaime și sentimentul că nu va fi ce a mai fost și că lumea merge spre o direcţie pe care nu o putem bănui acum.

Analizând volumul *Poezia românească din exil*[78], care include 31 de autori în peste 400 de pagini, criticul Mihai Zamfir sintetizează în titlu esenţa producţiei literare din poezia exilului românesc: *Tristeţe, multă tristeţe*[79]. Azi, diaspora noastră este subiectul unei mari neînţelegeri. Unii îi respectă pe cei plecaţi pentru curajul lor. Alţii spun că nu este normal ca aceștia să

78 Liliana Corobca, **Poezia românească din exil**, Institutul Cultural Român, București, 2006.

79 Nicolae Băciuț, **Literatura exilului, exilul literaturii**, Editura Nico, Târgu-Mureș, 2006.

voteze și să dicteze cine să ne conducă pe noi cei de aici, rămași acasă să ducem România mai departe. Reapare încet discuţia, din 1990, despre cine a mâncat sau nu salam cu soia. Pe de altă parte, îi auzim pe mulți dintre cei plecaţi spunând că diaspora concentrează pe cei mai buni dintre noi. Nu o să știm probabil niciodată cât de mult se apropie de adevăr aceste afirmaţii maximaliste. Am văzut interviuri cu români plecaţi în afară care argumentau, la alegeri, că ei știu ce înseamnă democraţie, că o trăiesc acolo și că sunt legitimi în a spune celor de acasă cum trebuie să voteze sau cine este cel mai bun pentru a conduce. Cu siguranţă, sunt de bună-credinţă și mulți dintre ei trăiesc în societăţi civilizate și așezate și pot aduce o cultură a democraţiei și activismului civic, a responsabilităţii și meritului ca principiu de selecţie social.

Dar, chiar dacă au dreptate, românii din diaspora trăiesc mai degrabă un vis al forţei lor de schimbare. Nu vor putea schimba România cu adevărat decât atunci și dacă se vor întoarce acasă. Dacă milioanele de români exilaţi sau autoexilaţi prin toate colţurile lumii se vor întâlni cu milioanele de români răspândiţi în exilul interior, scârbiţi și cuprinși de lehamite, atunci poate România va avea o șansă la o schimbare fundamentală. ▪

SOCIETATEA

Cum moare Speranța?

Dar nu când moare Speranţa este o întrebare care ar trebui să ne preocupe, doar știm asta cu toţii. Mai bine ne întrebăm: cum moare ea? Poate că speranţa se naște într-un moment de slăbiciune sau de visare ori într-o situaţie de disperare, dar aproape că nu contează. Este important că ea reușește o minune, să te facă să crezi că lucrurile vor merge bine, că eforturile sau talentele vor fi răsplătite sau că ţara ta sau comunitatea va ajunge repede o ţară civilizată, doar are atâtea frumuseţi și resurse plus un popor atât de deștept, sigur cel mai deștept din Europa, cum cred vreo trei sferturi dintre români.

Speranţa, oricât ar fi ea de firavă, te pune în mișcare, îţi poate da energie să plănuiești, să consumi, să alergi, să participi la curse de anduranţă ale vieţii. La flacăra ei muribundă te poţi încălzi când ţi-e greu să mai crezi că va ieși soarele și pe strada ta, tot ea te face să crezi că mai e doar un pic și lucrurile se vor aranja, vor veni zorii unei alte epoci. Poate că o generaţie veche este la butoane, dar vor trece cei douăzeci de ani profeţiţi de Brucan și va fi bine, generaţia tinerilor va schimba lumea din temelii. Facem o nouă generaţie, ești dascăl, studenţii ţin la tine, poţi să-i înveţi, lumea se schimbă prin școală și lumina cărţii. Petreci mii de zile și nopţi între zidurile reci ale universităţii și entuziasmul tinerilor care te înconjoară te face să uiţi că afară lucrurile par îngheţate, iar o oligarhie se schimbă cu alta, un

partid cu altul, dar ţara parcă a îngheţat. Scrii cărţi și articole revoltate, dar vezi că nu e valabilă credinţa ta veche din vremea adolescenţei poetice conform căreia ideile pot schimba lumea.

Nu se întâmplă asta, speranţa ta devine o flacără tot mai mică, tinerii pleacă spre alte ţări și nu se mai întorc, dar tu pui încă un pic de untdelemn în candelă și flacăra reapare. Nu-i nimic, trebuie să ne implicăm cu toţii – și te implici, ieși în stradă, faci politică, devii funcţionar public, crezi că merită un mic sacrificiu, dar te învinge oligarhia de partid și atunci te uiţi disperat în toate părţile și vezi din nou speranţa în moarte clinică. O resuscitezi cum poţi, nu o înţelegi de ce se încăpăţânează să rămână în viaţă și să te împingă spre noi asalturi. Nu va fi mereu așa, te însufleţește din nou speranţa, intrăm în lumea civilizată și va veni Europa să curme excesele, să ne fie arbitru și sfetnic, paznic, supraveghetor sau chiar călău, dacă nu suntem serioși și cinstiţi. Nu se întâmplă asta, Europa are treburile ei, ne dă cu rigla peste degete din șase în șase luni, apoi reîmparte între ţările bogate bursa noastră de școlari neascultători.

Speranţa se chinuie, cade fără suflare, nici nu mai știi dacă este vie sau moartă. O descarcerezi dintre ruinele visurilor tale europene și o reanimi cu un gând nou: vom face o descentralizare și atunci oamenii vor ști mai bine să-și folosească resursele, nu sunt păsări care să-și strice cuibul, nu o să-și distrugă comunităţile, doar nu există comunităţi sinucigașe. Pe naiba, a fost doar o glumă, oligarhia doar a glumit! Vai, se rupe ţara, băieţi, voi nu vă pricepeţi la administraţie, vă fură ungurii banii și pământurile. Lăsaţi-ne, ne ocupăm noi de asta. Sigur, aveţi dreptate, spun dregătorii locali, mici sau mari, era să facem o mare prostie, bine că ne-aţi tras de mânecă. Și gata!

Speranţa că ţara mea se va face bine într-o zi a murit. A îngheţat într-o pădure din Munţii Apuseni, iar moţii care au încercat s-o resusciteze povestesc că avea lacrimi îngheţate pe faţă. Am ucis-o noi înșine cu prostia, corupţia și lipsa noastră de suflet. A murit în chinuri, după ce timp de 25 de ani a intrat de multe ori în comă. Acum însă frigul a fost mai tare. Iar tu nu poţi să-ţi alungi un gând: am construit o Siberie la noi acasă, într-un sfert de secol de democraţie. ▪

Singurătatea Estului și tristețea păpușilor de cârpă

Când în anul 2000, într-un studiu devenit celebru, Samuel Huntington vorbea despre singurătatea unei mari puteri într-o lume unipolară, personal, ca nespecialist în geopolitică, am crezut că este vorba despre o chestiune ideologică, menită să dea avânt vreunei politici americane de înarmare sau ceva de genul acesta, ceva ideologic de genul scrierilor produse la Rand Corporation. „Lonely Superpower" îmi părea un concept bun de adormit naţiunile fraiere. Dar am greșit atunci, nu am anticipat, deși mai erau câteva luni, dezastrul de la 11 septembrie și nici alte evoluţii. Cu atât mai puţin această trezire a URSULUI de la Răsărit. Huntington observa cu dreptate că SUA nu va fi ajutată de parteneri, cu excepţia Marii Britanii, să-și exercite hegemonia sau să pună în practică armonioasa, utopica pax americana, aducătoare de armonie, fără conflict și confruntare.

Dansul Europei cu ale sale mari puteri secundare (Franţa, Germania) a fost și este un dans al lupilor. Le este frică de creșterea masculului alpha și caută să-i limiteze teritoriul. Evident, cu o eleganţă și cu o viclenie pe care o cultură milenară le poate rafina excepţional. NATO este construcţie bună, îţi spune orice neamţ, furnizează bunuri publice, securitate sau încredere, dar nu are resurse de gaz. Supermegaputerea, Marele Șerif al Ordinii Mondiale, are motive să simtă singurătatea. Sigur, o singurătate a înălţimilor.

Dar singurătatea Estului este și mai mare. Ţările din Est, „teritoriul dintre Germania și Rusia", cum

spun unii tot mai des, au motive să simtă o și mai grozavă singurătate. Nu le este greu să o conștientizeze pentru că este deja o singurătate istorică. O simt de câteva sute de ani și poate au găsit chiar mecanisme de apărare ca să scape de paralizia fricii.

Istorica singurătate a acestor ţări i-a făcut să dezvolte mecanisme nevrotice de supravieţuire în deșertul lor fără orizont.

Se autolobotomizează făcând decupaje nepermise în memoria colectivă a popoarelor lor. De singurătate și frică, ţările din Est nu au curajul să vorbească, sau cel puţin nu cu voce tare, despre „trădarea Occidentului". Din cărţile lor de istorie lipsesc episoade importante, mai ales marile trădări de după al Doilea Război Mondial. Chiar dacă a trecut mult timp, autorităţile din ţările estice vorbesc foarte rar și în șoaptă despre Operaţiunea Keelhaul, despre „coridorul polonez" („coridorul polonez nu merită oasele nici unui singur grenadier britanic" – Chamberlain). Nici Conferinţa de la München nu este subiect politic, nici pactul Ribbentrop-Molotov, nici crimele de la Katyn, nici trădările de la Ialta ale Europei și Americii.

O altă reacţie a fost slugărnicia și automutilarea. Ca să nu omoare speranţa și visul fiecărei generaţii de a reuși să meargă în lume, cu capul sus, alături de fratele mai mare, românii au acceptat că trebuie să-și privatizeze resursele pentru ca statul (cel român, de exemplu, este prost gestionar) grec – falimentar de altfel, ori statul austriac sunt vrednice să administreze telecomunicaţiile și petrolul. Au crezut că aud o voce care le spune că democraţia este mai importantă decât economia și zilnic își ucid capitalul propriu de dragul capitalului străin.

Au promovat modele aberante de leadership. Liderii lor au crezut că trebuie să devină puternici

lideri regionali pentru ca să fie băgaţi în seamă de conducătorii mai mari sau mai mici ai domnului Superpower. Au întărit puterea centrală în detrimentul autonomiei comunităţilor, au făcut cadou resursele ţării companiilor transnaţionale și s-au ferit să ia decizii curajoase tot așteptând să vadă dacă sunt sau nu pe placul Fratelui mai mare. Au încercat să mutileze democraţia și să călărească justiţia în numele principiului că votul mulţimii este singura justificare pentru raţiunile politice, devenite raţiuni de stat.

Au preferat să se prefacă proamericani, dar la ospeţe sau când mass-media nu era acolo nu găseau destule cuvinte pentru a spune că, dacă masele votează, nimeni nu are ce face de la Londra sau Washington.

Deja unele ţări din Est au obosit și, de frică sau de singurătate, au început să negocieze cu Rusia. Mai discret sau mai puţin discret, acest lucru se întâmplă. Au învăţat ceva din anul 1940 și anii care au urmat, acum calcă peste principii, chiar peste voinţa popoarelor respective.

Deși ar părea că singurătăţile seamănă, aceasta este doar o similitudine înșelătoare. Singurătatea Estului este una nevrotică, disfuncţională și disolutivă. Ea acţionează de sute de ani ca o facilă justificare pentru ticăloșie, trădare, dominare aberantă internă și exploatarea pasiunilor joase ale mulţimilor. Plus iluzia că suferinţa noastră este originală, de aceea putem construi și democraţii originale sau constituţii cârpite.

Ţările estice nu au descoperit încă un lucru simplu: antidotul la singurătatea lor istorică este construcţia unor state inteligente. În locul unor ideologii strategice de apărare agresive în vecinătate care să mascheze slăbiciunile interne, ar fi fost de preferat să se gândească din timp la stabilitatea sistemică internă care să permită ţării să se conexeze la politicile Singuraticului

Șerif Universal. Un stat inteligent nu trebuie să fie nici sclav, nici aplaudac al marilor puteri, ci este unul care își construiește în interior o forţă morală care îi dă forţă internă și respect extern, respectă principii și nu se pleacă intereselor de moment chiar ale partenerilor, iar prin aceasta este previzibil și ușor de integrat într-un sistem de apărare. Un stat inteligent acumulează continuu resurse, nu funcţionează doar ca un consumator, își planifică viitorul și face modificări de strategie doar în funcţie de evoluţii, și nu în funcţie de interese minore sau alternanţe la guvernare.

Statul inteligent îi păstrează pe oameni vii, creativi, cu inițiativă și cu încredere în viitor și nici liderii lor nu pot fi altfel

Prin crâșmele Estului, politicienii se îmbată și bat cu pumnul în masă declarându-și independenţa faţă de tutoriatul Europei sau hegemonia Americii și spre dimineaţă cântă în limbi adecvate naţiunii: noi suntem români, noi suntem unguri, noi suntem bulgari... Mai apoi, ajung la birourile lor și caută cu disperare mesajele Unchiului Sam pentru a ști ce trebuie făcut în ziua care începe. Nu găsesc nimic, faxurile sunt goale, cutiile de e-mail sunt empty. Dacă s-ar trezi, și-ar da seama de dezastru, de veacul de singurătate care nu se mai termină și care i-a transformat în păpuși de cârpă.

Americanii nu mai vin, cum nu au venit nici atunci când bunicii îi așteptau aprinzând focuri pe dealuri. Americanii trec din când în când pe aici, dar se întâlnesc cu singurătatea unor păpuși de cârpă care așteaptă să le miște cineva. Dar americanii ăștia sunt pretenţioși, nu știu istorie și nici geografie, nu sunt miloși și nici înţelegători, ei ar vrea să devină prieteni cu niște oameni vii. ■

Zidul care cade, ziduri care cresc

În aceste zile în care se sărbătorește un sfert de veac de la căderea zidului Berlinului *(n.a. – 2014)* am citit dosarul de securitate al tatălui meu, urmărit de securiști între 1982 și 1989, peste 100 de pagini în care eram prezent și eu, ca așchie care sare departe de trunchi. M-a blocat acel dosar, multă vreme am fost pichetat informativ la facultate sau la școala în care am lucrat ca suplinitor, dar azi, după 25 de ani, personajul care eram acolo, adolescent și tânăr, îmi părea străin, iar pentru delatorii pe care-i recunoșteam în declaraţii nu mai simţeam nicio ură. În schimb, am observat că oameni pe care-i bănuiam ca securiști siguri nu erau neapărat așa. Am bănuit doi sau trei oameni fără vină, dar pe mulţi dintre informatori i-am bănuit încă de atunci. Dar zidul care căzuse nu mai lăsase nicio umbră în sufletul meu.

Comunismul căuta să semene neîncrederea faţă de celălalt, semenul tău, dar compensa cu educaţie propagandistică pentru consolidarea unui anumit capital social legat de încrederea în societate, în istorie, în performanţele României. În euforia construcţiei omului nou și în megalomania lui Ceaușescu, mulţi români au crezut că suntem o naţiune mare și o ţară cu viitor de aur. Succesele sportivilor de la jocurile olimpice, unde ne plasam, de regulă, între primele zece naţiuni, îmi confereau mie, personal, în adolescenţă, sentimentul că această ţară este una din naţiunile cu un

potenţial, dar care nu se poate valorifica doar din cauza dictaturii. După Revoluţie, eu și alţii din generaţia mea am descoperit că tocmai dictatura reușea să ne dea senzaţia sau chiar să adune resursele în așa fel încât să fim undeva la începutul clasamentelor mondiale, în unele domenii. Și nu era doar propaganda care crea această senzaţie, era vorba și de o atitudine faţă de Ceaușescu și România, cultivată în Occident, privind rezistenţa noastră la presiunea Uniunii Sovietice, dar succesele sportive și chiar culturale se datorau organizării la scară de masă a unor tipuri de activităţi.

Excepţionalitatea românească era un sentiment destul de răspândit în populaţie, păcat că pe-atunci nu aveam sondaje pentru a putea face comparaţii și dinamici. Știam că nu voi putea călători în lumea occidentală din cauza Zidului, dar mă simţeam ca făcând parte din lumea culturii și civilizaţiei occidentale pentru că citeam literatura acelei lumi și participam prin valori împărtășite la aceasta. În 1989, când zidul de beton a căzut în Berlin, aveam mintea întreagă și sufletul plin de speranţă, ne simţeam ca parte a unei spiritualităţi și civilizaţii europene intacte, idilice și generoase, prietenoase și primitoare.

Astăzi, după un sfert de secol de la căderea Zidului, România pare devastată de neîncredere. Milioane de oameni au părăsit România și suportă tragedia migraţiei. Sărăcia instaurată rapid și diferenţierea socială care a început să apară nu puteau decât să producă o serie de efecte individualiste și un egoism la scară socială. Cei care au pierdut competiţia încep să-și explice rămânerea în urmă prin faptul că cei care au reușit au făcut-o prin corupţie, relaţii sau noroc (peste 90% dintre români exprimau această credinţă, într-un sondaj de opinie realizat în această vară).

Românii își pierd încrederea în instituţii, chiar dacă așteaptă încă statul care să vină să-i salveze. Dar, în primul rând, își pierd încrederea în ceilalţi oameni. Neîncrederea devine o adevărată ciumă emoţională, provocând, în fond, un fel de desocializare masivă.

Neîncrederea se apropie încet-încet de intoleranţă și mai ales de greutatea asocierii pentru acţiune comună. Sindicatele și-au pierdut credibilitatea, iar organizaţiile nonguvernamentale nu mai sunt ce au fost în anii ’90. Oamenii și-au pierdut și încrederea în sine și asta îi face să se replieze, izolându-se de ceilalţi. Politicienii au făcut tot ce au putut ca să separe oamenii după cât mai multe criterii, în afara celor moștenite deja: două sau mai multe Românii, poporul și ceilalţi, nesimţiţii și victimele inocente ale nesimţiţilor, deștepţii orașelor ce votează cu democraţia și proștii care votează cu neo și cripto etc.

Dar zidul care crește cel mai tare este cel al violenţei politice, nu cea fizică, ci mai ales intoleranţa și violenţa psihică și simbolică. Am văzut în această campanie electorală – și, în general, în ultimii ani – o violenţă politică fără precedent. Combatanţii apar în fiecare zi de peste tot, nu se face niciun rabat de la orice ar putea să distrugă reputaţia, să rănească, să delegitimeze. Apelurile intelectualilor noștri importanţi sunt lipsite de nuanţe, pline de ură sau violenţă. În spatele violenţei politice se află mari frustrări care orbesc și care nu mai caută nicio justificare. Dreapta nu mai vine cu niciun program, stânga nu mai caută să argumenteze solidaritatea sau echitatea, toate taberele scot în faţă luptătorul, cel care îl va distruge pe celălalt. Primarul Sibiului a devenit vinovat și nepregătit pentru conducere pentru că… nu are copii, fostul profesor a fost pictat cu zvastici pe frunte, trădător, exponent al unei Germanii invadatoare (dar pe care în vremi de

pace o iubim și o dorim să vină să investească). Ponta este Răul întrupat, lupta cu el este un fel de luptă cu balaurul, va aduce dictatura și, în același timp, pe ruși și mulţimea de chinezi invadatori. Klaus Iohannis este dușmanul naţional pentru că nu este ortodox, iar Ponta este ucigaș pentru că vine din partea unui partid de stânga. „Nu vreau un străin președinte!", scria pe pancarta unui bătrân la o manifestație a PSD, iar lui Ponta i se scrie „M..e" pe pancartele unor tineri care par frumoși, inteligenţi și blajini.

Vedem o disoluţie completă a regulilor de afirmare și promovare a unor idei, concepte sau proiecte, nu se mai găsesc modalităţi de reglare a manifestărilor pulsionale și emoţionale. Actorii politici se implică emoţional într-o violenţă colerică și se naște o cultură politică a agresivităţii, cultivată mai ales pe platourile de televiziune. Observăm și o violenţă instrumentală, alături de cea colerică, violenţă menită să scoată oamenii la proteste care să măture… stafia comunismului, cel doborât odată cu Zidul, să delegitimeze, să producă dezordine. Pe un poster, pe Internet, citesc postarea unui jurnalist care spune: „Ponta, vor fi violenţe, nu scapi!"

În teoriile sociologice se spune că această violenţă politică se poate mărgini sau inhiba doar prin control social, dar societatea noastră nu mai are automatisme inhibitorii, cum au chiar și societăţile de animale, studiate de etologi. Controlul ar trebui să vină de la inhibitorii culturali, dar elita noastră culturală este total angajată, de o parte sau alta a bătăliei politice.

Intrarea în spirala violenţei este destul de periculoasă, demonstrează Slavoj Žižek, în lucrarea sa din 2001, *Repetându-l pe Lenin*, unde povestește experimentul pe care l-a făcut Mao cu „Comuna din Shanghai", un experiment în care un milion de muncitori,

montaţi să distrugă orice formă de organizare pentru a construi un organism cooperatist, au cerut desfiinţarea Statului, iar apoi chiar desfiinţarea Partidului. Mao a putut interveni dictatorial pentru a opri disoluţia, dar în democraţiile noastre cine poate opri violent când lipsește controlul social și statul sau instituţiile sunt fără urmă de încredere?

Partidele îi premiază pe cei care propagă violenţa, îi consideră un fel de eroi care se sacrifică pentru partid, iar intelectualii se urcă pe baricade și incită, în termeni escatologici, să iasă masele în stradă, fără justificare, doar în numele luptei între bine și rău. În democraţia noastră, acest zid al violenţei politice crește alături de cel al neîncrederii în fiecare zi și începem să nu ne mai vedem unii pe alţii, să nu mai vedem soarele, să ne pierdem reperele.

Din când un când, câte un intelectual sau jurnalist naiv iese dintre tranșee, unde așteaptă luptătorii cu arma la ochi și, ca odinioară soldatul Švejk, strigă spre cei care au început să tragă: „Stai, aici sunt oameni!" Inutil, nimeni nu-l ascultă, nici măcar nu au timp să râdă de nebunul care nu înţelege nimic, îl pun la pământ la prima rafală. ▪

„Tot ceea ce auzim este o opinie, și nu un fapt. Tot ceea ce vedem este o perspectivă, și nu adevărul." *(Marcus Aurelius)*

Între Big Brother și Mad Max

Am așteptat să treacă furia fierbinte a celor care au devenit „Charlie" în urma cutremurării în faţa absurdului morţii jurnaliștilor caricaturiști și contagiunii publice, reflexului mimetic. Au trecut câteva săptămâni după ritualul politic de la Paris, în care șefii de stat au defilat cu ochii la ferestrele de la etajele superioare de unde se putea trage și a apărut apoi, timid, curentul scepticilor, „Je ne suis pas Charlie", astfel societatea a ieșit din transă și a început dezbaterea. Nu a fost dusă până prea departe, totuși măcar ne-am putut da seama, printre comunicatele propagandistice, că, pentru o Europă care a eșuat ca proiect identitar, cultural, constituţional și chiar ca piaţă, acest eveniment de unitate contra unui dușman comun, terorismul, mai dă un răgaz, o gură de oxigen. Dar problema rămâne și este una despre luciditate și raţionalitate, este legată de construcţia sensului colectiv și de găsirea unui proiect comun.

A fost greu de lansat o discuţie realistă despre limitele libertăţii sau securitatea de grup, deoarece asasinarea unor jurnaliști în Orașul Luminilor este un fapt care

blochează, prin cruzime și relevanţă, orice formă de căutare a adevărului. Cu siguranţă, în faţa morţii și absurdului barbariei uciderii unor jurnaliști nu putem găsi justificări. Dar trebuie să reflectăm, chiar dacă nu se pot aduce explicaţii sau justificări pentru gestul violenţei extreme. Nu le putem căuta scuze ucigașilor sau violenţei, căci absurdul nu are explicaţie sau temei, dar reflecţia rămâne necesară, deoarece o mare durere, resimţită colectiv sau individual, trebuie urmată de reflecţie lucidă și poate chiar de aducere a unor corecţii la construcţiile normative sau instituţionale existente, pentru că, știm foarte bine, ordinea socială nu se naște spontan.

Nevoia de a ne construi dușmanul

„A avea un dușman e important nu numai pentru a ne defini identitatea, ci și pentru a ne procura un obstacol în raport cu care să ne evaluăm sistemul de valori și să ne arătăm, înfruntându-l, propria valoare. De aceea, atunci când dușmanul nu există, el trebuie construit", scria Umberto Eco în lucrarea *Cum ne construim dușmanul* (Polirom, 2013, p. 10). Cunoașterea dușmanului ne oferă elementul esenţial de identitate și mai ales un principiu de coeziune. Pascal Bruckner, în *Melancolia democraţiei. Cum să trăiești fără dușmani?*, observa că democraţiile sunt dependente de dușmani, „purtăm temeinic, încă și mereu, doliul urmând dispariţiei unui dușman unic, înlocuit printr-o multitudine de ameninţări, cu atât mai înfricoșătoare, cu cât sunt mai greu de identificat" (p. 5), dușman dispărut odată cu căderea Zidului Berlinului, sugerează filosoful francez citându-l pe Grigori Arbatov, directorul Institutului pentru Studii Nord-Americane al Academiei Sovietice de Științe, care

se pare că le-a spus unor jurnaliști americani: *„Suntem pe cale să vă facem un mare rău, suntem pe cale să vă lipsim de un dușman”* (citat de André Fontaine în *Le Monde*, 27 mai 1988). Demonstraţia este edificatoare și Occidentul a reușit să meargă constant pe acest drum, inconștient sau pragmatic, în politică sau în cultura intelectuală și spaţiul public. „Un dușman, notează Pascal Bruckner, este o provizie pentru viitor, o modalitate a unui grup de a-și asigura coeziunea, de a se stabili ca opozant; și cea mai bună modalitate de a se reforma, corectând neîncetat imaginea stângace pe care i-o oferă celălalt. Este, în sfârșit, certitudinea de a dura, traversând ostilitatea celuilalt care, paradoxal, ne sporește starea de bine, negându-ne. Dacă nu ești niciodată sigur de iubirea prietenilor, te poţi odihni liniștit pe ura dușmanilor”(p. 44).

Altădată antisemitismul, apoi imigranţii magrebieni, apoi musulmanii și acum rromii au constituit repere interesante pentru a proiecta identitatea colectivă în raport cu dușmanul intern sau cel extern care poluează civilizaţia și valorile. Mass-media a participat continuu la acest spectacol al construcţiei dușmanului, întărind stereotipuri și dând explicaţii facile unor fenomene sociale mult mai complexe și mai profunde: șomajul, inegalităţile, crizele economice, violenţa din societate sau competiţia socială generală.

Chiar nu putem trăi fără dușmani?

Europa, proprietara unui narcisism și a unui excepţionalism tot mai intolerant, dar mai ales Franţa în ultimii ani, furnizează un spectacol al intoleranţei tot mai agresiv. Mai mulţi sociologi sau antropologi francezi au vorbit, în ultima vreme, tot mai adesea, despre faptul că Franţa a trecut de la arabofobia ce

caracteriza Frontul Naţional la o islamofobie, ca și curent cultural, intelectual. Emmanuel Todd a explicat chiar că islamofobia a cuprins clasele superioare și este mai greu de combătut și este efectul unei tulburări culturale, un efect al unui vid religios, al dificultăţii de a trăi fără Dumnezeu. Sondajele de opinie arată o creștere a adversităţii faţă de islam în Franţa. Un sondaj IFOP din 2012, realizat pentru *Le Figaro*, arăta că 43% dintre francezi consideră islamul o ameninţare pentru Franţa, 63% se opun construcţiei de moschei, 67% cred că persoanele de religie musulmană nu vor să se integreze în societatea franceză. Un sondaj Harris Interactive din 2013 aduce informaţia că 73% dintre francezi au o părere proastă despre musulmani.

Islamofobia este totuși o patologie occidentală, criminogenă sau nu, dar una dintre patologiile spiritului public. Iar decapitările și cruzimile jihadiștilor sau ale celor de la ISIS creează o minunată cutie de rezonanţă pentru aceste emoţionalităţi, creează indignare, respingere, oroare, care vor fi tot mai capitalizate politic.

Ciocnirea civilizaţiilor? Nu, mai degrabă o ciocnire a libertăţilor

Mulţi specialiști occidentali în islam ne îndeamnă să considerăm uciderea jurnaliștilor de la *Charlie Hebdo* drept o crimă oribilă, dar nu ca un semn de ciocnire a civilizaţiilor, ca un fapt social, cum ar spune Durkheim. A devenit eveniment politic nu prin proporţia crimei, ci pentru că transformă o dezbatere intelectuală într-una cvasi existenţială: putem trăi cu musulmani în Europa sau în lume. A vorbi despre o ciocnire a civilizaţiilor este o exagerare din mai multe unghiuri de vedere. În primul rând, dincolo de terorismul jihadist, cazul masacrului din Franţa este o afacere „internă”, franceză, autorii fiind cetăţeni francezi.

Securitate *versus* Libertate

S-a discutat și încă se discută despre opoziţia dintre securitate și libertate sau despre necesitatea de a renunţa la o parte de libertate pentru a câștiga mai multă securitate. A fost tema cea mai prezentă și, uneori, a fost considerată ca un fel de dilemă de tipul sau/sau. Nimic mai greșit, nimic mai fals. Cred că această dilemă a apărut din cauza abordării schematice a celor doi termeni. În primul rând, libertatea nu se confundă cu libertatea absolută de expresie și nici cu libertatea acţională absolută, rod al unui liber arbitru care caută limitele sau extremele. Nici securitatea nu se referă doar la eliminarea unor grade de libertate, securitatea înseamnă și sentimentul de siguranţă și condiţiile afirmării plenare în societate și posibilitatea de a prevedea dezvoltarea viitoare și încrederea în reciprocitate sau respectul pentru valori împărtășite colectiv. Jocul dintre libertate și securitate nu este un joc cu sumă nulă. Cum odinioară spunea Spinoza, securitatea este funcţia principală a oricărei societăţi și a oricărui stat. Mai spunea Spinoza că funcţia statului este de a elibera individul de spaime, de frică, pentru ca el să poată să-și exercite dreptul natural de a exista și de a acţiona, finalitatea statului fiind, în fond, libertatea. Putem astfel concluziona: libertatea este un deziderat, un scop, iar securitatea, un mijloc pentru realizarea ei.

Alegere între libertate și securitate?

Un sondaj realizat pe Internet, în 8-9 ianuarie 2015, de YouGov din Franţa, arăta că francezii cred că libertatea de expresie trebuie apărată cu orice preţ (89%), dar în același timp 51% se declarau de acord cu restricţii ale libertăţilor individuale (iar 36% erau împotrivă). În alt sondaj, 89% dintre

francezi acceptau restrângerea libertăţii de expresie pe Internet a jihadiştilor (în contextul în care este greu de diferenţiat de ideile musulmanilor în general, peste 60% dintre francezi recunoscând că nu se pricep la religia musulmană).

Benjamin Franklin spunea într-o frază celebră că „un popor care este de acord să sacrifice un pic de libertate pentru un pic de securitate nu merită nici una, nici alta și va sfârși prin a le pierde pe amândouă”. Interpretarea este însă complicată, dincolo de forţa aforistică.

Astăzi, cum spuneam, confundăm libertatea cu libertatea de expresie și securitatea cu măsurile de control al cetăţeanului. Nu vă luaţi după politicieni. Nu civilizaţia a fost atacată de o altă civilizaţie. Este vorba de altceva, de o lacună a civilizaţiei contemporane: enclavizarea culturilor musulmane din Occident și susţinerea unor lideri autoritari de către un Occident care a vrut să se folosească de resursele lumii arabe în ultimele decenii. Pentru a crește libertatea individuală, trebuie să sacrificăm statul?

În funcţie de evenimente și de modalitatea cinematografică în care ne sunt prezentate de televiziuni, exagerăm prin reducţie la reprezentări sociale apocaliptice, de mare expresivitate. Imaginea orwelliană a lui Big Brother este deja un stereotip cultural foarte puternic, o reprezentare a lumii care exagerează controlul individului și manipularea conștiinţelor. Totuși, este mai degrabă o frumoasă poveste SF, care a fost folosită ideologic și politic în Războiul Rece și, în general, în lupta cu comunismul. Dar haideţi să vedem cealaltă extremă, o altă distopie, mai puţin valorificată propagandistic și ideologic: filmul „Mad Max” de George Miller. În filmul lui Miller apare o lume a violenţelor și a lipsei ordinii,

în care dispare orice urmă de umanitate. În societatea distopică, plasată în cadre deșertice, regulile nu mai funcţionează, naţiunile se revoltă, iar bandele de delincvenţi fac regula. Prin reprezentarea violenţei, de fapt, autorul sugerează distrugerea civilizaţiei. Prin bandele de motocicliști se induce sentimentul unei violenţe care dă ritmul vieţii, care pulsează, revine ciclic. Distincţia rural-urban este un fel de distincţie între pace și violenţă, dar încet-încet, ruralul este invadat și el de violenţă, așa că dispare chiar utopia retragerii din lume, a căutării unui loc ferit, în afara violenţelor lumii. Max, personajul principal, are o evoluţie de la eroism la nebunie; la final, o crimă violentă pe care o comite arată căderea definitivă, transformarea omului și distrugerea completă a tuturor reflexelor morale sau a ideii de ordine în general.

Trebuie să alegem între aceste două scenarii apocaliptice, între Big Brother și Mad Max? Sunt sigur că unii ar putea să se grăbească cu un răspuns, alegând una dintre aceste două variante. Dar putem depăși această dilemă, soluţia ei se află la îndemână, dacă acceptăm că este nevoie de gândirea raţională a viitorului, deoarece frica este cel mai prost sfătuitor, iar emoţia, o otravă care ne întunecă mintea și ne trimite pe piste false. Până la urmă, securitatea absolută nu este imaginabilă și nici libertatea fără limite, iar preţul exceselor trebuie plătit.

Soluția: reconstrucția comunității

Zygmunt Bauman, în lucrarea *Comunitatea. Căutarea siguranţei într-o lume nesigură* (Antet, 2001), caută o soluţie la dilema menţionată, scriind: „*... securitatea fără libertate înseamnă sclavie, iar libertatea fără securitate înseamnă să fii pierdut și abandonat. Aceste circumstanţe dau filosofilor dureri de cap fără tratament*

cunoscut. În plus, fac din traiul împreună un generator de conflicte, pentru că securitatea sacrificată în numele libertăţii tinde să fie securitatea altora, iar libertatea sacrificată în numele securităţii tinde să fie libertatea altora". Chiar dacă, finalmente, sociologul crede că nu putem să le avem pe amândouă deodată, și securitatea, și libertatea, lucrarea citată creionează o soluţie: a căuta împreună să facem un inventar al riscurilor viitoare și să reconstruim comunităţile după noile compoziţii demografice sau noile cadre și provocări.

Oamenii care trăiesc azi în marile aglomerări urbane sunt puși în faţa unor riscuri pe care nu le pot gestiona și pentru care nu-i ajută nimeni, în niciun fel, nici măcar să le înţeleagă. Comunităţile etnice, mai ales cele care au migrat în alte societăţi-mamă, dar nu doar ele, ci tot mai multe categorii defavorizate sau sărace, trăiesc atomizate și cu sentimentul respingerii. Când vin campaniile electorale, primesc și dovada intoleranţei celorlalţi. Așa începe un război tăcut, care izbucnește din când în când în violenţă. Lipsesc solidaritatea și un control comun al grijilor, o posibilitate de organizare colectivă în faţa ameninţărilor și neliniștilor care vin. Comunitatea înseamnă răspunderea colectivă, sprijin pentru cei care au dificultăţi, găsirea pentru fiecare a unui loc în organizarea colectivă. Nu trebuie să alegem între Big Brother și lumea nebună a controlului indivizilor și societatea descompusă din „Mad Max", dar suntem datori lumii noastre cu un efort de gândire, cu un nou proiect de societate într-o lume aflată în criză, în care toţi se codesc să spună un lucru tot mai evident: inegalităţile, discriminarea și polarizarea socială sunt adevăratele riscuri ale devenirii civilizaţiei. Nu ne putem apăra cu ziduri, boala este în interiorul cetăţii noastre, degeaba inventăm tot felul de dușmani și întreţinem fobia invaziei străinilor. Securitatea este

un mijloc pentru scopul ultim al obţinerii libertăţii, dar este un proiect mult mai complicat decât apărarea în faţa absurdului violenţei teroriste, este un proiect care trebuie să refacă ţesutul de solidaritate colectivă pentru ţelul final al câștigării libertăţii pentru cât mai mulţi oameni.

Deocamdată, libertatea este doar atributul celor puţini, iar războiul care a pornit nu este unul al civilizaţiilor, ci este o criză generată de prăbușirea comunităţilor, fiind nevoie de cooptarea tuturor în proiectul construcţiei noilor solidarităţi. ▪

America din ceruri și de pe pământ. Un refresh pentru american dream?

La 13 sau 14 ani, am aflat că există sociologie citind revista **SINTEZA**, o revistă a Ambasadei SUA în România, pe care tatăl meu o primea de la niște prieteni din București. Era ca o fereastră spre lumină pentru mine, citeam fiecare număr de câteva ori, rând cu rând, cuvânt cu cuvânt. Am găsit acolo o recenzie de carte de sociologie care analiza subiectivitatea și rolul ei în construcţia comunităţilor mici. M-a marcat pentru toată viaţa și, deși comuniștii urmau să desfiinţeze sociologia, eu nu m-am descurajat, ci am început drumul spre o profesie aproape necunoscută și interzisă în acea vreme. Peste aproape patru decenii, căutând un nume pentru revista în care citiţi aceste rânduri, mi-am amintit de numele dispărut deja al acelei ferestre de lumină spre libertate, pe care atunci Statele Unite ale Americii ne-o trimiteau spre a nu ne sufoca. Am vrut, printr-un gest simbolic, să mulţumim Americii pentru gestul de atunci, reînviind un nume care pentru mine a fost de destin, iar pentru mulţi alţi români a reprezentat o gură de oxigen.

Astăzi constatăm că **America este jumătate mit și jumătate realitate**. Ea nu și-a pierdut pentru moment

capacitatea de a împinge oamenii să viseze. Încă este pentru mulţi dintre săracii lumii un pământ al făgăduinţei. Alegerea lui Barack Obama, ca un copil al „visului american", a însemnat o mare operaţiune semiotică, o bătălie dintr-un mare război cognitiv, în care America a vrut să arate că mitul american rezistă, există și este încă producător de realitate. Visul american este de esenţă etică, el a fost lansat undeva în secolul al XVI-lea și vorbea despre un ţinut ideal unde locuitorii unei Europe obosite de stratificare și stagnare puteau descoperi libertatea și egalitatea de șanse. Milioane de oameni au crezut în această promisiune constituind, prin migraţie, una dintre cele mai puternice naţiuni ale lumii noastre. Chiar dacă un laureat al Premiului Nobel pentru Economie spunea recent că „*realitatea nu s-a ridicat niciodată la înălţimea visului american*", lumea încă visează la focul cald al acestui mit. Sondajele pe care le facem noi, sociologii, arată că percepţia publică asupra Americii este una a unui stat puternic, o mare putere economică și mai ales una militară, în care multe naţiuni își pun speranţa. În paginile acestui număr din **SINTEZA** veţi găsi, cu siguranţă, imaginea pozitivă a unei mari puteri care intimidează, produce respect și frică, dar creează și speranţe.

Dar, dincolo de datele pozitive, sociologul curios trebuie să înţeleagă datele care definesc majorităţi pentru a analiza tendinţele minore, cele care poate mâine vor deveni tendinţa majoră, dezvoltându-se, încet, dar sigur, ca mugurele de bambus care în câteva zile devine lăstar, iar apoi copac în toată regula. Unele dintre aceste tendinţe nu se vor dezvolta, dar o explicaţie fără valorile minoritare nu este completă. Altfel spus, am căutat și partea goală a paharului, nu doar cea plină furnizată de procentele de peste 50%

care definesc o majoritate. Dincolo de cifrele mari de simpatie pentru America visurilor noastre, populaţia unei Românii obosite parcă să tot aștepte venirea americanilor, investiţiile lor sau vizele, pare că dă semnele unei ușoare îndepărtări de partenerul NATO, aliatul și prietenul american. Aproape 20% dintre români nu știu cine este președintele SUA, 97% dintre români nu au vizitat niciodată pământul făgăduinţei de peste ocean, iar 14% nici măcar nu sunt interesaţi de turism peste ocean. Întrebaţi dacă sunt interesaţi despre ceea ce se întâmplă în SUA, 56% dintre români spun „Nu". În timp ce 27% dintre români spun că nu este bine ca SUA să se amestece în treburile politice interne ale României, 29% cred că americanii greșesc că nu acordă vize de acces românilor, iar 56% nu pot spune spontan un brand american. Dar mai grav este că, din tânăra generaţie, 20% cred că SUA este o monarhie și doar 29% se simt interesaţi de ceea ce se întâmplă în SUA, faţă de 41% în cazul populaţiei de peste 35 de ani. Doar 16% dintre români s-ar stabili în SUA dacă ar avea ocazia și 37% dintre români nu pot indica numele unei personalităţi din America, iar 61% nu pot spune mai mult de două nume la această întrebare.

Imaginea americanilor nu mai este făcută de filme și Hollywood, cum era înainte, pe locul întâi românii pun acum Internetul ca sursă de informare, iar Internetul nu creează mituri, mai degrabă sparge miturile realizate prin mijloacele clasice. Fără cinematografia americană cu forţa ei de a crea mituri și stereotipuri pozitive, America pierde un important capital de imagine. Dar cele mai interesante date ne apar dacă analizăm modul în care înţeleg sau percep românii visul american. Aproape jumătate dintre respondenţi, adică 49%, nu înţeleg nimic din această expresie și doar 7% înţeleg

visul american ca fiind egalitatea de șanse și societatea meritocratică, iar 6% doar ca libertate, plus 1% care menţionează democraţia ca înţeles fundamental. În rest, 4% spun că visul american este iluzie, minciună sau propagandă și ceilalţi văd în el bogăţie sau bunăstare, departe de esenţa etică a acestuia.

Mai important este răspunsul la întrebarea legată de modelul de ţară dezvoltată pe care îl admiră românii: SUA sunt pe locul doi, pe locul întâi românii plasează Germania. America nu mai este acel model de nedetronat pentru români. Chiar dacă Germania nu a furnizat ideologii și modele aspiraţionale, ci doar un model de muncă, dezvoltare și seriozitate, visul american pare că începe să piardă în faţa pragmatismului. Românii vor să fie apăraţi de americani, dar încep să-i admire mai mult pe nemţi.

În primul deceniu al noului mileniu, americanii și-au propus să cucerească lumea prin seducţie, printr-o variantă veche, dar și nouă, a visului american. Cât timp americanii erau mult mai departe de noi, visul american era viu și emoţiona. America era un teritoriu al speranţei, un model, ***o ţară parcă din ceruri***. Când americanii au ajuns la noi, după 50 de ani de așteptare, se pare că ***America de pe pământ*** nu mai furnizează energia visului, cum o făcea odinioară. Chiar dacă America aude de la oricare dintre președinţii ei că este *cea mai mare naţiune a lumii,* Internetul ne arată una care a pierdut excepţionalitatea modelului de mobilitate socială și egalitate de șanse, în care școala nu mai este egalizorul social care era și unde inegalităţile sociale cresc. America pe care o vedem astăzi, dincolo de filmele cu happy-end, este ***America de pe pământ*** și aceasta a început să piardă din puterea de seducţie, începând să nu se mai poată ridica la înălţimea visului american.

La sărbătoarea celor 135 de ani de relaţii diplomatice dintre România și SUA, America este mai puternică economic și militar decât oricând, dar visul american are nevoie poate de un refresh. Nu pentru că pierderea de smart și soft power american poate afecta forţa unei alianţe care ne garantează și securitatea noastră, ci mai ales pentru popoarele mici ale lumii și chiar ale unei Europe obosite de propriul proiect. Un vis american care intră în disoluţie poate însemna sfârșitul unei utopii mondiale și intrarea istoriei într-o epocă a cinismului sau a lipsei de speranţă. ▪

Ieșirea din neîncredere

În tunelul deznădejdii

Nu este nevoie să faci studii sociologice pentru a constata că românii nu au încredere în stat, în instituţii sau chiar în ei înșiși. Și-au pierdut reperele și s-a extins aproape în toată societatea incertitudinea legată de viitor. Uneori, ca oficial sau ca simplu jurnalist, găsești în multe locuri din ţară realităţi sau oameni diferiţi, caracterizaţi de dinamism și viziune, dar te întrebi firesc de ce nu se extind aceste caracteristici la întreaga ţară. Cum s-a ajuns aici are mai puţină importanţă sau poate că are, doar că nu este productiv să ne întrebăm la infinit de ce suntem în această situaţie. Unii vor spune, probabil, că este o vorba despre caracteristici culturale ale românilor, despre *pesimismul social* sau *fatalismul* nostru. Se poate spune, cu argumente, că este vorba de o *încredere trădată*, că politicienii fac de 25 de ani abuz de încredere, lucru care nu este pedepsit în politică. Progresiștii ar putea spune că *suspiciunea permanentă* faţă de stat sau putere, *îndoiala metodică*, poate fi mai bună pentru individ decât *încrederea oarbă* care anulează personalitatea sau scade implicarea socială a individului, facilitând supunerea și pasivismul[80].

Nu cred că este vorba de trăsături identitare stabile sau de ceva ce ţine de vreo matrice culturală. Cred că neîncrederea este dobândită din experienţă socială.

80 Morton Deutsch, „Trust and suspicion", The Journal of Conflict Resolution, 2(4), 1958, 265-279.

Este clar, încrederea este nucleul, esenţa contractului social și a solidarităţii. E adevărat poate, cum spune un clasic al sociologiei, că societatea modernă a însemnat o trecere de la solidaritatea organică, la o solidaritate mecanică, dar avem exemplul unor societăţi avansate, cum sunt cele din nordul Europei, societăţi cu un grad de modernizare accentuat, unde încrederea socială și capitalul social se află la cote foarte înalte.

Eu cred că forţa legăturii sociale poate fi slăbită de multe aspecte, mai ales de cele care ţin de modul în care sunt guvernate societăţile la micro, mediu sau macro-nivel. Cred că deziluziile individuale sau colective care se acumulează la un moment dat pot fi combătute, iar supravieţuirea încrederii depinde de noi, cum spunea Hannah Arendt.

Deteriorarea contractului de încredere

Mai demult, pe vremurile dictaturii, scriitorul disident Luca Piţu vorbea, cu referire la România, despre un „sentiment al urii de sine", oarecum valorificând o tradiţie filosofică francofonă. Acestei viziuni esenţialiste îi putem opune o perspectivă funcţionalistă. Nu cred că este o caracteristică perenă a spiritualităţii noastre, putem aborda neîncrederea ca pe o disfuncţie a relaţiei dintre administraţie și cetăţeni și, cu siguranţă, ca pe o importantă problemă de construcţie instituţională. Imaginarul colectiv dominat de neîncredere este doar o consecinţă a unui model instituţional tradiţional, învechit, pe care unii specialiști din administraţie îl numesc, curajos, ca fiind „*o parte din esenţa fanariotă a administraţiei românești*". Mania centralismului și concentrarea deciziei la vârful piramidei sau lipsa de transparenţă creează o opacitate după care cetăţenii își închipuie tot ceea ce este mai rău. Nu întotdeauna nivelul corupţiei este cel perceput

de public, așa cum nici calitatea administratorilor centrali nu este chiar atât de scăzută după cum spun oamenii în sondaje, dar în societate percepţiile devin realităţi sociale. Centralizarea excesivă a deciziei la vârful statului anulează dialogul și handicapează societatea civilă. Din nefericire, în România, securitatea socială și drepturile primite de la stat sunt inechitabil distribuite: pensii speciale, salarizare neunitară, privilegii de toate felurile. Grupurile sociale sau ocupaţionale care reușesc să ajungă temporar la pârghiile conducerii își creează un statut special, diverse privilegii și astfel dispare încrederea reciprocă într-o luptă surdă pentru redistribuirea resurselor din societate. Sociologii constată că este vorba despre un *model social neechitabil*, multe categorii plângându-se de lipsa de protecţie socială în timp ce reclamă un exces de protecţie pentru alte categorii[81].

Competiţia interindividuală generată în momentul în care românii au plonjat în 1990 în bazinul cu apă rece al capitalismului a accentuat mult un individualism egoist, ceea ce a facilitat retragerea din spaţiul public spre spaţiul privat, producându-se o reîntoarcere la clan și încrederea în familia extinsă. Individualismul egoist degradează și celelalte forme ale democraţiei.

Când românii nu au încredere în instituţii, avem un important deficit al democraţiei politice. Prin faptul că și-au pierdut încrederea în sindicate, patronate sau în alte componente ale vieţii civice organizate putem spune că vorbim și despre un deficit al democraţiei sociale. Ceea ce se vede foarte bine în cazul lipsei de încredere socială este modul în care „*funcţionează*” elitele în societatea noastră. Civismul este un element important, generat în mare măsură de exemplaritatea

81 Anna Cristina D'Addio, Maxime Ladaique, Quelles solidarités entre les générations?, OCDE – Direction de l'Emploi, du Travail et des Affaires Sociales, Division des Politiques Sociales, 2011, disponibil on-line www.inegalites.fr.

elitelor, exemplaritate care poate produce încredere și o imagine de sine pozitivă a mediului social. Din nefericire, elitele noastre domină, se poziţionează pe un principiu al clientelismului, al formării găștilor de adulatori și constituirea unor mici monopoluri. Mai ales elitele politice (nu spuneţi că nu avem elite, ele există întotdeauna, dincolo de calitatea lor culturală sau intelectuală!) excelează în *populism,* care nu este altceva decât o toxică și tulburătoare alianţă dintre elită și populaţie.

Un efect cumulat al acestor realităţi structurale este sentimentul neputinţei de gestionare a propriului destin, dar și un sentiment al neputinţei civice: indiferent ce ai face, nu ai șanse ca prin forţele tale sau ale unei organizaţii să poţi schimba lucrurile în ţară sau în comunitate. Acest fenomen probabil delegitimează ideea regulilor necesare a fi respectate înspre obţinerea binelui public, ceea ce determină ca societatea să primească un accentuat aspect anomic. Neîncrederea produce competiţie oarbă și ideea de ocultare a regulilor, pe când încrederea, din păcate slabă, ar fi putut produce solidaritate.

Datele din cercetarea IRES, publicată în ediţia nr. 26 a revistei **SINTEZA**[82], arată un *faliment al încrederii în România și în modelul ei social.* Când 68% dintre români cred că nu se face dreptate în ţară, când tot 68% consideră că statul nu este capabil să ofere reguli de competiţie corectă sau 60% dintre cei chestionaţi au sentimentul că nu se simt egali în faţa justiţiei, este evident că inegalitatea este percepută la cele mai mari cote. Un alt aspect al percepţiei inegalităţii este procentul de 76% al celor care sunt de părere că bogaţii României și-au construit averile pe nedrept sau este

82 Studiul **„Criza de încredere – percepţii și reprezentări”** realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES, 11-12 ianuarie 2016, 900 de subiecţi, 18+, eroare ±3,3%, metoda CATI.

reprezentat de cei 76% care le declară sociologilor că în România sunt categorii privilegiate de pensionari și salariaţi. Este greu de crezut în posibilitatea unei elite de a direcţiona câmpul dezbaterii publice spre un sens colectiv când 60% dintre români spun că nu au pe cineva (în afara familiei și a cercului de apropiaţi) în care să aibă o foarte mare încredere.

Căi pentru regăsirea încrederii pierdute

Pentru un sociolog sau un responsabil de management social ceea ce se întâmplă în societate trebuie să treacă dincolo de diagnostic, mergând spre căutarea de soluţii și căi de rezolvare a crizelor. Odată ce constatăm că avem, în România, o criză de încredere socială, nu putem rămâne la constatare, chiar dacă cei mai mulţi dintre constatatorii acestui fenomen ar putea spune că este vorba despre un proces de durată, că nu ne putem aștepta la acţiune directă care să producă efecte observabile, că încrederea este un animal fricos. Poate așa este, dar avem datoria de a acţiona, căci fără acţiune socială, fără proiecte de schimbare, societatea va evolua organic, probabil spre destinaţii necunoscute și este greu de presupus că se va ajunge la stări dezirabile, de consolidare a încrederii în stat.

Iată câteva căi strategice posibil de urmărit, căi care nu exclud și alte posibilităţi care pot avea ca efect crearea încrederii, eliminarea pesimismului social și a pasivismului civic:

Preocuparea pentru crearea și dezbaterea unui proiect de societate

Am încercat să vorbesc despre asta din postura de ministru și unii simpatizanţi ai actorilor politici au sărit ca arși: nu se poate, este un proiect prea vast,

mulţi au încercat şi nu au reuşit, nu mai este timpul pentru un asemenea proiect. Nu ştiu ce cred unii că se află în spatele acestei expresii, dar aşa cum înţeleg eu este vorba despre o dezbatere solidă despre viitor. Cu scenarii şi argumente, cu realism şi fără accente politice sau demagogice, adică să spunem oamenilor spre ce ţinte vrem să ajungem şi să căutăm împreună cu ei mijloacele şi căile spre viitor.

Trăim într-o societate fragilă şi în căutarea sensului, unde principalele aşteptări ale indivizilor nu se schimbă (familie, loc de muncă, prieteni), doar că apare tot mai mult o mişcare spre o individualizare a aspiraţiilor, care ar trebui interpretată ca fiind manifestarea nevoii unei libertăţi mai mari. Sentimentul de apartenenţă este mai divers şi mai schimbător, el nu mai apare ca fiind ataşat unor nuclee de sens tradiţionale. Astfel, structurile societăţii s-au schimbat (familie, ideologii politice, ideologii culturale, tendinţe de consum cultural) şi apare tot mai clar o criză a izvoarelor istorice de coeziune din societate. Indivizii se definesc printr-o multitudine de afilieri sau identităţi (origine etnică, sexuală, teritorială etc.) şi chiar printr-un cameleonism identitar, generat de apartenenţe multiple, care altădată ar fi putut fi inclus în zona patologiei identitare (de exemplu, personalitatea multiplă). Se nasc culturi hibride, creşte o cultură de masă ce permite accesul la noi culturi, la comunităţi on-line şi la crearea diferitelor poveşti despre sine[83]. Societatea funcţionează mai mult în reţea. Ea a devenit mai fluidă, mai instantanee şi, prin urmare, mai bogată, dar cu toate acestea, cum se remarcă tot mai des (P. Flichy), există multe limite ale acestor dezbateri on-line, constatându-se mai ales caracterul lor „*scurt, prea critic sau laudativ*”, acestea fiind, de fapt, „*monologuri interactive*”, aşa cum le

83 Dominique Cardon, Internet et réseaux sociaux, Paris, La Documentation française, 2011.

caracterizează sociologul Michael Dumoulin, el evocând realitatea descurajării internauţilor din cauza războaielor de insulte care, de multe ori, caracterizează aceste dezbateri. Sigur, în on-line se poate constitui un spaţiu excelent de învăţare, în care cetăţeanul accede la resursele politice care îi permit să ţină un discurs argumentativ elaborat, un spaţiu de „contrademocraţie" (concept elaborat de Pierre Rosanvallon, în cartea sa cu titlu similar[84]). Căutarea sensului acţiunii colective de către cetăţeni se poate întâlni cu proiecte politice sau proiecte intelectuale care să favorizeze crearea unei noi motivaţii, a unor direcţii de acţiune și noi solidarităţi.

Transparența conducerii comunităților și a statului

De multe ori, administraţia cheltuiește resurse în manieră discreţionară sau în mod inechitabil. Corupţia însoţește, în unele cazuri, deciziile. Administratorii resurselor publice trebuie obligaţi la transparenţă și, prin aceasta, la un cvasi-control public permanent. Dacă se va ridica cortina de pe actul deciziei publice privind resursele, oamenii vor putea să vadă mai bine și posibilităţile statului, dar și alternativele posibile.

Căutarea de a sprijini forme de economie socială, ca noi forme de solidaritate

Ideea de solidaritate a simbolizat întoarcerea societăţii civile în Polonia, la începutul anilor 1980, marcând începutul sfârșitului intervenţionismului sovietic, și este folosită în sistemul organizaţiilor care ajută ţările sărace și care explică solidaritatea internaţională prin etica vieţii în societate. Astăzi, solidaritatea este o

84 Pierre Rosanvallon, La contre-démocratie. La politique à l'âge de la défiance, Le Seuil, Paris, 2006.

temă tot mai importantă a discursului public, oamenii încercând să reînnoiască înţelegerea unei vieţi mai bune prin intermediul acţiunii comune[85].

Întreprinderile sociale nu sunt definite legal în România, iar la nivel european nu există o definiţie generală pentru structurile care urmăresc îndeplinirea unor obiective sociale prin realizarea unora economice[86]. Important la această definiţie descriptivă este însă principiul: o activitate economică cu dublu scop, economic și social. Chiar dacă nu a existat niciodată un proiect naţional coerent, în România există peste 100 de mii de locuri de muncă în acest sector. Promovarea și sprijinirea economiei sociale pot duce la creșterea ocupării, la dezvoltarea antreprenoriatului responsabil și, mai ales, la participare socială și dezvoltare locală. Aceste iniţiative care sunt generate de comunitate pentru comunitate pot „corecta” inegalităţi structurale de pe piaţa muncii, dar mai ales pot genera creșterea coeziunii și încrederii oamenilor în acţiunea socială.

Fără discriminare

Transformarea socială explicată și luată prin mecanisme democratice. *Transformările sociale și culturale cauzează tensiuni și discriminări importante și activează frici și fobii sociale.* Neîncrederea referitoare la ceilalţi și mai ales respingerea asociată cu creșterea diversităţii sociale, care tinde să se concentreze în unele zone ale teritoriului, progresează.

Teama de schimbare privind dezvoltarea comunitară este uneori nejustificată, dar în multe situaţii schimbarea generează inegalităţi și discriminări prejudiciind

---

85 Marie-Claude Blais, La solidarité. Histoire d'une idée, Gallimard, coll. «Bibliothèque des idées», Paris, 2007.

86 Pierre-André Tremblay, Jacques L. Boucher, Économie sociale et nouvelles formes de solidarité, vol. 38, n. 1, 2007, p. 4.

coeziunea socială. Nedreptatea unor situaţii induce o imagine degradată de convieţuire, atât la cei care suferă, cât și la cei care sunt martori[87]. Dincolo de zonele tradiţionale de muncă și de locuire, altele care par conservate de discriminare fac obiectul unei atenţii sporite din partea asociaţiilor și organismelor publice.

O democrație incluzivă

Căutarea unor soluţii specifice pentru dezamăgirea democratică și neîncrederea în instituţii. Nemulţumirea referitoare la modurile de participare politică și dezamăgirea faţă de acţiunea aparatului politic, pe care îl scot partidele în acţiune, se amplifică frecvent în toată Europa. Cetăţenii sunt tot mai dezamăgiţi de degradarea legăturii sociale, sunt tot mai vocali pentru construcţia unei societăţi mai orizontale centrate, de exemplu, pe *economia de colaborare,* ceea ce se traduce prin partajarea sau prin închirierea unui bun sau serviciu, reciclare sau finanţarea participativă. În afară de economii bugetare, consumatorii de colaborare aspiră la noi întâlniri și arată mai multă încredere în schimburile umane și creează ţesut social colaborativ[88].

Oamenii înaintea profitului

Găsim o stare de insatisfacţie în lumea profesională, care subliniază contradicţiile procesului de identificare la locul de muncă, crearea unei distanţe între gestiunea resurselor umane și aspiraţiile angajaţilor. Întreprinderile tind să individualizeze practicile lor (remuneraţie, evaluare, managementul conflictelor etc.) pentru a ţinti o performanţă mai bună a organizaţiei. Cu toate că sunt respectate multe așteptări

---

87 CRÉDOC, Les Français en quête de lien social. Baromètre de la cohésion sociale, 2013.

88 Pierre-Yves Cusset, Le lien social, Armand Colin, Paris, 2007.

privind realizarea individuală la locul de muncă, cresc totuși angoasa și insatisfacţia faţă de locul de muncă, dorinţa de a părăsi locul de muncă sau profesia[89]. Un număr mare de categorii profesionale nu se simte întotdeauna reprezentat de sindicate, deoarece aceste organizaţii sunt orientate, mai tradiţional, spre apărarea angajaţilor stabili și luptă pentru a reînnoi baza lor în rândul tinerilor. Doar că tinerii nu mai sunt favorabili unor angajamente pe termen lung, ei preferând angajamentele specifice și temporare de acţiune (de multe ori, în afara companiei, de exemplu prin reţelele sociale, muncă la domiciliu etc.). Trebuie regândit rolul, dar și funcţionarea puterilor publice. Asta nu înseamnă doar consolidarea instituţiilor democratice și a dialogului cu societatea civilă, dar mai ales o optimizare a organizării teritoriului și descentralizarea deciziilor, eliminarea discriminărilor și inegalităţilor de acces la serviciile publice. Pentru a ajunge aici, este nevoie însă de proiecte politice care să obţină consens politic și să favorizeze identificarea cu proiectul comun

Democrația de proximitate și revitalizarea democrației

Există o insatisfacţie crescândă faţă de mecanismul democratic al modelului reprezentativ. Apare astfel necesar să se reînnoiască mecanismele democraţiei reprezentative cu scopul de a păstra și de a face mai legitimă baza sistemului nostru de decizii. *Îmbunătăţirea democraţiei participative și valorificarea acţiunii societăţii civile sunt căi normale despre care parcă am uitat în România.* Democraţia reprezentativă nu este suficientă pentru a permite participarea tuturor la viaţa comunităţii și nu răspunde doar de aspiraţia

89 Michel Vakaloulis, **Précarisés, pas démotivés! Les jeunes, le travail, l'engagement**, Les Éditions de l'Atelier, Paris, 2013.

societăţii civile la alte tipuri de angajament (viaţa locală, muncă etc.). *Democraţia socială ar trebui mai bine să se articuleze cu democraţia reprezentativă* la rândul său, iar proiectele politice trebuie să construiască un cadru pentru a facilita proiectele civice, în special, pentru a răspunde la multiplicarea mobilizărilor. Statul poate crea mecanisme care conţin dispozitive care permit implicarea cetăţenilor în viaţa democratică, dar ar putea face chiar mai mult, adică ar trebui să ofere un cadru propice afirmării personale și manifestării angajamentului în proiecte sociale concrete (crearea de bugete locale participative, proiectarea unor politici publice, recunoașterea profesională și stimulentele fiscale la voluntariat, formarea colectivelor de cetăţeni pentru rezolvarea unor disfuncţionalităţi comunitare etc.) care să permită creaţia comună între aspiraţiile individuale și interesele colective, realizându-se astfel sentimentul partajării unui sens colectiv al devenirii comunităţii[90].

Organizarea teritorială care să nu dea sentimentul inegalității

Este adevărat că, în multe situaţii, o *disparitate spaţială mare alimentează un sentiment de inegalitate,* însă idealul de unitate teritorială este unul dintre pilonii fundamentali ai încrederii. Astăzi, locuitorii din România rurală sunt defavorizaţi; în 25 de ani de democraţie românească s-au făcut puţine proiecte, problemele satului au primit tratamente electoraliste sau demagogice, dar niciun proiect strategic în acest sens. Imperativul este *adaptarea organizării teritoriale la nevoile sociale și economice.*

90 Marie-Cécile Naves, Mathilde Reynaudi, **Restaurer la confiance dans le modèle républicain**, France Stratégie, Paris, 2014.

Acest lucru presupune și identificarea unor proiecte pentru reconstruirea convieţuirii[91]. Răspunsul puterilor publice trebuie să meargă simultan printr-o modernizare a serviciilor publice pentru a se adapta nevoilor tuturor și pentru a alimenta sentimentul de incluziune socială, indiferent de locul de reședință și situaţia socioeconomică; printr-o luptă mai eficientă împotriva discriminărilor legate de originea reală sau presupusă, de sex, de apartenenţă, de vârstă sau de handicap, pentru că acestea împiedică accesul la resurse pentru o parte a populaţiei. Trebuie servicii publice mai adaptate pentru a garanta incluziunea socială a tuturor. Locuitorii satelor sau cei din zonele sărace au nevoie de servicii publice comparabile cu ale celorlalţi cetăţeni.

Valorificarea și stimularea sensibilității tinerilor la solidaritate

Un paradox important al vieţii sociale este că tinerii sunt tradiţionali când este vorba de a gândi solidaritatea. Ei se gândesc, de obicei, la solidaritate prin intermediul imaginilor și prin concepte moștenite direct din tradiţia filantropică: în ceea ce privește dăruirea, compasiunea, dar și în ceea ce privește sprijinul, în conformitate cu tradiţia socială, poate și ca un efect al modelelor educative din timpul școlii. Folosirea reţelelor de socializare amplifică, de multe ori, și coagulează emoţii și atitudini colective cu mare potenţial de solidaritate, chiar dacă unii sociologi spun că emoţiile împărtășite pe acest tip de reţea durează mai puţin. După drama de la Colectiv, demonstraţiile antiguvernamentale ale tinerilor au cuprins și zona maghiară din Harghita, unde un lider a declarat că:

91 David Diehl, Daniel McFarland, „Toward a Historical Sociology of Social Situations", American Journal of Sociology, 115(6), 2010, 1713-1752.

„Umanitatea și solidaritatea nu au etnie, solidaritatea vine din iubire și din faptul că suntem oameni și trăim pe aceeași planetă. Nu trebuie să stabilim bariere, că unul este român, altul maghiar sau altul ţigan sau evreu. Suntem cu sufletul alături de cei care suferă acum și vrem să le dăm putere și să le transmitem iubire, cât mai multă"[92].

Comunicarea și acţiunea solidară pe Internet reprezintă o cale care dezvoltă o gândire solidară și practici participative. Crește și la noi procentul celor care utilizează acest tip de canal pentru implicare solidară, chiar dacă practica donaţiei on-line și a semnării petiţiilor încă nu este la un nivel foarte ridicat, tinerii utilizează și cunosc posibilităţile de *e-solidaritate* existente (click umanitar, jocuri, angajamentul de a adopta un comportament, distribuţia e-card etc.), devenind deja destul de frecvent un concept de voluntariat prin intermediul Internetului, fenomen prin care se face transferul de la o practică asociată unei relaţii distincte spre o practică socială, mai puţin restrictivă, ce generează o relaţie virtuală, cu efecte importante asupra încrederii sociale, chiar dacă vorbim de practici din virtual care încă se bazează pe izolarea fizică a participanţilor.

Cu siguranţă se pot găsi și alte componente de acţiune strategică pentru a crește încrederea socială. În niciunul dintre aceste posibile câmpuri de acţiune socială nu am vorbit despre protecţie socială pasivă. Uneori, o grijă prea mare pentru distribuirea de sprijin pasiv are ca rezultat gelozia socială, sentimentul de inferioritate, iar rezultatul final este tot pierderea încrederii în stat. Românii demonstrează surprinzător că se prezintă pe sine ca fiind un popor de optimiști și,

---

92 http://www.gandul.info/tragedia-din-clubul-colectiv/colectiv-sute-de-romani-si-maghiari-din-harghita-au-comemorat-victimele-din-clubul-bucurestean-14873045.

în multe situaţii de interviu, arată asta când se referă la viitor. Poate fi o premisă pozitivă în articularea unui proiect civic, cultural și chiar politic, care este clar că trebuie să aibă ca principală componentă schimbarea logicii guvernanţei prin trecerea de la managementul unui stat după principii oligarhice spre o guvernanţă etică, de natură să îi sprijine pe cei care ar putea pierde definitiv competiţia socială, dar fără a-i bloca pe cei care produc valoare socială, integrând principiul pluralismului și căutării unui optim social cu viziunea privind stimularea unei competiţii sociale girate de reguli și corectitudine.

Pentru a recâștiga încrederea pierdută, România are nevoie de o nouă viziune despre stat și despre integrarea ei în lumea nouă a conflictelor și nesiguranţei, lume în care încrederea și capitalul social sunt valorile cele mai importante, adevăratul tezaur și resursa pentru viitor. România trebuie să se uite în oglindă și să accepte că trebuie să se schimbe. ▪

Salvați România rurală

România s-a născut la sat. Și, în mare măsură, a rămas o țară rurală. O civilizație urbană s-a născut târziu la noi, undeva la începutul secolului XX, și s-a cristalizat forțat într-o jumătate de secol de societate comunistă. O urbanizare forțată care poartă încă urmele trecerii de la sat la oraș. Între timp, orașele noastre s-au transformat radical. Din comunități populate de muncitori și funcționari au devenit niște ciudate centre comerciale și niște imense dormitoare. Uriașe bazaruri unde locuitorii nu prea știu ce viitor vor avea, spre ce direcție va merge lumea, ce va face orașul în viitor.

În proiectele așa-zise de „dezvoltare" ale țării desenate de FMI sau de Banca Mondială, satul este privit ca o comunitate care trebuie „ajutată" să dispară. Rapoartele marilor experți scriu negru pe alb că urbanizarea este viitorul, că doar orașele produc dezvoltare. În subtext, se explică faptul că se impune să terminăm mai repede cu orice formă de sprijinire a unor comunități rurale: să nu mai facem drumuri sau canalizare pentru că sunt puțini locuitori și nu putem obține profit din aceste rețele de infrastructură. Deși sunt bani pe care statul îi împrumută, giranții mondiali ai acestor strategii trec dincolo de zona lor expertiză și ne recomandă să strangulăm o întreagă civilizație, civilizația rurală. Satul trebuie redus la agricultură, iar agricultura este doar cea practicată pe marile suprafețe. Țăranul nostru și nucul lui de la poartă ocupă un petec de pământ

pe care capitalismul îl vrea cultivat cu organisme modificate genetic, dar aducătoare de profit maxim.

Omului de la țară i se spune „resursa umană", etichetată ca excedentară acolo unde tractoarele pot face toate lucrările agricole. Nicio șansă nu este dată țăranului, iar dacă vorbești despre civilizație rurală, sar apologeții tâmpi ai dezvoltării și te acuză că vrei ca satul să rămână în noroaie, doar ca muzeu etnografic.

Nu mă aștept ca profesorul de la Cambridge cu care am lucrat la un proiect despre sărăcia din zonele rurale din România să înțeleagă că satul este o comunitate, o cultură și o civilizație. El nu a trăit așa ceva, a crescut într-un cartier muncitoresc și într-o mahala unde nu erau țărani. A cunoscut puține lucruri despre cultura tradițională sau despre organizarea comunității rurale timp de secole în care oamenii au produs acolo hrana pentru orașe. Nimeni nu a scris istoria uitându-se la viața liniștită de la țară, doar orașul și-a comandat cronicari.

Dar în secolul XXI, când s-au dezvoltat științele sociale și lumea e sătulă de falsificarea vieții, de manipulare și de invazia inautenticului, de un vid existențial și de incitarea irațională la consum, nu este normal să acceptăm atât de ușor teoriile distrugerii ruralității fără garanția transformării satului printr-o urbanizare sănătoasă și de viitor. Singura miză este incitarea la migrația spre urban și depopularea satelor fără construirea mecanismelor prin care locuitorii satelor vor câștiga în civilizație și confort.

Dar satul românesc nu este pe cale de dispariție, nu cred că va muri. Credem că dispare portul popular – și tradițiile care îi sunt asociate –, dar am văzut recent cum, din doar câteva apeluri pe Facebook, trei tinere din Bistrița au adunat aproape 5.000 de oameni din satele din județ la maialul năsăudean, toți îmbrăcați

în costume populare. Țăranul român se luptă să se adapteze, pleacă sau vine dinspre străinătate, își deschide conturi pe Facebook, dar nu este totul pierdut.

Trăim doar o criză a valorilor și o degringoladă a trecerii spre o altă lume. Iar satul se caută pe sine, caută să reziste disoluției familiei tradiționale și crizei valorilor. E adevărat că satul nu mai este o unitate organică bazată pe o solidaritate de acest tip, dar poate și noi idealizăm prea mult trecutul. Nu se mai trăiește conform tradiției, dar civilizația rurală încă este vie, chiar dacă civilizația rurală tradițională a dispărut din viața de zi cu zi. Însă tradiția este tradiție tocmai în momentul în care se transformă în inconștient colectiv, un fond care poate fi păstrat și actualizat în forme culturale diverse, culte sau populare.

„Civilizația rurală e o sursă esențială pentru civilizație. În lumea satului sunt valorile curate, nu ai cum să reușești aici dacă nu ești curat, așa că acolo e comoara României" scrie Peter Hurley, un irlandez care, de câtiva ani, se luptă zi de zi să conserve valorile tradiționale din zona Maramureșului.

Civilizația rurală, ca manifestare a sufletului românesc, alături de țărani, ca purtători ai unui sentiment al spațiului și timpului, poate oferi omului modern o alternativă la pierderea sensului, la uitarea de sine sau la crizele identitare. Civilizația rurală poate reînvia în fața noastră practici ale unui timp armonios al societății, un timp al tradiției în care oamenii nu erau răstigniți între conștientul rațional și inconștientul refuzat, cum spune Jung. În timp ce omul tradițional se oferea naturii și universului în totalitatea ființei lui, omul modern desacralizează și elimină transcendența, se luptă cu trecutul, intră în opoziție cu propria lui esență, pentru că nu mai este în stare să înțeleagă

propriul lui interior, populat cu conținuturi mitice sau cu fantastic, plin de simboluri și semne. Copiii noștri pot regăsi în universul sărbătorilor o parte a României miraculoase, pot participa la reconstrucția unui timp trecut.

Într-un moment în care mai putem reînvia insula noastră de autentic și armonie cu lumea, mai putem să aducem tradiția ca măsură, mai putem să locuim spiritual universul nostru și să refacem armonia cu lumea. Astăzi, când uniformizarea, globalizarea și falsificarea emoțiilor ne absorb tot mai mult, cultura tradițională ne poate salva ființa și identitatea sau ne poate sprijini în regăsirea unor sensuri fundamentale ale existenței noastre. Aceasta este partea de spiritualitate cu care ne putem integra cel mai bine în cultura europeană sau în cultura lumii, fără disoluție, fără să ne pierdem ca identitate și ca națiune.

Nu vreau să cădem în nostalgia și mistica tradiției, dar nici nu împărtășesc entuziasmul orb al distrugerii rapide a satului în contul unei viitoare și iluzorii Europe urbane. Înainte de a distruge satul și civilizația lui rurală, ar trebui să ne gândim bine, iar cel mai bun lucru pentru o țară este să consolidezi așezările umane, nu să transformi teritoriul în uriașe câmpuri de rapiță, materie necesară industriei.

În prezent, 86% din teritoriul României și 90% din teritoriul European este ocupat de colectivitățile rurale, chiar dacă în România doar puțin peste 40% dintre oameni mai locuiesc la sat. Ne uităm în statisticile și ideologiile contemporane și spunem că este un handicap. Nu este un handicap decât în măsura în care lăsăm satul românesc fără condiții moderne de viață și nu sprijinim dezvoltarea acestor comunități care au fost secătuite de comunism și de dezvoltarea intensivă la care a supus România. România rurală este vizitată

de politicieni doar în campaniile electorale, atunci când ei recoltează de aici voturi contra promisiuni. Din când în când se mai asfaltează un drum sau se repară o școală, dar și asta mai ales în apropierea alegerilor.

Acum, în lume, meseria de agricultor este practicată de peste 1,3 miliarde de persoane, această cifră reprezentând undeva în jur de 40% din populația activă a globului. Sigur, peste tot în lume condițiile sunt tot mai defavorabile pentru micile exploatații agricole, dar acesta nu este un argument pentru a accepta dispariția unei meserii. Să zicem că reducem discuția despre sat la agricultură, așa cum fac adesea cei care vor să ne demonstreze că România va câștiga doar din marile exploatări agricole, calcul economic corect, de altfel. Strategic, noi ar trebui să gândim în termenii suveranității alimentare. Suveranitatea alimentară este lucrul cel mai important în condițiile unei emergențe a crizelor din ultima perioadă. Acum suntem niște iraționali consumatori de produse alimentare străine, de proastă calitate, ne distrugem producția internă și importăm produse ieftine și toxice. Am devenit o piață de desfacere în condițiile în care România ar putea oferi hrană de calitate pentru 80 de milioane de oameni. Mă mir că politicienii vorbesc în mod constant despre tot felul de forme de suveranitate (pierdute, tot mai vizibil): Securitate energetică, Securitate militară etc. Dar securitatea alimentară este vitală dacă suntem atât de inteligenți să ne gândim la viitor. Suveranitatea alimentară este un drept important al comunității naționale și se referă nu doar la imperativul producerii de hrană sănătoasă și la conservarea mediului, dar și la păstrarea capacității unei țări de a face față unor posibile și tot mai dese crize. Astăzi, tot mai mult, această capacitate este afectată. La marile dezordini globale, agricultura românească poate aduce o soluție

locală, sănătoasă, testată sute de ani alături de o cultură alimentară.

Statisticile arată că, în prezent, în lume, peste 1 miliard de oameni suferă de foame, iar agricultorii noștri ar putea participa și ei la hrănirea flămânzilor lumii. De ce să preferăm a da ajutoare de șomaj pentru milioane de oameni inactivi la orașe în loc să sprijinim agricultura de familie sau pe micii producători de la sate?

Când agricultura bio a devenit o ramură a producției de lux, ar trebui să sprijinim satele să ocupe această nișă pentru că noi avem un atu major: majoritatea satelor noastre nu au abandonat încă acest mod primar de a face agricultură. Agricultura țărănească poate diversifica și răspunde la așteptările societății pentru o hrană de calitate, poate readuce populația în acest tip de comunități și poate sprijini politicile antipoluante și dezvoltarea durabilă, devenită tot mai mult o metaforă în spatele căreia se ascund extinderea industrializării agriculturii și dispariția modurilor de producție tradiționale.

La nivelul Uniunii Europene există un plan privind dezvoltarea rurală în Europa, în următorul exercițiu financiar sunt alocate peste 100 de milioane de euro, dar marile nevoi ale satului trebuie să existe în planul nostru, în strategia noastră: trebuie să reducem abandonul școlar, să finanțăm învățământul care să dezvolte meserii tradiționale, să formeze specialiști și tehnicieni pentru agricultură, dar și competențe pentru zona turistică, trebuie să dezvoltăm o administrație care să nu-i poarte pe oameni pe drumuri, dar și instituții de creditare și garantare, infrastructură pentru cultură și civilizație, trebuie să ne permitem profesori și medici plătiți mai bine și cu condiții de a trăi în spațiul rural. Toate acestea sunt nevoi ale satului românesc pe care

trebuie să le conștientizăm ca elemente ale proiectului nostru de țară.

Dacă am avea curajul să punem ruralitatea în nucleul proiectului de țară, cred că am valorifica o șansă importantă pentru România. Spre exemplu, Franța a anunțat recent că face acest lucru, încercând să depășească competiția teritorială și să pună capăt opoziției dintre sat și oraș. Va trebui să stimulăm echiparea teritorială și complementaritatea și să sprijinim comunitățile rurale într-un proiect pe termen lung și să le oferim continuitate.

Satul nostru are nevoie nu de poezii sau elegii, ci de un consens și de câțiva politicieni curajoși care să aibă curajul de a ieși din ipocrizia și din fatalismul indus pentru a milita și pentru a dezvolta proiectul prin care ne propunem să salvăm România rurală. ▪

Religie, cotidianitate și politică în România

Este inutil să facem afirmații despre vreo opoziție dintre religie și politică deoarece politica și religia au o asemănare de substanță, sunt legate de fenomenul de putere, adică de orientarea, conducerea, dominarea unor mase mari de oameni. De altfel, când cartea fundamentală a creștinismului a statuat că ar trebui *„să dăm Cezarului ce-i al Cezarului”*, cred că a fost stabilit pactul de neagresiune. Chiar dacă teologii interpretează asta ca și o declarație de independență (pentru că preceptul biblic conţine: *„... și lui Dumnezeu ce-i al lui Dumnezeu”*), putem interpreta acest lucru și ca o acceptare a dualității, a respectului reciproc între cele două ordini: una a imediatului (condusă de clasa politică) și alta, aflată sub registrul eternității, guvernată de preoți și biserică. În România, politicul are din partea publicului cele mai proaste evaluări și cele mai negative percepții, dar acesta nu este un impediment pentru biserică să se țină aproape și, de cele mai multe ori, să nu critice ordinea politică și nici să ia apărarea credincioșilor în cazuri în care politicul devine disfuncțional sau generator de multiple suferințe.

Credințe și mituri în politică

O altă asemănare de substanță este dată de prezența credințelor în politică. Politica este o activitate neclară, puţin definită în raport cu niște competențe specifice. O spunea Pascal, un filosof care a fost

interesat de mecanismele de luare a deciziilor, „piața (*politică,* n.a.) în sine este o instituție, definită prin caracteristici istorice și locale. Fiecare țară locuiește pe un capital de obiceiuri stabilite, care reflectă în parte diversitatea de opțiuni politice pe care este capabilă să le ia”[93]. Pentru a redescoperi conceptul de competență la locul de muncă pentru politicieni ar trebui să studiem relațiile practice pe care cetățenii obișnuiți le stabilesc cu universul politic, dar nu avem la dispoziție o grilă de analiză, cât de sumară. De cele mai multe ori analizele sunt subiective și sunt făcute de analiști, comentatori și politologi, dar care nu au competența specifică pentru o evaluare obiectivă a „profesiei” de politician. Funcționează principiul, azi tot mai teoretizat de științele cognitive, după care cunoștințele privind politica se încorporează durabil și, prin urmare, se depozitează într-un mod organizat: *„Fapte, cifre, credințe și impresii, oameni, locuri, lucruri și evenimente care nu sunt stocate în memorie ca piese, ci mai degrabă organizate semantic în «clustere» coerente de cunoaștere”*[94].

Teoria politică a lui Schumpeter începe cu denunțarea concepției tradiționale și idealiste a democrației, care se bazează, în special, pe mitul existenței unei voințe general spontane și pe ipoteze comportamentale eronate. Democrația ar fi de așteptat să lucreze în sensul *„unei mai mari fericiri pentru un număr mai mare”* ridicând voința oamenilor în prim-planul principiilor de respectat. Schumpeter respinge credința în autonomia voințelor și deciziilor individuale și se opune direct individualismului

93 André De Palma, Rationalité, aversion au risque et enjeu sociétal majeur, Cahier de recherche, 2008, p. 9.

94 Idem, p. 162, apud. R. Hamill, M. Lodge, F. Blake, The Breadth, Depth, and Utility of Class, Partisan, and Ideological Schemata, p. 851.

sociologic. El subliniază că opiniile și dorințele cetățenilor nu constituie bunuri perfect definite și independente, ci pot fi chiar efectul fenomenelor de influență care provin de la alți indivizi sau societăți[95].

El distinge diferite sfere de percepție și această distincție exprimă specificitatea proceselor cognitive legate de politică. Criteriul de familiaritate permite identificarea diferitelor sfere. Doctrina clasică a raționalității presupune din partea alegătorilor o mare capacitate de a discerne faptele, o rapiditate de reacție, și nu percepția unui sens al responsabilității. Modelul politic propus de Schumpeter răspunde analogiei dintre fenomenele politice și economice. De fapt, autorul aplică literalmente ca în viața politică tezele pe care le-a dezvoltat despre funcționarea capitalismului, pentru apărarea unei *concepții a democrației ca metodă de fabricare și manipulare a credințelor și reprezentărilor individuale*. În fond, este vorba de o metacredință, aceea că raționalizarea este acea tendință aparent irepresibilă a societăților occidentale pentru a introduce întotdeauna mai multă raționalitate în toate domeniile de activitate și viața socială. Această tendință se reflectă atât în domeniul politicii (cu generalizarea autorității „rațional-legală"), administrației (cu triumful birocrației), în economie (cu invenția de capitalismului), dar și în drept, religie[96] (mai ales în cazul protestantismului), dar și în artă (în special în domeniul muzicii).[97]

---

95 Odile Lakomski-Laguerre et Stéphane Longuet, Une Approche Subjectiviste de la Démocratie: L'analyse de J.A. Schumpeter, L'Harmattan | Cahiers d'économie Politique / Papers in Political Economy, 2004, p. 33; cum au subliniat și R. Arena și A. Festre, unul dintre obiectivele lui Schumpeter este să „evalueze impactul existenței claselor sau grupurilor sociale asupra funcționării societății".

96 Charles-Henry Cuin, „Émotions et rationalité dans la sociologie classique: les cas de Weber et Durkheim", Revue européenne des sciences sociales, 2001, p. 85, apud. Max Weber, Sociologie religieuse, Gallimard, Paris, 1996.

97 Idem, p. 85, apud. Max Weber, Sociologie de la musique [1921], Métailié, Paris, 1998.

Pe scena politică – de exemplu, în documentele Comisiei Europene[98] – termenul ***„societatea informațională"*** *apare în prezent mai mult ca un principiu sacru, considerat adecvat pentru a justifica orice politică propusă*. Societatea informaţională este un mit și o credință, asociate cu modernitatea, eficiența extremă și garanție pentru obiectivitate. În realitate, așa cum arată mulţi sociologi în zilele noastre, noile tehnologii induc deja o patologie complexă, astfel fiind demitizat determinismul tehnologic absolut. Cu toate acestea, nimic nu demontează această credință aproape mistică în limitarea intervenției umane și nașterea unei societăți progresiste unde automatizarea proceselor sociale, a producţiei sau chiar a comunicării rezistă ca și credință cultivată conștient sau inconștient chiar în documente oficiale.

Manuel Castells[99] oferă două explicații diferite ale efectului acestor evoluții pe suprastructură culturală și politică. Pe de o parte, capitalismul informațional restructurează procesul de muncă și piața forței de muncă, în acest sens, restructurând și raporturile de clasă, reorganizând spațial rapoartele competențelor planetare în ceea ce Castells numește un „spațiu de fluxuri" a cărui natură este de a submina entitățile teritoriale de factura politică. Pe de altă parte, observă cunoscutul teoretician, dezvoltarea societății informaționale are un impact direct în domeniul culturii și, prin urmare, înțelegerii noastre a lumii – deci și cea privind politica – odată cu crearea unei „culturi de virtualitate reală". Castells oferă o altă explicație, atât mai sistemică și directă, a efectului

---

98 Nicholas Garnham, Marie-Christine Gamberini, „La théorie de la société de l'information en tant qu'idéologie: une critique" în Réseaux, 2000, volume 18, France Télécom R&D/Hermès Science Publications – 2000, p. 55.

99 Manuel Castells, Communication Power, Oxford University Press, 2009.

modului de dezvoltare informațional în domeniul culturii și politicii: „Controlul social al tehnologiei informației creează o nouă bază materială pentru activitățile întregii societăți”[100].

O altă credință politică este cea a pieţei care prin competiție reglează totul, inclusiv alocarea justă a resurselor. În lupta care are loc pe scena politică[101], profesioniștii au o greutate politică proporțională la puterea lor de mobilizare, adică un credit public, deci o credință că primesc direct de la alegătorii lor legitimitatea.

În plus, Internetul și reţelele sociale au creat un nou imaginar social, bogat în mituri și credinţe care chiar potențează miturile și credințele politice tradiționale. Încă din 1970, Alvin Toffler spunea că politica trebuie să se adapteze celui de al treilea val, iar în 1992, candidatul american Ross Perot propunea realizarea unor primării electronice, fără intermediere umană, un fel de democrație directă locală. În zilele noastre, cyberlibertarienii scriu că trebuie să refacem complet filosofia și rolul statului. Chiar comportamentul de vot este astăzi abordat și din perspectiva unei condiționalități spirituale, legată de mituri sau credințe. Dacă vedem slaba încredere a oamenilor în politică și politicieni, constatările reliefate de sondaje în care cetăţenii spun că nimic nu s-a schimbat după ce au votat în experiențe anterioare, nu putem să nu ne întrebăm de ce totuși cea mai mare parte dintre ei stau cuminţi la cozi în faţa urnelor, merg la vot, iar optimismul lor crește în perioadele electorale. Murray

---

100 Nicholas Garnham, Marie-Christine Gamberini, **„La théorie de la société de l'information en tant qu'idéologie: une critique"** în **Réseaux**, 2000, volume 18, France Télécom R&D/Hermès Science Publications – 2000, p. 86.

101 Pierre Bourdieu, **„La représentation politique [Éléments pour une théorie du champ politique]"** în **Actes de la recherche en sciences sociales**, Vol. 36-37, février/mars 1981, p. 11.

Edelman[102], căutând un răspuns, spune că alegerea zonei (raţionale) de la care de obicei aşteptăm lămuriri la această întrebare este supraevaluată și motivațiile votului nu vin din raționalitatea rece, calculată, ci mai ales dintr-o zonă a judecății simbolice sau chiar dintr-o zonă de iraționalitate. Astfel, alegerile „oferă oamenilor posibilitatea să-și exprime nemulțumirile și entuziasmul și să se bucure de un sentiment de implicare. Or, acest lucru înseamnă o participare la un act ritual și doar într-o mai mică măsură o participare la elaborarea unei politici. Ca orice act ritualic, fie în societățile primitive, fie în cele moderne, alegerile atrag atenția asupra unor legături sociale obișnuite și asupra importanței și aparentei înțelepciuni în a-ți da asentimentul față de politicile publice adoptate" sau de a sancționa politicienii pentru starea percepută ca nesatisfăcătoare.

În fine, o singură mențiune se cuvine să mai facem dintr-un ocean de studii și cercetări asupra imaginarului și credințelor politice din ziua de azi. Georges Balandier[103], analizând natura puterii politice, scrie că puterea politică este inerentă oricărei societăți; ea impune respectarea regulilor pe care se fondează și tot ea apără colectivitatea de propriile sale imperfecțiuni care ar putea s-o submineze; puterea politică limitează și reglementează efectele competiției dintre indivizi și dintre grupuri pentru a asigura perenitatea în lupta cu dezordinea și conflictele autodistructive. Pentru aceasta, puterea politică poate recurge la „violenţa legitimă", la coerciție, dar utilizează și alte mecanisme, dintre ele cele mai importante pentru menținerea și regenerarea sa fiind ritualurile, serbările, festivitățile, ceremonii care actualizează și mituri, o teatralitate politică foarte bogată.

---

102 Murray Edelman, **Politica și utilizarea simbolurilor**, Editura Polirom, Iași, 1999.

103 Georges Balandier, **Scena puterii**, Editura Aion, Oradea, 2000.

Raportarea la viață și percepția asupra sensului vieții

În studiile sociologice realizate în România[104], peste 80% dintre români se gândesc des și foarte des la scopul și sensul vieţii, iar 40% dintre români nu au simţit vreodată că viaţa nu ar avea rost. Se pare că religia este pentru români un element care creează sens, același procent dintre respondenţi (40%) susţin că nu se gândesc niciodată la moarte, chiar dacă 98% dintre participanţii la studiu cred că moartea este un lucru natural, 82% sunt de părere că moartea are un sens dacă crezi în Dumnezeu. Ca și catalizator moral, religia are un mai mic impact deoarece doar unui sfert dintre respondenţi (24%) li se întâmplă să regrete des și foarte des anumite lucruri pe care le-au făcut, unu din 10 români nu regretă nimic, iar pentru aproape o treime dintre participanţii la studiu regretele apar foarte rar.

Percepție și autoevaluarea comportamentului religios

Unu din cinci respondenţi declară că merge o dată pe săptămână la slujbele sau la evenimentele religioase curente. 22% dintre români participă la acestea de câteva ori pe lună, iar un sfert, de doar câteva ori pe an. În timp ce 6% dintre participanţii la studiu participă la slujbele religioase de câteva ori pe săptămână, 18% merg mai rar decât o dată pe an. Deși considerăm că este vorba despre un comportament

104 Vom folosi pentru acest text un studiu IRES, **„Metodologia sondajului”**. Volumul eșantionului: 1.370 de indivizi de 18 ani și peste. Tipul eșantionului: multi-stratificat, probabilist, reprezentativ la nivel național. Reprezentativitate: eroare maximă tolerată de ± 2,7%. Interviurile s-au desfășurat prin metoda CATI. Perioada anchetei: 5-7 august 2013. Unele întrebări din această cercetare au fost adaptate din studiul „World Values Survey”, realizat de The World Values Survey Association.

serios supraestimat din cauze de dezirabilitate socială, putem observa totuși că, atunci când este vorba despre practicarea unui comportament constant, doar aproape o cincime dintre români practică religia. Sistemul de convingeri declarate pare însă deosebit de solid. Trei sferturi dintre respondenţi sunt de acord cu ideea potrivit căreia religia înseamnă adevăr și doar o proporție foarte redusă dintre respondenţi – 6% – și-a schimbat religia. O sursă importantă pentru credința și interiorizarea ideologică și axiologică specifică este, cu siguranță, familia, 88% dintre români spunând că religia a fost importantă în familia lor atunci când erau copii, iar peste jumătate dintre ei (51%) declarând că au participat în copilărie la slujbe religioase.

Biserica și societatea

O funcție socială a bisericii pe care respondenții o reclamă și o evaluează ca foarte importantă este una de explicator social și integrator în societate. Cei mai mulţi români cred că Biserica oferă răspunsuri pentru problemele sociale (88%), pentru problemele morale (72%), pentru problemele din viața de familie și pentru nevoile spirituale ale oamenilor (71%). Cu toate acestea, doar 59% consideră că problemele tinerilor își pot găsi răspunsuri în biserică. În orizontul de așteptare al credincioșilor regăsim temele unei adevărate agende publice, chiar dacă observăm că biserica ortodoxă, de regulă, lipsește din dezbatere. Printre temele pe care ar trebui să le abordeze Biserica, primele locuri sunt ocupate de infidelitate (75%) și de problemele lumii a treia (75%), urmate de discriminarea rasială (74%), ecologia și problemele de mediu (70%), avortul (67%), dezarmarea nucleară (62%), eutanasia (60%), șomajul (59%) sau homosexualitatea (50%). *Politica și politicile guvernamentale sunt printre temele care au întrunit cele*

mai puține opțiuni din partea respondenților ca fiind printre cele abordate de Biserică.

Chiar dacă 85% dintre cei chestionaţi cred că este mai bine ca oamenii să își păstreze religia și doar 11% consideră că este benefică explorarea unor credinţe diferite, totuși doar un sfert dintre respondenţi sunt de părere că există o singură religie adevărată, 69% sunt de acord cu faptul că există adevăr în fiecare religie. Credincioșii români privesc religia și printr-o dimensiune pragmatică, cu rol puternic adaptativ. Vedem că o proporţie importantă dintre participanţii la studiu – 82% – apreciază că rugăciunea i-a ajutat, de-a lungul vieţii, în mare și foarte mare măsură, în timp ce 45% dintre respondenţi se roagă sau meditează zilnic, iar 27% fac acest lucru chiar de mai multe ori pe zi. Culmea pragmatismului pare folosirea bisericii pentru încercarea de a reduce riscurile – mai mult de două treimi dintre respondenţi au auzit despre introducerea de către Patriarhia Română, în Moliftelnic, a slujbei pentru sfinţirea unui vehicul. 55% apreciază această măsură ca fiind bună și foarte bună, 27% recunosc că și-au sfinţit deja mașina, dar 43% dintre respondenţi spun că nu ar face acest lucru.

Biserica, politicienii și viața cotidiană

Religia este foarte prezentă în viața cotidiană sub forma unui set de credințe colective care invadează imaginarul colectiv și sistemul de reprezentări. Unu din 5 români are un talisman norocos, iar 45% dintre respondenţi recunosc că obișnuiesc să consulte horoscopul, în timp 16% ţin cont de horoscop în viaţa de zi cu zi. Majoritari la acest capitol sunt subiecții care au între 36 și 50 de ani, femeile, respondenţii fără studii sau cei cu studii elementare. În ceea ce privește rolul religiei în viitor, acesta este privit împărţit: puţin sub 30% consideră că rolul acesteia va fi mai important,

36% cred că rolul religiei va fi același, în timp ce 32% cred că rolul acesteia va scădea.

În general, în ultimii ani, încrederea românilor în biserică s-a plasat undeva în jurul a 70%, în timp ce încrederea în preoți se plasează mereu în intervalul 40-50%. Chiar dacă înainte de campania electorală din noiembrie 2014 jumătate dintre români spuneau ca religia candidatului la prezidențiale contează, la urne, românii nu au respectat această declarație. Finalmente, după turul al doilea a câștigat candidatul minoritar ca apartenenţă religioasă. Au votat cu un candidat care a adus în piața politică o ipostază civică. Încercarea politicienilor din jurul lui Victor Ponta, candidat la Prezidenţiale împotriva unui etnic german, Klaus Iohannis, luteran ca religie, de a construi un vector comunicaţional din apartenenţa religioasă a fost un fiasco total. Deși aproape 60% din români declarau că își doresc un candidat ortodox, în turul doi au mers la vot și au votat masiv un neoprotestant, care a și câștigat alegerile, furnizând o mare surpriză. Majoritatea românilor (62%) consideră că un politician care nu crede în Dumnezeu nu este potrivit pentru a ocupa o funcţie publică, dar cred că, în fața unui examen practic, și această idee ar putea fi contrazisă de comportamentul politic viitor.

În mediul publicistic și în cel academic vedem adesea critici ale Bisericii Ortodoxe (nu și la adresa celorlalte biserici) din perspectiva faptului că forţele politice și clerul, ca și forţe constitutive pentru sistemul de putere, sunt legate de văzute și nevăzute fire în viața socială. Biserica încearcă să-și păstreze o anumită neutralitate, dar, de cele mai multe ori, nu reușește, mai ales că, în România, campaniile electorale reprezintă o oportunitate de investiţii

și cheltuieli de capital pentru competitorii care se află la putere. Perioadele electorale sunt perioade în care, mascat sau nu, preoții, inclusiv marii prelați, își exprimă preferinţa pentru candidați sau partide. Unii, mai toleranți, spun că politica și religia se pot întâlni și pe terenul valorilor, nu doar pe cel legat de ambiţiile puterii. Dar, astăzi, dezbaterile politice abordează tot mai multe probleme care, altădată, erau mai degrabă probleme ale sferei individuale. Astăzi, nimic nu este tabu, chiar minoritățile de toate felurile sunt tot mai active și caută să schimbe practici fundamentale instituționale și sociale. Tot mai multe grupuri și publicuri se luptă în spațiul public pentru influență și pentru putere, iar Biserica Ortodoxă are grupul cel mai mare de susţinători și este foarte legată istoric de funcţii importante pe care le-a îndeplinit, uneori împreună cu statul, alteori singură, precum funcţia de conservare a identității naționale și creștine sau o importantă funcție de consiliere spirituală. În anii democraţiei, ortodoxia este tot mai activă în promovarea unor valori și în crearea unor instituții de asistență socială, medicală sau spirituală. Universalitatea legitimității indivizilor sau a grupurilor de a-și promova interesele, inclusiv prin mijloace politice, nu poate exclude nici Biserica de la participarea la dezbaterea marilor probleme. Cei care consideră că Biserica se adresează doar sferei private mizează pe o viziune care nu mai corespunde realității. Astăzi, mișcările sociale sau politice nu se mai limitează la temele mari: națiune, stat, proprietate, inegalitate sau excludere. De la problemele sexualității și validării practicilor ei, la dreptul la intimitate, elemente ale vieții private devin elemente centrale ale dezbaterii publice și politice sau reprezintă

obiecte de legiferare în parlamente. Biserica Ortodoxă se apropie tot mai mult de viața socială și constată o anomalie.

În timp ce în Occidentul creștin democrația este un domeniu de sincretism între biserică și o anumită filosofie politică, la noi, Bisericii Ortodoxe i se contestă dreptul de intervenție în dezbateri de factură politică. Discuţiile despre religia în școală sau cea despre familie și referinţa la cuplul heterosexual deschid o dezbatere importantă unde Biserica Ortodoxă va trebui să iasă tot mai mult în faţa cetăţenilor și să-și diversifice instrumentele de argumentare și polemică. ▪

CULTURA

Lăsați școala în pace! Preliminarii la modernizarea școlii noastre

1. Într-o societate aflată în criză profundă, școala va fi în criză cu necesitate

Școala, singură, nu poate suporta degringolada socială și nici repara toate stricăciunile pe care le facem în fiecare zi. Criza societăţii afectează școala în cel mai înalt grad. Dar cel mai vizibil aspect al crizei, adevărat criteriu de diagnostic, este pierderea încrederii în școală și, odată cu aceasta, scoaterea școlii din fruntea listei de priorităţi. Este o perioadă tristă din viaţa unei societăţi, când politicienii consideră că nu sunt bani pentru școală sau își aduc aminte de această Instituţie doar în cele două ocazii de propagandă electorală, începutul școlii și festivităţile de încheiere a anului școlar. De câţiva ani încoace, în ziua în care începe anul școlar, Parlamentul ia pauză pentru ca deputaţii și senatorii să poată merge să le ţină discursuri părinţilor și profesorilor. Deci, să nu ne amăgim cu rezultatele de la olimpiade unde participă copiii dopaţi de părinţi sau profesori pasionaţi, să recunoaștem că lucrurile nu merg bine, că școala este în criză.

2. Un singur lucru trebuie să ghideze orice schimbare viitoare, orice strategie: necesitatea exigenței

Recunoaștem sau nu, sistemul educaţional românesc este în derivă. Managementul politicianist, lipsa de curaj a miniștrilor, blocarea ideilor de reformă, schimbările prea dese și fără orizont ne-au adus aproape de dezastru. Profesorii sunt demotivaţi și ar trebui să primească salarii decente, dar nu drept un cadou și nici ca o reparaţie, ci sub formă de împrumut pentru declanșarea schimbării reale. Ei trebuie să accepte că performanţa este necesar să fie măsurată și pentru că nu poate și nici nu este identică de la un om la altul, nici salariile nu mai pot repeta uniformitatea comunistă. Trebuie să uite că trăiesc în ţara șpăgii, a nepăsării și a privilegiilor, măcar pe timpul când sunt în faţa copiilor. Sarcina lor este să sădească în minţile și inimile copiilor noștri un viitor care să nu semene deloc cu prezentul. Sistemul educaţional trebuie scos din chingile prezentului și orientat spre viitor. Un lucru însă este evident, chiar înainte de a discuta despre conţinutul modernizării școlii: exigenţa este cea mai importantă condiţie! A crește egalitatea de șanse nu înseamnă diplome sau titluri obţinute lejer, cumpărate sau generate de masificarea învăţământului. Dacă nu vom crește exigenţa, școala se va prăbuși sub greutatea multiplicării compromisurilor. Populismul ucide școala, educaţia și scade posibilitatea structurării elitelor, dezechilibrează societatea și ucide profesia de dascăl. Diplomele trebuie să fie aspiraţii, nu hârtii fără valoare.

3. Școala nu este o cheltuială pentru buget, este o investiție, poate cea mai rentabilă

Școala nu este o cheltuială pentru buget, este o investiţie, poate cea mai rentabilă. Este singura investiţie

sigură pentru viitorul unei naţiuni într-o lume tot mai nesigură. Amărâtele de 6 procente din PIB pe care le cer miniștrii și pe care nu le pot obţine niciodată nu înseamnă nimic în raport cu ţări cu PIB imens, care ajung la investiţii în educaţie de peste 25%, mai ales în acești ani de criză, când investiţiile în viitor sunt riscante, iar plasamentele banilor, tot mai vulnerabile. Sărăcia școlii nu este generată de sărăcia societăţii sau a bugetului, ci de sărăcia de spirit. Nu trebuie să fii profesor ca să înţelegi importanţa școlii, ajunge să ai un pic de minte, responsabilitate și, eventual, dar nu obligatoriu, să ai copii. Primul conducător al ţării care va înţelege cu adevărat rolul școlii și care va scoate din discursul său de priorităţi imbecilităţile legate de: investiţii străine, lupta împotriva corupţiei și alte ţinte false sau efecte secundare, dar va pune pe unul din primele locuri prioritatea educaţiei, acela va fi cel care pune cea mai serioasă frână derivei societăţii noastre. Dacă ne-am opri pentru câteva zile din absurda bătaie cu lături din politică și, în locul ei, am discuta despre școală cu seriozitate făcând o înţelegere că nu ne atingem de școală ori de câte ori se schimbă guvernul și convenim să lăsam școala pe mâna specialiștilor, nu a politrucilor, atunci ar fi primul pas spre schimbarea majoră a societăţii românești.

4. Supravieţuitori ai reformelor nesfârșite, copiii și dascălii lor sunt, azi, obosiţi și sătui

Programele pe termen scurt ale clasei politice și competiţia aberantă retează orice încercare de a gândi viitorul. Profesorii nu-și trimit copiii la studii în străinătate, așa cum fac politicienii, ei stau legaţi de școala noastră, cu tot cu familiile lor, și bucuria de a dărui îi ţine încă în clasă, chiar dacă ar fi trebuit să plece demult. Zidesc în copiii noștri ceea ce le oferim noi, zi

de zi. Speranţă sau dezgust, bucurie sau tristeţe, curaj sau frică de viaţă. Profesorii nu vor face manifestaţii dure, nu vor trage cu raba de poarta Guvernului și nici nu pot opri trenurile. Nu au bani să-și plătească talk-show-uri și nici nu pot lăsa gunoiul neridicat pentru ca să ne convingă prin mirosuri pestilenţiale. Ei se vor retrage spre alte profesii, nu mai suportă umilinţa și deja, în fiecare an, câteva zeci de mii de oameni ies din sistem. În timp ce toate ţările investesc în educaţie, investiţia cea mai profitabilă, în România, politicienii cu resentimente pentru școală trag covoare asfaltice unul peste altul, cumpără mașini la preţ de avioane și nu se gândesc la viitor. Pentru mulţi dintre ei, investiţie înseamnă doar locul de unde se poate lua comisionul sau o modalitate de a face demagogie electorală.

5. Nu mai reformaţi școala!

Școala așteaptă cuminte schimbarea fiecărui ministru care vine să o reformeze. Nu are ce face, profesorii sunt prea săraci ca să mai aibă zvâcniri de orgoliu pentru a protesta. Au făcut-o de câteva ori, dar și-au dat seama singuri că nu poţi pedepsi copiii pentru imbecilitatea managementului social. I-am cunoscut pe toţi miniștrii din ultimii 20 de ani, mulţi au avut idei inteligente, unii s-au aplecat serios asupra școlii, dar, până la urmă, excesul de reformă a distrus și orice efect bun. A rămas de la majoritatea dintre ei câte ceva, dar puţin ca efect global. De la prima modernizare de după Revoluţie, pusă în practică de ministrul Liviu Maior, care a stabilit liniile principale care rezistă și azi, toate marile reforme s-au blocat undeva. Dar cel mai grav lucru este excesul de reformă și schimbare. Școala trebuie lăsată să se odihnească puţin și să se așeze. Să n-o mai reformăm cu mânie proletară. Această Instituţie trebuie să se așeze, să se privească pe sine după fiecare ciclu, iar dascălii să analizeze ce nu merge și să facă ei

înșiși schimbările. Să prindem pe timpul vieţii noastre sfârșitul reformei fără sfârșit! Schimbarea sistemului educaţional trebuie făcută, dar cu chibzuinţă, după multe analize, cu un dialog naţional și după ce vom avea un proiect de societate. Fără asta, orice reformă este lipsită de sens și consistenţă.

6. În mijlocul întregii construcții a școlii este copilul

Trebuie să scoatem școala din rândul argumentelor electorale, demagogice sau nu. Fiecare ministru cu partidul în spate a venit să se bată în reforma școlii cu partidul care tocmai a fost dat jos de la putere. Dar am uitat un lucru: școala este a copiilor. Este despre copii și trebuie construită în jurul copiilor. Nu elevul este beneficiarul, elevul este un concept pedagogic. Elevul este în primul rând copil, adică om, nu o mașină de memorat formule sau teorii. În jurul copilului trebuie să fie construită școala, nu să o construim cu ochii închiși având ca proiect un elev care va deveni olimpic la matematică sau limbi străine. Școala trebuie construită pe măsura copiilor, nu o școală la care să se transforme copilul pentru a se adapta. Nu trebuie să malformăm umanitatea din sufletul lui pentru a crea roboţi.

7. Trebuie recuperată și reconstruită demnitatea unei profesii, a profesiei de dascăl

Nu există mai mare investiţie de responsabilitate decât să dai copiii pe mâna unor oameni care trebuie să-i pregătească pentru viitor. Înseamnă, de fapt, a da viitorul unei ţări pe mâna profesorilor. Nu este o problemă de bani, dar un salariu de mizerie este prima barieră pentru a practica o profesie cu demnitate. Știți ce ne spun profesorii la sutele interviuri pe care le-am făcut despre problemele lor? Că nu au bani de haine

și că le este rușine să meargă la școală prost îmbrăcaţi. Apoi, că nu au bani de cărţi și resimt asta ca pe un handicap. Cum să devină modele niște oameni rușinaţi și intimidaţi de condiţia lor socială?

Profesorii mei aveau distincţia unor aristocraţi, rafinamentul unei lumi apuse pe care o reproduceau doar în liceu și răbdarea de a scoate sâmburele de lumină din dezordinea sufletelor noastre de adolescenţi agitaţi. Fiecare profesor era un labirint pe care căutai să-l parcurgi pentru a-l înţelege și a-i găsi partea cu care te fascina. Unii dintre ei mi-au părut atunci adevăraţi zei și mă chinui și azi să mă apropii de performanţa lor. Dascălii mei m-au împovărat atunci cu sentimentul că trebuie să-i apăr pe cei slabi, pentru că vin dintre ei, că trebuie să fac orice ca ei să poată trece graniţa spre o viaţă mai bună. De aceea nu renunţ niciodată la vocaţia de profesor, de aceea am acceptat să fac politică. Tot aici profesorii mi-au transmis, fără să-mi spună, că intelectualul trebuie în fiecare zi să facă lumină și, dacă se poate, să salveze un om de la necunoaștere și prostie, să-l treacă, cu sau fără voia lui, graniţa spre poieniţa de lumină a cunoașterii sau credinţei. Din contră, în zilele noastre, tot mai des, dascălul devine inamicul public numărul unu. Din cauza unor cazuri singulare, profesorii sunt terfeliţi săptămâni întregi pe toate televiziunile flămânde de audienţă și senzaţional lugubru pentru vreo învăţătoare șpăgară sau pentru vreun profesor care a făcut vreo prostie. Și dascălii trebuie să se schimbe, dar ei înţeleg asta, trebuie s-o facă odată cu fiecare generaţie.

8. Comitetele agresive de părinți nu sunt asociații de proprietari!

Părinţii nu pot spune cum trebuie să arate școala. Ei pot participa la acest parteneriat, pot fi parteneri de încredere. Doar atât! Ei au partea lor de educaţie, cea

de acasă. Acolo trebuie să nu lase copiii singuri. S-au obișnuit să dea vina pe educatori sau pe stat, am ajuns să avem un impuls social aproape firesc de a se da vina spontan pe școală sau politicieni pentru insuccesele educaţionale, dar, din păcate, acest reproș este fondat doar în mică măsură pe o evaluare realistă a condiţiilor concrete în care se desfășoară actul de educare a tinerilor noștri. De regulă, ne ferim să dăm vina pe familie și pe părinţii care sunt vinovaţi semnificativ, nu doar pentru că lasă totul în grija școlii, dar mai ales pentru că mulţi îi cresc pe copii în dispreţul educaţiei sau civilizaţiei. Am găsit pe reţelele virtuale zeci de filmuleţe în care părinţii și-au filmat propriii copii înjurând, fumând sau mimând mișcări sexuale. Dezgustător, terifiant! Tristeţea de a vedea cum sunt maltrataţi acești copii se transformă în revoltă și nu mă mai mir de rezultatele de la bacalaureat. Prea simplificăm reprezentarea educaţiei, dragii mei prieteni! Când copilul scapă din mâinile profesoarei de matematică sau chimie sau de la orele candidului profesor de română sau filosofie, ajunge acasă unde este preluat de părinţi inconștienţi, uneori de brute imbecile sau oligofreni la care s-au maturizat doar organele de reproducere biologice. Organele de reproducere socială și culturală au rămas în nedezvoltare. Acești copii nu vor avea nicio șansă, ei nu au cum să se rupă de un mediu infect și vulgar!

9. Elevul nu este egalul nostru

Să ne ferim și de populismul politicilor cu iz liberalist, care consideră că elevul este egalul nostru și poate stabili singur o serie de lucruri pe care și le dorește. El dorește să fie adult, iar reușita școlară nu poate fi disociată de dezvoltarea personală. Școala este un loc de transmitere, un loc al comunicării și medierii, iar aici, cum scrie Régis Debray, transmiterea nu se

poate face fără o minimă „identificare imaginară”. A respecta elevul nu înseamnă a-l pune în relaţie doar cu sine însuși, a-l lăsa să se izoleze de adulţi, a-l condamna la autocultivare. Mulţi elevi se simt singuri la școală – arată studiile sociologice – și noi trebuie să ne întrebăm ce se întâmplă acolo, ce trebuie făcut.

10. În fine, lăsaţi copiii în pace! Să-i ajutăm să scape de hiper-parentalitate

Să-i protejăm de obsesia mamelor care vor să-i facă superperformanţi pentru a-și împlini toate obsesiile și a se răzbuna pentru propriile ratări. Nu-i putem scăpa pe copii de toate riscurile, dezvoltarea umană normală înseamnă a gusta din excese, a stinge tentaţii, a depăși stupizenii, greșeli, înfrângeri. De multe ori, îi împingem pe copii spre lucrurile pe care ni le dorim noi, dar ei nu și le doresc. Ești un părinte foarte bun dacă copilul tău e fericit fără să știe de ce și nici tu nu cauţi să-i explici. Am citit, la un moment dat, o metaforă pentru educaţie scrisă de un jurnalist american ce mi-a rămas în gând. Spunea că trebuie să gândim copilăria ca un pachet cu seminţe de flori de câmp neetichetat. Seminţele trebuie puse în pământ, trebuie să le dăm apă și să le expunem la soare. Vor înflori apoi în niște culori frumoase și surprinzătoare, iar noi, grădinarii, trebuie să tratăm asta cu răbdare și să le acordăm sprijin. Obsesia superprotecţiei va putea să nască cel mult generaţii de asistaţi pe care va trebui să le asistăm pe tot parcursul vieţii.

După ce vom înţelege aceste lucruri, vom putea să mergem apoi la curriculă sau la organizarea pe cicluri, la supraîncărcarea elevului, la aplicarea cunoștinţelor *versus* memorare, la cultivarea creativităţii sau vocaţiei. Vom putea organiza un dialog naţional și consensul de a nu reface ceea ce încă nici măcar nu a putut da roade

pentru a vedea efectul. Vom putea scoate școala din domeniul propagandei politice și s-o lăsam pe mâna profesorilor.

Și pentru că trebuie să începem de undeva, să facem ceea ce spunea o distinsă doamnă profesor, într-un viral de Internet: pentru educaţie și multe altele, să cerem iertare copiilor noștri! ▪

Arma culturală – nucleul unui soft power românesc

Obsesia discuției despre brandul de națiune

În România există o stranie sensibilitate, un fel de traumă colectivă, poate printre puţinele sentimente colective care ne unesc: frustrarea pentru o imagine defavorabilă a României în afară și nevoia unei strategii inteligente de brand de naţiune. Este un subiect care dezleagă frenetic energii discursiv-intelectuale deosebite. De cele mai multe ori, cei care vorbesc confundă brandul de ţară cu brandul turistic, dar asta nu este chiar cea mai mare inconsistenţă. Toţi cei care intră în discuţie se referă la ceva miraculos, la o găselniţă care să proiecteze dintr-odată România între marile atracţii pentru ca aici să vină milioane de turiști și noi doar să stăm în diverse locuri și să-i taxăm. Marea problemă este că nimeni nu încearcă să fie realist și nici măcar nu se realizează un efort de grup, ci ne găsim mereu într-o întreprindere de polemică și răfuială între găști. Ultimul mare scandal a fost generat de brandul vegetal produs de Elena Udrea și echipa. Ne aducem aminte sloganul „România, mereu surprinzătoare", am râs cu poftă cu toţii și am făcut bancuri memorabile. A venit apoi „România – Fabulospirit", o încercare interesantă a MAE de a vinde România, realizată de un specialist român, inteligent, Lucian Georgescu. Toată

lumea a sărit să-l facă praf, unii spunând că numai ţările sărace vorbesc despre spirit, doar n-o să arătăm lumii că suntem flămânzi, și a murit a doua zi. Cu „Land of Choice” a fost un scandal fabulos care nu a surprins pe nimeni, ceea ce a făcut să fie abandonat, deși pentru un concept publicitar contestarea și scandalul nu sunt întotdeauna un lucru rău.

Din mai multe motive, nu a ieșit nimic din aceste polemici naţionale. Noi așteptăm minuni peste noapte, un adevărat miracol comunicaţional, o iluminare a lumii în ceea ce privește România. În timp ce politica făcea totul pentru ca România să piardă din credibilitate, credeam că o construcţie comunicaţională poate minţi pe toată lumea. Nu a ieșit mare lucru și pentru că nu ne-am gândit serios să facem un proiect integrat, fără luptă între ministere, fără competiţie absurdă între diferiţi actori implicaţi.

Dar problema construcţiei unui puternic brand de ţară este aceea a căutării unui loc gol în mintea lumii, un loc pe care să-l ocupi. Sigur că aici contează și creativitatea, dar mai există o modalitate care îţi oferă ocazii și oportunităţi, aceea de a fi prezent la momente importante, să participi intens la civilizaţia și istoria contemporană, cu toate frământările lor. Strategii spun că nu contează mărimea ţării, ci este important să fii acolo unde se iau deciziile la momentul respectiv și nu poţi fi acolo decât dacă ești alături de contemporani. Cu toate necazurile noastre interne și lipsurile unor generaţii politice nereușite, România este un actor al lumii contemporane. Suntem membri NATO și UE, suntem în interiorul, nu în afara cercului, participăm la decizii, chiar dacă ratăm cele mai importante momente, uneori din prostie, alteori din lipsa de specialiști, dar, de cele mai multe ori, din dezbinare politică sau orgolii prostești.

Cultura ca nucleu de soft power

Joseph Nye, inventatorul conceptului de soft power, prevestea că arma letală a secolului XXI va fi cultura. Cred că, pe măsură ce globalizarea produce tot mai multe efecte unificatoare, posibilitatea de a da lumii produse culturale care ies din serie este o oportunitate tot mai importantă pentru ţările care au avut șansa sau neșansa unor experienţe sau chiar experimente istorice care au produs un mod specific de locuire a lumii, de actualizare a unor valori universale sau de inventare a unor practici culturale specifice.

De multe ori facem greșeala să ne gândim la soft power ca la războiul nevăzut al forţei de atracţie și respingere dintre ţări, ca la competiţia de influenţă în general, după modelul culturilor cu valenţe hegemonice, și atunci ne descurajăm considerând că ne lipsește ceva din hard power (economia, armata etc.) pentru constituirea unui smart power care să avantajeze România în competiţia globală. E adevărat, SUA au făcut din „pop culture" o invadare a culturii și vieţii cotidiene din întreaga lume, iar China a construit forţa de influenţă prin asistarea săracilor din lume, prin cultura de milenii, confucianism, arte marţiale sau bucătărie și aceste două modele sunt imposibil de imitat, par descurajante. Dar acestea sunt ţări care nu pot fi imitate, pentru că și ambiţiile lor sunt diferite de ale noastre. Există însă, în ultimii ani, exemplele unor ţări mici care au reușit salturi uriașe în acumularea de soft power: Norvegia, Coreea de Sud, Qatar și altele.

Dacă Nye a teoretizat pornind de la cazul Americii și nevoii de expansiune, astăzi tot mai mulţi analiști de geostrategie spun că marea condiţie de atractivitate a unei ţări pe care insistă strategul american, cea a existenţei într-o societate a unui sistem de valori universale, în timp ce culturile parohiale au mai puţine

șanse de a construi un soft power eficient, devine vulnerabilă, fiind necesare și alte condiţii pentru asta. Una dintre ele este cea a susţinerii ideaţiei de către instituţii, organisme sociale sau economice, forţe sociale puternice. Dacă Nye vorbește despre forţa unui set de imagini legate de apologia individualismului sau hedonismului societăţii consumului de masă, asociate cu democraţia neoliberală și libertatea, în ultimii ani a apărut prin intermediul confucianismului cel mai puternic soft power oponent acestui model, dar care a reușit o destul de puternică penetrare în lume. Această imagologie și sistemul ideatic care se opune societăţii de consum aduc prin intermediul confucianismului valori diferite: subordonarea individualului, respectul datoriei ca o cale spre umanitate, promovarea austerităţii și respingerea opulenţei, a ascetismului și moralităţii contra universalismului principiului plăcerii promovat de societatea de consum.

Cred că este posibilă și a treia cale între aceste două variante de soft power ale unor actori mondiali importanţi, un soft power care valorifică cultura și moduri de viaţă specifice, moduri concrete de actualizare a valorilor universale. Cred că Nye are dreptate când vorbește despre societăţile cu valori universaliste, dar nu are dreptate când consideră că societăţile caracterizate de culturi parohiale nu pot produce sau trăi consonant cu valorile universale. Studiile despre cultura politică parohială (locală sau provincială) sunt destul de vechi deja și astăzi nu se mai susţine atât de evident ideea existenţei unor comunităţi care nu conștientizează importanţa problemelor de interes naţional și mondial și nu au interese pentru valorile și mecanismul sistemului politic naţional. Chiar dacă și azi există aspecte de parohialism, comunicarea și globalizarea au schimbat

cred mult chiar și ethosul politic din societăţile aflate în diferite faze de dezvoltare și evoluţie în raport cu democraţiile neoliberale luate ca reper-standard. Cred că societăţile parohiale sunt traversate de fluxuri de valori universale, cred că particularul trăirilor se va întâlni mereu cu universalul, indiferent cât de închisă sau tradiţionalistă pare sau este o societate.

România, campioana ratării ocaziilor, sper că va reuși să valorifice în viitor această șansă de a folosi cultura pentru acumularea unui soft power de care avem nevoie pentru a obţine mai mare influenţă și forţă, într-o lume și într-o regiune a bulversărilor și mișcărilor de tectonică politică și geostrategică.

Romanian way of life?

În mod firesc ne întrebăm în ce măsură putem oferi lumii un complex de imagini și idei care să ne facă atrăgători sau măcar demni de respect, iar răspunsul este, în opinia mea, categoric afirmativ.

Tradiţia noastră culturală, participarea României la nașterea unor fundamente ale culturii contemporane este un argument sănătos, puternic, cu condiţia de a promova cu curaj această poziţie. Despre Brâncuși, puţini știu că este român, ca și despre Eugen Ionesco, Cioran, Mircea Eliade sau Tristan Tzara, Marcel Iancu. Dar nu cred că frustrarea asta a noastră poate oferi mai mult decât un fundal de credibilitate pentru a folosi cultura contemporană ca sursă de soft power.

Avem aici câteva handicapuri în cei 25 de ani de rătăcire în căutarea lânii de aur a democraţiei. În primul rând, cultura este pentru politicienii români o anexă de câteva fraze la sfârșitul proiectului electoral sau al programului politic. Politicienii și diplomaţii cred că scena folosește doar pentru a se urca ei în campanie, iar casele de cultură, doar pentru a face conferinţe

judeţene sau municipale de partid. Atât stânga, dar și dreapta, atâta cât pot ele fi diferențiate, adică mai mult prin etichetă, au cultivat în jurul lor producători sau manageri culturali, unii veritabili, dar care s-au folosit de sinecurile oferite prea mult pentru a se răfui cu competiţia sau pentru a promova doar interese de gașcă. Atât Fundaţia Culturală Română, creată și condusă de Augustin Buzura, cât și Institutul Cultural Român au avut proiecte interesante, dar au fost, fiecare la rândul ei, decapitate politic. O instituţie ca ICR, de exemplu, trebuie să dezvolte filiale în cât mai multe capitale cu putinţă, evident nu și la Târgu-Jiu.

Tot mai mult, strategii soft powerului cultural spun că tipul acesta de instituţii trebuie scoase din ambasade, desfăcute de legătura prea strânsă cu ministerele de externe și legate de zonele de piaţă ale culturii contemporane, ele trebuie administrate de oameni cu experienţă în domeniul managementului artistic sau creaţiei și conectate la agenţii de impresariat, canale de difuzare media, curatori, zone de distribuţie pe Internet.

Există o tendinţă în ţările cu regimuri paternaliste sau autoritariste de a ostraciza curentele culturale sau artiștii care nu prezintă o imagine frumoasă a ţării. Japonia este un exemplu foarte bun de pierdere masivă de soft power din cauza cerinţei ca arta să înfrumuseţeze realitatea.

Cultura românească are nevoie de sprijin puternic din partea societăţii, dar mai mult are nevoie de libertate. Orice formă de libertate, în afară de cunoscuta libertate de a muri de foame, cum se întâmplă de multe ori în relaţia dintre politică și artiști. Libertatea și-o pot câștiga singuri artiștii, dar pentru ca să putem obţine un adevărat soft power, este vorba despre un efort comun, îndelungat, susţinut de societate, dar mai ales de către statul român.

Statul nu poate produce conţinuturi culturale de impact, ar trebui mai bine să se ocupe de conservarea patrimoniului, dar el trebuie să creeze cadrul pentru ca industriile culturale și creative să se poată dezvolta, să poată aduce fonduri europene și să poată accesa banii din credite bancare sau alte surse. Conform unui comunicat al unei asociaţii de profil de la noi, IMM-urile din sectorul cultural și creativ din întreaga Europă au un acces limitat la finanţare, iar în perioada 2014-2020 până la 13,4 miliarde de euro riscă să nu fie investiţi de către bănci în companii cu un plan solid de dezvoltare, chiar dacă pentru economia europeană reprezintă 4.4% din PIB-ul Uniunii.

Sute de artiști plastici români sunt astăzi în galeriile cele mai importante din lume și criticii vorbesc despre ei ca venind cu un mesaj proaspăt, nealterat. Acest număr special din **SINTEZA** dedicat artei contemporane aduce o relevantă hartă și câteva indicaţii, chiar minimale, despre forţa unui soft power artistic spontan, dar care nu își poate face efectul, atâta timp cât nu are în spate forţa unitară pe care o poate da un stat care susţine arta și politici culturale discrete, dar unificatoare.

Dincolo de potenţialul pe care îl poate avansa direct statul prin buget, cum este cazul Festivalului „Enescu", practica ne arată că, acolo unde cultura este descentralizată sau lăsată pe mâna unor manageri privaţi pricepuţi, lucrurile avansează cu o viteză neașteptată, succesul Festivalului Internaţional de Teatru de la Sibiu sau al Festivalului Internaţional de Film Transilvania (TIFF) de la Cluj arătând că putem aduce în ţară mii de oameni importanţi din afară, care se pot convinge prin trăire că România este eternă și fascinantă.

Literatura noastră de azi și industria cărţii, părăsite complet de politicile culturale făcute pe genunchi,

pot furniza în lume imaginea unei ţări care a avut și are o experienţă ce merită o privire pentru unicitatea și autenticitatea trăirii. Sunt scriitori români traduși, în acest moment, în străinătate, despre care nu se vorbește aproape deloc în România: aţi auzit de Filip Florian, Florin Lăzărescu, Petru Cimpoeșu, Alexandru Ecovoiu? Aceștia și mulţi alţii ca ei sunt autori traduși în mai multe ţări, chiar dacă nu sunt la fel de cunoscuţi ca Herta Müller, Norman Manea, Mircea Cărtărescu, Dan Lungu sau Gabriela Adameșteanu. Dacă am promova mai insistent cel puţin doi poeţi uriași ai României de azi: Ion Mureșan și Ioan Es. Pop, ne-am da seama că poezia noastră poate cuceri lumea și că handicapul unei limbi minore, de slabă circulaţie, este doar o explicaţie facilă.

Filmele lui Călin Netzer, Puiu, Mungiu, Porumboiu, Nemescu, Ștefan sau Tudor Giurgiu iau premii internaţionale care ne ajută să aflăm că acești tineri trăiesc și creează în România.

Într-un secol XXI care va fi secolul imaginii, ei vorbesc și valorifică pe piaţa artistică mondială singurul lucru care ne-a rămas autentic: suferinţa și disperarea de a fi român, disperarea de a merge contra istoriei și pe lângă civilizaţie. Acești copii au trăit copilăria tranziţiei, ei văd rănile lăsate de comunism, ei nu au supravieţuit cu șmecherii, nu au făcut compromisuri majore. Ei trăiesc o realitate autohtonă care a pierdut sensul și unde drama familiilor este sincronică dramei indivizilor. O realitate care dezumanizează și transformă egoismul în valoare de înlocuire și în morală de tranziţie. Acești copii nu mint, ei nu se folosesc de imaginaţie pentru a falsifica, ei povestesc pur și simplu. Au crescut cu cheia la gât și au intrat într-o epocă în care nimeni nu a mai avut timp să le spună povești. Probabil că au crescut singuri și și-au inventat singuri poveștile pe care au

trebuit să le abandoneze la maturitate. Dar ceea ce-i deosebește mai tare pe acești copii teribili ai camerei de filmat este faptul că nu urăsc. Ei nu îmbină „contestarea cu implicarea”, cum scria un critic ceaușist despre primul film al lui Dan Piţa. Ei povestesc cu detașare sau amărăciune, ei luminează un colţ de lume și nici măcar nu creează eroi tragici, ei consemnează destinele unei lumi aflate în descompunere. Nu urăsc, nu dau soluţii, dar sunt primii oameni liberi ai lumii noastre. Din păcate, încă nu au un public destul de numeros într-o Românie incapabilă să se uite în oglindă, sunt și ei, ca milioane de alţi români, exilaţi într-un Occident care îi premiază, dar care a doua zi redevine indiferent la drama unei ţări est-europene care nu reușește să iasă din agonia cehoviană pe care o numim tranziţie, dar pe care filmele lor ne-o arată ca o rătăcire în cerc, ca o tranziţie spre nimic și niciunde.

În ultimii trei ani, discotecile din toată lumea sunt invadate de piese românești house și dance. Inna, Antonia, Alexandra Stan, Morandi, Radio Killer sau Edward Maya sunt câteva dintre numele devenite celebre în Europa și în Statele Unite. AFP scria, în 2011, că „succesul acestor tineri artiști români vine ca un balsam pentru inima conaţionalilor lor într-o ţară afectată de o gravă criză economică și a cărei percepţie în străinătate este adesea limitată la «mici, cenușiu și corupţie»”. Chiar dacă suportă multe critici de la esteţii pretenţioși, genurile house și dance au succes în toată Europa.

Acesta este un *romanian way of life* care ne unește cu ceilalţi, în contextul unor valori universale. Chiar dacă, după criteriile lui Verba sau Joseph Nye, suntem încă o societate cu o cultură parohială, putem spune că am trăit și trăim toate dramele umanităţii și avem ce spune lumii despre viaţa noastră.

Avem forţa trăirii în singurătate și izolare, am cunoscut trădarea Vestului și abandonarea, am căutat forme de supravieţuire și conservare a umanităţii din noi. Am salvat valori universale într-o istorie care ne calcă în picioare din cincizeci în cincizeci de ani.

În secolul trecut, George Enescu spunea că *„mișcarea noastră artistică se află într-un contrast disproporţionat de mare cu restul vieţii noastre sociale. Dacă administraţia și politica românească ar fi atins nivelul vieţii noastre artistice, am fi fost una dintre cele mai fericite naţiuni”.* Evident, astăzi nu s-a schimbat nimic radical.

Poate că aceasta a fost o șansă, dar în marea înfruntare a războaiele cognitive viitoare, a nu miza pe forţa artei și culturii, ca armă importantă și resursă de soft power, poate însemna un eșec garantat în proiectul de societate, indiferent care va fi acesta și când va veni el. ▪

Obsesia imaginii frumoase și a brandului luminos

Când se întâlnesc mai mulţi români să vorbească despre ţara lor, cu siguranţă se plâng de imaginea României în lume. Vor spune clar că avem o imagine mai proastă decât merităm sau că media este de vină pentru că nu ne construiește o imagine bună, altfel spus, că difuzează doar stereotipuri negative și imagini false despre România și români.

În aceste zile, ţara se revoltă împotriva filmului de la Channel 4, Ministerul de Externe scrie scrisori și câteva zeci de diasporeni au făcut demonstraţie în faţa sediului televiziunii. Și eu am fost somat, pe vremea când eram ministru în Guvernul Năstase, să protestez faţă de TV5, când postul francez de televiziune a ales să difuzeze o serie de documentare despre România, în cadrul unui program special, pe durata a 24 de ore, pentru că, printre aceste producţii jurnalistice, era povestea unui copil rom de la Pata Rât. Mie însă mi s-a părut un film excelent despre viaţa și forţa supravieţuirii unui copil care răzbește împotriva tuturor piedicilor.

Să facem o pauză din verbiajul acestei imense frustrări și din delirul de discurs autocentrat pentru a analiza cu realism câteva aspecte.

Mass-media din străinătate nu este dușmanul României

Mass-media străină nu este dușmanul României, nu caută să ne denigreze doar ca să confirme un stereotip negativ. Nu mai suntem în epoca senzaţionalismului cu orice preţ sau a unei estetici a urâtului, a lugubrului televizual. Dar contactele mediei occidentale cu unele aspecte ale vieţuirii noastre sunt cu adevărat șocante. Cetele de cerșetori sau hoţi, români sau ţigani, au speriat de multe ori pașnicii trecători din orașele occidentale, iar călătoriile prin România, evident cu excepţiile orașelor mari, Bucovinei, Maramureșului sau Deltei, pot fi adevărate aventuri pentru un european obișnuit cu civilizaţia secolului XXI. Media occidentală nu este mult diferită de cea din România, care arată zilnic lucruri care ne șochează, dar atunci când o spunem noi nu este grav. Spuneţi de câte ori am văzut „moartea Domnului Lăzărescu" în jurnalele noastre de știri? Am văzut de zeci de ori cum ambulanţa lasă un bătrân pe câmp sau cum îl duce acasă împotriva voinţei lui și-l lasă în grădină, pe iarbă.

Apoi, să fim sinceri, imaginea României s-a deteriorat în câteva decenii, din 1990 încoace. După ce am avut o revoluţie entuziasmantă, care ne-a creat imaginea unei naţiuni sărace, dar eroice – am făcut prima „Revoluţie în direct" –, occidentalii au observat că nu există teroriști, au constatat că a fost o lovitură de stat, însă nici noi nu le-am spus altceva. Apoi au venit mineriadele, al doilea val de decredibilizare, o barbarie greu de înţeles pentru cei care se pregăteau să intre cu adevărat în secolul XXI.

Nu poţi cumpăra o imagine bună

De vreo 15 ani a început o cursă pentru recuperarea imaginii României. S-au făcut o serie de lucruri, mai

ales după 2000, pe fondul aderării la NATO și UE, am avut strategii și bugete alocate. Dar imaginea proastă nu este doar o problemă de comunicare. Comunicarea este o problemă strategică și ea poate să amelioreze imaginea în mediul politic, diplomatic, în mass-media. Sigur, pentru asta este nevoie de profesioniști și trebuie alocate resurse, dar ea nu poate rezolva tot, pentru că nu poţi să cumperi o imagine mai bună a României prin campanii de PR sau prin privatizări dezavantajoase pentru ţară.

Soluţia nu este comunicarea, ci construcţia de civilizaţie. Imaginea pe care o proiectează un guvern, un președinte, este trecătoare. O greșeală a guvernului sau a președintelui poate fi reparată. Ceea ce nu facem noi în societatea noastră și, prin urmare, ajungem să șocăm opinia internaţională cere timp. Când o turistă japoneză este ucisă în pădurea de lângă Otopeni, după ce un turist a fost ucis de câini în centrul Bucureștiului, se distruge imaginea pentru o sută de ani. Apare astfel o imagine de ţară necivilizată, unde delincvenţii sau câinii nu pot fi ţinuţi sub control. Face imagine proastă în afară, nu se poate repara prin agenţii de PR sau articole plătite. Comunicarea este una, civilizaţia este alta.

Rămâne bătălia de modernizare și civilizaţie, o bătălie cu noi înșine. Dincolo de ce spun politicienii, că România e frumoasă ca Elveţia, că avem munţi, ape și câmpii mănoase, noi nu avem infrastructură, iar siguranţa turiștilor poate fi o problemă. Acest mod de a ne asuma propriul destin este și o problemă de imagine externă. Avem nevoie de politici care să schimbe paradigma culturală, degeaba investim bani în brand. Este nevoie să lucrăm asupra interiorului, pentru a avea un rezultat de imagine externă.

Schimbând eticheta, noi credem că schimbăm și conţinutul. Ne plac etichetele frumoase, ne place să ne minţim pe noi înșine, de fapt, vrem o imagine foarte bună, dar ca o formă de contrafacere.

Pata Rât există la Cluj, nu a inventat-o presa străină, sunt sute de asemenea comunităţi de ţigani în România. Noi am cheltuit sute de milioane de dolari sau euro pentru programe de luptă împotriva rasismului și discriminării prin fundaţii și asociaţii, dar nu am făcut programe guvernamentale pentru a construi locuinţe sociale suficiente pentru cei săraci. Mai degrabă am făcut prin ANL (agenţie guvernamentală înfiinţată pentru acest scop) duplexuri pentru demnitari sau alte șmecherii proprii tranziţiei. În 25 de ani puteam să scăpăm de majoritatea coloniilor de ţigani din jurul gropilor de gunoi. Dacă noi nu am fost deranjaţi de soarta copiilor de acolo, atunci de ce ne-ar cruţa media internaţională doar pe principiul că România are și zone frumoase?

Cum să-și închipuie străinii România?

Așteptăm de la străini să își închipuie o Românie frumoasă. Cei mai mulţi nu au călătorit niciodată în România și doar o mică parte dintre ei vor ajunge pe la noi. Le-am transmis noi vreodată mesaje clare despre ceea ce este România noastră, în afara unor rare imagini publicitare? Unii au auzit de Nadia, de Gică Hagi sau de Ilie Năstase. Dar ei știu că acestea sunt vedetele, oamenii excepţionali care, practic, sunt internaţionali. Le-am arătat bucăţi din viaţa reală, personaje și eroi. Adică tipuri umane, personaje, vieţi românești. Tinerii noștri regizori au câștigat premii la festivalurile de film vânzând personaje ale unei agonii românești: prostituate, familii cu probleme, revoluţii simulate și multe alte lucruri. Noul val al cinematografiei noastre

aduce un realism tragic sau comedii negre și este dreptul lor, tipul lor de manifest artistic. Dar statul român și-a propus vreodată să arate o Românie frumoasă, să arate destine și eroi? Nici măcar copiilor noștri nu le mai povestim istoria sau chipurile strămoșilor. Manualele alternative au căutat să elimine mitologia naţională și valorile culturii dominante prin promovarea unor subculturi alternative. Statul român este, în multe cazuri, un fel de sponsor neutru al culturii noastre internaţionalizate. Nu căutăm să transmitem un sens colectiv în interior sau o imagine coerentă în exterior despre locuirea specific românească a cosmosului acestor vremi. Cred că am avea multe de spus lumii, nu doar imagini etnografice sau pășuniste.

La teatrul ACT, într-o sală cât biroul unui șef judeţean de la Cultură, Marcel Iureș reinventează un storytelling cu matricile stilistice ale narativităţii universale, pornind de la Creangă, Sorescu sau Marin Preda. Nu cere și nu primește bani din bugetele publice, deși caută să păstreze nestins focul sacru al gândirii și reflecţiei strămoșești păstrate în comunităţile rurale. Poveștile sunt universale, iar conţinutul lor concentrează un nucleu de sensuri, emoţii și informaţii care este ușor de transmis dincolo de barierele limbilor.

Nu traducem cărţile noastre în limbi străine decât rar și atunci în funcţie de găști sau cumetrii.

Nu dăm patriei noastre un chip uman pe care să-l poată vedea străinii și care să le dea sentimentul că suntem asemănători și diferiţi.

Discuțiile și polemicile despre strategiile de brand sunt inutile

Ce-i de făcut? Să construim ţara și apoi se vor găsi și strategii de brand. O ţară civilizată, funcţională, europeană. Și încă ceva, mai important decât toate

observaţiile semiotice: să facem o ţară care să ne placă întâi nouă, să nu mai vrem să plecăm din ea, să vrem ne dăm copiii la şcoală aici și să putem spune: „I love you, Romania!” Un brand care să ne convingă pe noi că suntem acasă. Apoi îi vom convinge și pe alţii să ne caute, vor şti oricum că suntem aici şi vor dori să vină. O ţară nu doar cu câmpii, munţi, mare, pensiuni sau hoteluri, ci o ţară cu suflet. Cum spune Geo Bogza, să-i ajutăm pe români să-și vadă sufletul. Se vor ridica din această letargie și vor începe să construiască, vor putea fi fericiţi să se regăsească după 25 de ani în care au fugit de ei înșiși, în care au încercat să evadeze din propria lor viaţă, să se îmbogăţească rapid, să-i pizmuiască pe alţii sau să fugă departe pentru a căuta o fericire iluzorie printre străini. Își vor auzi din nou inima bătând și vor căuta prietenii aproape uitaţi și locurile de care au fugit. Vom putea redeveni o comunitate, vom putea gândi la viitor. Atunci și străinii vor observa că ne-am reîntors acasă și că existăm ca egali ai lor. Le vom spune poveștile noastre și ei ne vor spune poveștile lor.

Cu sau fără brand turistic, noi ar trebui să începem să construim ţara. Suntem o societate fără proiecte sau chiar proiectofagă, care a uitat de un singur lucru: de oameni. Mă uit adesea la fotografii cu români simpli, portrete ale mizeriei, statui ale abrutizării prin muncă. Uneori deschid albumul mult hulit al „Eternei și fascinantei României”, mă uit la mâinile mari ale românilor, la ochii lor triști sau la hainele lor ponosite și caut acolo locul bogăţiei pe care o putem arăta străinilor. Văd fotografiile și mi-e dragă această ţară. Așa cum este ea, frunză verde sau uscată, grădină sau pajiște, pentru că e plină de oameni care nu au ajuns la demnitatea de a apărea pe un logo așa cum au ajuns frunza, râul, dealul.

Începutul renașterii României poate fi momentul în care redescoperim oamenii, cu vieţile și poveștile lor. Cu sau fără fonduri europene, cu investiţii străine sau fără acestea, cu sau fără scuturi antirachetă, România va reîncepe să trăiască și să urce panta istoriei cu încredere doar după ce statul și intelectualii vor redescoperi oamenii și îi vor ajuta să se reîntoarcă în casa sufletului lor. Până atunci, degeaba ne chinuie, din când în când, obsesia imaginii frumoase și a brandului de ţară luminos. ▪

Tirania televiziunii

Când vorbești de peste două decenii studenţilor despre televizor și influenţa lui socială nu este ușor să te oprești și să faci un text scurt, care să spună tot ce ai descoperit, ce ai citit, ce ţi-au spus explicit sau implicit subiecţii cercetărilor tale de teren. Alegerea argumentelor va fi influenţată de moment și poate va avea un grad mare de aleator.

Televiziunea este un altar

După somn, privitul la televizor este a doua activitate și a românilor, cu excepţia celor care muncesc în program de 8 ore, unde este a treia activitate ca timp utilizat. Televiziunea stăpânește viaţa cotidiană, iar noi nu suntem conștienţi de această tiranie. Ecranul ocupă locul central al spaţiului domestic, dar ne urmărește deja peste tot, ecranele invadând spaţiile publice (pieţe, mijloace de transport, aeroporturi, gări, magazine etc.). Timpul social se organizează în jurul televizorului, ritualurile de familie au loc în jurul televizorului. Nu ne dăm seama de această *tiranie* (dulce?) nici măcar atunci când răspundem la interviul sociologului că televizorul, nu frigiderul, aragazul sau calculatorul, este lucrul fără de care nu am putea trăi dacă s-ar defecta (30% dintre români[105]).

105 **„Percepțiile românilor cu privire la manipulare"**, realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES, în perioada 9-11 iunie 2015, pe un eșantion de 820 de indivizi, reprezentativ pentru populația adultă din România. Marjă de eroare: ±3,5%.

Fără televizor intrăm într-un adevărat sevraj, din moment ce 23% dintre români recunosc că nu ar putea trăi nici măcar o zi fără televizor. Un român care va trăi peste 80 de ani are șanse să petreacă peste 10 ani din viaţă în faţa televizorului.

Televiziunea ne privește!

Televiziunea nu este o fereastră deschisă spre lume, cum ne amăgesc lucrătorii și ideologii ei. Ea ne golește de Sine, ne scapă de presiunea și palpitaţia Eului, în timp ce privim, scăpăm de gândurile noastre, de individualitate. Marele mesaj al televiziunii este televiziunea, ea devine un scop în sine, independent de ceea ce privim, este un drog care se cere consumat mereu și care ne ţine în perplexitate. Realul devine mai real decât realul însuși, creează o hiper-obiectivitate, una fără referenţi exteriori, ci o obiectivitate născută din invadarea subiectivităţii noastre. Ne dă impresia de participare, de trăire a lumii, dar este mai mult creatoare a unei confuzii generalizante, o confuzie în care știrile se amestecă cu filme sau dezbateri politice și totul cu viaţa noastră, o viaţă în care suntem spectatori, dar ne credem actori. Magia ecranului este o comunicare cu sens unic. Fiinţele condiţionate de televizor se pot comporta în viaţă cum se comportă faţă de personajele pe care le văd pe ecran. Televizorul este viaţa confiscată[106].

Televiziunea este un râu

Ne scăldăm zilnic în râul de imagini, căci televiziunea difuzează un flux neîntrerupt de imagini.

---

106 Cedric Biagini, *Divertir pour dominer. La culture de masse contre les peuples. Offensive, Cassez vos ecrans, la spectacularisation du monde*, Éditions L'Échappée, 2010, p. 41, apud. Jean-Jacques Wunenburger, *L'homme à l'âge de la télévision*, PUF, 2000.

Edmund Husserl[107] afirma că orice flux video (ca orice piesă muzicală) este un obiect temporal. Eu nu mai sunt eu însumi când privesc la televizor, conştiinţa mea este diluată pe fluxul de imagini: devin ceea ce privesc! De unde capacitatea televiziunii de a goli mintea: în timp ce privesc la televizor, conştiinţa mea devine cea a momentelor succesive, care se derulează pe ecran[108]. Ca într-un râu al Iordanului, scufundarea în apa imaginii ne spală de toată existenţa, dar apare şi *spălarea creierului*. În faţa unui televizor, alegem un program, râdem, plângem. Creierul telespectatorului intră într-o stare receptivă aproape hipnotică. Prezentarea programelor, numită azi de unii specialişti *monoformă* limbajului central folosit de televiziune pentru a-şi prezenta mesajul un torent de imagini şi de sunete, cu montarea nervoasă, cu o structură compozită, în care elementele sunt asamblate fără cusături aparente, pare coerentă, dar este de o maximă fragmentare şi ambiguitate a sensului. Există mai multe variante de monoforme: principala, cea care domină mai mult, este structura narativă monolineară tradiţională şi clasică a telenovelelor, serialelor poliţiste, şi mai mult de 98% din filmele care provin de la cea folosită în buletinele de ştiri; cea pe care o găsim în jocurile televizate şi talk-show-uri. Fluxul pare coerent, dar totul se face la mare viteză, montajul creează efecte de şoc, ideea este de a nu lăsa spectatorilor timp să reflecteze.

Stăpânul inelelor

Televiziunea stăpâneşte timpul, spaţiul, geografia şi istoria. Un studiu transnaţional realizat de UNESCO arată că mai mult de 99% dintre gospodăriile americane

---

107 Edmund Husserl, Leçons pour une phénoménologie de la conscience intime du temps, PUF, 1964.

108 Idem.

au cel puţin un televizor. O cifră similară au și Franţa, și România. Chiar și Africa, un continent defavorizat economic, prezintă, potrivit studiului, o taxă medie de pătrundere 85%. Jo Groebel subliniază că ecranul a devenit un factor major de socializare și domină viaţa copiilor în spaţiile urbane și rurale, la nivel mondial[109].

Televiziunea a colonizat spaţiul nostru domestic și a preluat agendele noastre. Canalele de televiziune sunt astăzi capabile să ne urmărească peste tot prin intermediul calculatoarelor portabile, telefoanelor mobile și altor terminale specifice. Televiziunea, fără constrângerea timpului și spaţiului, este o perspectivă care ar trebui să îmbete vânzătorii de creiere. Drama, fără îndoială, este asemănătoare celor mai dure droguri: cu cât suferim mai mult atacul aromelor sale, cu atât mai mult ne obișnuim viaţa cu prezenţa sa anestezică și ne vine greu să sustragem mintea din stăpânirea sa[110].

Videocrația

Lumea condusă prin imagini nu este doar o distopie, televizorul este deja Marele Frate. După ce televiziunea a realizat *telerevoluţia* din 1989, o bună vreme, oamenii s-au adresat televiziunii, nu statului sau partidelor, pentru a aduce optimizări vieţii lor de zi cu zi. Astăzi, când procesul de justiţie este urmărit pas cu pas în ceea ce presa numește tot mai des o *telejustiţie*, oamenii încă nu văd o justiţie pământeană, cu oameni reali, ci una parcă de pe altă planetă, parcă ireală, coborâtă direct din televizor. Cei care deţin informaţia și o difuzează la televizor posedă o imensă putere și pot, prin intermediul imaginilor și cuvintelor, să transmită mesaje prin care încearcă să controleze lumea. Jurnalul

109 Michel Desmurget, TV LOBOTOMIE, La vérité scientifique sur les effets de la télévision, Max Milo Editions, Paris, 2011, p. 50.

110 Ibidem, p. 92.

televizat este un bun exemplu al limitei nesigure între influenţă şi manipulare. El are, mai întâi, tendinţa de a sublinia emoţionalul şi oculta raţionalul, de exemplu dramatizând fiecare detaliu al daunelor din timpul catastrofelor, chiar dacă sunt minore.

Dacă recitim opera lui M. McLuhan, vom observa că mulţi dintre cei care folosesc televiziunea cu scopuri politice o pot face chiar şi impunând o asurzitoare tăcere faţă de marile probleme ale zilei: „În ciuda absenţei oficiale de cenzură, reţelele majore impun o tăcere care îi lasă muţi în faţa multora dintre marile dezbateri ale zilei”[111]. Societatea comunicării generalizate se prezintă ca o lume în care nu comunică oameni reali, ci imaginile oamenilor care au fost create cu scopuri precise: construirea acestor imagini creează o activitate socială care are ca scop modelarea unei imagini care are putere de convingere şi de manipulare. Producând stereotipuri, televiziunea falsifică grav întâlnirea oamenilor în spaţiul social. Bourdieu explică cum televiziunea, care animă lumea jurnalismului, a alterat profund funcţionarea universului nostru, diferit de artă, literatură sau filosofie, şi chiar de justiţie şi politică.

Informaţia este manipulată de televiziune, este imediat difuzată la scară largă, monopolizată şi redusă la ceea ce arată pe ecran, iar puterea ei stă în ceea ce Jacques Ellul numeşte puterea ei creatoare şi deformatoare a informaţiei: *televiziunea nu comunică nicio informaţie, informaţia este cea care comunică televiziunea*. Jean Baudrillard este însă doctorul care pune degetul pe rană: televizorul este, prin prezenţa sa, **controlul însuşi**. Televiziunea şi-a îndeplinit obiectivul, a lobotomizat cea mai mare parte din populaţia lumii, pentru că acest instrument s-a

111 Marshall McLuhan, Pour comprendre les médias, 1986.

răspândit ca fulgerul în puţini ani, iar acum afectează aproape întreaga suprafaţă a globului. Are dreptate filosoful francez: „… în secolul XX a avut loc furtul perfect: a fost furată realitatea”[112].

Jean-Léon de Beauvois amintește câteva dintre modalităţile prin intermediul cărora televiziunea manipulează: prin intermediul stimulilor, cărora nu le acordăm atenţie, dar care sunt prelucraţi de aparatul nostru cognitiv. Conștiinţa și psihicul unei persoane nu sunt, de obicei, rezultatul exclusiv al procesului de socializare, ce are ca bază o structură teoretică preexistentă, cum ar fi limbajul, educaţia, informaţia, ci sunt și rezultatul a tot ceea ce compune inconștientul colectiv de la stimuli semantici, etimologici, epistemologici și semiotici, unde televiziunea are cel mai persuasiv tip de mesaj dintre toate mijloacele de comunicare în masă.

Forţa micului ecran este cu atât mai mare, cu cât se bazează pe credibilitatea conferită de imagine (ceea ce omul a văzut la televizor cu ochii lui este considerat a fi veridic). Doar câteva operaţiuni de manipulare: manipularea prin imagine, manipularea prin filmare, manipularea prin montaj, manipularea prin comentariul din off, manipularea prin paginaţie, manipularea prin omisiune, manipularea prin zvonuri mediatice, manipularea prin cenzură, manipularea prin procedeul „a ascunde arătând”, manipularea prin charismă, manipularea prin jurnaliști, manipularea prin mijloacele non-verbale de comunicare.

Talk-show-ul nu e o arenă a democraţiei

Manipularea opiniei publice într-un talk-show, dezbatere, documentar, anchetă în scopul părtinirii

112 Jean Baudrillard, *The perfect crime*, Verso, London, 1995.

uneia dintre părţile implicate se poate face prin acordarea cuvântului în majoritatea timpului reprezentanţilor unei părţi, acordarea acestora a dreptului de a avea intervenţii mai lungi și într-un spaţiu de prezentare mai larg, sublinierea acţiunilor lor pozitive și minimalizarea faptelor benefice ale părţii adverse etc.

Intervenţiile moderatorului sunt adesea constrângătoare, deoarece moderatorul impune subiectul de discuţie, dă și ia cuvântul invitaţilor, le acordă acestora o importanţă diferită ce poate fi observată prin elemente de comunicare non-verbală (tonalitate: ton respectuos, dispreţuitor, politicos, agasat etc.). Studii făcute de sociologi au demonstrat faptul că, de multe ori, moderatorul, autodefinindu-se drept purtătorul de cuvânt al publicului, pune întrebări care să-i satisfacă doar propria curiozitate sau interesele sale, chestiunile ridicate nefiind interesante pentru majoritatea telespectatorilor. Compoziţia platoului este un alt nivel la care se poate realiza manipularea în cazul producţiilor de televiziune. Modul în care este alcătuit cercul de invitaţi influenţează inconștient percepţia pe care și-o formează telespectatorii, absenţa unuia sau a altuia dintre reprezentanţii vreunei părţi aflate la discuţii având o mare importanţă în construcţia percepţiei privitorilor. Compoziţia platoului ar trebui, teoretic, să ofere imaginea unui echilibru democratic între părţi. În fine, scenariul pe baza căruia moderatorul conduce dezbaterea și arbitrează părţile poate să fie stabilit înaintea înregistrării (caz în care calitatea discuţiei poate fi afectată, încorsetată de rigiditatea scenariului). Nici cealaltă opţiune nu este însă lipsită de riscuri; în cazul în care moderatorul își trasează scenariul în linii mari în urma discuţiilor pregătitoare cu participanţii

prezumtivi, prin care lasă loc şi improvizaţiei sau exprimării libere în timpul emisiunii, discuţia poate să devieze într-un mod periculos.

Televiziunea cultivă frica și violența[113]

Global au fost demonstrate trei efecte majore ale conţinuturilor audiovizuale: **desensibilizarea –** spectatorul învaţă progresiv să tolereze nivelurile de violență din ce în ce mai marcante; **sindromul de lume mare și rea** – spectatorul își întipărește gradual convingerea că lumea înconjurătoare este ostilă și periculoasă; **agresivitatea –** spectatorul se poartă mai violent și agresiv. Bineînţeles că nu doar televiziunea este responsabilă de toată violenţa care apare zilnic în societatea noastră, dar percepţia de nesiguranţă și neîncredere este datorată cel mai mult medierii realităţii sociale realizate prin micul ecran.

Nemulţumiţii optimiști[114], descoperiţi în sondajele noastre de opinie, relevă o ciudăţenie: oamenii percep lucrurile ca mergând rău în România, dar sunt optimiști faţă de viitor, ca și cum s-au produce un miracol, ca în filmele cu happy-end. Nimic nu susţine raţional acest optimism, poate doar o credinţă magică în regia hollywoodiană, în care eroul apare la sfârșit și salvează comunitatea. Teoriile cultivării ne arată însă și procesul invers, televiziunea este și un agent al controlului social și al ordinii publice. Televiziunea cultivă neîncrederea în ceilalţi, frica de acţiune în cazul protestelor, mai ales la femei, bătrâni sau minorităţi, dar și la alte categorii. Fasonând percepţii sociale, ritualizând violenţa,

113 George Gerbner, Larry Gross, Michael Morgan, Nancy Signorielli, „Living with Television: The Dynamics of the Cultivation Process" în Jennings Bryant, Dolf Zillman, Perspectives on Media Effects, New Jersey, Lawrence Erlbaum Assoc., Inc., 1986.

114 Neil Weinstein, „Unrealistic optimism about future life events" în Journal of Personality and Social Psychology, vol. 39, 1980, pp. 806-820.

televizorul are și o funcţie ideologică: menţine statu-quoul și relaţiile de putere, întreţinând sensul ierarhiei și potenţând efectele de dominare.

Chiar dacă a fost asociată cu revoluţii, televiziunea nu eliberează. Dar are potenţialul de a crea sclavi, alienaţi și anomici. ■

Insuportabila ușurătate a lumii kitsch. În apărarea piticilor de grădină

Piticul de grădină este simbolul kitschului. Deși de treizeci de ani, de când am susţinut o licenţă cu o temă din psiho-socio-logica gusturilor și kitschul în estetică și viaţa cotidiană, citesc tot ce îmi cade în mână despre acest fenomen. Când îmi cad ochii pe ciudatul și intraductibilul cuvânt, prima imagine care îmi vine în minte este cea a unui pitic de grădină.

Călătorind cu mașina prin România, de multe ori mă opresc pentru a vedea piticii expuși în tot mai multe locuri, pe la margini de șosea. Mă uit la feţele piticilor, la hainele lor, caut să-l întreb pe creatorul lor dacă au nume și dacă merge vânzarea. Nu mi-am dat seama cât de importanţi sunt ei în istorie decât atunci când, într-un TGV care mergea de la Paris undeva spre sudul Franţei, am întâlnit un membru al Frontului de Eliberare a Piticilor de Grădină (FEPG). Am aflat atunci că echipe de tineri răpeau piticii și îi eliberau undeva în pădure, cu provizii de mâncare sau chiar de vin. Căutând să mă documentez, în anii care au urmat, am găsit că sunt și mulţi oameni care urăsc piticii de grădină, că s-a înfiinţat chiar o Ligă pentru exterminarea lor, cred că tot în Franţa[115].

115 Robert C. Solomon, „On Kitsch and Sentimentality", The Journal of Aesthetics and Art Criticism, Vol. 49, No. 1, Winter, 1991, pp. 1-14.

Dar nu numai atât. Aflu recent că există și două metode de tortură asupra piticilor, metode de o mare cruzime. Prima este aruncarea cu piticul, unde se cotează distanţa, dar se bonusează dacă piticul se sparge; cealaltă este spargerea capului piticului dintr-o singură lovitură. Sunt cunoscute zeci de procese în care oamenii au încercat, mai ales în Elveţia sau Germania, să-și oblige vecinii să expulzeze piticii, pe motiv că din cauza micuţilor gnomi, exponenţi ai prostului-gust, ar exista posibilitatea ca preţul terenurilor din zonă să scadă.

În 1937, Hitler și companionii au considerat că piticul de grădină, deși invenţie germană, nu are talia, ochii albaștri sau mușchii simbolicului flăcău arian, astfel că piticii au fost asasinaţi sistematic, un genocid veritabil, iar atelierele în care se produceau piticii au fost închise. Comunismul care a venit după război și în Germania a interzis, de asemenea, prin decret, fabricarea piticilor, aceștia fiind consideraţi simboluri burgheze, dar, pragmatici, comuniștii au permis fabricarea lor pentru export. În anii '80, piticii de grădină au început să devină o marfă tot mai importantă, dar și o prezenţă tot mai vie, dacă pot spune așa, în viaţa comunităţilor. Un neamţ din Elveţia a înfiinţat Asociaţia Internaţională pentru Protecţia Piticilor de Grădină (AIPPG), ca o reacţie la tot mai multe atacuri asupra bieţilor pitici în tot spaţiul Europei Occidentale. Piticul începe să aibă o viaţă tot mai grea în lumea celor mari. După 1995, apar tot mai multe asociaţii care apără piticul, se fac expoziţii internaţionale cu mii de pitici, reprezentări ale piticilor sunt preluate de artiști avangardiști, dar cea mai mare victorie a piticului este că el a devenit personaj în multe clipuri publicitare[116].

---

116 Jocelyn Gadbois, **Le nain de jardin: Objet en éclats**, Editions L'Harmattan, Paris, 2010.

În fond, de ce atâta zarvă în jurul neînsemnatului pitic? Piticul este diferitul, este o copie imperfectă, vine dintr-o lume mitică. Este simbolul punţii dintre o lume a umanului și una a materialului reprezentat prin obiecte, a viului contra non-viului. Alăturarea în habitatul uman îl substanţializează, îl umanizează, practic devine un personaj înzestrat (ilicit) cu personalitate și câteodată suflet, de către proprietarii care-i vorbesc sau îl pun alături de ei într-o ordine existenţială domestică. Piticul de grădină este și un locuitor al unui imaginar htonic, care pentru omul modern, tot mai consumerist și mai despiritualizat, apare ca un memento al rătăcirii sale de esenţă, un memento al falsificării.

Acum închipuiţi-vă că sunteţi în situaţia în care urâţi piticul de grădină sau că nu vă place deloc, dar cineva drag vă lasă cu limbă de moarte un pitic de grădină cu rugămintea să aveţi grijă de el, experienţă pe care o descrie magistral un antropolog francez. Evident, cauţi să înţelegi ce a însemnat obiectul acesta pentru persoana respectivă. Freud ar spune că este vorba de un obiect-fetiș și este, de fapt, un înlocuitor de fiinţă apropiată, aici piticul înlocuiește o ABSENŢĂ. Până la urmă, pentru mulţi oameni, obiectele devin prezenţe active, devin personaje, în singurătate, oamenii vorbesc cu obiectele, se comportă de multe ori ca și cu un companion uman. Cum ar spune Umberto Eco, de fapt, această transformare în care un obiect este sinonim cu nimicul devine CEVA.

Cel mai bine vedem asta când facem o analiză lucidă a lucrurilor care ne înconjoară, prea multe, prea vechi și de care ne despărţim cu mare greutate. Piticul este kitsch, se plâng mulţi, întinează peisajul natural și autentic, dar să ne uităm puţin cu indulgenţă la funcţionalitatea socială a kitschului, la

prezenţa lui socială și la practicile de existenţe care se întâlnesc cu acest fenomen. Un truism spune, după ce Milan Kundera[117] a exprimat asta cel mai bine, că nu trebuie să vorbim despre kitsch doar ca despre o categorie estetică, ci și ca despre o prezență socială continuă, ca faţetă a realităţii sau consumului, de fapt a democratizării consumului. Poate că burghezia a adus consumul masiv și inautentic, multiplicarea până la refuz a obiectelor drăguţe sau a copiilor acestora, dar comunismul nu s-a lăsat deloc mai prejos, este suficient să vedem „operele" realismului socialist. Mereu îmi aduc aminte de o gravură sovietică, „Muncitori forţând porţile Paradisului", cu niște uriași musculoși care forţează porţile unui Paradis din care, probabil, a fugit și șeful, dar și portarul. Milan Kundera avea dreptate: „Kitschul este idealul estetic al tuturor politicienilor, partidelor și mișcărilor politice", le-a plăcut dictatorilor, dar și marilor lideri democraţi. Băile de mulţime, filmele cu politicieni îmbrăţișând copii bucălaţi sau bunicuţe cu ochii plânși sunt azi substanţa campaniilor de PR politic, iar storytellingul care romanţează momentele unor biografii falsificate reproduce povestioare dulcege și înduioșătoare.

Poate că, într-adevăr, kitschul înseamnă exces de sentimentalism sau romantism, așa cum demonstrează esteţii, sau o dictatură a inimii, când mintea nu mai spune nimic, cum scrie Milan Kundera, dar este parte integrantă a naturii umane, așa cum tot marele scriitor recunoaște. Într-o perioadă a individualismelor și a narcisismului, unde romantismul se transformă în ipostaze degradate de reverie, kitschul este încă o prezenţă a umanului. Kitschul creează emoţii dulcege, dar pansează rănile unor tot mai multe existenţe fade, este ușor de decodificat, semnalizează

117 Milan Kundera, **Insuportabila ușurătate a ființei**, trad., Humanitas, București, 2013.

prezența sensibilului, a sufletului și reveriei. Într-o lume dezvrăjită, cei fără de educație estetică, adică imensa majoritate, consumă kitschul cu intenția de a înfrumuseța viața.

Piticul de grădină este decorativ, poate deveni partener pentru bunica singură, primește nume din partea copilului încă neștiutor în ale esteticii. Când oamenii se mută cu viața lor pe Facebook și se bucură de niște like-uri mecanice, ca semne surogat pentru admirația sau iubirea celorlalți, avem tot un kitsch, dar unul cosmic, identitar, existențial și nu mai ai cui să spui că este inestetic când te ascunzi într-o virtualitate mai străină și mai fadă ca o absență. Până la urmă, medierea tehnologică a rețelelor de socializare sau convergența media reprezintă forme ale existenței unui kitsch pur, întruchipare a lipsei de autenticitate și a unei plasticități de tip șablon, nemaiîntâlnite în istorie. New media creează iluzia universalității spiritului creator, conținuturile userilor (Users-Generated Content sau UGC, în studiile media) sunt niște semnale naive ale unei existențe care nu are ce comunica, nu trăiește ceva autentic și original, dar se iluzionează că există într-o lume a creatorilor fără public. O simulare a dialogului care sfârșește de fapt în monologuri fără mesaj, doar reproduceri ale unor stări fără relevanță, dar „aprobate" prin zeci sau sute de like-uri.

Practic este imposibil să distingi între existența veritabilă și cea kitsch, pentru că toate mecanismele lumii de azi sunt descrise prin zecile de atribute ale kitschului. Dacă e să punem unul după altul câteva din atributele kitschului pe care le-am adunat de ani buni în niște caiete de însemnări pentru acest fenomen, vom vedea că sunt menționate azi ca atribute ale existenței, *weltanschauungului* nostru: artificial, superficial, pretențios, mistificator, gregar, iluzoriu, futil, simulat,

pseudocultural, inautentic, nostalgic etc. Vedem că toate corespund existenţei noastre, sunt atribute ale „simulacrelor și simulărilor” explicate de Baudrillard ca mecanisme de asumare existenţiale.

Când Milan Kundera spunea că, în fond, cea mai bună definiţie pentru kitsch ar fi „negarea căcatului” și se referea la faptul că, în cazul kitschului, se elimină din câmpul vizibil tot ce este inacceptabil în existenţă, de fapt cred că această definiţie îl salvează pe prietenul și subiectul nostru, piticul de grădină. El nu mai pare kitsch deoarece este, cu adevărat, inacceptabil pentru unii, tocmai pentru că este un semn al handicapului, este o malformaţie, poate chiar amintirea unor traume ale copilăriilor nefericite.

Kitschul este mediul în care se desfășoară întreaga noastră existenţă, în care piticul de grădină este ornament, partener, decoraţiune exterioară, obiect care aduce noroc sau păzește casa de spiritele rele. În invazia, revărsarea kitschului spre domeniile nonsemiotice sau nonestetice ale vieţii putem să le sugerăm prietenilor noștri, specialiștii în estetică, să accepte să-i conferim kitschului ismul pe care-l merită, pentru că putem vorbi deja de KITSCHISM. Sigur, piticul de grădină nu va ști să se bucure că face parte dintr-o familie a ismelor, dar se poate bucura că *Hobbitul* lui Tolkien, apărut în 1937, abia în zilele noastre, prin ecranizări fascinante pentru cei mai mulţi, maturi, și nu copii, produce o invazie a gnomilor, verișori ai piticului, într-o lume care, până la urmă, îi va face și lui dreptate. Un adevărat complot al fiinţelor micuţe într-o lume a celor uriași.

Cu adevărat, în zilele noastre, un specialist în nanologie (adică psihologia piticilor de grădină) consideră că există în lume o populaţie de vreo 30 de milioane de pitici și că se nasc peste două milioane

pe an. O adevărată naţiune care, dacă s-ar aduna la un loc, ar putea cere independenţă sau măcar vreo autonomie teritorială. Sau ar putea face referendum pentru a li se șterge datoriile ori ar putea cere să fie trataţi mai uman de uriașii care-i exploatează. Utopica naţiune a piticilor ar putea fi împrumutată de FMI sau Banca Centrală Europeană, ar fi învăţată să facă programe de austeritate și multe altele. Deocamdată, piticii nu sunt solidari, sunt peste tot, marcând parcă simbolic o ubicuitate a kitschului lumii în existenţa noastră. O lume în care telefrumoasa noastră Dana Săvuică tocmai spune, de pe ecranul unui televizor, că îi este teamă de piticii de grădină.

PS. Nu te speria, Dana, toți piticii din România au ochii triști! Dă o fugă până la creatorul de pitici de la Pucheni, e aproape de București, te vei convinge. Ei nu o să facă niciodată vreo revoltă, sunt docili, creduli și se supun bine autorităţii celor mari și puternici. ▪

Mineriada și banalizarea răului

Vestea redeschiderii procesului privind Mineriada din 1990 a căzut ca un trăsnet asupra pieţei știrilor din România. Armata reporterilor de știri s-a mutat de la DNA la Parchetul General, unde audierile au început, oarecum previzibil, cu Ion Iliescu, cel care, de multă vreme, este incriminat de adversarii politici, dar nu numai, pentru o anumită participare și responsabilitate, mereu respinse de fostul Președinte.

Despre banalizarea răului

În primul moment, după anunţarea reluării procesului, toată lumea s-a întrebat la ce folosește, dacă nu este cumva prea târziu. Așa cum analiștii politici nu au fost prea încântaţi de ideea lui Liviu Dragnea (*„prea târziu", „de ce acum?", „sigur nu este sincer", „este doar un gest de imagine"* etc.*)* care, la Congresul PSD, a făcut un gest simbolic de conciliere istorică, cerând iertare românilor pentru greșelile trecute ale PSD, inclusiv pentru Piaţa Universităţii, nici opinia publică nu a vibrat la gestul neașteptat al PSD. Nu este de mirare că acest gest nu a fost primit cu interpretarea corectă sau binevoitoare de către analiștii și propagandiștii de dreapta, lor le dispărea astfel o temă importantă de propagandă viitoare, dar unele voci din societatea civilă care au banalizat gestul m-au pus pe gânduri. Sigur că PSD ar fi putut face gestul acesta la timp, aici au dreptate contestatarii; sigur că, timp de 25 de

ani, PSD ar fi putut face gesturi de reparaţie mult mai serioase. Lipsa de atenţie și semnificaţie publică acordată acestui gest politic mi-a reamintit textul și atitudinea Hannei Arendt, cea care, după ce a asistat la procesul lui Eichmann, a lansat teza ***banalizării răului***. La vremea respectivă, șocul venea din faptul că minţile acelui timp căutau originile Răului Absolut, cu mijloacele reflecţiei psihologice sau hermeneuticii filosofice. Dar, după îndelungi observaţii și citirea mărturiilor multor torţionari naziști, Arendt notează: *„cea mai mare parte a răului din lume este comisă de oameni obișnuiţi, este un rău fără motiv, fără convingere, el nu vine dintr-o convingere diabolică cuibărită în inimă, ci, pur și simplu, oameni obișnuiţi renunţă la demnitatea umană”*.

Voi spune de la bun început: opţiunea mea este favorabilă redeschiderii acestui proces și transformării lui într-un moment important de ruptură cu trecutul. Și cred că acest moment nu este un moment important ca răzbunare, poate nici ca reparaţie directă pentru victime – deși acesta este un lucru fundamental –, cred că importanţa pentru noi ca societate este să stopăm, măcar într-un moment cât mai există evenimentul în memoria colectivă a istoriei noastre, banalizarea răului și procesul de naștere a unei indiferenţe sociale ca obicei.

Tradiţia intelectuală deschisă de ideea că nu trebuie să căutăm conștiinţe ale răului sau personalităţi cu profil autoritaro-totalitar a fost susţinută apoi de o serie de oameni de știinţă în experimente de psihologie socială deja celebre. Experimentul lui Milgram[118] sau cel al lui Philip Zimbardo – *Stanford prison experiment*[119] – au arătat un lucru halucinant: **oamenii normali se**

---

118 Stanley Milgram, Soumission à l'autorité, Calmann-Lévy, Paris, 1974.

119 Philip Zimbardo, The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil, Random House, New York, 2007.

supun autorităţii până acolo încât sunt capabili să comită crimele cele mai abominabile.

Banalizarea răului, astăzi

Nevoia oamenilor de a se supune, de a participa la un consens general are ca și consecinţă faptul că Răul își pierde caracteristicile distinctive, prin care îl recunoaștem cu toţii, ceea ce face ca să primeze, în acele momente, o normă de grup la care ei se supun orbește. Suspendarea raţiunii nu este singura sursă a răului, este un fapt demonstrat și de alţi intelectuali, în acel timp.

Ca să facem referire la mineri, aceștia au fost idealizaţi încă din scrierile proletcultiștilor asemenea celor care aduc lumina din întunericul pământului, un fel de prometei moderni, iar faptul că au fost primii care s-au revoltat faţă de Nicolae Ceaușescu le-a conferit o aură eroică în plus. Aceste percepţii s-au transformat într-un soi de sentiment misionar, de salvatori ai naţiunii, sentiment care le-a fost cultivat și exacerbat și în acele zile din '90. Vom vedea apoi că multe acţiuni ale minerilor sunt ușor de motivat prin acest sentiment misionar.

De altfel, este demonstrat faptul că sentimentul de fraternitate sau alte forme de solidaritate pot duce la banalizarea răului. În multe situaţii de cooperare și solidaritate de grup, Michaël Balle[120] vorbește despre fenomenul *„celui mai mic efort mental*", munca mecanică și procedurile din multe profesii sau ocupaţii îi fac pe oameni să-și piardă o parte din capacităţile de interogare, de reflecţie, mergând pe proceduri simple de decizie, un fel de cvasi-suspendare a raţiunii.

---

120 Michaël Ballé, **„La loi du moindre effort mental"**, article **Sciences Humaines**, n° 128, juin 2002, p. 36-39.

Michel Foucault[121] scrie că raţiunea este uneori ocultată de o *logică a situaţiilor,* conduitele practice câștigând o logică a lor, o justificare mecanică. Pentru ca oamenii să fie manipulaţi, trebuie doar convinși că ei acţionează din proprie iniţiativă. O altă modalitate de banalizare a răului și manipulare este aceea de a-l pune pe individ în competiţie internă, respectiv într-o situaţie de concurenţă cu cei asemănători lui. Situaţiile arată că atunci când membrii unui colectiv de muncă au fixate obiective individuale și li se evaluează performanţele individual, ei acţionează mecanic, nu-și pun prea multe întrebări generale, execută pentru că sunt obsedaţi de rezultate și de recompensele care vin. Astăzi suntem antrenaţi să ne *acomodăm* ușor cu răul social: *mizeria umană, săracii, dramele refugiaţilor ș.a.* În interiorul societăţii, oamenii sunt într-o concurenţă tot mai dură. Știinţa nouă a organizării muncii poate duce azi la ceea ce Hannah Arendt[122] numește sfârșitul solidarităţii, dezolarea (*Loneliness*).

Cred că procesul Pieţei Universităţii este important pentru a conștientiza pericolul banalizării răului și pentru că ***Internetul pare astăzi cel mai bun instrument pentru banalizarea răului***. În cazul atentatului produs, la începutul anului, la săptămânalul parizian *Charlie Hebdo*, lumea întreagă a fost „Charlie”, dar când Internetul și televiziunile au arătat câmpurile cu mii de cadavre de la Boko Haram, atunci nu ne-a mai cuprins aceeași emoţie și revoltă morală. Este clar că noi, Europa civilizată, avem o preferinţă „albă” atunci când este vorba despre victimele ororilor teroriste. Pe de altă parte, lipsa de cenzură de pe

121 Michel Foucault, **„Le pouvoir comment s’exerce t-il?”** în D. Colas, La pensée politique, Larousse, Paris, 1992.

122 Hannah Arendt, **Eichmann à Jérusalem. Rapport sur la banalité du mal**, Gallimard (Folio, 1991), Paris, 1966 și Hannah Arendt, La vie de l’esprit, Presse Universitaire de France, Paris, 1981, p. 21.

rețelele virtuale aduce în fața noastră, în fiecare zi, cele mai oribile imagini cu care ne „obișnuim", iar acestea devin simple peisaje care nu mai produc un șoc moral. Se multiplică crimele sau situațiile de violență și apare o imunizare a societății la violență și chiar la genocid.

Anul 1990 a fost propice pentru o asemene situație de incertitudine, de frici, de haos, în care se căutau semnele apartenenței la grupuri, semne care, deseori, devin mai importante decât judecățile și liberul arbitru. Patru milioane de foști membri de partid erau înfricoșați să nu-și piardă carierele, dar, mai important, simțeau nevoia de ordine, așa cum o înțelegea fiecare dintre ei, adică o ordine care să fie una care îl plasează pe individ undeva într-o poziție care îi dă certitudine.

Fără a fi interesați de cauzalitate sau de vinovății, nu putem să nu căutăm o explicație cu scopul de a putea merge mai departe și de a scăpa de o serie de elemente care creează astăzi indiferența socială. Indiferența la rău sau la suferința altora este tot mai întâlnită, dar ea nu se naște doar din cauza individualismului sau egoismului. Indiferența înseamnă creșterea distanței sociale dintre oameni și se poate naște atunci când oamenii încep să creadă că ei sunt prea mici pentru a face ceva împotriva sistemului sau împotriva unei lumi care se mișcă în alt mod decât și-ar dori ei. Este ceea ce numim în psihologia socială „*sindromul Genovese*" sau *sindromul trecătorului grăbit*, cu referire la un caz în care o fată a fost ucisă de către iubitul ei și asta a durat mai bine de o jumătate de oră, timp în care fata cerea ajutor și nimeni nu a intervenit, deși 38 de oameni erau în zonă și ar fi putut s-o salveze. **Nu vorbim despre altceva decât despre indiferența oamenilor buni, morali, uneori credincioși, în orice caz oameni normali.**

Logica situaţională din 13-15 iunie 1990, ca să folosim terminologia lui Foucault, a celor care erau la putere atunci, poate fi astăzi înţeleasă sau citită dintr-o cheie psihologică normală. Se întâmpla după ceea ce s-au numit „primele alegeri libere", când Ion Iliescu devenise Președinte, un președinte proaspăt legitimat. Cei din jurul său și poate chiar el însuși voiau să apere cu orice preţ tocmai această legitimitate. În orice sistem bazat pe conformitate, foarte importantă este apărarea șefului; mai ales în cazul unor situaţii de frici colective, șeful este un adevărat tezaur, ca o matcă pentru stupul de albine, este semnul că ordinea va funcţiona, este partea vizibilă a acestei ordinii. Acele momente au rămas destul de ambigue în memoria colectivă, au fost prelucrate și aduse aminte doar de televiziuni, în fiecare an. Dar nu s-a produs niciun moment de clarificare, nicio încercare de negociere, măcar între forţele politice, cu privire la sensul pe care îl dăm acelor momente care au însemnat și momentul unei derive destul de importante pentru societatea noastră și o pierdere importantă de imagine pentru România.

Dar rememorarea fragmentară a unui eveniment controversat și niciodată adus la masa negocierii unui sens de interpretare a operat și cu simplificări importante, ca un fel de *mecanism de apărare a eului colectiv*.

Un episod important al tăcerii colective este cel al devastării de către mineri a unor cartiere locuite în majoritate de populaţia romă: Rahova, Ferentari și altele. În zecile de interviuri cu mineri, pe care le-am făcut în perioada în care am fost jurnalist în Petroșani, am găsit aceste episoade, ba chiar am văzut lucruri care erau vândute de către mineri, lucruri rezultate în urma acestor raiduri haiducești. Minerii erau chemaţi în ajutor de *oameni de bine* care se plângeau de bișniţarii

romi care, spuneau ei, doar fură, nu muncesc. Se formau ad-hoc niște potere care mergeau în zonele respective, devastau locuinţele și îi brutalizau pe cei care păreau a fi romi. Acest episod arată că banalizarea răului în asemenea momente poate duce la situaţii tragice în legătură cu care minerii se întrebau la interviuri, peste zece ani, cu mirare: „*Oare ce am căutat noi în acele cartiere? Nici mie nu mi-ar plăcea să vină acum pe strada noastră niște camioane cu mineri care să ne brutalizeze*".

Manualele școlare de istorie de după 1990 prezintă mineriadele doar fragmentar și fără detalii, dar mai mult ca pe o situaţie în care nu s-a realizat consensul putere-opoziţie, un fel de exemplu pentru conflict insolubil. Există manuale care conţin doar o frază, iar unul dintre manualele de clasa a XII-a conţine doar... o fotografie. Tratarea fenomenului a fost mai mult ideologică, iar imaginea minerilor diabolizată, ei fiind foarte buni de ţapi ispășitori. S-au făcut multe filme în anii care au urmat și mulţi dintre cercetătorii români sau străini care au stat mai mult în Valea Jiului și-au schimbat multe dintre punctele de vedere exprimate la cald. Foarte repede însă, discursul multora dintre minerii care au participat la mineriada din iunie 1990 era ca și al acestui lucrător, cu câteva clase, care i-a răspuns unui interviu regizorului **David Schwartz**:

„Eu din prima clipă când am ajuns acolo (la București, *n.m.****), mi-am dat seama că e vorba de o mare tâmpenie! (...) Dar cine a organizat toată treaba asta (venirea minerilor,*** *n.m.****) avea gândire bună! Ei știau cum să lucreze cu masele de muncitori și mai ales cu noi, cu minerii. Ne mâna uite-așa cum chem eu oile, așa se jucau ei cu noi. (...) Eu am fost așa, cum s-ar spune, prins de val. (...) Ne spuneau că Raţiu și Câmpeanu vor să dea afară***

tot ce-i român din ţară şi să vândă ţara străinilor. (…) Eu abia acum înţeleg că şi studenţii aceia, aşa cum noi eram mulţumiţi când ne căpătam pâinea, ei erau mulţumiţi că îşi căpătaseră libertatea. Dar a trebuit să treacă mult timp ca să înţeleg şi eu, şi poate şi alţii, lucrurile astea. La diferenţa asta de mentalitate între noi şi acei tineri cred că s-a produs toată problema”[123].

Mulţi dintre cei care i-au cunoscut pe mineri la ei acasă şi au studiat situaţia au conchis că şi minerii, văzuţi în întregul context situaţional, erau nişte victime. Dar atunci când vorbim despre banalizarea răului nu este vorba doar de aceşti oameni şi de comunităţile din Valea Jiului. Ei, într-un fel, au avut şi încă au sentimentul culpei, „*o ruşine*” de care, îmi spunea un fost student născut la Petrila, nu vor scăpa niciodată. Banalizarea răului se produce la nivelul întregii societăţi româneşti, acolo unde aceste evenimente tragice nu au făcut obiectul vreunui verdict, în afara interpretărilor propagandistice sau ideologice. Subiectul a rămas în suspensie ca unul dintre subiectele tabu pentru partidul (partidele) de stânga sau ca un simbol al eşecului democraţiei pentru partidele care se autopoziţionează în zona de dreapta. Un argument în plus adus argumentaţiei mele este un studiu al percepţiei sociale privind mineriada din iunie 1990.

Memoria socială şi percepţia publică a mineriadelor. Clivaje ideologice şi politice

Ancheta sociologică realizată de IRES, „*Reprezentări şi percepţii sociale legate de evenimentele din Piaţa*

---

123 David Schwartz, „Redefinirea minerilor ca victime ale evenimentelor din 13-15 iunie” în Dilema Veche, nr. 592, 18-24 iunie 2015.

Universităţii din 13-15 iunie 1990"[124], a arătat existenţa unui percepţii fragmentare și biasate cognitiv și cultural a evenimentelor tragice petrecute în Piaţa Universităţii, în 13-15 iunie 1990. Deși 66% dintre români spun că știu ce s-a întâmplat în acele zile, doar puţin peste jumătate dintre aceștia (58%) evaluează că sunt bine sau destul de bine informaţi despre acest eveniment. Chiar dacă la indicatorii legaţi de comportamentul cognitiv nu există clivaje în funcţie de criteriul intenţiei de vot pentru partide, diferenţele apar atunci când românii sunt puși să evalueze dacă este bine sau rău că se redeschide acest proces. În eșantionul de votanţi PSD regăsim 48% dintre respondenţi care răspund că este bine, în timp ce, în rândul votanţilor PNL, procentul este de 89%. De asemenea, votanţii PNL sunt mai interesaţi de acest proces decât cei ai PSD, la fel 61% dintre respondenţii care votează PSD consideră că este prea târziu pentru a se face dreptate victimelor, faţă de 32% cei din zona preferinţelor liberale care aderă la această afirmaţie. Chiar dacă în proporţii aproape egale cele două grupuri de votanţi cred că „*Dosarul a fost redeschis la decizia CEDO și că justiţia din România nu ar fi redeschis cazul dacă nu era decizia unei instanţe internaţionale*", atunci când subiecţii sunt întrebaţi dacă anticipează că justiţia românească va face dreptate, votanţii PSD sunt indeciși (48% DA – 48% NU), în cazul aspiraţiei, speranţa crește optimismul privind realizarea dreptăţii la 73%, doar 18% spunând că vinovaţii nu vor fi pedepsiţi.

Ce ne spun aceste cifre? În primul rând aflăm că, deși este un eveniment destul de îndepărtat, el suscită o polemică politică, se observă un clivaj politic clar în

124 Studiul **„Reprezentări și percepţii sociale legate de evenimentele din Piaţa Universităţii din 13-15 iunie 1990"**, realizat de IRES. Volumul eșantionului: 1.273 de subiecţi 18+, CATI (Computer Assisted Telefone Interviewing); 23 octombrie 2015.

evaluarea evenimentului de acum 25 de ani, o dovadă clară că lipsa consensului este una dintre consecinţele banalizării răului.

Epilog: nevoia unei borne

Banalizarea răului este o desensibilizare și un fel de moarte morală. Oamenii se supun la autoritate, se obișnuiesc cu anumite forme ale răului, iar aceste lucruri nu sunt doar istorice, se pot întâmpla și astăzi, oricând. Trecerea de la empatie la lipsa de compasiune pentru soarta refugiaţilor sub presiunea unei propagande media puternice, pe parcursul lunii septembrie în România, este un exemplu în care indiferenţa socială sau eclipsa morală pot începe să afecteze fondul cultural și moral al unei civilizaţii. Metodele emoţionale prin care comunică astăzi politica și liderii carismatici antisistem pot ușor canaliza emoţii spre agresiune spontană sau spre crime comise cu inconștienţă de oamenii supercivilizaţi de astăzi dacă, în momentele de derivă, Răul nu este marcat, ștampilat. Fenomenele de idolatrie modernă pot duce, de asemenea, la situaţii de banalizare a răului. Când Răul este judecat, dincolo de rezultatul concret, chiar procesul realizează o *de-banalizare, o discontinuitate în cotidianitatea trăită mecanic, fără multe întrebări și interogaţii profunde, cotidianitate care ne populează majoritatea existenţelor.*

Procesul mineriadei din 13-15 septembrie trebuie făcut pentru a fixa câteva repere, deoarece și studiul realizat de IRES arată că *tratarea publică a acestui subiect a produs o ambiguizare a răului.* Politicienii români au tras în toate părţile de acest subiect, încât l-au transformat *într-o formă de incertitudine morală și socială*. Cele două discursuri și viziuni promovate asupra evenimentului, adică una care spunea că minerii au ajutat la blocarea unei lovituri de stat și

alta care spunea că regimul politic s-a folosit de mineri pentru a bloca un proces democratic, au creat un clivaj important în memoria colectivă recentă. Ideologizarea acestui moment tragic a dus *nu doar la banalizarea răului, dar chiar la justificarea sau ocultarea Răului cel mare: a ucide pentru convingeri politice*.

Sigur, pentru victime, judecarea procesului este importantă și reprezintă dreptatea necesară, indiferent când îi vine vremea. **Dar aici este mai mult decât miza unei decizii a justiţiei.**

Este vorba mai mult de stabilirea unei borne, una care arată că, în acel timp și în acel loc, societatea noastră, deopotrivă cu liderii săi, a luat-o razna, iar niște oameni, probabil oameni credincioși sau buni familiști, au alunecat spre barbarie, au fost împinși sau mânaţi spre asta, fără ca ei să-și dea seama, crezând că fac ceea ce trebuie sau conformându-se unor ordine fără a se gândi singuri la consecinţe. ▪

Republica ideilor singure

La începutul studiilor mele de filosofie m-a fascinat lumea ideilor din teoria platoniciană. Acolo ideile sunt un principiu de existenţă, dar și unul de cunoaștere: deasupra noastră există o lume perfectă, eternă, organizată piramidal, iar deasupra tuturor se află Binele, Adevărul și Frumosul, iar cel mai jos se află ideile vulgare. Cum să nu te fascineze Platon la 20 de ani când, chiar și fără multe noţiuni de metafizică, poţi observa experienţial că existenţa noastră este doar un reflex palid al lumii adevărate, o copie, întruparea imperfectă a unei idei, o lume a cărei imagine tremură neclară pe peretele peșterii în care suntem prizonieri? Cum să nu adormi liniștit când Platon tocmai ţi-a spus că sufletul nostru aparţine lumii ideilor și că el tinde mereu a se întoarce acolo, fiind condamnat să ne însoţească doar pentru o existenţă trecătoare?

M-am despărțit de naivitatea lui Platon când l-am descoperit pe Karl Popper[125] și Lumea a treia, propovăduită de el ca lume a ideilor. Marele epistemolog[126] gândea trei straturi ale existenţei, organizate sub forma a trei lumi: W1 – lumea obiectelor, W2 – lumea stărilor psihice și W3 – lumea ideilor, a conţinuturilor obiective de gândire. În lumea a treia drept de cetăţenie au ideile, teoriile, conceptele, creaţiile artistice, valorile, lumea aceasta este eternă, autonomă și independentă faţă de celelalte lumi, iar realitatea ei este argumentată prin faptul că poate

125 Karl R. Popper, **Logica cercetării**, trad. rom. M. Flonta, Al. Surdu, E. Tivig, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981.

126 Pentru cititorii tineri, epistemolog = cercetător al mecanismelor de cunoaștere.

acţiona asupra celorlalte lumi, ceea ce invers nu este posibil. Mi-a plăcut mult această teorie, chiar dacă era abundent criticată în filosofia acelor vremi, mai ales pentru că vorbea despre forţa lumii ideilor de a se regenera, de a se reproduce și a duce mai departe existenţa. În căminul UBB[127] de la „Avram Iancu", apropiat de Cimitirul Central, am pierdut multe nopţi discutând despre autogenerarea obiectelor din lumea ideilor sau despre rolul mai mic sau mai mare al sistemului și despre controlul asupra gânditorului: este controlat sau nu de sistem?

Au trecut anii tumultoși peste mine și mi-am reamintit de Karl Popper când am citit un eseu seducător al lui Horia-Roman Patapievici[128], republicat apoi într-o lucrare independentă, în care, întrebându-se asupra lipsei de ecou a filosofiei lui Mihai Șora, conchide că noi, românii, suntem apăsaţi de un fel de hegemonie a culturii generale, care exclude o piaţă a ideilor mai specializate, toate acestea conducând la o ecranare a comunicării dintre noi, blocaj care împiedică formularea unui bine comun, determinând deci inexistenţa unei realităţi comune construite. Am fost mâhnit și eu de mai multe ori de inexistenţa unei dezbateri de idei, a polemicii la obiect, constatasem lipsa unei instituţii a dialogului specializat și a admiraţiei, dar nu avusesem niciodată curajul de a ajunge la argumentul ontologic al tânărului Patapievici – realitatea culturală nu există – sau la cel mai radical al lui Ioan Petru Culianu, reluat de Patapievici – cultura română contemporană nu există!

Am ţinut și eu, în tinereţe, la o universitate, o conferinţă despre cultura noastră ca o cultură de ecou,

---

127 UBB – Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca.

128 Horia-Roman Patapievici, De ce nu avem o piaţă a ideilor (ed. a II-a), Humanitas, București, 2014.

cultură a influenţei mediate, cultură narcisist-egoistă, cultură a solipsismelor și solilocului. Drept să spun, nu îmi mai aduc aminte argumentele de atunci, știu doar că unul mi-a rămas ca obsesie: societatea și cultura noastră sunt înfricoșate să construiască o oglindă în care să se uite din când în când. Construcția oglinzii și formarea unei memorii colective coerente prin dialog, dezbatere și sortarea argumentelor mă urmărește încă, ori de câte ori mă uit transversal peste studiile sociologice de măsurare a opiniei publice pe care le-am făcut de-a lungul timpului.

În volumul *O idee care ne sucește minţile*[129], argumentul unei divizări a culturii europene, cu referire la memoria comunismului, este folosit pentru a explica existenţa unei cortine psihologice de fier, prin refuzul Vestului de a integra și a înţelege memoria Estului.

Obiecţiile pot fi multe aici, dacă abordăm ideile prin metafora „pieţei”. Este vorba doar de o desincronizare între cerere și ofertă, cele două nu se întâlnesc sau nu există una dintre ele? Să nu fie oferta bună, seducătoare? Nu cred asta, apar în fiecare an lucrări foarte bune în diferite domenii de activitate, în cel literar sau artistic. Atunci avem o problemă cu cererea, ea să fie de vină? Dar fiecare dintre noi facem parte din piaţă, chiar și creatorii pot participa, nu doar cei care sunt doar consumatori. În piaţa ideilor, foarte puţini sunt doar consumatori pasivi, cei mai mulţi dintre consumatori au, de regulă, condiţii pentru a produce și ei, pentru a da mai departe idei, a polemiza, critica sau a adula. De ce nu se întâmplă asta, de ce nu se naște o efervescenţă care să valideze/invalideze idei, să creeze tendinţe, curente sau chiar școli de gândire?

---

129 Andrei Pleșu, Gabriel Liiceanu, Horia-Roman Patapievici, O idee care ne sucește minţile, Humanitas, București, 2014.

Un prim răspuns am avut senzaţia că-l intuiesc recent, când am participat la deschiderea casei lui Nicolae Ceauşescu din cartierul bucureştean Primăverii. Am fost curios să văd feţele primilor 1.000 de vizitatori care s-au înscris, în doar câteva ore, pe Internet. Au venit şi oameni foarte tineri şi oameni foarte în vârstă, ca două emisfere ale memoriei obiectivate a comunismului. Puţină pasiune se mai vedea în ochii şterşi ai celor vârstnici, dar nu era nici respingere sau ură în privirea celorlalţi. Plana o linişte peste cei care stăteau la coadă, încât se auzeau mai tare ciorile care veneau să pună stăpânire pe cartier, dar mai ales o lipsă de dialog, un fel de evitare reciprocă. I-am întrebat pe tinerii care supravegheau exponatele din clădire dacă oamenii polemizau, dacă au auzit ceva semnificativ. Nimic. Totul se consuma în linişte, într-o izolare totală. Chiar soţii şi soţiile comunicau mai mult prin gesturi, probabil cu semnificaţii îndelung exersate între ei. Cei care se apropiau de mine puneau întrebări cu voce joasă, pentru a nu fi auziţi de ceilalţi. Am plecat spre casă cu o mare tristeţe şi supărat pe mine pentru că, de peste 20 de ani, încercam să justific în toate formele că orice comunicare este şi o formă de catharsis. Privit în acea seară, eşantionul de vizitatori părea o bucată de Românie însingurată, unde cărările dintre oameni au fost năpădite de buruieni, cum spunea Părintele Bartolomeu Anania într-una dintre cuvântările lui.

Oamenii au pierdut abilitatea de a comunica, de a se expune. Nu simt nevoia să se valideze, să caute a se confrunta cu ceilalţi. Funcţionează, probabil ca efect al comunismului, mai multe circuite de dialog cu caracter consensual, reţele de prietenii, cutii de rezonanţă. Sunt lumi paralele şi cercuri de adulatori restrânse, locuri în care se practică un narcisism şi un fel de clandestinitate

autoasumată sau reflexă. Dacă am lua terminologia lui Pierre Bourdieu, nu avem un circuit veritabil, egalitar de consum al ideilor, ci un habitus care distanţează oamenii, reproducând un model de dominare specific comunismului sau societăţilor de clasă. Fugar aş nota că nici perioada interbelică nu a avut timp să aducă pe scena socială o clasă de mijloc, o mică burghezie capabilă să producă efervescenţa legăturii dintre o elită producătoare de idei și una consumatoare, capabilă să reacţioneze pentru a crea o instituţionalizare a pieţei.

Habitusul ca sistem de dispoziţii durabile, cum susţine Bourdieu, sumarizează experienţele trecute și funcţionează ca matrice și filtru de percepţii, evaluări, dispoziţii acţionale, ducând la reproducerea vechiului sistem. Inexistenţa unei clase de mijloc și existenţa unei elite culturale care nu este obișnuită să comunice pe o piaţă extinsă, lucruri moștenite din comunism, toate acestea pot oferi o explicaţie, cel puţin pentru perioada tranziţiei noastre.

Lipsa dialogului cultural și a pieţei ideilor se poate însă explica și prin slaba instituţionalizare. În România, parcă teoria formelor fără fond, a împrumuturilor, se verifică cel mai bine atunci când studiem instituţiile. Instituţiile create la noi sunt de cele mai multe ori forme mimetice, rareori umplute cu sens. Ne place să copiem tot ce prindem, dar facem foarte puţine eforturi de continuitate. Entuziasmul începutului este urmat întotdeauna de uitare și letargie.

Pe de altă parte, o cultură a supunerii și violenţei comuniste a creat reflexe de supunere, un habitus al izolării și protestului mut, care ne fac poate să nu fim capabili să girăm „conflictele” de idei. Orice dezbatere se personalizează excesiv, răspunsurile devin emoţionale, problemele unei posibile polemici se tratează ca „fapte de viaţă și de moarte”. Ne este frică de micile crize

pe care le presupune dialogul, de micile rupturi care sunt generate de trecerea de la unanimitate la segregare ideatică.

Să aibă oare vreun potenţial ideile toxice? Dar carieră ideile seducătoare? E greu de spus, aș crede mai degrabă că este aproape imposibil să plantezi o idee care să prindă rădăcini pe solul culturii noastre sau al spaţiului nostru civic sau să faci să crească și să înflorească o idee nouă.

Întorcându-mă la liniștea vizitatorilor din reședinţa familiei Ceaușescu și la tăcerea lor mormântală, la muţenia și izolarea lor, mă îndoiesc chiar de nostalgia după comunism pe care am măsurat-o, timp de peste 20 de ani, în sondajele pe care le-am proiectat. Acolo poate doar anonimatul sau tendinţa de a polemiza cu realitatea și politica de azi creează o agregare de răspunsuri care pare a fi un punct de vedere sau o atitudine faţă de trecutul comunist. Ca să revin la distincţia pe care Andrei Pleșu o constata în lipsa de memorie culturală europeană cu referire la comunism, am senzaţia că românii sunt tentaţi să nu-și integreze solid nici propria lor memorie, atâta timp cât o ascund de ei înșiși, de semeni sau chiar de copiii lor. O zicere de pe vremea comunismului povestea despre un activist care își neagă propria atitudine cu o formulă inspirată: *„Am avut și eu o idee, dar nu sunt de acord cu ea”.*

Lăsate singure, ideile mor sau se îndepărtează de cel pe care l-au locuit, pierzându-se fără a mai putea să schimbe nimic din lumea noastră. România este locul unde ideile mor sau poate că România nu este o idee. Este, cred, mai degrabă o emoţie. ▪

Când artiștii ies în stradă

După Revoluție, am ţinut mai mult timp o rubrică în presa scrisă pe care am numit-o atunci *Strada sociologilor*. Publicam articole de critică socială, ca un fel de revanșă a sociologiei pentru deceniile de comunism în care aceasta a fost o profesie interzisă. Îi propuneam cititorului această denumire pentru **că, *înainte de 1989, puterea politică i-a interzis accesul pe ea și nici nu cred că puterile prezente sau viitoare îi vor lăsa pe oameni să se plimbe liberi pe trotuarele ei.*** Am ales atunci *metafora străzii* deoarece împărtășeam ideea că strada este locul unde curge viaţa socială, unde ne exersăm intersubiectivitatea și ne profilăm identitar prin confruntare și oglindire. Scriam atunci, poate cu o ușoară naivitate: „Strada este locul simbolic în care ne prezentăm sinele falsificat pentru a corespunde unor imagini pe care le credem a fi dezirabile sau profitabile. Este locul în care minţim frumos pentru a semăna cu ceilalţi, pentru a afișa semnele apartenenţei comune la civilizaţia modernă sau la culturi privilegiate. Ori simulăm pentru a ne distinge de ei, pentru a scăpa de obsesia numărului și a atributelor uniformizatoare, pentru a corespunde cât mai bine imaginii de *domni* sau *intelectuali*".[130]

Cred că strada nu mai este nici ce a fost și nici ceea ce am crezut eu că va deveni, pe parcursul construcţiei unei societăţi deschise. Da, putea deveni loc al întâlnirilor miraculoase unde societatea se confruntă

130 Vasile Sebastian Dâncu, **Țara telespectatorilor fericiți. Contraideologii,** Editura Dacia, 2000, pp. 5-9.

și dezbate, pune de proteste sau susţine cauze sociale. Dar puţine lucruri s-au întâmplat dintre cele pe care le așteptam din partea spectacolului străzii.

Strada nu mai este nici un loc unde ne prezentăm Sinele (falsificat sau nu) în viaţa cotidiană. Marele Erving Goffman rămâne interesant, dar trebuie mult adaptat cred, pentru recitirea lui în lumea noastră cu întreaga școală a dramaturgiei sociale, deoarece întâlnirile virtuale au înlocuit expunerea face-to-face din societate. Nu știu cum vor mai funcţiona în viitor maximele interacţionalismului simbolic.

Dacă le-aș spune tinerilor mei doctoranzi (mulţi abordând temele societăţii virtuale) că, prin interacţiune, individul își pierde autonomia reprezentării și intră în sfera de influenţă a publicului, cum scrie Goffman, cred că ar zâmbi înţelegători cu un profesor care a rămas un pic în urmă cu vremurile. Riturile interacţiunii face-to-face s-au transformat în condiţiile unei întâlniri virtuale unde fiecare stăpânește, sau cel puţin asta crede, situaţia, își poate falsifica profilul prin găsirea nickname-ului sau fotografiei, nu are nevoie de strategii complicate pentru a face managementul impresiei. Pe Facebook nu mai avem aceleași mecanisme de recunoaștere mutuală, iar strada ar trebui probabil studiată deja cu alte concepte deoarece a rămas, ca să nu îl părăsesc pe Goffman, în cel mai bun caz un loc al întâlnirilor non-focalizate unde co-prezenţa este vagă sau chiar nulă.

În fond, poate că astăzi, prin interacţiunea pe reţelele de socializare, marele antropolog american este confirmat în cel mai mare grad deoarece spunea, criticat fiind pentru asta, că actorul social trăiește într-o lume socială unde este mereu ameninţat cu ofensa și stigmatul. Acum, sindromul anonimatului a creat deja o lume virtuală a stigmatizării și violenţei. Cu toate

astea, reciprocitatea nu mai este atât de necesară pentru fluiditatea interacţiunii, astăzi butonul de blocare a celuilalt este la îndemâna fiecăruia și este des activat, fără a face concesii pentru recunoașterea reciprocă.

A apărut parcă o revigorare a protestelor de stradă în ultimii ani, în România. Dar încă nu cred că strada este în stare să schimbe lumea și să aducă noul și schimbarea. După Colectiv, mulţi au argumentat că nu ieșirea în stradă a dat jos un guvern, ci vibe-ul de pe Faceboook. Cei care au plecat prin demisie atunci și-au exprimat regretul apoi și au fost dezamăgiţi de propria spaimă, cea care i-a făcut să plece de bunăvoie. *Păi,* spunea un fost premier*, au fost doar câteva mii în stradă, noi oare de ce am plecat*? Mulţi sociologi consideră că în viitor nu în stradă se vor desfășura revoluţiile. Puterea se fragmentează tot mai mult, se delocalizează, doar simbolic unii se mai îndreaptă spre Parlament sau spre Guvern ca să protesteze. În noile configuraţii geopolitice tot mai mulţi activiști sau cetăţeni vorbesc despre pilotarea ţărilor din mari centre de putere care globalizează tendinţele economice și suprimă forme de libertăţi sau privilegii locale.

Înainte de 1989, pe vremea comuniștilor, cu toată dictatura, oamenii își luau strada înapoi, chiar dacă nu era simplu de luptat cu dictatura. Chiar dacă oficialii dădeau nume ideologice străzilor sau locurilor publice, oamenii le dublau cu numele lor și doar acestea funcţionau și circulau ca și denumiri consfinţite. În orașele noastre peste tot erau restaurante cu nume de tipul: *La căţeaua leșinată*, *La Ţâţoasa*, *La trei păduchi*, *La varice*. În orașul în care învăţam, localul din apropierea sediului Securităţii se numea *La securistul grăbit*, chiar dacă pe firmă scria mare de tot: Restaurant Expres. Într-un oraș unde aveam prieteni s-a montat o statuie ecvestră, frumoasă, dar cu un cal dotat cu mădular

falnic. Atunci lumea a numit piaţa și localul din acea zonă: *La p--a calului*. Autorităţile, neinspirate, au încercat să reducă dimensiunea organului, dar asta nu a făcut decât să întărească denumirea pe care oamenii au dat-o.

Dar strada era în perioada comunistă un loc al vânătorii continue de bunuri. Oamenii ieșeau în oraș înarmaţi cu plase și pungi ușor de pliat prin buzunare sau cu genţi mai mici în speranţa că vor găsi ceva la vreun magazin, în speranţa că „se va băga ceva". Unii spuneau oarecum conspirativ că merg la un PPC, adică la ***Poate pică ceva***. Când se aducea marfă, toată lumea se punea la coadă și, uneori, fără a mai întreba ce anume se dădea. Uneori, bietele femei pensionare aflau că stau la coadă la bocanci pentru bărbaţi sau la cărţi sau la alte lucruri de care nu aveau nicio nevoie.

În decembrie 1989, mulţi au ieșit în stradă la Revoluţie, deși patrula armata cu tancuri, pentru că, într-un fel, simţeau că strada era a lor. Dar nu armata și tancurile au reușit să-i gonească pe oameni din stradă. Strada s-a golit după 1989, nu mai este a oamenilor, este a pietonilor. Pietonii sunt niște indivizi care aleargă grăbiţi, vorbind la telefoane mobile, spre locul de muncă sau spre casă. A merge pe stradă este un alt mod de a fi singur, dacă nu cumva ești turistul care caută imaginile unui oraș străin. Pietonul se întâlnește cu alţii, dar în majoritatea lor ei nu se uită unii la alţii, nu au nevoie să se recunoască, vreau doar să evite tamponările. Celălalt este doar un element de mobilier urban.

Cei mai mulţi sunt prezenţi prin oraș cei cu autoturisme, deci strada nu mai este un loc unde să fie posibilă întâlnirea, recunoașterea reciprocă sau ridicarea pălăriei în semn de salut la trecerea celuilalt. Marile suprafeţe comerciale, mallurile, sunt orașe în sine, de multe ori făcute în câmp, cu străzi și trasee

gândite de cei care se ocupă de marketing. Mallurile din orașe precum Cluj sau Timișoara și parțial București au golit centrele orașelor de magazine și de cumpărători care viermuiau pe tot locul. Magazinele sunt tot mai puţine, iar gentrificarea, indiferent care sunt agenţii ei, nu favorizează socializarea în spaţiile publice oferite de stradă sau de pieţe. În noile cartiere, zonele de agrement și întâlnire socială sunt gândite în interiorul marilor complexe de locuire, ca și cluburile private sau magazinele aduse special pentru locuitorii acestor cartiere rezidenţiale. Un fenomen care i-a alungat pe oameni din orașe a fost cel al mutării producţiei industriale spre zona periferiei, de unde oamenii ajung direct în cartierele dormitor, fără a mai „locui" zilnic străzile orașelor. Și instituţiile publice au fost despresurate de mulţimi revendicative, de greve sau de adunări sindicaliste care delegitimau puterea. Oamenii își varsă acum indignarea pe reţelele de socializare, sau pleacă spre Occident. Poate că semnele identităţii comune se mai păstrează prin centrele vechi ale orașelor, dar strada ca loc al întâlnirii socializante nu prea mai este. Au dispărut frumoșii nebuni ai străzii, asistenţa socială adună grijulie orice dezmoștenit al sorţii care ar vrea să devină personaj. Era la Bistriţa, în anii comunismului, Bălălău, despre care se spunea că fusese ofiţer, iar la Cluj era marele Lulu, cel care era scris de oameni pe multe buletine de vot când candida Ceaușescu.

În marile malluri, magazinele sunt aranjate pe adevărate străzi cu nume, care canalizează oamenii spre ambuscade comerciale, prin reclame, mirosuri sau oglinzi. Tot mai multe orașe inventează telegondole, pentru că se circulă tot mai greu, și tot mai multe tunele în subteran, care îi ajută pe oameni să acceseze diferite locuri cu mașinile pe sub pământ. Strada a devenit o

piaţă sau un loc al vânzărilor de toate felurile. Panourile mari publicitare te îndeamnă să-ţi schimbi modul de viaţă și nimeni nu se așteaptă să te produci acolo ca un om. Marketerii îţi calculează viteza de deplasare sau viteza cu care treci cu mașina pentru ca să poată monta texte și imagini mai lizibile în mișcare.

Homo publicus a fost alungat din stradă de ***homo oeconomicus*** și transformat în ***homo virtualis***. Orașele nu mai au străzi în sensul adevărat al cuvântului. Azi unii le numesc artere de circulaţie pentru că orașul trăiește un alt ritm, chiar este cel care dă un alt ritm vieţii. În jungla urbană, oamenii au fost alungaţi din stradă, în beneficiul pietonilor și consumatorilor. Sunt oameni care nu se cunosc și, deci, se ignoră reciproc. Majoritatea nici nu se mai văd unii pe alţii. Noul război cu terorismul s-ar putea să-i îndepărteze și mai tare. Acum artiștii caută să redea sufletul orașului parcă ieșind tot mai des cu mesajele lor. Se adaugă tinerilor care, în ultimele decenii, au început să pună mesaje enigmatice, numai de generaţia lor lizibile, în spaţiile albe, rămase goale. Artiștii, închiși în galerii și simeze tot mai strâmte și tot mai puţine, ies în stradă cu pensula și cu uneltele lor. Ei înfrumuseţează orașul, caută să-i redea sufletul și înfăţișarea umană. Acolo unde domină betonul, sticla sau oţelul, artiștii vin să pună o mică bucăţică de frumuseţe și un mugur de gând. Ca un memento al unei lumi în care strada era un loc al comuniunii și comunicării.

Lăsaţi artiștii să îmblânzească orașul! ▪

NOI

Generația înfrântă a României

Am început să scriu despre generația X cu gândul la o sintagmă mai veche, din cultură, *generația pierdută*. „*Generația pierdută*” este, în istoria culturii, eticheta pentru generația unor scriitori americani (Hemingway, Cummings, Fitzgerald, Dos Passos) care, după Primul Război Mondial, observau că o serie de valori în care credeau nu mai erau valabile, societatea schimbându-se radical. În acele timpuri, capitalismul sălbatic își începea marșul triumfal: inegalitățile creșteau de la o zi la alta și indiferența față de condiția umană devenea tot mai vizibilă. Dar astăzi, în Europa, *generația pierdută* este pentru tot mai mulți sociologi sau jurnaliști generația tinerilor (generația Y, cei între 18 și 35), care este afectată de un șomaj ce devine cronic, în jur de 25% la nivel european.

Generația X

La revoluție (sau cum s-o mai numi acel eveniment politico-militar), cei din generația X aveau între 10 și 30 de ani. Printre ei au fost copiii revoluției, adică cei care au ieșit inconștienți în stradă, mânați parcă de un instinct istoric și de o emoție pe care nu cred că au înțeles-o nici după aceea. Generația X începea noul ciclu istoric cu un mare sacrificiu, era călcată în picioare armata regimului Ceaușescu, dar mai ales începea să nutrească visul schimbării rapide a României, o iluzie care nu a durat mult.

Azi, românii generației X au între 35 și 55 de ani. Adică sunt populația activă a României, cei râvniți de toate companiile, țintele prioritare ale publicității de orice fel. Deși sunt cei care contribuie cel mai mult la bugetul României și au nivelul cel mai mare de venit, generația X este generația care nu își poate valorifica la nivelul cel mai înalt potențialul prin deținerea de poziții în zona puterii politice sau în cea a proprietății economice și antreprenoriatului.

Câteva tușe ale unui profil generațional [131]

Se cred și ei o generație de sacrificiu și despre ei chiar putem spune că sunt. Nu sunt o generație pierdută pentru că susțin în acest moment societatea. Se plâng despre faptul că tranziția a fost cea mai mare povară pentru ei, că nu au locuri de muncă și de faptul că muncesc mult, iar sentimentul de nesiguranță este major. Au un nivel scăzut de trai și salarii pe care le consideră mai mici decât cele pe care le-ar merita. Jumătate dintre ei se simt câștigători față de părinții lor, dar jumătate se consideră învinși. Când este vorba de sentimentul fericirii, se consideră mai nefericiți decât generația părinților. Atunci când se raportează la copiii lor, se consideră mult inferiori, mai puțin fericiți și mai săraci. Doar două treimi dintre românii generației X au un loc de muncă stabil și jumătate dintre cei angajați au schimbat maximum două locuri de muncă. Sunt paralizați de frica de a nu fi dați afară și două treimi dintre ei se tem că își vor pierde locul de muncă. Nu au încredere în mobilitatea forței de muncă și acceptă locuri de muncă mai slab plătite, dar mai sigure, munca la stat fiind preferată în fața

131 Studiul IRES **„Generația X"**, realizat în 23-24 februarie 2015, pe un eșantion de 1.032 de subiecți cu vârsta între 35 și 55 de ani, prin metoda CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing). Marja de eroare: ± 3,2%.

variantei private, siguranța locului de muncă fiind criteriul cel mai important.

Generația X este generația legată de familie mai mult decât oricare generație, chiar dacă începe tot mai mult să fie afectată de divorțialitate. Aproape 40% dintre ei cred că Revoluția le-a frânt destinul și că ar fi trăit mai bine dacă nu se schimba mersul istoriei. Sunt patrioți și cred că tânăra generație nu mai crede în patrie și onoare, în plus, sunt convinși că generația Y, generația copiilor lor, este mai puțin responsabilă și că există conflict între generații. Sentimentul acestui clivaj dintre generații este o caracteristică importantă a climatului social din această perioadă. Un climat social plin de tensiune și conflicte, o atmosferă încărcată care descurajează eforturile spre un proiect politic social sau național indiferent cine încearcă să-l pună în operă. Doar un sfert din generația X are un politician preferat, 3 pătrimi fiind dezamăgiții lumii noastre politice. Jumătate dintre ei și-au pierdut încrederea în România, dar cu toate acestea două treimi dintre ei sunt de părere că viitorul copiilor poate fi asigurat în România, nu în altă țară.

Este o generație care respectă încă un contract social considerat de cei tineri vetust, un contract care are munca și datoria față de societate ca axe principale, patru cincimi dintre bărbații acestei generații declarând că ar răspunde chemării la mobilizare în cazul unui conflict armat. Ei cred încă în progres și în faptul că România mai poate fi salvată. Au făcut multe experimente votând cu tot ce se putea vota pe scena politică, dar au fost dezamăgiți de fiecare dată.

Generația unor idealuri prea mari?

La Revoluție, cei mai mulți din generația X erau la vârsta la care visul este mai tare ca realitatea.

La prima scânteie nu s-au ascuns după părinții abrutizați de muncă și speriați de comunism, ci au ieșit în stradă. Dintre cei împușcați la Revoluție, cei mai mulți aveau între 15 și 30 de ani. Au ieșit pe străzi în fața gloanțelor. Parcă văd și acum un tânăr cu o pancartă pe care scria: „**Copiii noștri vor fi liberi!”** Scria despre copiii lui, dar el însuși nu cred că avea mai mult de 20 de ani. Cei mai mulți dintre ei nu au indemnizații și nu se află pe lista celor aproape 20.000 de revoluționari amestecați cu impostori care primesc în fiecare lună indemnizații prin Legea 341, legea recunoștinței. Au crezut, în acel moment, că a venit vremea ca societatea să fie condusă de tineri, că se va renunța la comunism și că o să vină bunăstarea odată cu libertatea. Nu puteau ști atunci că societatea este modelată de instituții și acestea construiesc sau influențează habitusul mentalitar care va reforma spiritualitățile prin presiunile unor ideologii fabricate imediat. Generația care era atunci între 35 și 55 de ani căuta repede să elimine prima gardă a cadrelor socialiste și folosește primul an de după Revoluție pentru a construi instituții și ideologiile care vor genera marile bătălii politice și ideologice ale primului deceniu. Foștii comuniști care urmau să înlocuiască generația lui Nicolae Ceaușescu se repliază repede și construiesc o nouă legitimitate pe disidența (falsă sau puțin consistentă) a lui Ion Iliescu sau Silviu Brucan. Noii emanați ai Revoluției trasează elementele principale ale noilor lupte politice: mai ușor cu deschiderea față de Vest, deci nu ne vindem țara. Vom vedea că ea a fost vândută ca ideologie asumată mai târziu (*Investițiile străine ne salvează!).* România Mare este o instituție de presă pe care Petre Roman, premierul, o înființează foarte repede, ca instrument de luptă împotriva

tendințelor noului, și pentru câțiva ani este foarte eficientă. Regalitatea este respinsă și apare imediat și respingerea diasporei pe principiul că „*nu a mâncat salam cu soia*". Proprietatea privată și inițiativa sunt puse la index, încât și astăzi avem aproape 90% dintre români care cred că orice investitor privat este corupt și hoț. Nici descentralizarea nu era bună deoarece s-ar fi putut transforma în ruperea României, iar Ungaria abia aștepta să ne fure Transilvania. Trebuie unire în jurul elitei de la București, acceptarea centralismului, altfel spus, continuitatea lui, în consecință, în mare, avem același centralism ca și acum 25 de ani.

Ultima bătălie a fost cea din Piața Universității. Acolo indivizii generației X au fost înfrânți definitiv. Au fost parazitați politic, iar pe de altă parte, niște mass-media obediente i-au prezentat ca și mari trădători ai nației. Au pierdut fără drept de apel această bătălie inegală, deoarece nu aveau nici mijloace instituționale și nici lideri care să poată transmite un mesaj politic, iar punctul 8 de la Timișoara ar fi ucis generația tinerilor *utecișți*, *utemiști* sau comuniști care, în 1989, își așteptau rândul la puterea în forma ei roșie. Reprezentanții politici ai generației *boomers* au reușit o dublă victorie: au scăpat de presiunea internă pentru schimbare și au izolat România de Vest, câștigând timp pentru reconversia capitalului lor și pentru pregătirea unei schimbări care să nu-i elimine de la putere.

Societatea trăgea de timp pentru ca să se poată transforma vechiul capital politic și relațional în noul capital, economic sau politic, din noua orânduire. În mai puțin de 10 ani, cea mai mare parte a antreprenorilor sunt cei care au avut funcții înainte și și-au reconvertit capitalul după Revoluție.

De altfel, sociologul Dumitru Sandu[132] explică toate mecanismele de conversie a capitalului. Prea tineri, cei din generația X nu aveau ce să convertească. Sigur, în afara celor care erau fiii sau nepoții generației nomenclaturiste din comunism.

Sindromul fugii și noua diasporă

După un deceniu, când pare destul de evident că proiectul noii Românii, utopia din mințile tuturor, este ratat, generația X caută alte mecanisme de certitudine, alte zone securitare prin migrație în Occident. Vor încerca mai târziu să convertească resursele de mobilitate (cunoașterea de limbi străine și lipsa dependent identitară de societate, subiectivă, prin excelență) în capital pentru reușita unei migrații masive în Europa și în lume. Soluția este una care, paradoxal, contrazice sloganul unei părți mai tinere a generației X, acela cu „vreau o țară ca afară". Până la urmă, fuga este semnul părăsirii luptei, cea mai vizibilă manifestare a eșecului. Eșecurile primului deceniu de democrație produc acestei generații o frustrare la care găsește un răspuns prin locuirea unei iluzii.

O modernitate ciudată ca sinteză între sultanat balcanic și o modernitate reflexivă

Individul generației X a intrat de la început într-un spațiu al manipulării și conflictului social multiplu în care termenului de tranziție i se asocia o luptă ideologică pentru relegitimarea unei generații care avusese ghinionul să crească în perioada comunistă (uneori cu indivizi excepționali, asta este adevărat) și o persistență a presiunilor externe pentru schimbarea profundă a societății. A trebuit să asiste și să participe

132 Dumitru Sandu, **Spațiul social al tranziției**, Polirom, Iași, 1999.

cu entuziasmul tinereții la nașterea unei „modernități lichide”, cum scrie Zygmunt Bauman[133], unde să „privatizeze ambiguitatea”, adică plonjează într-un spațiu social unde domnește incertitudinea, o „societate a riscului”, cum o numește Ulrich Beck[134].

Securitatea societală este amenințată atunci când societățile percep riscuri în termeni de identitate, acestea putând fi receptate ca fiind pericole la adresa schimbării identității grupului sau comunității în termeni de omogenitate sau coeziune. Manuel Castells[135] scrie că identitatea actorilor sociali este procesul de construcție a sensului pe baza unui atribut cultural sau un set de atribute culturale, cărora li se dă prioritate peste celelalte surse de sens. U. Beck, în *Societatea riscului,* spune că riscul poate fi definit ca o cale sistematică de gestionare a evenimentelor cu pericol potențial și a insecurității induse și introduse de procesul de modernizare. Individul generației X vede că distribuția socială a riscului este inegală, unii sunt expuși mai mult decât alții riscurilor, iar acest lucru schimbă natura politicii, riscurile devin subiecte politice naționale și internaționale, iar mobilizarea pentru situații de urgență este mai mult o instituționalizare a excepției în detrimentul regulii: supravegherea persoanelor, ascultarea convorbirilor, interceptarea corespondenței devin, din excepții, reguli. Toate acestea induc o dezordine identitară. Oamenii trebuie să dea răspunsuri singuri, nu avem răspuns comun, comunitar și societal, trebuie să gestioneze riscuri care sunt peste puterile lor.

---

133 Zygmunt Bauman, Liquid Modernity, Cambridge, Polity Press, 2000.

134 Ulrich Beck, Risk Society. Towards a New Modernity, Sage Publications, 1992.

135 Manuel Castells, Communication Power, Oxford University Press, Oxford, New York, 2009.

Cum spune Giddens[136], individul se lovește de și percepe o lipsă de putere în societate pe care o resimte în raport cu globalizarea, dar și în raport cu noile tendințe din societate – managementul experților, uneori nesigur și riscant, înlocuind vechile forme de legitimitate în managementul societății. Se lovește, ca și toată societatea, de „neîncrederea în metapovestire" (Lyotard)[137], marea povestire își piere credibilitatea, indiferent că vorbim despre emancipare sau alte forme de proiect.

Ar avea nevoie de ceea ce Edgar Morin, sociolog și epistemolog contemporan, numește **gândire complexă**. Complexitatea, scrie Edgar Morin, necesită o strategie, adică o situație în care pilotajul automat nu mai este posibil, unde apar incertitudinea și aleatorul. Dacă programul este o secvență de acțiuni predeterminate care funcționează când se îndeplinesc anumite circumstanțe, strategia este o acțiune care pornește de la o decizie inițială, dar care comportă pe parcurs o serie de scenarii care se modifică în funcție de variabilele și circumstanțele noi care apar. La Edgar Morin[138] conceptul de program se opune celui de strategie și, spune marele sociolog francez într-un manifest pentru gândirea complexă, **trebuie să renunțăm la programe, trebuie să inventăm strategii pentru a ieși din criză**. Dar la nivelul României din acea vreme, **individul generației X nu are asemenea strategii cognitive și deliberative la îndemână, este fascinat de un viitor care nu mai vine și speriat de un trecut care nu vrea să treacă**.

---

136 Anthony Giddens, Consecințele modernității, traducere de Sanda Berce, Editura Univers, Colecția „Sinteze", București, 2001.

137 Jean-François Lyotard, Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii, traducere și studiu introductiv de Ciprian Mihali, Editura Babel, București, 1993.

138 Edgar Morin, Introduction à la pensée complexe, Editions du Seuil, Paris, 2005.

Dezorientat, individul generației X caută formule de supraviețuire. Acceptă să lucreze fără să se revolte alături de o generație care își prelungește preponderența și timpul ca actori dominanți. Se adaptează și caută mijloace de salvare individuale. Uneori ajunge în guverne de sacrificiu sau pe post de tehnocrat, dar în cele mai multe cazuri, nu are destule poziții de forță pentru a determina schimbări decisive în mersul social.

Tranziția spre economia de piață și democrație

Între timp, procesul de transformare socială a primit nume, dar și unele abordări ideologice sau politice. Una dintre variantele strategice a fost privatizarea. Dezbaterile politice erau concentrate pe viteza privatizării și, mai apoi, asupra beneficiarilor: români sau străini. Era o generație care prefera o economie mixtă, stat plus privat, care a și pus asta în practică, la începutul anilor '90, și alta, autoetichetată ca liberală, care încerca scoaterea statului din economie cu totul. În paralel cu tranziția economică a avut loc și tranziția politică, prin construcția de instituții la nivel formal sau constituirea unor grupuri de dominație și influență la nivel informal.

Astăzi, când scriem aceste rânduri, este 2015 și tranziția economică și politică s-a încheiat, chiar dacă nimeni nu a decretat asta politic, chiar dacă nu s-au făcut serbări și nu s-au tăiat panglici. Capitalismul a învins definitiv pe plaiurile mioritice. Avem 70% capital privat în economie, dar bătălia pentru privatizare și restituirea proprietăților este încă în toi. O lucrare excelentă a unui tânăr sociolog român, Iulian

Stănescu[139], arată pe baza unei analize a primelor 130 de companii româneşti, cele mai importante, că 95 sunt deţinute de capitalul străin, 25 de statul român (dar pe lista FMI care luptă cu guvernele pentru privatizarea lor sau montarea de manageri străini privaţi înainte de a fi privatizate) şi numai 10 au ca acţionari majoritari sau integrali capitalişti români. Analiza invocată demonstrează că dominaţia capitalului străin asupra celui autohton este deja o realitate, mai mult decât atât, capitalul străin controlează cele mai multe şi cele mai mari companii din domeniile strategice ale economiei. Capitalul autohton a fost împins spre zonele marginale, zonele periferice, zone instabile şi lovite frecvent de crize. Concluzia sociologului: economia României este mai puţin o economie naţională, cât una integrată economiei europene, în care capitalul străin, aproape în totalitate vest-european, se află în centrul angrenajului economic, iar capitalul autohton, la periferie.

Ce legătură are asta cu generaţia X? Una foarte importantă: **Generaţia X a pierdut, alături de celelalte generaţii, trenul economiei. Capitalul românesc şi posibilii capitalişti ai generaţiei X au fost periferizaţi în economie. Au o pondere foarte mică şi, mai ales, nu se află în zona înălţimilor de comandă ale economiei: finanţe, bănci, resurse naturale, energie. Marii proprietari români ai primei generaţii de capitalişti sunt astăzi în procese de corupţie sau în puşcărie, iar lor nu le va urma ca pondere în economie generaţia X.**

Unde au greşit?

Generaţia X este ultima generaţie de idealişti. Au crezut în libertate şi au crezut în ideea frumoasă că

139 Iulian Stănescu, Puterea politică în România. De la comunism la noul capitalism (1989-2014), Editura Pro Universitaria, Bucureşti, 2014.

libertatea se câștigă chiar prin sacrificiul vieții. Au câștigat războiul de stradă cu dictatura, dar au pierdut pacea. Erau prea tineri la Revoluție, iar când s-au maturizat, era prea târziu, generația care a preluat puterea în 1990 reușise să realizeze chiar și tranziția generațională cu rude, servitori, oameni din clanuri și grupuri de interese. Unii dintre cei din generația X au reușit să ajungă în structurile de putere de vârf, dar au fost controlați de cei din spate, o generație care se prelungea la putere prin ei. Am avut trei premieri, în ultima vreme, dar niciunul dintre ei nu a venit ca și exponent al generației lui, ci ca un instrument de continuitate al celor care l-au împins spre putere.

Încă mai cred că viabilitatea unei societăți și a unui sistem politic se măsoară prin locul pe care generația adultă îl asigură tineretului în structura socială. Când tinerii și cei tocmai ieșiți din această vârstă sunt mai mult spectatori, atunci acea societate se condamnă singură la stagnare și regres.

Generația X s-a maturizat social în vremuri tulburi și principala ei limită este faptul că nu a articulat strategii de colaborare, ci mai ales strategii de competiție. Cei din generația X au încercat să se adapteze la noua societate fără a căuta solidaritatea de generație, ci mai mult prin competitivitate, individualism sau luptă pentru supraviețuire. **Nu a vorbit niciodată despre ea însăși ca generație.** Da, acesta este adevărul, destul de șocant, de trist. Nimeni nu a pronunțat cuvântul ***generație***, nimeni nu a chemat la unire sau la definirea unui minim mesaj. Nimeni nu a ridicat un steag, nimeni nu a căutat să articuleze un mic program. Regula a fost mai degrabă lupta, distrugerea celorlalți, prieteni sau dușmani, colegi de partid sau adversari. Totul în numele unui interes mărunt și al unui egoism care va crește și care deja se vede ca cinism la generația următoare. Adică ce i-a lipsit generației X? Două lucruri: **conștiința unei generații** și **niște lideri de**

generație care să fi răzbit singuri, prin competiție și solidaritate de generație, nu lideri numiți sau fabricați în laboratoare.

Înfrângere definitivă?

Nu știm, poate că va mai avea loc o luptă, deși a doua ocazie este rară în istorie. Cei mai maturi din generația X au deja 55 de ani, vârsta președintelui Iohannis, iar cei mai tineri, 35 de ani. Conștiința unei generații se poate constitui prin lideri, dar nu vorbim doar despre cei din politică. România se află acum într-o mare fundătură istorică. Este sleită de puteri, dezamăgită și traversează un pustiu fără orizont. Se depopulează progresiv și parcă toată intelectualitatea a amorțit sau privește cu spaimă alunecarea spre a deveni un stat eșuat. Frica domnește și oamenii arată ce au mai urât înlăuntrul lor, reziduurile unor regimuri care au trecut cu buldozerul peste conștiințe. Este o șansă ca această generație să iasă și să propună o cale. Să-și asume chiar riscul eșecului, dar să dea o luptă în condiții de maturitate completă. Dacă a pierdut bătălia în acea cruciadă a copiilor, acum ar putea câștiga și recupera măcar o parte a terenului pierdut. Până atunci, dacă va apărea acel moment, rămâne generația înfrântă a României. ▪

„A reuși crearea inteligenței artificiale va fi cel mai important eveniment din istoria omului. Poate fi însă ultimul." *(Stephen Hawking)*

Aceste mașini minunate și sclavii lor imperfecți (Omul îmbunătățit și ideologiile tehniciste)

Într-o dimineață, în timp ce îmi beam cafeaua, dar fără ziarul mirosind a cerneala de altădată, tableta îmi semnalează cu un zgomot care semăna cu un chițăit de șoricel că unui anume Mahommed Abad, din Edinburgh, de 43 de ani, știința modernă i-a făcut rost de un penis bionic, după ce pe cel original îl pierduse într-un accident de mașină. În aceeași zi, după-amiază, mă întâlneam cu vechi colegi, informaticieni, pentru a discuta despre cum ar putea să facă o linie de doctorat pe cercetări legate de bioetică și despre cât de pregătiţi sunt oamenii spre relațiile de colaborare om-mașină, o discuție pe care o lăsasem practic în același stadiu, acum 15 ani când am plecat de la Universitatea Babeș-Bolyai spre București. Nu era ceva nou pentru mine; pregătind discuția, citisem înainte o groază de lucruri despre „stadiul problemei" tehnologice și implementării, în epoca roboticii, a biotehnologiei, a nanotehnologiilor,

se lucrează deja din greu la inteligența nonbiotică despre care Google spune că, undeva spre anul 2050, va fi de 1 miliard de ori mai puternică decât orice inteligență umană.

Informatica afectivă (Affective Computing) este un domeniu de cercetare revoluționar care experimentează capacitatea mașinilor de a recunoaște, sintetiza, exprima emoțiile pentru conceperea tehnologiilor de mâine. Programul *Affectiva*, realizat de grupul Affective Computing, folosește o bază de date de peste un miliard de expresii faciale, pe care o utilizează pentru a crea algoritmi prin care se pot recunoaște și clasifica emoţiile de bază, precum fericire sau mânie, cu o precizie de peste 90%, iar tehnologia Affdex are deja o piaţă excelentă în marketing și publicitate, unde este folosită pentru a testa reacţiile subiecților și pentru a adapta mesajele la orizontul de așteptare conștient sau inconștient al acestora. Membrii asociaţiei *Quantified Self* au produs instrumente precum *Mood Scope* și *Mappiness,* care îi ajută pe cei care le folosesc să-și potrivească starea mintală cu evenimentele externe. Programul *Mappiness,* de exemplu, măsoară gradul de fericire și dinamica acestuia în timp, contexte relevante sau situații critice, după informaţiile pe care i le oferă persoana respectivă.

Tehnologiile ne propun și nemurirea într-un viitor destul de apropiat prin capacitatea de a reproduce celulele. Conceptul de *singularitate tehnologică* ne promite realizarea, prin 2050, a unei superinteligenţe bazate pe evoluția exponențială a tehnologiei și accelerarea constantă a inovației. Unii au devenit tot mai entuziasmați de a continua ameliorarea tehnică a performanțelor umane. Se dau lupte grele între transumaniști și bioconservatori. Primii sunt cei care susțin ceea ce menționam înainte, filosofia trecerii

dincolo de frontierele biologicului pentru ca specia umană să devină mai puternică, mai rațională, mai rezistentă la boli și mai inteligentă. Printre ei, îi regăsim pe biofizicianul Gregory Stock, autor al unei cărți de mare succes – *Redesigning Humans: Our Inevitable Genetic Future* –, sau pe profesorul de bioetică Nicholas Agar, autorul unui best-seller de mare circulație: *Liberal Eugenics. In Defense of Human Enhancement.* Bioconservatorii sunt cei care se îngrijorează de această perspectivă, spunând că trebuie, din contră, să luptăm pentru conservarea umanității, la fel ca pentru cea a mediului înconjurător, în care s-a creat. Printre susţinătorii ideii sunt teoreticieni cunoscuți, precum politologul Francis Fukuyama sau filosofii Leon Kass și Michael Sandel. Ideologiile tehnologiste ne promit o lume mai deschisă și mai conectată, mai ales pentru cei care sunt timizi și asociali. Aceștia sunt puși la adăpost de provocările, amenințările și incertitudinile lumii reale.

Un adevărat mit al conectivității ne anunță că rețeaua în sine e o adevărată revoluție tehnică, deci și socială – clar că asta înseamnă un rol transformator în societate. Conectivitatea, prin rețelele purtătoare, aduce și pace sau coeziune socială deoarece unește planeta, nu-i așa, în plus rețelele aduc o *nouă economie* și, sigur, asta aduce și prosperitate. Aceste aporii sunt coloanele ce susțin lumea certitudinilor noastre.

Ideologiile tehnologiste ne cer, de fapt, să delegăm tot mai mult mașinilor relaţia noastră cu lumea. Este un fel de a recunoaște, rușinați, că nu suntem perfecți, că avem nevoie de îmbunătățiri. Iar acest lucru face, cum spune Cornelius Castoriadis, într-un studiu, să asistăm la ***creșterea insignifianței umane***.

Noua limbă („novlangue” a lui Orwell) este deja aici. Limbajul acronimic și nelipsitul „ok”, alături de

ciudatele emoticoane zâmbitoare și tâmpe, înlocuiesc cuvintele și frazele meșteșugite de altădată. Copiii noștri, vorbitori de *mesagereză*, nu mai știu să scrie banala compunere de la început de an despre „cum mi-am petrecut vacanţa” și, chiar dacă ar scrie, nu își vor mai începe povestea cu propoziţia „eu în vacanţă am fost la bunici”.

Tehnofilii de astăzi vor să concesionăm viaţa noastră tot mai mult tehnicii și lucrurile alunecă spre asta. Emoția înlocuiește empatia, deoarece emoția se poate produce mai ușor prin diferite forme de stimulare. Suntem luaţi ostatici de către mașini, iar motoarele de căutare ale minţii se anchilozează pe zi ce trece. Începem să ne punem întrebarea dacă mai comandăm noi lumii sau trebuie să ne ascundem imperfecțiunea cu rușine, așa cum altădată Adam fugea din calea lui Dumnezeu. **Omul îmbunătăţit** de astăzi ratează majoritatea țintelor tradiționale. Dacă cititul a fost o mare revoluţie, acum aceasta a fost înăbușită. Michael Wesch, antropolog specializat în ecologie media, cel care a studiat nașterea scrisului într-o comunitate primitivă din Malaezia, arată că în culturile tribale, ca și în cazul Facebook, oamenii se definesc prin „rețeaua de prieteni”. Ca și în cazul reţelelor sociale, legăturile sociale sunt esențiale, doar că aici ele nu pot exista fără relațiile face-to-face, invers faţă de rețelele sociale unde simularea și teatralitatea sunt regulile, cum ar spune Goffman. Între oralitatea culturii tribale și cea a rețelelor sociale există o puternică analogie, demonstrând un fel de *„a doua eră de oralitate”,* ca să folosim conceptele lui McLuhan.

Ascunși prin văgăunile rețelelor sociale, suferim de supraîncărcarea informațională (*The Information Overload*), ceea ce se traduce de cele mai multe ori prin dificultatea unei persoane de a lua o decizie

din cauza unei cantități prea mari de informații prezentate și puse la dispoziția sa. Supraîncărcarea cognitivă este determinată chiar și de către mesageria electronică, cea care creează un sentiment de urgență, producând supraîncărcare atât comunicațională, cât și informațională. Din 1997, ***COS – Cognitive Overflow Syndrome*** sau *sindromul de saturație cognitivă* – a fost identificat și clasat (David Autissier, Saadi Lahlou și Roland Melkior, 1997). COS se definește ca o situație de saturație cognitivă în situații în care utilizatorul primește simultan, și din surse multiple, diferite informații și nu dispune de o strategie eficientă pentru a le integra, clasa sau interpreta; în plus, apărând mai multe opțiuni, nu poate stabili prioritățile. *Adevărat cancer tăcut al companiilor*, inflația informațională modifică modurile de acțiune ale organizației astfel încât, în nenumărate situații, informația nu este o resursă, ci mai mult un parazit, o constrângere care paralizează activitatea cotidiană și creează dezorientarea utilizatorilor.

Într-o dimineață a apărut pe Facebook știrea că scriitoarea Ofelia Prodan a lansat un mesaj de adio pe reţea, scriind că se sinucide deoarece nu are bani și nici măcar familia nu o înţelege. *„Nu am spus nimic despre problemele mele zilnice. Sunt săptămâni când trăiesc cu 10 lei pe zi și nu pt. că sunt săracă. M-am născut într-o familie de comercianţi pentru care banul a fost totul și în același timp se mândresc cu rezultatele mele, deși în ochii lor, sunt un nimic pentru că nu produc bani. Hagi Tudose. Nu doar că mă dezic de familia mea, dar am ales ca formă de protest sinuciderea. Acum sunt împăcată. Nu cred că protestul meu va schimba ceva, dar abia aștept să văd ce e dincolo: nimicul sau infernul”.*

Peste câteva zile a revenit de la spital și a postat: ***„Sunt uimită de numărul mare de mesaje, de share-***

uri… Eu, acum, sunt ok. Vă atașez fișa de externare, ca să vedeţi că nu doar eu, dar și medicii de la Pronto Soccorso sunt de aceeași părere. Am ajuns târziu la spital, până la urmă unica persoană din acest oraș care mă putea găsi a văzut postările de pe Facebook și m-a căutat. Pastilele nu m-au ajutat să renunţ la lumea aceasta. Protestul meu nu a fost nici el înţeles. Cum nici cel din cartea mea *No exit*, de altfel. Dar acum nu mai vreau să mor. Sunt la Sassari. Nu știu de ce unii oameni au spus că sunt la Napoli și au sunat la Poliţia de acolo. Nu îi mai sunaţi pe părinţii mei, nu au fost niciodată o salvare. Nu o să răspund nimănui la telefon, dar vă rog să mă credeţi că acum mă simt mult mai bine. Vă mulţumesc pentru gândurile frumoase, Ofelia”.

Adică la revenirea la viață, după intoxicarea cu medicamente, ea nu era uimită de soarele și lumina dimineții, ci de … numărul de share-uri. Nu viața a fost share-uită, ci moartea ei temporară. Un confrate a comentat mucalit*: poeta s-a sinucis puțin,* și totul s-a terminat, a fost uitat, nu a lăsat nicio urmă. Poeta noastră sensibilă și nefericită are un statut egal, în lumea nouă a rețelelor, cu Aiko, femeia-robot creată cu puțin înainte de apariția penisului bionic. Da, cu Aiko, cea care vorbește engleză și japoneză, poate citi și poate recunoaște câteva fețe, zâmbește și râde, pune mâncarea pe masă și distinge florile sau culorile primăverii.

Nimic nu ne mai șochează, doar o mică emoție, ca un curent slab, ne săgetează când citim știrea că roboții au început să scrie poeme și, spun jurnaliștii, o pot face mai bine decât oamenii care au avut note slabe la literatură și compunere. *Pentametron*, de exemplu, este un robot care versifică în metrica lui Shakespeare foarte bine. Oare când se va da roboților Premiul

Nobel pentru Literatură? Oare cum să-ți mai recit eu, draga mea nebionică femeie: „*Sunt câțiva morți în oraș, iubito,/ Chiar pentru asta am venit să-ți spun …*”?

Și ce facem noi, sclavi imperfecți ai acestor minunate mașini inteligente cu nesăbuita, haotica, primitiva și incontrolabila bucurie de a trăi? ▪

Societatea lichidă și fuga spre casă

Un prieten îmi spunea, din când în când, că România este o mare neînțelegere, un fel de pata albă pe câmpul cunoașterii lui. Găsindu-ne acasă, în biblioteca mea, a văzut una dintre cărţile lui Zygmunt Bauman[140] despre „lichefierea" societății și a lumii contemporane. A împrumutat una, apoi și pe celelalte, și de atunci nu mai este nedumerit. A reușit, spune el, să înțeleagă cea de a doua modernitate după explicațiile marelui sociolog polonez, autoexilat în Marea Britanie.

Este adevărat, Bauman constată că trăim o perioadă de dramatică schimbare, care se caracterizează printr-o criză a statului, dar și una a sfârșitului „marilor naraţiuni" despre lume și existenţă. Statul se retrage de pe scena publică, forţele supranaţionale devin dominante, statul nu mai este păstrătorul unui ethos colectiv și al unei zone de consens axiologic. În locul gol, apare un individualism galopant, care distruge repere și punctele de referinţă ale eticii și moralei. Lumea se lichefiază, se pierde consistenţa dreptului sau a regulilor, totul devine vizibilitate, prezență mediatică, emoție a participării la un moment sau altul al vieții.

140 Facem referire aici, în primul rând, la următoarele lucrări ale lui Zygmunt Bauman: **L'Amour liquide. De la fragilité des liens entre les hommes** (**Liquid Love**, 2003), Éditions du Rouergue, 2004; **Le présent liquide**, Seuil, 2007; **La société assiégée** (**Society Under Siege**, 2002), Le Rouergue/Chambon, 2005; **Le présent liquide**, Seuil, 2007; **Postmodern Ethics**, Oxford: Blackwell, 1993; **In Search of Politics**, Cambridge: Polity Press, 1999; **Liquid Modernity**, Cambridge: Polity Press, 2000; **Liquid Life**, Cambridge: Polity Press, 2005; **Liquid Fear**, Cambridge: Polity Press, 2006.

Cum spune Giovanni Sartori[141], apare o modificare esenţială în chiar natura umană, sub impactul jocului hipnotic al imaginii, *homo sapiens* devine *homo videns*: omul devine un video-copil sau animal multimedial ajungând într-o fază de regres postgândire în care ochiul, nu creierul, este organul principal, „o fiinţă disociată al cărei eu se caracterizează prin mecanisme asociative arbitrare, printr-o gândire devenită labilă din cauza absenţei de direcţie, prin recurgerea la simboluri de tip oniric ‹‹fără sens›› și printr-un eu care este și el caracterizat, în sfera sentimentelor, de reacţii emoţionale lipsite de un raport inteligibil cu stimulii care le generează" (p. 154). Marile naraţiuni, poveștile pilduitoare, operele profetice sunt înlocuite de povești vulgare despre vedete și momente care excelează prin prezenţă vizuală, nu prin consistenţă discursivă sau semnificaţie profundă.

În *L'amour liquide,* Bauman vorbește despre dificultatea de a iubi sau de a avea un copil în condițiile în care în locul copilului poţi câștiga în libertate, poţi face croaziere, poţi să vezi cele șapte minuni ale lumii. Relaţiile dintre oameni sunt similare cu modul în care indivizii consumă, astfel că legăturile permanente dintre bărbați și femei au devenit imposibile. De fapt, dorinţa de a consuma obiecte sau servicii poate să semene cu modul în care sunt preferaţi „partenerii ocazionali" sau căutarea acelui mereu „*altceva*" în relațiile amoroase, mai ales prin intermediul site-urilor de matrimoniale unde marfa se expune și se poate și abandona foarte ușor și fără obligaţii, dacă nu este conform așteptărilor. Cultura[142] de azi nu mai este o

141 Giovanni Sartori, Homo videns. Imbecilizarea prin televiziune și post-gândirea, Humanitas, 2005.

142 Zygmunt Bauman, Culture in a Liquid Modern World, Polity, Cambridge and Malden, 2011.

cultură a acumulării sau a erudiției, ci este mai mult o cultură a lipsei de apartenență, a discontinuității și a uitării, este una a seducției și a consumului imediat. Recunoaștem România care a plonjat decisiv și rapid în noul ocean, în noua formă de lichefiere a lumii și societății.

Viaţa este accelerată, relațiile sociale sunt instabile, iar insecuritatea este cuvântul de ordine. Statul nu se mai simte responsabil pentru educaţie, promisiunile sunt revocabile. Odată cu postmodernitatea, asistăm la o moarte a eticii, esteticul se substituie eticului. Morala devine ambiguă, iar diviziunea și fragmentarea sarcinilor creează o pulverizare a responsabilității individuale. Suntem încurajați să dezvoltăm individualitatea, dar, paradoxal, în funcţie de rețete, deci avem mai degrabă societăți de indivizi unde individualitatea se transformă în contrariul său, adică într-un conformism de masă, stimulat de ideea de îndepărtare de ceilalți. Iubirea este un împrumut ipotecar asupra unui viitor nesigur și enigmatic, spune o frază a lui Zygmunt Bauman în cartea sa care tratează fragilitatea legăturilor afective. Lichiditatea nu are formă, ea se modifică în funcţie de contexte care funcţionează ca adevărate recipiente, de aceea, în aceste contexte schimbătoare, oamenii simt nevoia unor relaţii puternice, de prietenie și de încredere reciprocă, prietenii fiind persoane pe care ne bazăm și care ne pot sprijini atunci când suntem în dificultate.

Este greu de contrazis analiza realizată de către Bauman în cartea sa *Teama lichidă, unde* susține că **prăbușirea încrederii a ajuns într-un asemenea punct critic, încât toate relațiile au devenit locuri ale anxietății, nu ale liniștii. Am ajuns să compensăm prin cantitate lipsa de calitate a prieteniei.**

Speriaţi și „turiști în propria viață", căutăm să ne cufundăm în rețele din ce în ce mai vaste. Când vine

vorba despre numărul de contacte de pe Facebook, o anchetă IRES arată[143] că cei mai mulţi respondenţi de sex feminin (28%) și cei mai mulţi de gen masculin (27,1%) afirmă că au sub 100 de prieteni, iar categoriile de vârstă ale celor care afirmă acest lucru se încadrează în proporţia cea mai mare între 36 și 65 de ani sau peste. Cei mai mulţi dintre tinerii între 15 și 17 ani (32,7%) spun că au între 251 și 500 de prieteni, iar cei cu vârste între 18 și 35 ani afirmă același lucru în proporţie de 28%. Proporţia cea mai mare a celor care au sub 100 de prieteni pe Facebook aparţine celor cu studii medii (30,3%) și celor din regiunea Sud-București-Dobrogea (31,1%). Cei mai mulţi respondenţi care au între 201 și 500 de prieteni pe Facebook au studii superioare, 27,7%, și provin din regiunea Transilvania, 27,6%. Un procent semnificativ al respondenţilor cu studii elementare, 26,3%, afirmă că au peste 1.000 de prieteni pe Facebook, iar cei mai mulţi dintre aceștia provin din regiunea Moldova.

În locul unor prietenii veritabile, reale, în reţelele virtuale românii se ascund și pentru a scăpa de stresul și oboseala existenței. E adevărat, cu afirmația „Facebook mă ajută să uit de lucrurile sau evenimentele stresante" sunt în dezacord 62,5% dintre respondenții de sex masculin, însă 36,7% dintre aceștia sunt în acord cu această afirmație, în timp ce 46,9% dintre femei recunosc că folosesc acest mijloc pentru a uita de situaţiile stresante. Dacă vorbim despre tinerii între 15 și 17 de ani, 52,9% dintre aceștia sunt în acord cu această afirmație, dintre cei cu vârste între 18 și 35 de ani sunt în acord 41,8%. Femeile afirmă într-o măsură

143 Studiul **„Românii și Facebook – percepții și obiceiuri de utilizare"**, realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES, în perioada 24-28 septembrie 2015, pe un eșantion total de 1.582 de subiecți cu vârsta de peste 15 ani, marjă de eroare: ±2,5%. Eșantionul de utilizatori Facebook a fost format din 707 indivizi cu vârsta de peste 15 ani, marjă de eroare: ±3,7%. Studiul a fost realizat prin metoda CATI (Computer Assisted Telephone Interviewing).

mai mare decât bărbații (27,6% comparativ cu 14,7%) că intră pe Facebook atunci când sunt triste, situație care se întâmplă mai degrabă în cazul subiecților de 15-17 ani (38,5%), al celor care au studii elementare (35,3%) și care locuiesc în Moldova (29,6%). Stresul este o stare care determină 29,8% persoane de gen feminin și 22,6% persoane de gen masculin să acceseze rețeaua de socializare și îndeosebi respondenții de 15-17 ani (47,1%), cu studii elementare (57,1%) și care au rezidența în Moldova (35,3%). Cu afirmația „Accesez Facebook atunci când mă simt singur" sunt de acord 29,9% bărbați și 43,4% femei, precum și 57,7% persoane de 15-17 ani, 35,9% cu vârsta între 18 și 35 ani sau 30,8% subiecți ce au peste 65 de ani. Totodată, starea de plictiseală este combătută prin socializare pe Facebook de către 76,1% femei și 67,2% bărbați, iar categoria de vârstă unde sunt cele mai multe persoane care spun că utilizează această rețea ca urmare a plictiselii este cea a persoanelor de 15-17 ani (80,4%)

De fapt, observă Bauman, dar și Beck[144], oamenii caută soluții biografice la probleme sistemice și visează mai puțin la libertate decât la securitate. Își construiesc identități biodegradabile și aleg, nevrotic, principiul plăcerii în locul principiului existenței.

Am așteptat cu strângere de inimă rezultatele studiului IRES despre familie și căsătorie, rezultate prezentate în revista **SINTEZA.** Știam din studiile demografice că profilul familiei românești contemporane se schimbă continuu, că a crescut divorțialitatea, iar natalitatea s-a prăbușit spre o „normalitate" europeană.

Mă așteptam ca lipsa de încredere în ceilalţi, egoismul crescut și alţi indicatori care arată o deteriorare a capitalului social în România să se

144 Ulrich Beck, Risk Society. Towards a New Modernity, Sage Publications, 1992.

traducă într-o percepţie degradată a ideii de familie, a funcţiilor ei și chiar a importanţei acesteia pentru viața individului. Nu a fost așa, rezultatele studiului nostru arată că familia se luptă cel mai tare cu această postmodernitate lichidă și nu se predă: 92% dintre români cred că familia este foarte importantă și 80% au încredere mare și foarte mare în instituția familiei.

Într-o disoluţie și lichefiere a lumii, românii se agaţă disperați de singurul lucru care le-a mai rămas ca reper solid: familia. În noua dezordine amoroasă și marea curgere a lumii, pentru România familia este ultima Thule. Un popor speriat din estul Europei fuge îngrozit din spaţiul postmodernității reci și se ascunde în casă, ferecând ușile și trăgând obloanele. ▪

Cu regalitatea nu-ți poți face *selfie*

În 2011, când l-am văzut pe Regele Mihai vorbind în faţa Parlamentului României, la aniversarea Majestăţii Sale, am înţeles ce căuta regalitatea pe lume. Unii au așteptat atunci un discurs fulminant, în care Regele să răzbune deceniile de pribegie și umilinţele suferite chiar după Revoluţie. Dar Majestatea Sa nu avea niciun război personal, pentru că niciodată, am înţeles atunci, regii nu se reprezintă pe ei înșiși.

Faţă de alţi lideri, cum spunea un eseist englez, regii nu sunt aleși de popor, deci nu se remarcă prin ambiţie sau prin voinţă de putere, nu au obsesia de a domina, nu se luptă pentru câștigarea simpatiei. Regii reprezintă, ei sunt un memento al imaginii unui timp apus, unde valorile nu sunt cuvinte și unde oamenii sunt cu adevărat purtători ai unor valori. Cred că republicanii inteligenţi au înţeles că nu trebuie să se sperie, regalitatea nu guvernează, ci reprezintă ceea ce nu se vede, ceea ce nu se poate pipăi: statul, națiunea, spiritul și cele mai importante valori. Acestea sunt păstrate în lumea aproape metafizică a aristocrației, iar regii sunt slujitorii acestora. Regalitatea nu intră în luptă cu nimeni din societate, deci ea este cea mai potrivită instituție a tuturor. **Regele nu vrea puterea, pentru că o are.**

Am fost de câteva ori oaspete al Familiei Regale a României și de fiecare dată am simţit că intru în altă lume. Eu, republican convins, crescut în lumea simplă a satului năsăudean, simţeam că regăsesc lumea fără de falsuri a copilăriei și armonia cu natura. Nimic nu era strident, vorbeam despre atacurile la adresa familiei regale și nimeni nu se impacienta, exista o înţelegere superioară a suferinţei, o mare înţelegere a prostiei sau vulgarităţii. Familia Regelui nu percepea să dea drepturi la replică sau să răspundă aberaţiilor prin care oamenii erau manipulaţi. Nimic revendicativ sau revanșard, nimeni nu era etichetat ca vinovat pentru surghiunul de decenii sau pentru mojicia postcomunistă. Am regăsit la Familia Regală o asumare a tragicului și o conștientizare a istoriei dincolo de ceea ce este omenesc. O etică a suferinţei trăite cu seninătate și candoare și o superioară înţelegere pentru cei care considerau regalitatea ca pericol și o transformau în ţintă. În plus, o încredere foarte mare în revelație, în trezirea conștiinţei poporului nostru. Dar oamenii au fost transformaţi într-o turmă, abrutizaţi constant, au ieșit din comunism traumatizaţi și sunt ușor de manipulat, încercam eu timid să curm această naivitate. Ce faceţi dacă românii nu se vor trezi niciodată, dacă nu vor înţelege nimic din istoria care le-a fost ascunsă și falsificată timp de decenii? Mereu răspunsul pe care îl primeam de la oricare dintre membrii Familiei Regale era dezarmant de simplu: noi trebuie să facem tot ce putem pentru România, deoarece aceasta este misiunea noastră.

Am înţeles atunci că regalitatea nu face o tranzacţie cu poporul și ţara, nu dă credinţă contra iubire, că familia regală există și spune prin chiar existenţa ei o poveste despre fiinţa de lumină a ceea ce are mai bun un popor. Se spune că, atunci când Regele Mihai,

copil fiind, a fost înștiințat de guvernantă că a murit bunicul Ferdinand și că este deja rege ar fi întrebat: *mă vor lăsa să mă joc ca și până acum, nu-i așa?*

Regalitatea spune o poveste despre țară, ține poporul în jurul unei povești frumoase sau tragice. Ultima poveste pe care o spune familia și Regele Mihai este o poveste tristă, povestea exilului și a părăsirii familiei lui de către marile familii ale regilor europeni, răvășite și ele sau dezorientate de cel mai mare război al lumii. De aceea, în Parlament, când s-a adresat românilor, regele mi-a părut ca un copac singur, într-o câmpie pustiită de furtună, dar singurul rămas în picioare.

Am scris, emoționat, în noaptea care a urmat, în jurnalul meu că l-am văzut pe Rege singur, aproape absent, înconjurat de baroni locali și ciocoi de rit nou care se înghesuiau să-și facă poze cu telefonul în preajma Regelui. Avea mâinile sale lungi căzute firesc, ca două aripi ale unui pescăruș obosit de pribegii lungi. Se uita peste acea lume pestriță care-l înconjura și nu se amesteca cu ei. În cei 90 de ani de viață, știa deja multe despre noi, poate mai multe decât noi înșine. Palmele sale mari erau parcă asemenea celor pe care le au țăranii români, chiar dacă Regele nu a lucrat niciodată pământul. Văzând naturalețea cu care acceptă această întoarcere acasă, mi-am adus aminte de niște albume cu fotografii ale Regelui din tinerețea sa, în care apărea în salopetă și plin de uleiuri lucrând sub un Rolls-Royce moștenit de la bunicul lui. Nu a fost niciodată un rege războinic, a fost mai degrabă un rege inginer care, cred eu, a încercat să repare România, în timp ce unii furau pe partea cealaltă piese. Văzându-l cum se îndepărtează, am avut sentimentul că regii au destinul popoarelor lor. În cazul Regelui Mihai cred că se prefigurează destinul nostru european. Regele Mihai a pribegit prin lume peste șase decenii, poporul

său și-a început de câțiva ani pribegia prin Europa și nu știm dacă va mai găsi cărarea întoarcerii acasă.

Aristotel spunea că monarhia este cea mai bună formă de guvernare dacă o comparăm cu formele celelalte, aristocraţia și democraţia. Dacă aristocraţia poartă în sine pericolul oligarhiei și democraţia pe cel al demagogiei, monarhia poate degenera uneori în tiranie, dar rămâne cea mai acceptabilă. Dacă astăzi monarhiile nu mai pot degenera în tiranii, democraţiile, deși la modă, sunt bolnave de demagogie.

Am înţeles cu timpul ca antonimul la monarhie nu este republica, ci barbaria, vulgaritatea, forţa distrugătoare a vulgului dezlănţuit, indiferent în ce concepte politologice sau sociologice îmbrăcăm demagogiile de masă. Pe de altă parte, regalitatea nu este legată doar de trecut, ea este doar firul de aur care leagă trecutul de prezent și cărarea subţire prin ceaţa unui viitor care pare tot mai nesigur pentru oamenii care, amăgiţi mereu de demagogi, nu mai știu în ce să creadă și nici dacă există viitor. Mă uit în sondajele de opinie și văd cum românii parcă înţeleg tot mai bine ce este Casa Regală. Nu sunt sigur, știu că mulţimile sunt instabile, sunt emoţionale și ușor de deturnat, dar când sondajul IRES arată că 61% spun că au încredere foarte multă și multă în Casa Regală este un semn că regalitatea s-a întors acasă. Când oamenii spun că regalitatea le trezește un sentiment de respect și de încredere, înţelegem că suntem în faţa instituţiei care a urcat încet pe primul loc în clasamentul instituţiilor.

Alături de familie, Casa Regală redevine încet semnul că România se întoarce acasă. Nu sunt sigur că poporul sondat de noi, cel care acum vreo 15 ani acorda Casei Regale, în sondaje, încredere doar în proporţie de vreo 15%, nu-și va schimba în anumite perioade preferinţele. Cu siguranţă, cei care spun azi

că au încredere nu ar vota pentru monarhie ca formă de guvernământ, decât într-o proporţie mai redusă, dar un lucru devine clar: regalitatea este o instituţie de o mare putere și influenţă.

Puterea noii regalităţi se naște poate din disperarea oamenilor de a căuta ceva dincolo de ură, de dezbinare sau de războaiele zilnice. Se naște din oboseala fiinţelor noastre de a fi căutat mereu o soluţie în afara fiinţei noastre, din pribegia căutării obsedate, oarbe, neghidate de valori și credinţă.

Azi, familia regală nu ne cere nimic, ea arată lucruri pe care le-am uitat, dar mai ales ne arată normalitatea. Agitaţi și nervoși, dezamăgiţi de tot și de toate, scârbiţi că zeii noștri de carton cad rând pe rând în noroi, oamenii se opresc și descoperă cu uimire că a răsărit un luminiș, o poieniţă de normalitate. La început te gândești că este doar o regie, o *fata morgana*, ca și celelalte care te-au mai păcălit în sfertul de secol de democraţie. Apoi vezi că oamenii aceia nu îţi cer nimic, nici voturi, nici impozite și nici măcar laude. Ei pur și simplu reiterează un timp al armoniei și îţi spun că trebuie să trăiești conform fiinţei tale profunde, credinţei și etosului poporului tău. Ei nu te mustră și îţi răspund cu un surâs înţelegător dacă îi huidui democratic și republican.

Forţa blândă a regalităţii poate fi colosală dacă vom înţelege că trebuie s-o folosim în interesul naţiunii. Ca aerul, care, deși nu îl vedem, are o forţă grozavă de presiune asupra noastră, vorba lui Émile Durkheim, Casa Regală câștigă o putere care poate opri depresia socială și dezastrul încrederii. Monarhia de aer poate ajuta în aceste timpuri de rătăcire statul și republica să se ridice din noroiul fiecărei zile și să-și recâștige cetăţenii. Nu, singură

nu poate face asta, ci doar cu ajutorul nostru, iar noi trebuie doar să credem din nou că putem avea un destin împreună, ghidaţi de valori, prin solidaritate și prin muncă. Monarhia de aer este o instituţie puternică, dar trebuie să-i căutăm forţa înlăuntrul nostru. Monarhia de aer nu ameninţă pe nimeni, nu are aroganţa de a guverna. Poate nu întotdeauna fiinţa de carne a celor care o reprezintă va fi pe placul nostru, dar finalmente trebuie să înţelegem că întruparea are doar mică importanţă, regalitatea este un ritual al permanenței, o compoziţie eterică a identității. Trebuie să crezi în valori pentru ca să devină prezență, să se întrupeze. ***În orice caz, cu regalitatea nu-ţi poți face selfie!*** ▪

Minerii – copiii orfani ai comunismului

Ultima bătălie

În momentul în care am reînceput să scriu în presă, o ţară întreagă, Guvernul sau forţele armate, Președintele și mass-media, toată România s-a năpustit asupra minerilor. Erau consecinţele ultimei mineriade, un gest absurd în care un lider năuc, închipuit un „luceafăr" al huilei, fusese păcălit de niște politicieni să pornească spre București pentru a protesta sau poate pentru a schimba guvernul. Era un februarie umed din 1999, când Miron Cozma a pornit din Vale cu 2.500 de mineri, dar au fost așteptaţi de trupele speciale, iar podul de la Stoenești a fost blocat cu un tanc, iar bravele noastre trupe speciale, deghizate în forţe de ordine, au distrus autobuzele și i-au măcelărit pe mineri, cu o inutilă și barbară cruzime. Totul în aplauzele unei ţări întregi, care credea că am fost salvaţi cu toţii de la un mare pericol. Presa scria de zor că minerii sunt organizaţi ca o mare armată, că au strategi și cercetași, că au telefoane prin satelit și organizare perfectă: era ceea ce mai târziu am aflat și despre Irak, posesor de arme chimice și a patra forţă militară din lume. Corespondenţii televiziunilor vorbeau despre „bătălia de la Costești" sau despre „pacea de la Cozia",

ca și cum am fi fost în mijlocul unei mari conflagraţii mondiale. Când politicienii au ocolit pe margine blocajul de pietre al Defileului Jiului, s-a vorbit despre faptul că erau direcţionaţi prin satelit de tehnologie avansată, deși ei au procedat întocmai ca furnicile care ocolesc obstacolul.

În relatările așa-zisei „bătălii de la Stoenești", cronicarii ziarelor vor descrie apoteotic: „*La Stoenești, forţele de ordine au rezistat la 26 de asalturi minerești în numai două ore. Miron Cozma și-a abandonat ortacii în mâinile jandarmilor. Forţele de ordine s-au reabilitat spectaculos după înfrângerile de la Bumbești și Costești, reușind să pună punct celei de-a șasea mineriade la Stoenești, în judeţul Olt*". Când acolo minerii dormeau în autobuze, la 5 dimineaţa când au fost atacaţi cu grenade și bombe lacrimogene.

După victoria strălucitoare a statului (cel care are, cum spune Max Weber, monopolul violenţei legitime) împotriva disperaţilor din Valea Jiului, au apărut pagini întregi care celebrau aceste momente. Memorabile pagini de jurnalism, demne de predat la școală, apar în articolul „Fum, sânge, cătușe", dintr-un important cotidian al vremurilor: „*Un nor de pulbere iritantă învăluie vreo sută de metri de șosea. Scuturile lovite cu bastonul sună a moarte. Multe picioare s-au înmuiat. Trupele aleargă în grup compact spre mineri. Cocoșaţi de tăria gazului, întârziaţii sunt ciomăgiţi în amintirea rușinii de la Costești. Măștile de pe figurile trupeţilor nu lasă să li se vadă expresia. Dar par satisfăcuţi*".

Îmi aduc aminte însă de doi jurnaliști care au fost raţionali și realiști și care și-au respectat atunci profesia. În euforia generală, Marius Tucă scria în editorialul „După bătălie" (*Jurnalul Naţional*, 18 februarie 1999): „*Trebuie făcută diferenţa foarte clar, atunci când se va mai lua în considerare folosirea forţei, între mișcarea*

minerilor din această săptămână, care a fost cu totul în afara legii, și alte proteste sindicale. Șoricelul ăsta mic și fricos, care pe la noi mai poartă și numele de democraţie, n-are nevoie de pisica pe care guvernanţii e posibil să ne-o arate din când în când. Dacă vor încerca să facă acest lucru, vor avea parte de un tigru care poartă numele atât de simplu, realitatea".

De asemenea, Ion Cristoiu punea degetul pe rană în editorialul din *Evenimentul zilei* (22 ianuarie 1999): „*Disperarea reală trebuie contracarată prin măsuri profunde și nu prin manipulări ieftine. (...) Puterea și jurnaliștii care-i slujesc n-au luat în calcul faptul că întâmplările din ultimele zile își au cauza și în greșelile guvernanţilor, greșeli comise atât în aplicarea reformei, cât și în gestionarea conflictului din Valea Jiului. Și în loc să dea un semnal privind schimbarea în felul de a conduce ţara, s-au apucat să se opună mișcării minerești, riscând să se transforme într-o revoltă populară, o manipulare nu numai penibilă, dar și ineficientă*".

Predam pe-atunci sociologie și eram un tânăr profesor cu vise legate de posibilitatea schimbării în bine a Românei. Trecusem însă aproape doi ani prin Valea Jiului (în 1989 și la începutul democraţiei, adică frământatul an 1990), ca profesor de știinţe sociale și jurnalist, și știam că este totul o mare minciună și o mare neînţelegere, ca să nu spun o uriașă manipulare. Am simţit în acele zile disperarea și dezgustul, dar și culpabilitatea că stau deoparte, fac studii savante și mă mulţumesc să-i dispreţuiesc pe politicienii nătângi de la București. Am simţit că societatea noastră derapează, că politicienii nu înţeleg mare lucru și au început lupta dură cu cei care au pierdut competiţia în 1989. Nu comuniștii, ei au câștigat-o reconvertindu-și capitalul politic în capital economic, cei care pierduseră atunci erau cei care susţinuseră cu efortul

lor utopia comunismului și mitul salvării omului de servitute. Pierzătorii absoluţi deveneau cei care au fost toţi sclavii cărora nomenclatura comunistă le insuflase visul eliberării. Minerii nu înţelegeau ce li se întâmplă. Fuseseră folosiţi după Revoluţie ca forţe de presiune pentru instalarea emanaţilor Revoluţiei și acum erau aruncaţi la coșul istoriei.

Falsa „bătălie de la Stoenești” a fost ultima apariţie pe scenă a elitei muncitorești, lumea noastră se muta încet spre capital. Deja trecuseră 10 ani de democraţie și capitalul câștiga prima victorie. Foștii comuniști deveniseră deja capitaliști cu pedigree și nu mai aveau nevoie de forţele în salopetă. Iar clasa muncitoare era înfrântă într-o bătălie simbolică, bătălie în care se apăra democraţia, statul de drept, ordinea publică, ordinea politică, republica și libertatea.

Muncitorul devine invizibil

Am văzut apoi, din când în când, modul în care se stingeau ultimele zvâcniri ale revoltei oamenilor care voiau să-și păstreze locurile de muncă. Am văzut drama celor de la Câmpia Turzii sau indignarea și disperarea celor trei mii de angajaţi de la Oltchim. Păreau veniţi de pe altă lume, cu salopetele lor albastre și cu cozile de la bancomate, cu discursul lor despre salariile pe care nu le-au încasat și caietele care trebuie cumpărate copiilor. Societatea și minunata lume nouă ne-au făcut să uităm de existenţa lor. Televiziunile ne arătau mereu altceva, clasa muncitoare a fost parcă evaporată în ultimul deceniu. Nimeni nu întreabă vreun muncitor despre viaţa lui, jurnaliștii nu sunt curioși să se invite în casa vreunuia dintre ultimii supravieţuitori ai comunismului, aceștia din urmă vor rămâne o enigmă sau vor popula, din când în când, doar discursurile de campanie electorală ale politicienilor. Dincolo de asta,

acești oameni deja și-au pierdut statutul social și locul de muncă. Chiar dacă unii vor mai rămâne câţiva ani prin hale, mai puţini, făcând altceva, ei sunt trimiși deja la reciclarea istorică majoră prin care trece fostul lagăr socialist. Au fost fericiţi pentru că, într-un fel, ei au reușit să mai trăiască două decenii în plus de utopie socială. Sper să înţeleagă la timp că nu mai este nicio speranţă, că este nevoie să nu mai zăbovească în utopia socială. Clasa muncitoare, este clar, nu mai ajunge în paradis.

Copiii politici ai lumii de azi

Filosoful de origine croată Boris Buden scrie într-o carte de o mare profunzime[145] că, după 1989, est-europenii au fost transformaţi în copiii politici ai istoriei. Românii, precum alţii din Est, „*niște oameni care ieșiseră victorioși din lupta pentru libertate, au fost făcuţi peste noapte învinșii istoriei*”[146]. Procesul prin care Occidentul și-a întins aripa hegemonică asupra noastră a primit și un nume, aparent tehnic și precis: tranziţie. Cum spune Buden, tranziţia este procesul cinic prin care „*oamenii care și-au câștigat singuri libertatea trebuie să înveţe mai întâi cum să se bucure de ea*”[147]. Introduși într-un proces de tutoriat, ei sunt consideraţi adevăraţi copii necopţi pentru democraţie și pentru primirea în sistemul capitalist; ei sunt supuși unor tutori care nu au participat la nicio revoluţie – spectatorii occidentali. Procesul de învăţare nici nu este unul foarte elaborat, ci este un proces de imitaţie oarbă, iar românii au fost și rămân niște marionete într-un proces istoric care nu a depins și nu depinde de voinţa lor. Mai spune

---

145 Boris Buden, **Zonă de trecere. Despre sfârșitul postcomunismului**, trad. rom., Editura Tact, Cluj-Napoca, 2012.

146 **Ibidem**, p. 41.

147 **Ibidem**, p. 41.

filosoful croat, devenit german, că finalmente copilul politic este transformat în prostănac politic.

Chiar dacă Buden nu se ocupă în cartea sa de tutorii interni, de politicienii acestor societăţi, în mare măsură ghidonaţi de organisme internaţionale, notaţi cu calificative din când în când, controlaţi de FMI sau de Banca Mondială, este de la sine înţeles că aceștia nu pot fi decât tot niște copii care au învăţat mai bine lecţia, au acceptat condiţiile, deci au atins poate mai repede stadiul de prostănac politic, de aceea au ajuns șefi de clasă politică.

Fără viitor, fără proiect

Românii, precum alţi copii orfani ai comunismului, au rămas la ușa istoriei. A venit libertatea și a dispărut societatea. Au dispărut proiectul colectiv și utopia comună. Un vis al progresului înţeles de fiecare la nivelul vieţii lui nu își mai are sensul. Înainte de 1989, fiul își compara propria condiţie cu cea a tatălui și stătea bine la comparaţie. Tatăl și mama, cu mâinile crăpate de munca la CAP, se bucurau că fiul lor a mers „mai departe”, adică la școală. Era muncitor sau chiar maistru, dar are un apartament, apă caldă și lucrează în schimburi, doar opt ore, nu zi-lumină, cum se spetesc ei. Alţii își vedeau fiii profesori sau ingineri și, în familia lor, acest lucru era un vârf. Participau și ei la simularea ideologică cu epoca de aur sau utopia comunismului deplin, dar ceea ce știau ei era altceva: vedeau că munca lor primește sens, că viitorul este mai previzibil și că poţi intui proceduri prin care poţi să planifici viitorul.

Muncitorii ieșiţi peste mai bine de zece ani după ultima mineriadă erau mai puţini, dar mai docili. I-am urmărit pe cei de la Oltchim. Ei s-au conservat mult mai bine în utopia în care există o societate pe care o

construim în fiecare zi, în care totul ar merge bine, dacă nu ar fi politicieni care nu înţeleg. Nu au de unde să știe că sunt condamnaţi încă din 1989 la infantilism, că fac parte dintr-un proces de „infantilizare represivă", cum spune Boris Buden. În cazul Oltchim, ei au ţinut aproape de niște oligarhi locali, au votat cum le-au spus aceștia, s-au speriat de moartea industriei românești și au devenit copii cuminţi. Nu au cerut prea multă libertate sau democraţie, pentru că baronii locali le dădeau o pâine. Într-o seară, un lider de sindicat spunea la televizor un lucru mai profund decât își dădea seama: „*Protestez, spunea omul, pentru păstrarea locurilor de muncă*". Dincolo de greșeala de exprimare, bietul muncitor simţea ceva, adică simţea faptul că locul lui de muncă nu mai face parte din vreun proiect general. Protesta, de fapt, pentru că lumea lui nu mai era pe tabla de șah, părea scoasă din uz, iar el devenea invizibil și trebuia să iasă din cuminţenie și din convenţia călduţă. Drept copil al comunismului protesta, nu mai era cuminte, voia înapoi locul de muncă pentru a se putea întoarce în calda lui utopie. Nu mai avea însă nicio răutate, protestul lui părea simulat, precum plânsul copilului care vrea doar să atragă atenţia. Protestul celor de la Oltchim nu mai era un protest adevărat, cu furie și scandal, era mai mult un scâncet de copil. Nu mai știau de fapt cine e mama, nu mai aveau cui să se plângă și nu mai știau nici cine le poate rezolva situaţia. Observau abia acum că acela care le fusese tătuc a devalizat cu rudele și prietenii lui banii lor, iar statul asculta cuminte de FMI și era la fel de victimă cum erau și ei. Statul se plângea că nu poate face nimic, regulile stabilite chiar de el însuși ţinându-i mâinile legate. Din când în când venea câte un ministru care spunea, când nu erau camere de filmat, că statul nu are nicio vină, că doar cei de la FMI ţin morţiș ca totul să se privatizeze.

Copiii politici nu au experiență relevantă și nici memorie

Nicio lume nu-i mai acceptă, niciun vis nu-i mai cuprinde și pe ei. Peste noapte s-au trezit că viaţa lor nu mai are relevanţă pentru ceilalţi, dar nici măcar pentru ei și nici măcar pentru propriii lor copii. Fiul nu mai are ce să înveţe de la tată, pentru că a auzit el la televizor că înainte era o viaţă de rahat și astăzi lumea este diferit construită. Nepotul îl întreabă adesea: „*Cum puteaţi trăi voi fără de calculatoare?*" „*Nu-mi pot închipui copilăria fără PlayStation!*" îmi zice fiul meu într-o zi și chiar mă gândesc ce goală ar fi viaţa lui fără consola de jocuri. „*Trebuie să fi avut o copilărie foarte tristă și plictisitoare tatăl meu, fără jocuri și calculatoare!*" îi spune copilul mamei lui, în timp ce își face lecţiile în bucătărie. Românul-copil se uită tot mai mult la televizor, pentru că totul s-a concentrat acolo. În fiecare seară îi vede acolo pe toţi miniștrii, pe Președinte sau pe Premier. Acolo, jurnaliștii le dau indicaţii politicienilor și ei ascultă cuminţi sau dau din colţ în colt, dând vina pe alţii. Uneori, când se uită la televizor, găsește și mesaje pentru el, dar nu toate îi plac. La televizor, unii îi spun că este un nostalgic și înţelege că asta este rău, dar ce să facă, este acolo, în trecut, viaţa lui. Uneori îi vine să îi întrebe pe oamenii politici: „*Spre ce mergem, domnilor, unde ne ducem?*"

Nimeni nu poate să-i spună de ce lumea merge în cu totul altă direcţie decât așteptă oamenii, toţi recunosc asta, dar nimeni nu face nimic pentru ca să fie îndreptată direcţia. A înţeles că socialismul era un proiect greșit, dar de ce nu facem acum unul mai bun? Dacă tot există atâta înţelepciune venită din Vestul bogat, nouă de ce ne merge tot mai rău pe zi ce trece? A înţeles el că nu suntem competitivi noi în a face calculatoare sau avioane, e ușor de explicat, dar de ce nu putem face roșii, ţelină sau cartofi? De ce nu putem

crește vite? Se uită în supermarket și nu mai găsește produse românești și totul intră în ceață pentru copilul politic, aflat tot în tranziție.

Deși uneori îi trece prin cap că societatea lui nu mai există și nici România de care era mândru – din neștiință poate sau datorită tinereţii –, nu are curajul să o accepte și alungă acest gând. Când vin alegerile, îi votează pe cei care ridică, la un moment dat, vocea și care promit că aceste lucruri se vor schimba. Vine din când în când câte un politician care-l trezește din adormire și atunci începe să spere. Dintr-odată, sondatorii de opinie observă că peste cinzeci la sută dintre intervievaţi declară că la anul vor trăi mai bine. Speră că se vor întoarce copiii plecaţi la lucru în Italia sau Spania.

Dar, de la an la an, aceste lucruri îl dor tot mai puţin. Se obișnuiește cu faptul că degeaba mai speră, degeaba mai așteaptă să i se schimbe viaţa în mai bine. I-a mai rămas o speranţă, copiii lui să plece „afară”, acolo există încă o rază de lumină, o speranţă de care se agaţă. Nu o să-și vadă nepoţii, dar înţelege sacrificiul. Părinţii lui s-au chinuit mult să-l dea la școală și tot singuri au murit. Dar atunci măcar lumea parcă se mișca înainte, filosofează omul, dar acum, parcă lumea lui a încremenit. Sau era doar o iluzie? Nu mai contează, pentru românii infantilizaţi din postcomunism viaţa a devenit o telenovelă în care deznodământul este amânat de noi și noi episoade.

Despre Valea Plângerii sau deșertul social

Acum locuitorii Văii Jiului sunt resemnaţi, nici măcar nu mai vorbesc despre valea lor ca despre Valea Plângerii sau Jalea Viului. Le este frică să vorbească despre trecut sau despre mineriade. Deși simt că au fost mereu păcăliţi, au interiorizat o vinovăţie care nu este a lor. Ei cred că România îi urăște și simt mereu dorinţa

de a se justifica. Și-au pierdut speranţa și spiritul de revoltă. Doi ani în care am băut apă din Jiu am simţit căldura și disperarea cu care ei se agaţă de viaţă. Dintr-un reflex de supravieţuire se închină încă la Sfânta Varvara, ocrotitoarea minerilor. Rareori se mai salută cu „Noroc bun!". Niciodată nu am auzit un cântec mai trist decât imnul minerilor. Căutaţi-l pe YouTube și poate o să înţelegeţi ceva, măcar un pic. „*În mină, Dumnezeu cu noi/ Afară, chinuri și nevoi/ Deasupra noastră n-avem cer/ C-așa e viaţa de miner*". Uneori coborau în galerii simţindu-se mai bine în vecinătatea morţii, decât alături de semenii lor de deasupra, îmi spunea un prieten pensionar din Petrila. Mergeţi mai departe: „*Când plini de praf cu pași trudiţi/ Ieșim din mină obosiţi/ Ne doare că-n lumina sa/ Pământul ţine-o lume rea*".

Locuitorii Văii Jiului nu știu că lumea i-a iertat pentru vina globală a mineriadelor. Între timp, în cei douăzeci și cinci de ani de tranziţie, cei mai mulţi dintre români au avut ocazia să fie păcăliţi sau să se înșele singuri, să creadă în oameni sau proiecte sociale sau politice. Percepţia negativă despre mineri dispare încet, chiar dacă 65% dintre români nu au fost niciodată în Valea lor. Lumea știe că sunt săraci, dar că au potenţial turistic. Și ei au crezut o vreme în visul de a primi milioane de turiști, dar acum acest vis este o lumânare care se stinge. Peste 50% dintre români mai cred în imaginea negativă cultivată de o mass-media care a răspuns mereu, în forme diferite de servilism, dorinţelor puterii de toate culorile politice. Până și imaginea liderului lor s-a pozitivat cu timpul, după anii lungi de pușcărie, lumea crede că și el este o victimă.[148]

148 Datele fac parte din proiectul de cercetare **„Minerii – între percepţii publice și auto-percepţie"**, realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES, în perioada 1-3 iunie 2016.

Uneori, noaptea, visez imaginile zăpezii strălucitoare de la geamurile Căsuţei din Povești din Parâng sau galbenul pădurilor de la Valea de Pești. Revăd cu mintea minunatele diapozitive ale lui Sorin sau zâmbetul cald al dragului de Vidi. Din când în când, prietenul Mircea Bujorescu îmi dă un semn ca să îmi spună că mai trăiește, că încă nu s-a prăpădit, sau Neamţu îmi dă de veste despre cine a mai fost chemat la Domnul.

Mă pregătesc cu emoţie pentru o întâlnire cu primarii din zonă, exact cu emoţia cu care, în copilărie, mă întorceam acasă, în vacanţă, și cercetam în ochii prietenilor mei dacă nu i-am dezamăgit.

Lucrez la câteva programe pentru cei din Vale pentru a nu merge cu mâna goală la ei. Dar știu că nu ajunge, acolo au dispărut viaţa socială și visul unei vieţi mai bune, acolo a dispărut societatea, tranziţia a trecut ca un buldozer peste o societate care a trecut la un proiect care pune profitul înaintea oamenilor. Și de câte ori trec printr-un oraș care iarna mai miroase a cocs, unde mai fumegă vreo centrală bătrână, îmi aduc aminte de nopţile întunecate și friguroase din internatele comunismului. Pe-atunci, minerii mureau în galerii și noi ne încălzeam cu cărbunii lor sau ne luminam camerele cu becurile galbene de atunci. Și cred că România le este datoare, că noi toţi le datorăm câte ceva locuitorilor din Valea Plângerii. ▪

În căutarea dușmanului interior

Nu putem trăi fără dușmani. Această propoziție este aproape un truism. ***„A avea un dușman e important nu numai pentru a ne defini identitatea, ci și pentru a ne procura un obstacol în raport cu care să ne evaluăm sistemul de valori și să ne arătăm, înfruntându-l, propria valoare. De aceea, atunci când dușmanul nu există, el trebuie construit"***[149]. Dar când în jurul nostru vedem doar dușmani, pare destul de clar că este vorba despre o mare criză de identitate.

Inconștientul este marele dușman interior, ne spun psihologii. Dușmanul cel mai mare se află între cele două urechi din dotare, declară psihanaliștii. Este un dușman periculos, căci este sediul pasiunilor și este surd la educație, iar Lacan crede că putem să ajungem totuși până acolo încât să injectăm instincte, dar nu știm dacă putem face asta și cu idei.

Dar dacă ignorăm sfera vieții private, dușmanul apare într-o multitudine de ipostaze, dușmanul devine deja o instituție. Cred că mai important este ceea ce

149 Umberto Eco, Cum ne construim dușmanul, Polirom, Iași, 2013, p. 10.

aș putea numi Instituția dușmanului comun. Carl Schmitt[150], este unul dintre cei mai subtili teoreticieni, dușmanul comun fiind un element important pentru constituirea statului însuși.

Politica poate fi văzută prin intermediul unui raport dintre prieteni și dușmani (Carl Schmitt și Julien Freund). „Nu există politică reală decât acolo unde există un inamic real sau virtual" notează Julien Freund, chiar imaginar am putea completa noi, iar statul ar fi, conform autorului, acea unitate politică ce a reușit performanța să împingă dușmanul interior în exterior. Sigur, plasarea dușmanului interior în afară este actul fondator, pe urmă, de multe ori statele, în variantele lor violente sau ca posesoare ale atributului violenței legitime, cum scrie Max Weber, descoperă dușmani și în interior pe care-i combat sau anihilează în campanii sau prin acțiuni de propagandă. Marile cruzimi ale fascismului sau comunismului s-au făcut în numele distrugerii unui dușman interior. Sigur, nerecunoașterea inamicului interior comportă un risc și mai mare decât recunoașterea lui, deoarece nu avem posibilitatea mobilizării și poate să scadă sentimentul apartenenței colective. În schimb, când inamicul pierde bătălia, când pare jalnic, sau stă prost, este clar că învingătorul este și el într-o fragilă situație. Deci să dăm nume inamicului, pentru că abilitatea de identificare și portretizare a dușmanului este o condiție a coeziunii și menținerii identității grupurilor, deoarece pericolul unește mai puternic decât bunăstarea sau simpatia, cum scria și Canetti[151].

Dușmanul comun a fost teoretizat în științele sociale de mulți dintre clasicii acestora și are multe

---

150 http://www.liberation.fr/debats/2016/08/03/carl-schmitt-le-penseur-de-l-ennemi_1470100.

151 Elias Canetti, Masele și puterea, Nemira, București, 1960/2008.

funcții sociale. Dușmanul comun este un fel de ecran alb, de fundal pe care se poate proiecta identitatea. El reprezintă, prin contrast, ceea ce grupul nostru respinge. Apoi are și o importantă funcție în stabilirea ordinii și stabilității, motiv pentru constituirea de reguli stricte, dar și pentru alocarea de resurse. În toate țările, atunci când se constituie bugetul pentru anul următor, abundă date despre pericolul extern sau despre delincvență, deoarece asta face parte din lobby-ul pentru un buget mai mare pentru armată sau poliție.

Cele mai multe studii sociologice recente arată că, în fond, comunitățile trăiesc într-o mare măsură ca în fortăreața Bastiani, descrisă în romanul *Deșertul tătarilor* de Dino Buzzati[152]. Soldații așteaptă cu speranță să vină dușmanul, să năvălească tătarii, deoarece sunt dezgustați de viața lor fără evenimente, așteaptă un destin eroic. Se uită mereu spre orizont și transformă fiecare închipuire într-o mare armată care vine spre fortul lor.

Într-un sondaj IRES[153], 92% dintre români se identifică cu fraza „Sunt foarte puțini oameni în care am încredere cu adevărat”, 78% cred că „majoritatea oamenilor sunt invidioși”. De asemenea, 75% dintre români cred că majoritatea oamenilor sunt egoiști, tot atâția, că oamenii sunt nefericiți și doar cei care seamănă cu mine se califică pentru a avea încredere în ei. Pe fondul unei uriașe așteptări negative, 65% spun că majoritatea oamenilor îi surprind negativ. Dar și distanța este necesară pentru profilarea dușmanului comun, cu cât cineva este mai departe, este un dușman mai ușor de gestionat imaginar, deci își merită locul.

---

152 Dino Buzzati, **Deșertul tătarilor**, traducere de Niculina Benguș-Tudoriu, Polirom, Iași, 2011.

153 IRES, studiul **„Cum se rapoartează românii la dușmani”**, realizat în perioada 5-7 octombrie 2016, prin metoda CATI, pe un eșantion multistratificat, reprezentativ la nivel național, de 950 de indivizi de peste 18 ani, marjă de eroare: ± 3,2%.

În același sondaj, românii îi pun în fruntea piramidei dușmanilor pe politicienii de la București (64%), urmează apoi politicienii locali (doar 39%), patronii (22%), procurorii (17%), judecătorii (17%), polițiștii (12%).

Dacă ne uităm cu atenție, dușmanul comun, care sunt politicienii de la București, reprezintă și un „dușman comod", el nu poate să ne combată direct. Niels Christie și Kettil Bruun, în cartea lor *Dușmanul comod* (*Den godefiende*[154]), au identificat șapte criterii-cheie ale imaginii „dușmanului ideal", cum ar fi: ușurința de a-l culpabiliza și lipsa unor sprijinitori puternici; să poată fi cosmetizat ca pericol, să fie prezentat ca având un mare grad de pericol (armata irakiană ca a patra armată a lumii, vă amintiți?); să fie etern, dacă se poate, să nu fie posibilă victoria totală asupra lui („axa răului" este eternă).

În fine, în psihologia politică[155] vom găsi o serie de caracteristici comune campaniilor electorale: tot ce este rău se trage de la el, este inutil să comunici cu dușmanul sau să-i acorzi chiar și o încredere limitată, nu trebuie să ne pierdem vremea cu căutarea unor diferențe individuale (toți sunt la fel!), nu merită nicio urmă de empatie, separarea de dușman trebuie să fie totală.

Statul devine încet, încet dușmanul nostru interior. Chiar dacă panseurile neoliberaliste au întărit această idee, ea nu este politică neapărat. Statul sau sistemul devine cel mai simplu țap ispășitor. După Revoluție s-a argumentat că statul este prost gestionar, pentru că este vorba despre proprietatea tuturor și asta este, de fapt, a nimănui. Apoi am observat că statul nu ne ajută destul de mult, că nu ne construiește o „ţară ca

---

154 https://www.facebook.com/dorian.furtuna.

155 T.M. Pick, „Imaginile dușmanului", Dilema, 1994, II, nr. 65. 8-14 aprilie.

afară", că nu avem drumuri, sănătate bine îngrijită sau locuri de muncă. Statul devine un dușman important, mai ales când ești copleșit de sentimentul insecurității.

Uneori, mecanismul politic merge pe negarea inamicului? În cazul inamicului politic, negarea lui duce la permanentizarea războiului, cum spune Julien Freund[156], sau la continuarea lui, prin metode care nu respectă regula jocului. Războiul fără de reguli creează condiții pentru o conflictualitate haotică și o violență fără reguli. Azi chiar a apărut un concept nou, acela de „război hibrid".

Epilog

În prag de campanie electorală, ascultând rumoarea publică și marile discursuri, putem să fim chiar îngrijorați și să ieșim din gândirea de cutie.

Cred că sunt națiuni și popoare fericite, națiunile care au dușmani puternici și bine definiți, mai ales dușmani istorici. Americanii sau rușii sunt națiuni care au tot timpul dușmani tari ca ei. Francezii și-au găsit și ei un dușman recent în noul jihadism.

Dar noi, românii, noi, o națiune mai mică, ce ne facem? La noi, și ungurii s-au blegit, doar în campanii electorale mai cer autonomii sau alte chestii. Chiar am ajuns atât de săraci și de slabi în istorie, încât nici măcar un dușman ca lumea nu ne-a mai rămas? Scumpa noastră tărișoară se află într-o situație grea. Da, statul nostru nu mai produce dușmani pentru că a devenit el dușmanul nostru.

Pe de altă parte, trebuie să fim vigilenți și să căutăm dușmanul interior mai bine. Sigur ne este adormită vigilența. Pentru că dușmanul interior este mereu ascuns. Când totul pare clar, să nu vă lăsați înșelați.

---

156 Julien Freund, **L'Essence du politique**, Sirey, 1965, Dalloz, 2003.

Sigur se află ceva în spatele acestei cortine. Pare un om de treabă, nu se poate, căutați că sigur are o mască. Dacă vedeți un intelectual rezonabil, ar trebui să fiți cu atât mai atenți. Sunt mari șanse să fie un plagiator ordinar. Dacă vin unii care spun că luptă pentru voi, nu-i credeți, în spatele lor se pot afla interese străine. Care sunt semnele că dușmanul este pe aproape?

Este clar că trebuie să pornim de la faptul că dușmanul interior trebuie să fie bine camuflat. Poate că are în spate o mare coaliție sau este organizatorul unui complot. Apoi el va ataca totdeauna din interior. Ne va ataca drepturile și prosperitatea. Se va insera să ne distrugă coeziunea și solidaritatea. Dar, putem fi siguri, dușmanul interior ne va ataca libertatea noastră și a concetățenilor pentru care s-au jertfit atâția înaintași.

Ce metode am putea folosi azi pentru a scăpa de marele dușman politic interior? Azi auzim tot mai mult că ar trebui să trecem la un fel de democrație directă. Marea problemă este că cetățenii nu au putere reală. Să facem politică fără politicieni, cu oameni de bună-credință, nu cu politicieni și partide. Iar alegerile devin tot mai demodate. Ce ar fi dacă am interzice toate partidele care au participat la alegeri în ultimii 26 de ani? Poate că ar putea să se afirme altele și am avea și un nume frumos: **REFRESHING DEMOCRACY**. Uitați democrația cu politica ei, ne-a blocat viitorul, sunt milioane de oameni care au migrat spre alte țări. Dar dușmanii din interior au rămas și, din cauza lor și a corupției pustiitoare, țara noastră nu mai are niciun pic de vlagă. Da, am putea folosi blogurile oamenilor de bine ca surse de idei și pentru a se transmite adevăratele ordine și proiectele viitorului. În fond, putem face un referendum în fiecare săptămână pentru lucrurile cele mai importante. Putem vota cu like-uri și democrația ar fi mult revigorată. Să trăiască democrația directă, doar ea ne mai poate salva!

PS. Epilogul este o un pamflet, o (auto)ironie.

Deci a se consuma cu grijă, poate chiar a se lua în serios, dar cu precauțiuni. ▪

România oamenilor singuri

Într-o lume a supercomunicării sau a hiperconexiunii trăim paradoxul accelerării însingurării și izolării sociale, singurătatea fiind unul dintre fenomenele cele mai importante ale lumii contemporane. Accelerarea singurătății este determinată de emanciparea femeii, creșterea individualismului sau de cauze sociale care țin de mișcări mentalitare profunde cum ar fi concepția privind separarea și divorțul. În România, una din cinci căsătorii s-a desfăcut, în 2013. 28.507 cupluri de români au divorțat contrazicând maxima din Biblie accentuată de preot la unirea destinelor: „Nu e bine să fie omul singur pe pământ”. Din păcate, nu avem o sociologie sau o psihologie a singurătății chiar dacă avem milioane de oameni singuri. Există o singurătate ontologică, dar ea nu are sens decât cu referire la modalitatea în care este conceptualizată, gândită, dar mai ales trăită.

Când definim singurătatea, încercarea noastră de explicare nu se referă la condiția de a locui singur, ci la sentimentul izolării, la singurătatea ca sursă de durere și angoasă, sentimentul de a fi afară din viața colectivă, în afara societății. Singurătatea ca dimensiune obiectivă poate duce la ideea că poți locui singur, dar nonizolat, fără a avea sentimentul singurătății.

Atunci când realizăm studii calitative de profunzime este important să vedem în ce măsură izolarea de ceilalți este o alegere și în ce măsură este un efect al respingerii individului de către societate. Dacă este o caracteristică voluntară, asumată, chiar dacă poate avea cauze sociale, primește importante valențe de liber arbitru. Ciudat este că în psihanaliză nu avem un concept al singurătății. Este un fenomen normal al creșterii, individul este singur la început și asta îi perpetuează amintirea, devenită traumatizantă, a paradisului pierdut. Totuși, multe din teoriile contemporane consideră că lumea noastră individuală este răstignită între două nevoi; cea de iubire și cea de independență, două nevoi contradictorii pe care trebuie să le rezolve. Vom vedea mai jos că diferențele dintre bărbați și femei în ceea ce privește discursul despre singurătate sunt foarte mari.

Pedagogii contemporani sugerează câteva piste de acțiune pentru a limita accelerarea acestui fenomen. Ei ne spun să renunțăm la cultivarea exagerată a individualismului în detrimentul sentimentului de apartenență la grup și solidarității, să-i ajutăm pe copii să învețe a exprima sentimentele și a nu recurge la cultivarea iluziei supercomunicării mediatice. Alte studii consideră că, deja din școală, trebuie să îi ajutăm pe copii să participe la activități asociative facilitându-le lucrul în echipă și responsabilizarea comună.

Atunci când am realizat primul sondaj de opinie din România despre sentimentul de singurătate și o serie de comportamente comunicaționale sau de factură relațională, interacționistă, eram conștienți de marile dificultăți ale unei asemenea întreprinderi. În primul rând știam că nu va fi ușor să-i convingem pe oameni să vorbească despre această latură a intimității. Suntem o societate a neîncrederii și acest lucru,

dovedit de altfel și de cercetare, va duce, gândeam noi, la multe nonrăspunsuri sau la răspunsuri evazive sau care induc minimizarea fenomenului. Știm din puținele cercetări și reflecții sociologice occidentale că cercetarea singurătății are rezultatele grevate de modalitatea în care indivizii conștientizează starea de singurătate și acest lucru se întâmplă în funcție de o serie de structuri ale imaginarului cotidian. În multe situații, indivizii sunt mai înclinați să atribuie stări ca sărăcia, deprivarea sau nefericirea mai degrabă celorlalți, ei constituindu-se într-o inexplicabilă, dar miraculoasă excepție. Greutățile și erorile cercetării singurătății provin și din maniera în care își reprezintă solitarul propria singurătate. Cel singur își recunoaște singurătatea? Sau singurătatea este considerată ca un handicap, ca o vulnerabilitate, și atunci o ascunde? Vom vedea în rezultate o serie de reacții contradictorii care arată că societatea românească nu este pregătită, la nivelul imaginarului colectiv, să vorbească liber și deschis despre singurătate.

Există și posibilități de a studia și măsura singurătatea cu etaloane de cercetare psihologică, cele mai frecvent folosite instrumente de cercetare a singurătăţii fiind *The UCLA (University of California, Los Angeles) Loneliness Scale* și *The Social and Emotional Loneliness Scale for Adults* (SELSA). *The UCLA Loneliness Scale* este o modalitate unidimensională de măsurare a singurătăţii, iar SELSA are în structură trei unități de scalare pentru a evalua trei forme ale singurătății precum: singurătatea socială, cea emoţional-romantică și singurătatea emoţional-familială. Sunt și multe teorii prin care psihologia caută să explice unele aspecte ale singurătății: teoria afilierii (*affiliation theory*) aparținând americanului Henry Alexander Murray[157], teoria

157 Henry A. Murray, Explorations in Personality, Oxford University Press, New York, 1938.

disonanței cognitive a lui Leon Festinger[158], teoria sinelui în oglindă a lui Charles Horton Cooley[159] sau chiar teoria atașamentului, datorată lui John Bowlby și Mary D. Salter Ainsworth[160]. Dar teorii unificatoare nu există în niciuna din ramurile științelor sociale.

Singurătatea este o temă pe care sociologia nu a avut curajul s-o abordeze, decât foarte rar, ca obiect de cercetare și interogație. Atunci când o face, nu caută să o definească social sau în legătură cu contextul, dar mai degrabă explicația sare la fenomene asemănătoare sau, din aceeași serie fenomenologică, la marginalizare, excludere, izolare socială ș.a. Poate mai consistente au început să fie studiile care analizează singurătatea persoanelor în vârstă sau a celor care sunt internați în azilurile de bătrâni.

Studiile demonstrează că, pe plan mondial, 4 din 10 pensionari locuiesc singuri, iar un pensionar singur are de cinci ori mai multe șanse să ajungă în sărăcie. În ultimii 20 de ani, procentul oamenilor care locuiesc singuri a crescut cu peste 50%, iar datele Eurostat de anul trecut arată că 92% dintre bătrânii români care locuiesc singuri nu reușesc să meargă niciodată în vacanță nici măcar 7 zile, iar 4 din 10 nu pot să-și asigure o masă cu carne o dată la două zile. În SUA, unu din șapte pensionari locuiește singur, în Marea Britanie procentul este de 34%, în Germania unu din trei germani locuiește singur, iar în Suedia procentul este record: 47%.

Ca și cum singurătatea ar fi doar o problemă privată sau doar o chestiune de moft, acest fenomen care este

---

158 Leon Festinger, A Theory of Cognitive Dissonance, Ewanstoon: Row, Peterson and Co., New York, 1957.

159 Charles Horton Cooley, On Self and Social Organization, Hans-Joachim Schubert, University of Chicago Press, Chicago,1998.

160 Mary D. Salter Ainsworth & John Bowlby, „An Ethological Approach to Personality Development”, American Psychologist, 46, 1991, pp. 331-341.

social prin geneză și poate chiar prin manifestări este abordat cu o infinită pudoare.

Sentimentul singurătății și conștiința însingurării au rămas mai mult tema poeților care fac din ele o tristă coroană compensatorie sau dovada excepționalității sau ieșirii din cotidianul banal.

O țară a marilor neliniști și îngrijorări

Am testat înainte de a face cercetarea despre singurătate câteva dintre percepțiile legate de condițiile cele mai importante de viață, condiții care se referă la parametrii generali ai evaluării siguranței, nivelului de trai sau mulțumirii față de viață. Constatăm un cadru psihologic mult mai pozitiv decât în ultimii ani, dar cu toată această firavă evoluție, România rămâne o țară a marilor neliniști și îngrijorări.

Jumătate dintre participanţii la Barometrul Starea Naţiunii[161] dezvoltat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES se declară optimiști în raport cu viitorul. 11% se consideră pesimiști, iar 37% se menţin în zona de mijloc declarându-se rezervaţi.

Românii afișează optimism, în ciuda îngrijorării sau a nefericirii declarate: 76% sunt de acord cu afirmația „Am încredere în viitor”, acordul cu această afirmație fiind mai răspândit în rândul tinerilor între 18 și 35 de ani și al celor cu studii superioare, iar 63% sunt de acord cu afirmația „Cred că situația economică a țării se va îmbunătăți în următorii 10 ani”. Mai mult, 72% sunt de acord cu afirmația „Românii sunt mai inteligenți decât majoritatea europenilor”, opinie care pare mai răspândită în rândul femeilor, al persoanelor cu studii elementare sau medii și în rândul moldovenilor. În același timp, 85% dintre aceștia își

161 **„Barometrul Starea Națiunii”**, Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES, 27-28 august 2014, 1.295 de subiecți peste 18 ani, marjă de eroare: ±2,8%, aplicat prin metoda CATI.

exprimă acordul cu afirmația „Cea mai mare problemă a țării o constituie clasa politică” (lucru cu care sunt în dezacord în măsură mai mare tinerii între 18 și 35 de ani), la fel 38% cu afirmația „Nu mai există nicio șansă pentru România, lucrurile vor merge din ce în ce mai rău”. Remarcăm așadar o ambiguitate în atitudinile românilor, care oscilează între optimism și pesimism.

Problema personală majoră cu care se confruntă românii este lipsa banilor, din care derivă nivelul scăzut de trai, relevă un studiu realizat de IRES[162], în contextul în care un sfert dintre respondenţi (24%) sunt foarte nemulţumiţi de felul în care trăiesc.

De altfel, principalele îngrijorări ale românilor se circumscriu unor factori cu impact direct asupra vieţii de zi cu zi care sunt probleme generale ale societăţii și mai puţin unor factori care ţin de dimensiunile individuale ale respondenţilor. Salariile (77%), poluarea și starea mediului înconjurător (76%), șomajul (75%), sistemul de pensii și sistemul de sănătate din România (74%) sunt elementele principale de îngrijorare pentru români.

Este de remarcat faptul că printre îngrijorările majore apare și conducerea ţării, faţă de care sunt foarte îngrijoraţi 46% dintre participanţii la studiul IRES, iar alţi 28% se declară îngrijoraţi. Prin comparaţie, îngrijoraţi și foarte îngrijoraţi de situaţia economică personală se declară 57% dintre respondenţi, iar de situaţia economică a copiilor și nepoţilor doar 54% dintre aceștia. Cu toate acestea, atunci când vine vorba despre evaluarea posibilităţilor de a crește un copil în România de azi, 92% apreciază că acest lucru este destul de și foarte greu, jumătate dintre respondenţi (52%) optând spre extrema negativă.

162 **„România celor singuri”**, Institutul Român pentru Evaluare și Strategie – IRES, 10-12 septembrie 2014, 1.108 subiecți peste 18 ani, marjă de eroare: ±2,8%, aplicat prin metoda CATI.

Acest tip de poziţionare este o tendinţă a respondenţilor de a identifica elemente de îngrijorare cât mai îndepărtate de spaţiul lor personal din raţiuni de a identifica responsabili difuzi și din teama de a fi asociaţi unor responsabilităţi. De altfel, atunci când sunt întrebaţi dacă oamenii obișnuiţi pot schimba mersul lucrurilor, 64% susţin că oamenii obișnuiţi sunt neputincioși.

Sentimentul neputinței și tema pasivității sunt elemente care traversează, în ultimii ani, majoritatea studiilor de opinie publică despre resursele de acțiune politică sau civică pe care le percep românii ca fiind mobilizabile pentru a reuși o schimbare a unei societăți de care sunt profund nemulțumiți.

Când este vorba de autoaprecierea sentimentului de fericire, 46% dintre români se declară „mai degrabă fericiți" în opoziție cu 36% care recunosc că sunt „mai degrabă nefericiți". Fiind vorba de o percepție, cel care interpretează nu poate decât să constate, explicațiile noastre sau căutarea fundamentării raționale nefiind binevenite într-un demers investigativ. Respondenții mai tineri se declară fericiți în măsură mai mare decât cei mai în vârstă. Categoria persoanelor cele mai nefericite este cea a celor între 51 și 65 de ani. De asemenea, persoanele cu studii superioare sunt mai fericite (51,7%) decât cele cu studii elementare (24,1%) și cele cu studii medii (38,2%).

Fericirea ca și construct nostalgic

Gândindu-se la fericirea conaționalilor, doar 24% dintre respondenți consideră că aceștia sunt mai fericiți acum decât înainte de 1989, în timp ce 58% consideră că aceștia sunt mai nefericiți. În același timp, 4% consideră că românii sunt la fel de fericiți, în timp ce

6% cred că aceștia sunt la fel de nefericiți. Persoanele mai în vârstă, peste 51 de ani, tind să afirme în măsură mai mare că oamenii sunt mult mai nefericiți acum comparativ cu perioada de dinainte de 1989 (18-35 ani – 29,2%; 36-50 ani – 37,1%; 51-65 ani – 45,8%; peste 65 ani – 40%). În cazul distribuției conform nivelului de școlaritate, datele arată că persoanele cu studii elementare și medii tind să considere că oamenii sunt mult mai nefericiți în prezent comparativ cu perioada comunistă în măsură mai mare decât cele cu studii superioare.

Dare de seamă despre singurătatea românilor

Raportarea românilor la singurătate este însă una neclară, ambivalentă, cu elemente de comportament simulate. **Peste jumătate dintre români au cunoscut gustul amar al singurătății**. Unu din doi români (54%) spune că a trecut prin perioade când s-a simţit singur în trecut, însă doar 19% recunosc că se confruntă des și foarte des, în prezent, cu momente de singurătate. Dintre cei peste jumătate dintre respondenţi care s-au confruntat cu perioade de singurătate în trecut, 60% sunt femei, 67% au peste 65 de ani, 66% sunt persoane fără studii sau cu studii elementare, 59% provin din mediul rural și 63% locuiesc în Moldova.

Românii se raportează într-o proporţie crescută la perioada de singurătate ca fiind nefericită (79%), doar 8% evaluând latura plăcută a situației de separare de societate. Dar, încercând să evaluăm frecvența cu care apare sentimentul de singurătate, observăm că 19% consideră că este o stare care revine des și foarte des, 53% rar și foarte rar și doar 28% sunt cei care spun că nu se întâlnesc niciodată cu această stare.

Frica de singurătate. Frica de singurătate este mărturisită de o treime dintre respondenţi (33%),

fiind mai prezentă la femei (40%), la cei peste 65 de ani, fără studii sau cu studii elementare. Internetul pare a fi un surogat pentru socialitate deoarece doar 28% dintre cei care folosesc Internetul declară că le este frică de singurătate, pe când procentul în rândul celor care nu folosesc Internetul este de 44%, aici însă trebuie să menționăm că vârsta înaintată asociată cu nefolosirea Internetului poate explica această diferență.

71% dintre participanţii la studiul IRES identifică singurătatea drept un dușman al omului, în timp ce doar 14% o percep ca fiind un prieten, dintre aceștia mai mulţi sunt cei peste 65 de ani (19%), dar și tinerii între 18 și 35 de ani (17%) și cei care locuiesc în Transilvania și Banat (17%). Trei sferturi dintre cei chestionaţi cred că și oamenii din jurul lor sunt mai degrabă integraţi în societate și doar 19% apreciază că apropiaţii lor sunt oameni singuri.

Evenimentele de socializare și prieteniile – antidotul însingurării

Peste 80% dintre români declară că au prieteni apropiați și 43% că merg des sau foarte des la evenimente de socializare (nunți, botezuri, zile de naștere etc.). La cei mai mulţi respondenţi există o tendinţă manifestă de autoevaluare pozitivă în ceea ce privește factorii de sociabilitate investigaţi în studiul IRES: 63% susţin că se pot baza pe mai multe persoane dacă ar fi nevoie să împrumute bani, 46% spun că au colegi de muncă sau de școală cu care se simt prieteni, 42% cred că au cinci sau mai multe persoane pe care pot conta în cazul în care se confruntă cu o problemă gravă, 48% spun că de sărbători primesc de fiecare dată musafiri, 78% preferă să meargă în concedii însoţiţi, iar 99% susţin că de ziua lor cineva îi felicită.

Un trist pragmatism: părinții și bunicii la azil!

În contextul întrebărilor legate de singurătate, studiul IRES a inclus și o întrebare care a vizat raportarea la percepţia orizontului de singurătate pe care îl aduce bătrâneţea și a testat modul în care respondenţii se raliază soluţiei azilului pentru persoanele care ajung la o vârstă înaintată. 60% dintre cei chestionaţi acceptă această soluţie, în timp ce 33% spun că azilul nu este o soluţie. Acceptabilitatea este crescută mai degrabă în rândul femeilor (62%), la persoanele între 51 și 65 de ani (72%), în rândul celor cu educaţie redusă (73%) și al celor care locuiesc în zona Transilvaniei și a Banatului (69%), dar se manifestă la nivelul cel mai scăzut în rândul respondenţilor între 18 și 35 de ani.

Pe acest fond, românii se autoevaluează mai fericiţi, optimiști, sociabili sau în siguranţă în timp ce evaluarea pe care o fac celorlalţi sau societăţii în general în aceste privinţe este mult mai scăzută. Doar 13% au sentimentul că sunt excluși din societate. Chiar dacă 36% dintre români recunosc că majoritatea relațiilor cu ceilalți oameni sunt superficiale și 46% sunt de acord cu faptul că nimeni nu-i cunoaște cu adevărat, 95% consideră că sunt ființe sociabile și că există oameni de care se simte apropiați.

Culoarea singurătății și câteva concluzii

La întrebarea privind culoarea cea mai potrivită a singurătății, negrul câștigă detașat (34%), chiar dacă multe studii legate de simbolismul culorii spun că violetul este culoare singurătății în zilele noastre. Alți români colorează singurătatea în gri sau cenușiu sau chiar în albastru (13%). Colorată sau nu, singurătatea e prezentă, milioane de români sunt singuri sau trăiesc empatia tristeții asociată cu singurătatea sau

lipsa semenilor, nevoia de relație socială sau cea de comunicare. Operatorii de interviu IRES au observat un lucru care a ieșit apoi din aglutinarea și prelucrarea statistică a datelor: chiar și subiecții care bravau că au multiple relații sociale sau posibilități de contact parcă nu voiau să închidă telefonul. Anonimul de la capătul firului le dădea posibilitatea să se confeseze, să vorbească despre ei sau cazuri pe care le cunosc, să-și exprime spaime, temeri sau neliniști. Tema a părut interesantă și numărul de nonrăspunsuri sau refuzuri a fost neobișnuit de mic. Jenați să vorbească la început despre singurătatea lor, unii chiar au cerut să revină asupra întrebării și au modificat răspunsul, recunoscând că nu au fost siguri la început despre ce este vorba, dar că, de fapt, au gustat și ei din cupa amară a singurătății. Dacă pentru adolescenți sau tineri singurătatea este o perioadă de tranziție sau de individualizare, pentru cealaltă categorie foarte expusă, bătrânii de peste 65 de ani, sentimentul singurătății este o stare care duce doar spre… dincolo. Discursul românilor despre singurătate este încă grevat de inhibiții și de teama de stigmatizare. Condiția de solitar nu îl avantajează pe cel care o trăiește, este considerată de societate ca un defect, ca o infirmitate și mulți oameni se feresc să o exprime sau chiar refuză să conștientizeze.

În fața unei singurătăți tot mai accentuate, românii mint și se mint, afișând o socialitate și o sociabilitate de paradă. Când doar unu din cinci români consideră că poți avea încredere în oameni și 77% cred că cei mai mulți încearcă să profite de pe urma celorlalți și nu poți avea încredere în ei, este clar că singurătatea are deja drept de cetățenie. ▪

„Din tragedia de la Colectiv nu a scăpat nimeni."
Liviu Iolu

Politically incorrect (Dincolo și dincoace de Colectiv)

Politica noastră trebuie resetată total. Trebuie să trecem brusc și fără prea multe pregătiri la o nouă etapă. România este blocată în indecizie, pasivism și neasumare. Nu respectăm regulile și nu ne respectăm pe noi înșine, nu respectăm niciun set de valori. Mereu suntem dispuși să căutăm vinovați, dar ar trebui să încetăm cu acest joc, vinovați suntem cu toții. Toți cei care am considerat vreodată că merge și așa, am ocolit regulile sau am votat răul cel mai mic; când am tolerat nesimțirea unor politicieni sau funcționari care ne-au umilit în fața unui ghișeu și noi am plecat capul, ori i-am invidiat în secret pe cei descurcăreți din proximitate sau din societate.

Toți cei care am tăcut și am acceptat să fim umiliți pe banii noștri sau am renunțat la dreptul funciar, la respect din partea celorlalți. Toți cei care am fost fascinați vreodată de șmecheria sau tupeul unor compatrioți sau am acceptat să fie călcate în picioare valorile comune. Da, suntem vinovați toți cei care am acceptat vreodată să votăm fără un gând precis sau

cei care nu am protestat când ne-am întâlnit cu răul cel mare, dar și cei care am căutat scuze unui popor care nici măcar nu-și mai aduce aminte cum a ajuns în modernitate cu toate cadavrele istoriei aruncate peste el într-un secol XXI absolut nebun. Sigur ar trebui pedepsiți toți cei care au cumpărat funcții sau posturi sau cei care și-au promovat rudele sau pe cei apropiați în posturi pentru care nu sunt nici specializați și nici adecvați. Chiar dacă niciodată nu vor fi pedepsiți cei care își vând votul pe un kil de zahăr, un litru de ulei sau o pelerină adusă din China, trebuie să le spunem că și ei sunt vinovați pentru situația în care am ajuns. Vinovați sunt și cei care au posibilitatea să vorbească oamenilor și nu au curajul să spună adevărul sau se vând și devin adulatorii unora dintre oligarhii zilei.

Lipsa unei elite critice este una dintre marile noastre probleme. Puținii care s-au opus sistemului au fost cumpărați sau integrați într-o aripă politică sau alții s-au retras în estetică sau jargon științific. Resetarea trebuie să se facă acum, azi, nu mâine sau poimâine. Dacă va fi azi, atunci înseamnă că avem măcar o zi avans în fața Răului care ne-a cuprins.

Resetarea sistemului înseamnă, în primul rând, restaurarea sensului colectiv, a căutării unui interes comun. Se poate să avem interese diferite, vieți diferite, speranțe și coșmaruri diferite și diversitatea să fie, de fapt, o mare bogăție. Dar, în primul rând, resetarea trebuie să stabilească faptul că punem în centrul activității politice Omul. Da, știu că se poate glumi la infinit cu **Omul nou** sau **Totul pentru Om**, când acel om simbolic era Ceaușescu. La bășcălie suntem cei mai tari, cel puțin din Balcani, dacă nu chiar din Europa. Când vorbesc despre OM este vorba, de fapt, la a ne gândi la ceilalți, la cei de lângă noi, la cei învinși de viață sau învingători, la cei care urmează să plece sau

la cei care urmează să vină pe această lume. Adică să trecem rapid la schimbarea tuturor legilor și regulilor, a regulamentelor, instrucțiunilor sau ordinelor care nu fac destul pentru sănătatea oamenilor, tot ce înseamnă protecția civilă, protecția minții lor prin educație, protecția identității sau modul în care cresc.

Este nevoie de o logică nouă a sistemului și de o resetare radicală a obișnuințelor noastre călduțe. Nu avem cu cine face asta? Nu este adevărat! În România noastră tristă există mulți oameni grozavi pe care nimeni nu-i bagă în seamă, pentru că pe posturile pe care le-ar merita sunt abonați finii, nepoții, cuscrii sau fetele frumoase cu piept generos și picioare lungi. Nu trebuie să ne uităm mereu spre partide sau să dăm vina pe ele acolo sunt specialiști tot mai puțini, oricum partidele vor fi nevoite să aducă masiv oameni noi ca să-și salveze onoarea.

Însă lucrul cel mai important pe care trebuie să-l stabilim încă de la început este acela că societatea are ca scop dezvoltarea individului, nu urmărește abstracțiuni sau obținerea unui PIB cât mai mare sau o creștere economică constantă de la an la an. Libertatea omului, bunăstarea și fericirea lui sunt mizele întregii omeniri. Și tot ce nu se integrează acestui scop este doar trădare sau inutilitate socială, este vânare de vânt. Formula este simplă și nu doar la prima vedere. Trebuie să începem prin a crede în aceste forme ale fericirii umane și să renunțăm la a crede că sunt mai importante partidul, corporațiile, statul sau Europa. Fericirea oamenilor este cea mai importantă, liniștea lor și sentimentul că sunt membrii unei comunități, și nu străini sau tolerați în lume, sunt esențiale.

Cum să facem? Nu cred că trebuie să inovăm, trebuie să ne uităm la ce au făcut sau fac alte state care au oameni mai fericiți, mai senini, mai mândri

de apartenența lor. Poate că unii au descoperit mai demult acest adevăr și merită să vedem cum au făcut asta, dar și unde au greșit. Dacă vom considera că oamenii trebuie puși înaintea profitului sau altor ținte de carton, atunci vom ști ce trebuie făcut în campanii electorale, dar mai ales în afara lor. Ne vom da seama că a face politică nu înseamnă doar putere pentru omul-politician, ci mai ales a reda puterea oamenilor. O resetare înseamnă să nu-i mai amăgim pe oameni cu pomeni în schimbul voturilor, ci să le deschidem mintea sau să-i ajutăm să se pregătească pentru a rezista mai bine competiției dintre ei sau competiției noastre cu alte state. A reseta înseamnă reguli stricte, adică să nu-i lăsăm a se sinucide pe șosele, să moară absurd în spitale, chiar să-i oprim pe oameni să facă tâmpenii cu libertatea lor.

Guvernele și politica, în general, construiesc o lume tot mai impersonală, o lume care se distanțează de om. Guvernele nu mai știu nimic despre cum trăiesc oamenii simpli, ce mănâncă, la ce visează, de ce nu dorm nopțile, care sunt motivele bucuriei sau furiei. Ele nu înțeleg de ce pleacă doctorii din România, de ce ei nu sunt patrioți și nu au o vocație a sacrificiului aproape sinucigașă; nu au studiat vreodată clientelismele și nepotismele din spitale, corupția și autismul șefilor, umilirea zilnică și cerințele tot mai nervoase ale pacienților. Guvernele se gândesc la investiții străine sau la creșterea PIB sau la cea a eficienței unor sectoare, dar nu se gândesc la țăranii care nu pot să pună sământa la timp sau care nu au bani să se racordeze la conducta de apă pe care Guvernul le-a adus-o la poartă.

Nici elitele intelectuale nu se chinuie să vadă cum trăiesc oamenii, se mulțumesc cu scheme sau stereotipuri, deoarece ele au deja o viață bună, trăiesc în cartiere elegante și rareori umblă cu autobuzele sau tramvaiele care miros a sudoare și jeg.

Guvernele și politicienii importanți se uită doar la ținte macroeconomice și cred că doar economia este importantă. Promit locuri de muncă și creștere economică, deși de foarte puține ori au pârghii directe pentru a face ceva pentru asta. Dar dacă nu vom căuta acele pârghii și imagini simple care pot produce efecte asupra pregătirii oamenilor pentru a câștiga mai mult sau mai puțin sprijinul lor, pentru a câștiga încredere sau pentru a cuteza să deschidă afaceri, restul va rămâne vorbă goală de campanie. Trebuie să cerem guvernelor să stabilească priorități umane, poate la scară mică, dar care să aibă efect asupra vieții de zi cu zi. Echilibrele economice trebuie urmărite, chiar și nivelul de deficit stabilit de Comisia Europeană, dar nu în momentul când mor oameni pentru că sunt prea departe de spital și nu avem salvări pentru ei și nici atunci când sute de mii de copii nu pot urma liceul sau când medicii pleacă din țară cu miile. Este important să ne umflăm cu mândrie pieptul dacă suntem pe podium la creștere economică în Europa, dar trebuie să ne întrebăm măcar de ce sărăcia crește an de an, de ce oamenii câștigă tot mai puțin, de ce creșterea economică se prelinge afară din țară sau se duce doar la cei bogați. Când ne gândim că educația costă este clar că greșim, deoarece educația va crea oameni mai productivi, mai îndemânatici, mai autonomi în viitor, deci este cea mai bună investiție. Guvernele se gândesc prea puțin la oameni, în cel mai bun caz îi studiază ca indivizi statistici, ca pe niște numere. În epoca noastră, lumea este condusă de contabili care se uită în tabele, ne scot ochii cu investiții (de multe ori, greu de detectat), se uită doar la dinamica bugetelor și niciodată la nevoi pentru ca, pornind de aici, să vadă de câți bani este nevoie. Rareori guvernele proiectează lucrurile pe termen lung, strategiile pe care le fac sunt

în multe cazuri formale, birocratice și axate pe procese birocratice sau evoluții instituționale și mai puțin pe nevoile oamenilor sau cele ale comunităților.

De multe ori vorbim despre politicieni ca despre niște ticăloși cărora nu le pasă de viața oamenilor. Nu este adevărat, unora le pasă, eu am cunoscut foarte mulți de acest fel. Problema este că, odată integrați în sistemul politic și administrativ, acesta le pune ochelari de cal, îi blochează în proceduri și îi îndepărtează de viață și problemele ei de zi cu zi, dar dramatice, în multe cazuri. Este nevoie de atitudine, dar și de empatie când faci politică. Acestea pot ajuta politicianul să nu accepte doar imagini mediate prin multe filtre, ci să caute dovezi și soluții concrete sau probleme concrete, dar empatizând să poată să și înțeleagă natura problemelor, cauza lor sau efectele asupra individului, dincolo de statistici. Când spunem că mortalitatea infantilă din România s-a redus, din 1990 până azi, de la 29 la mie la doar 9 la mie, putem să credem că vorbim despre un progres, însă dacă ești un politician empatic, îți dai seama totuși că este vorba de aproape 2000 de copii care mor în primul an după naștere. Închipuie-ți că sunt niște îngeri care aleargă peste un câmp de flori sau că este și copilul tău printre ei, și atunci o să te înfiori, n-o să poți dormi noaptea și te vei gândi că a salva viața fiecăruia dintre cei care pot fi salvați este mai important decât lupta pentru reducerea cu 2 procente a deficitului bugetar. Asta înseamnă să pui oamenii înaintea cifrelor.

Plătim sute de consilieri ai guvernanților pentru a le scrie discursuri, pentru a le face cafele sau strategii de branding, unii sunt folositori, alții, doar curteni care cultivă imaginea forței stăpânului lor; dacă măcar jumătate dintre consilieri ar merge să stea de vorbă cu oamenii prin cartiere, prin locurile unde aceștia suferă,

unde muncesc sau unde caută să se bucure de timpul liber, cred că am înțelege mai bine ce trebuie făcut pentru proiectele guvernamentale.

Am petrecut mai multe ore cu sindicaliștii din transporturi care declanșaseră greve reclamând plafonarea tarifelor la polițele RCA. Nu prea era zona mea de responsabilitate, dar am început să discut cu ei într-un moment în care Premierul era plecat din țară, apoi am continuat dialogul pentru că am vrut să înțeleg problema. Păreau cereri absurde în economia de piață, iar realitatea descrisă de ei, halucinantă. Instituția cu rol de supraveghere a pieței asigurărilor și firmele de asigurări infirmau cele descrise de sindicaliști, în plus, se ascundeau studiile și statisticile oficiale pe motiv că sunt confidențiale și publicarea lor afectează competiția. Discutând cu șoferi de taxi și șoferi de camioane, apoi cu o persoană implicată în realizarea de studii, cu un profesor de economie și cu doi brokeri tineri de asigurări, am înțeles că șoferii aveau dreptate, iar instituția statului care ne spunea că nu se poate face nimic era interesată să protejeze interesele asigurătorilor. Împreună cu colegii mei de la Guvern am cerut date în plus și am găsit o soluție care părea imposibilă, anticoncurențială, ne-europeană sau chiar ilegală, adică fix ceea ce cereau sindicaliștii de peste un an.

Cum scrie un om care a trecut prin administrație, dar care a făcut afaceri și a activat și în mediul universitar, *guvernele greșesc pentru că cei care iau decizii sunt prea departe de cei care sunt afectați de ele*. Guvernele nu doresc să ducă decizia mai aproape de cetățean și găsesc multe explicații ca să nu descentralizeze din dorința de a păstra puterea și resursele, în mare măsură surse de corupție sau rețeaua care se adaugă acesteia: lipsa de responsabilitate, frauda în materie de selectarea

competențelor, incompetența și altele. Birocrații de la centru vor acuza mereu rețelele clientelare locale, dar de fapt lor le este frică de concurența cu rețelele lor de interese și de distribuire a resurselor. Primarii sunt cei mai iubiți dintre pământenii din administrație, după toate sondajele de opinie din ultimii ani, ei fiind votați câteodată chiar dacă sunt condamnați penal sau sunt reținuți. Este o dovadă că oamenii caută să se plaseze în zona autorității unor oameni apropiați lor, care le cunosc mai bine problemele și sunt accesibili. Dar pentru controlul puterilor locale nu este nevoie doar de un guvern central puternic, poate că acest lucru se va face mai ușor dacă îi vom stimula să se organizeze la nivelul comunităților sau chiar depășind acest nivel, mergând spre intercomunitar. Asociațiile sunt cei mai buni controlori ai puterilor locale și pot oferi nu doar soluții, dar și suport pentru cele mai bune și mai adecvate servicii publice.

Dacă vom ieși din birouri și din corelațiile dintre cifrele pe care le aduc contabilii și vom vorbi cu câțiva salariați, ni se va părea un nonsens ca un om care lucrează 8 ore să fie pe lista săracilor sau salariul minim pe economie să fie mai mic decât coșul minim de trai decent. Acești semeni ai noștri nu înțeleg cum avem creșterea economică cea mai tare din Europa, dar ei rămân în sărăcie, iar copiii lor nu pot visa la o soartă mai bună. Când sistemul de sănătate este tot mai defect și oamenii pleacă cu spaimă spre spitale de la Viena sau Istanbul ori se împrumută ca să se opereze în străinătate, noi ar trebui să fim destul de îngrijorați pentru a propune mai mult decât campanii mediatice de căutare a unor țapi ispășitori și apoi tăcere ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic special. Dacă vom aștepta ca sistemul bolnav de sănătate să se vindece prin campanii mediatice sau măsuri de schimbare a managerilor,

ne înșelăm profund sau înseamnă că nu ne pasă. Negustoria cu medicamentele poate îngenunchea guverne, dar ca politician trebuie să înțelegi care este necesarul omului bolnav și care sunt doar „nevoi" secretate de sistemul administrativ sau politic. Poți găsi metode de a re-umaniza sănătatea căutând soluțiile simple cu gândul la oameni, nu la bugete, la liderii de spitale, de sindicate sau la marii distribuitori de medicamente. Sistemul medical a construit mii de formulare și proceduri pentru a se acoperi birocratic, iar doctorii sunt sancționați pentru că după operații istovitoare nu au completat, cu mâna lor, la timp, zeci de pagini și rapoarte, în loc să stea cu pacienții mai mult. Construim spitale din ce în ce mai mari care arată ca niște uriașe abatoare în loc să fie locuri unde oamenii ar trebui să se vindece, să se uite, căutând un pic de speranță, în ochii medicului sau să simtă mâna caldă a asistentei care îi tamponează fruntea. Aducem în sistemul medical, mai ales la conducere, orice altceva decât medici practicanți, maximum pot ajunge acolo politrucii care au trecut și pe la medicină, dar nu au ajuns să profeseze. Este clar că nu pentru partidul care câștigă alegerile sau pentru coaliția de guvernare ar trebui să fie făcută alegerea ministrului și a echipei, ci din perspectiva oamenilor bolnavi.

Poate că nu putem face foarte mult pentru afaceri și zona privată. Ne-a intrat în cap că statul este un prost administrator și un hoț care omoară afacerile prin taxe și impozite, dar măcar să ne uităm cum am putea să nu le ucidem afacerile celor care cutează să facă business în țara noastră. Pentru că asta se întâmplă de multe ori și nu doar prin taxe mari, ci și prin modificarea frecventă a regulilor. O soluție este să sprijini acolo unde poate avea efect bun, dar mai ales statul trebuie să vegheze ca să existe o competiție cât de cât corectă. Ar

trebui să ne uităm mai precis ce este corupție și ce nu, să ne concentrăm pe asigurarea că statul recuperează pierderile de la cei vinovați. Când facem politică din anticorupție pericolul este mai mare, iar efectul, din perspectiva motivării antreprenorilor, este devastator. Trebuie să vedem cum îi putem apăra pe antreprenorii cei mici, cei care produc cea mai mare parte a avuției și care sunt în cea mai fragilă situație. Ei își riscă totul, iau credite și rămân fără case, sunt defavorizați de forța de influență a marilor corporații și de presiunea pe care acestea o fac la Guvern sau Parlament.

Dar mai ales ar trebui să ne ocupăm de sărăcie, însă nu cu prezentări meșteșugite și power-pointuri luminoase și colorate. Sărăcia este urâtă, de aceea cei mai mulți dintre oameni îi urăsc pe cei săraci, dar își aduc aminte, cu duioșie, de ei doar în campanie, dar nici atunci nu le vizitează casele sau cartierele. Politicienii nu fac băi de mulțime în locuri unde este mizerie, ci în zone curate și septice. Sărăcia strică bilanțurile și statisticile, iar tema în sine este ocolită de moderatorii care se concentrează pe alte subiecte. Săracii sunt delincvenți într-o măsură mai mare, dar asta nu este totul, ei ne costă o grămadă de bani. Sigur, o parte din grămada de bani merge pe mecanismele birocratice de administrare a sărăciei. Încercați să vă imaginați că sunteți săraci, că trebuie să trăiți cu salariul minim pe economie. Nu-i așa că nici măcar nu vă puteți pune în locul acelor oameni? Unii sunt săraci și dacă au loc de muncă și se chinuie să își asigure un trai mai bun chiar cu ore suplimentare. În România, 1 din 3 angajați, adică peste 1,5 milioane, este în această situație, iar unii vociferează că a crescut prea repede salariul minim, adică 1.250 lei, sub 300 euro. Dar cea mai bună explicație pentru a bloca salariul minim la cote joase este că obligăm și mediul privat să crească

salariile și am putea pierde investitorii străini. Nu este asta o mare ticăloșie? După datele Institutului Național de Statistică, 8,5 milioane de români trăiesc cu puțin peste o sută de euro pe lună, iar cei mai bogați 20% dintre români au realizat venituri de 8 ori mai mari decât cei mai săraci 20%. În plus, doar 2% dintre copiii din mediul rural ajung la facultate și doar 24% dintre elevii de la sate termină un liceu.

Un alt aspect important: gândiți-vă la faptul că, pentru cea mai mare parte dintre români, cea mai sigură moștenire este sărăcia. Familia este cea care atât le-a putut lăsa pentru viitor, iar de familie ne ocupăm foarte rar, politicile sociale savante se ocupă mai mult de indivizi. Însă familiile sunt o mare problemă, ele creează cele mai multe cheltuieli dacă le privim cu atenție. Un cercetător a demonstrat, la un moment dat, că dacă vom corela costurile pentru șomaj, violență, droguri, delincvenți, vom găsi că 120.000 de familii din Marea Britanie creează un cost total de 9 miliarde de lire sterline, adică undeva în jur de 75.000 de euro pe familie. Dacă am coborî analiza și asistența și am analiza integrat familia cu probleme, sigur costurile ar fi mai mici și efectul mult mai puternic. Am putea ajuta familiile să nu ajungă în disoluție în rezolvarea unor probleme care par a fi individuale, dar care creează un mare cost social și se potențează una pe alta, astfel încât devine foarte dificil ca aceste situații să fie rezolvate prin stipendii sau prin legi votate în Parlament. Dar mai trebuie să știm un lucru: mizeria și sărăcia nu acționează după calendare politice sau electorale, este o presiune continuă și ucigătoare, de la o zi la alta, amplifică drame și distrug țesutul social al comunității naționale. Sunteți datori celor amărâți măcar pentru următorul motiv: *mașina politicii merge cu benzina plătită de săracii lumii noastre.*

Și mai este un lucru pe care politica noastră îl uită sau doar se preface că îl uită. Cred totuși că politicienii nu-și dau seama de asta, nu mai pot simți acest subiect, mă refer la *inegalitate*. Este prezentă peste tot în lume, la noi la fel, cei bogați devin tot mai bogați, iar numărul săracilor crește. Inegalitatea este o boală socială și este greu de tratat, dar nu putem să ne uităm pasivi la ea. Un copil care se naște într-o familie de romi are cele mai mari șanse să devină delincvent, iar unul dintr-o familie de țărani cel mai probabil nu va face studii superioare și va pleca în străinătate sau va deveni lucrător cu venit mic undeva la oraș. Cu mare probabilitate, copiii avocaților vor deveni avocați, iar cei ai medicilor vor termina medicina. Acest lucru nu se întâmplă pentru că ei sunt mai deștepți, ci pentru că au condiții, au meditatori și un nivel de aspirație diferit, adică ceva ce astăzi sociologii au început să numească *meritocrație ereditară*. Copiii muncitorilor săraci au tentația de a câștiga cât mai repede un salariu și atunci părăsesc școala devreme, deseori pentru a nu mai fi o povară pentru familie. Dacă ne-am gândi să organizăm campusuri școlare la țară, cu meditatori și laboratoare, cu burse pentru copii de la țară și apoi am sprijini un program de credite pentru ca să poată face medicina, atunci acești copii deveniți doctori ar trebui să-și plătească creditul și nu ar pleca atât de repede în străinătate, având și un nivel de aspirație care ar fi deja satisfăcut.

Veniturile pe care le aduce capitalul sunt incomparabil mai mari decât cele pe care le aduce munca. Cu siguranță că nu o să scăpăm lumea de inegalitate socială, dar trebuie măcar să credem în posibilitatea de a ajuta să crească egalitatea de șanse. Uneori se pot face lucruri mici care aduc, la nivelul societății, efecte mari.

Resetarea sistemului trebuie făcută într-o zi și se poate face prin schimbări de genul celor de care am vorbit aici, doar ca exemple, ca spirit conducător, nu platformă sau program. Dar cine poate să facă asemenea schimbări? Nimeni, dacă ne referim la un singur om. Noi, dacă este să răspundem cinstit. Este nevoie de mulți oameni, de echipe întregi, de mobilizare și de un spirit și un curaj al schimbării. Sistemul politic se autogenerează dacă nu este zguduit din când în când. Întotdeauna o mână de oameni cu familiile lor și cu resursele pe care pun mâna vor căuta să închidă ușile salonului puterii, pe dinlăuntru, după ce ei au intrat. Vor centraliza puterea și vor încerca să convingă de faptul că orice schimbare ar fi un mare pericol pentru societate. Mai nou, grupurile politice de la noi se ascund după vedete, numai să nu accepte o schimbare reală a partidelor. În alegerile din decembrie 2016 miza nici măcar nu mai este cea a selectării unui legislativ serios, pe bază de proiecte, ci mai mult o modalitate de a legitima un prim-ministru. Da, în mare măsură, partidele au devenit niște mulțimi de adulatori care așteaptă totul de la lideri, iar atunci când liderul nu poate să-i ducă la prada politică, acesta este eliminat cu cea mai mare viteză. Dar, chiar în vârful oricărei crize, niciun partid nu poate accepta existența în interior a unui leadership alternativ.

Atunci, de la cine să așteptăm schimbarea? Se poate face resetarea aceasta? Cine o poate face? Cu siguranță, de unul singur nimeni nu poate face asta. Dar o pot face mai mulți, echipe, sau un grup din ce în ce mai mare de oameni care au curajul să spere și să iasă din inerție. După Colectiv, preferăm să ne încălzim la certitudinea că suntem neputincioși, bolnavi iremediabili, nemernici, că nu putem face nimic, în locul încercării de a curma toate acestea într-o zi. Dăm

prioritate unei certitudini dureroase, în loc să încercăm să ieșim din acest destin, preferăm o ticăloșie de grup unei încercări de eliberare. Preferăm o securitate fără de speranță, unei insecurități care ne-ar da șanse la un alt viitor. Chiar dacă am vrea, nu putem demisiona din responsabilitățile pe care le avem față de România. Și nici nu trebuie să acceptăm populismul cinic al celor care simulează apropierea de popor și afișează simplitatea unei proximități jucate cu oamenii simpli.

Dar pentru viitor trebuie să înțelegem că minunile lumii nu mai sunt cele cu care ne chinuiau profesorii de la orele de istorie, ci dimensiuni ale societății, deopotrivă caracteristici sociale, dar și oglindiri în psihologiile individuale, dimensiuni ale societății viitorului: viteza, flexibilitatea și adaptarea, concurența și căutarea performanței, eficiența sau transparența.

Nouă ne lipsesc în mare măsură o mare parte dintre aceste caracteristici și fiecare proiect pe care-l facem ne consumă toată energia în lansarea lui. Când se inaugurează un proiect totul este lăsat baltă, parcă așteptăm să vedem dacă se descurcă în mod natural sau mecanic, sau cum moare. Așteptăm mereu să facem proiecte când vom avea liniștea necesară, dar lumea aceasta a liniștii nu există și nici nu știu dacă a existat vreodată. Trebuie să învățăm să lucrăm împreună, ca indivizi ne simțim tot mai singuri în fața lumii. Individul singur simte că nu poate să înfrunte riscurile multiplicate și aici apare nevoia de asociere, de luptă comună. Dar pentru asta este necesară renunțarea la cinism și la sloganele care ne-au fost repetate până am ajuns să le confundăm cu propriile noastre gânduri. A schimba logica întregului sistem înseamnă că ar trebui să înceapă să ne pese cine ne conduce, dar și să ne gândim serios la nevoile noastre și cum pot fi ele transpuse în proiecte. Răul cel mare este nepăsarea

față de ceilalți, față de destinul comun și așteptarea ca lucrurile să se întâmple fără de acțiune din partea noastră. Să-i ajutăm pe cei care editează sau scriu cărți și pe cei care îi învață pe copiii noștri. Ei sunt îngerii lumii noastre și, dacă își fac bine treaba, chiar ne pot salva. Nu vă mai înghesuiți la cursuri motivaționale și alte porcării menite să vă programeze mental! Mai multă motivație decât frica părinților pentru viitorul copiilor lor într-o țară care pare normală, dar nu este, unde se poate găsi? Nu trebuie așteptate alegerile pentru a ne gândi la schimbare, de regulă după alegeri nu se împlinește decât visul de moment, acela de a câștiga omul nostru împotriva omului lor. Generațiile care nu încearcă să schimbe ceva vor fi niște generații învinse, vor rămâne să aștepte să le cadă din cer cadouri în timp ce cântă triste „vrem o țară ca afară". Există ceva ce rămâne chiar și după moartea speranței: indignarea și simțirea, încă ne doare drama de la Colectiv și dacă ne doare, înseamnă că suntem vii, iar dacă suntem vii, înseamnă că mai putem să ne luptăm. Cea mai mare tragedie este atunci când nu înțelegem nimic din dramele noastre.

Mai trebuie să reînvățăm să trăim împreună, chiar dacă nu este simplu să-i accepți pe ceilalți, învățând astfel diferența, dar și faptul că fiecare este unic și, deci, poate fi fascinantă această cunoaștere. Când te asociezi cu alții poate dispărea sentimentul neputinței, acela care te face să crezi că nu ai niciun mijloc pentru a schimba lumea, de unde și pierderea de sens a angajamentului social. Nu ar trebui să ne bulverseze nici pierderea de sens a datoriei pentru că ea este doar un efect pervers al neîncrederii în viitor și al lipsei de proiect colectiv. **Politically incorrect**, această atitudine poate fi o cale de început. Cel mai anchilozat sistem, cel al Americii, a fost dat peste cap într-o noapte nebună.

Dincolo de personajul care a câștigat, strategia a fost destul de simplă: *haideți să spunem acestor oameni adevărul*. Cu cuvintele lor, cu imaginile lor prăpăstioase sau cu simplitatea raționamentelor celor mulți. Prea mult se fardează politica, de prea mult timp se creează o realitate de laborator. Oamenilor li se spune peste tot să aibă ciocul mic și sunt împinși spre o majoritate tăcută. Mereu se spune și la noi acest lucru, până și extremiștii noștri caută să fie politic corecți. Oamenilor li se spune ce să gândească, cum să vorbească despre temele vieții lor și, mai ales, că trebuie să creadă orbește în partide sau ideologii, chiar dacă unele sunt moarte de mult. Oamenii vor să se întâlnească cu imaginile lumii lor, cu cuvintele pe care ei le rostesc despre lume, vor să vadă că politicienii sunt preocupați de spaimele și de visurile lor, sunt tot mai puțin dispuși să accepte expresii și imagini prefabricate.

Dar, de cele mai multe ori, coborârea la oameni este un delict, este politically incorrect. Da, atitudinea politically incorrect poate fi o soluție, o primă etapă pentru resetarea sistemului.

România invizibilă pentru străini sau cea care este patria noastră invizibilă, de care ne este uneori rușine, poate ieși la suprafață într-o societate posibilă, din cioburile unui vis pe care îl purtăm cu toții în suflet, dincolo de nivelul de cultură, de bogăție sau pasiuni politice. Trebuie doar un strop de solidaritate, un pic de curaj și o minimă încredere în forța noastră colectivă. Dacă nu vom reuși asta, vom vedea că încă 100 de ani, dincolo și dincoace de Colectiv, înainte și după Revoluția din 1989, peste România se va întinde aceeași mare neputință, ticăloșie și mizerie umană. ▪